

БІЛАРУСЬ

ПОЛЬЩА

КИЇВ

ХАРКІВ

НАДІЯ І РОЗЧАРУВАННЯ УКРАЇНСТВА

РУМУНІЯ

НАДІЯ І РОЗЧАРУВАННЯ УКРАЇНСТВА

До 90-річчя підписання
Варшавського договору між
Українською Народною Республікою
і Річчю Посполитою Польською

СКАНУВАННЯ
ANDRIYDM

ПП СЕРГІЙЧУК М. І.
Київ – 2010

ББК 63.5 (4 УКР)

С-33

ISBN 978-966-2911-34-3

Упорядник щиро вдячний за допомогу в розшуку вміщених документів працівникам Галузевого державного архіву Служби Зовнішньої Розвідки України, Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України і Центрального державного історичного архіву України у Львові.

С-33 Надія і розчарування українства. До 90-річчя підписання Варшавського договору між Українською Народною Республікою і Річчю Посполитою Польською. — К.: ПП Сергійчук М. І., 2010. — с.

У запропонованому дослідженні розповідається про причини, які спонукали Уряд УНР піти на підписання в квітні 1920 року важкого для України Варшавського договору. На основі архівних документів показано, що польська сторона не тільки відмовилася до кінця виконувати взяті на себе зобов'язання — підтримати незалежність Української держави, а й роззброїла своїх вчорашніх союзників, інтернувавши десятки тисяч петлюрівських вояків за колючі дроти.

Розраховано на всіх, хто хоче розібратися у проблемі польсько-українських відносин у 1917—1923 роках.

За загальною редакцією професора Володимира Сергійчука.

ББК 63.5 (4 УКР)

Книга видана за сприяння і кошти благодійного фонду народного депутата України Ярослава Федорчука.

© Володимир Сергійчук, упорядкування,
вступна стаття, загальна редакція, 2010

© Михайло Черненко, художнє оформлення, 2010

ISBN 978-966-2911-34-3

© ПП Сергійчук М. І., 2010

"ХОДІННЯ ПО ПОЛЬСЬКИХ МУКАХ"

На початок ХХ століття польський і український народи залишалися бездержавними — спочатку права господаря на рідних теренах втратили українці після трьох поділів наших земель Московією і Варшавою у ХVІІ столітті, а через сто років така ж доля спіткала й поляків, коли Річ Посполиту розшматували її західні сусіди і росіяни. Тож у ході Першої світової війни хвиля національних і соціальних революцій обох народів під гаслом "За вашу і нашу свободу!" принесла обом їм державне відродження. Представник польської меншини в Україні Рудницький, виступаючи 5 серпня 1917 року в Центральній Раді, запевняв, що відтепер "ми, польська демократія, не покинемо вас, а будемо всі з вами. Хай живе вільна Україна!" (цит. за: Українська Центральна Рада. — К., 1996. — Т. І. — С. 223).

А на з'їзді народів Росії, скликаному Центральною Радою у вересні 1917 року в Києві, представник Польського демократичного центру Кноль заявив: "Від цієї пори кожен народ повинен бути господарем в своїм краю. Де б не жили поляки між іншим народом, то вони завше будуть дбати про добробут того краю і підпирати справедливі змагання того народу, який в більшості жиє в даному краю. Так само поляки будуть поводитись на Україні до господарів цього краю — українців..." (там само. — С. 290).

Однак тодішня політична еліта Речі Посполитої підштовхнула поляків на збройний спротив прагненню українців бути господарем на рідних землях. Зокрема, в Галичині вже з перших днів проголошення Західно-Української Народної Республіки поляки підняли повстання проти легітимної української влади. Відтак надалі між двома сусідніми народами, котрі щойно вирвалися з неволі, в той час, коли зі Сходу насувався більшовизм — нова небезпека, яка загрожувала існуванню української і польської держав, зав'язалась жорстока боротьба — замість того, щоб спільними зусиллями стримати більшовицькі армії, які мали намір пройти в Західну Європу. Той завданий поляками українській визвольній боротьбі удар в спину, включно з присланою Антантою з Франції добре вишколеною й озброєною армією Галлера, спричинився до вкрай важкого становища УНР вже влітку 1919 року.

З метою встановити нормальні зносини між Польщею та Україною й з'ясувати тї допомогу, яку Польща може надати для підтримання в боротьбі її проти більшовиків, Уряд УНР у серпні 1919 року створює Надзвичайну Місію при Уряді Польщі (Галузевий державний архів Служби Зовнішньої Розвідки України — ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. —

Арк. 141). Завдяки цьому в складний час наступу російських добровольців Уряд УНР зміг 1 вересня 1919 року підписати угоду про припинення бойових дій на українсько-польському фронті (там само. — Арк. 167, 168). Це було вкрай важливим для втримання протиденікінського фронту, особливо після незбагненого залишення Києва відділами Української Галицької Армії під командуванням генерала Кравса, коли, за словами Голови Директорії і Головного отамана військ УНР Симона Петлюри, "відступ від Києва деморалізує вплинув на нашу армію, і коли він буде тягнутись далі, то армії у нас не буде", бо під його впливом "козаки і навіть старшини Запорізького корпусу переходять до повстанчеських відділів", а "серед галицьких бригад помітно хвилювання і недовірря до командного складу" (Центральний державний архів вищих органів влади і управління України — ЦДАВОВУ: Ф. 3933. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 11, 12).

За таких обставин українській владі вдалося на якийсь час стабілізувати протиденікінський фронт. Проте, коли через місяць постало питання щодо продовження перемир'я на українсько-польському театрі бойових дій, то наші західні сусіди, користуючись важким становищем Армії УНР, наполягали, аби демаркаційну лінію пересунути на схід, зокрема, передати Корець до "польського заряду" (ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 176).

Враховуючи те, що Надзвичайна Місія при Уряді Польщі на чолі з Пилипчуком допустилася неузгоджених з вищою владою УНР поступок, 30 вересня 1919 року було вислано до Варшави Українську Дипломатичну Місію, яка мала добиватися втілення в життя вимог нашого Уряду, що територія УНР має бути установа на основі етнографічних, економічних і стратегічних міркувань, "починаючи від Чорного моря по річці Дністру і від Дністра на північ і захід по старому кордону, який лежав між бувшою Австро-Венгрією та бувшою Росією", національно-культурні права для меншин обидва уряди на підвладній їм території мають забезпечити паритетно.

Крім того, Уряд УНР просив Уряд Речі Посполитої Польської звільнити заарештованих та інтернованих, надати допомогу в "боротьбі з ворогами, що можуть загрожувати й Польщі, — зброєю, набоями, амуніцією, військовим одягом і взагалі військовим майном", відкрити транзит з третіх держав "належних Україні грошевих знаків, військового знаряддя, одяжі і всякого військового майна та матеріялів", а також "признання України незалежною самостійною Державою, підтримання змагань України до того перед третіми Державами і заключення необхідних договорів та конвенцій — поперед всього військового, торговельного і консульського характеру" (там само. — Арк. 115—117).

Але коли дійшло до визначення кордонів, то поляки почали наполя-

гати, аби їх відсунули ще далі на схід — "починаючи від Чорного моря по річці Дністру і від Дністра між Польщею й Україною по річці Збручу. Далі кордон Української Народньої Республіки на території бувшої Російської імперії має пройти на західно-північній Волині", що, зрозуміло, зачепило за живе в першу чергу галичан, котрі вимагали залишити лінію розмежування "між бувшою Австро-Венгерскою Імперією та бувшою Російською Імперією" (там само. — Арк. 119).

Як не прикро, але закулісні переговори командуючого УГА генерала Мирона Тарнавського з денікінцями, що, зрештою, і призвело до переходу галичан на бік останніх, дали полякам нові козири в розмовах з делегацією УНР щодо розмежування. З огляду саме на такі обставини, коли Армія УНР відступала на Поділлі, політичний провід Української держави не бачив іншого виходу з ситуації, як підписати важкий договір з поляками, які продовжували диктувати свої умови. З цим мусіла погодитися й Директорія Української Народної Республіки, яка за участю членів Кабінету Народних Міністрів розглядала це питання 15 листопада 1919 року. Рішення цієї наради звучало таким чином: "Маючи на увазі всі умови і обставини, в яких перебуває Українська Народня Республіка в сучасний момент, визнати необхідним дати згоду на встановлення кордонної лінії межі Українською Народньою Республікою та Республікою Річи Посполитої по лінії Барталялі через територію Галичини і по річці Турія через територію Наддніпрянської України, а в випадку необхідности — по річці Стирі. Зазначений територіяльний кордон є той максимум, на який може піти уряд" (ЦДАВОВУ: Ф. 3933. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 14—14 зв.).

Аби добитися бажаного для себе результату, поляки ультимативно попередили про роззброєння українських частин на лінії Збруча, що поставило їх у вкрай важке становище й змусило Головного Отамана вирушити в похід тилами денікінців (ГДА СЗРУ: Спр. 11012. — Т. 26. — Арк. 3—3а).

Про тиск поляків щодо розмежування на свою користь свідчать протоколи наради про хід переговорів Української Дипломатичної Місії 28 листопада 1919 року за участі галичан і політичної наради, скликаної у Варшаві Андрієм Лівичьким 2 грудня 1919 року щодо підписання українсько-польського договору. "Се для України тяжка втрата, — зазначав він, — але положення зараз наше остільки катастрофічне, що ми мусимо на все згодитись. Наслідком підписання сеї Деклярації була би можливість в повітах, окупованих поляками на Схід від Стиру, встановити наразі мішану українсько-польську адміністрацію, а також перевести мобілізацію і сформувані військо; окрім сего можна було би дістати допомогу амуніцією. Се був би вихід із сучасного положення. Загалом, що до змін в тексті Деклярації, то на-

віть стилістичні вже не можуть бути зроблені. Кожна хвилина задержання в підписанню Деклярації приносить для нас тяжчі умови. Представники українського громадянства, з якими довелося побачитися підчас останньої подорожі до Волочиська, знаючи положення України, всі настоюють на негайному підписанню Деклярації, що єдине лише може врятувати українську справу. Отже, або ми прийнемо і підпишемо Деклярацію, без змін, або зовсім її відкинемо" (там само: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 148).

Зрозуміло, що галичани протестували, вважаючи запропоновану польській стороні деклярацію "не важною" (там само. — Арк. 184), однак командування УГА через кілька тижнів зрозуміло свою помилку й повернулося на службу українській справі, взявши на себе зобов'язання забезпечити діяльність Уряду УНР у районі Вінниця—Жмеринка—Валнярка (ЦДАВОВУ: Ф. 3933. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк. 1).

Тим часом Симон Петлюра, прибувши до Варшави, намагається добитися від поляків дозволу в справі формування бойових частин з числа українців-військовополонених. Повідомляючи про це члена Директорії Федора Швеця 30 грудня 1919 року, Головний Отаман водночас інформує того, що намагається "попутним трохи посунути наперед ідею союзу держав Балтійсько-Чорноморських. Адже в цій справі А. Лівіцький увійшов в зносини з представниками Латвії, які прохали офіційно визнати їхню незалежність, що ми й зробили, в обмін на що має відбутися і з боку Латвії визнання нашої самостійності" (там само: Ф. 4002. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 122).

Як свідчать документи запропонованого збірника, Симон Петлюра, користуючись перебуванням у Варшаві, намагався не лише впливати на керівництво Польщі стосовно підтримки українського державного відродження, а й пробував залучити до цього процесу представників інших європейських держав. В окремих випадках це давало позитивні результати, про що свідчить виступ депутата парламенту Франції Гіацинта де Гайяр-Банселя з вимогою визнати незалежність України (Україна (Париж). — 1951. — Ч. 6. — С. 467).

У листі Симона Петлюри до голови Дипломатичної Місії УНР в Парижі Михайла Тишкевича від 17 лютого 1920 року, зокрема, наголошується на українсько-польських відносинах і можливого впливу на них Франції. Голова Директорії хоче, аби Франція дала "зрозуміти Румунії, що не має нічого проти організації тут (на протязі місяця) військових частин, хай дасть нам (за наші гроші) муніцію, одягу, і ми весною почнемо організовану боротьбу з більшовиками" (Центральний державний історичний архів України у Львові — ЦДІАУЛ: Ф. 360. — Оп. 1. — Спр. 590. — Арк. 57, 58).

Про це ж ідеться в листі Симона Петлюри до Прем'єр-Міністра Ісаака Мазепи від 15 березня 1920 року: "Франція має тісне порозуміння з Польщею. Щодо нашого визнання, то досі, як був Клемансо, не могло бути й мови про це. З уступленням його, підготовча праця уже посунулася наперед, але, підкреслюю: всі соціалісти, демократи (масони) рішучого слова в парламенті не говорили і активно за нас не виступали. Лише, як це не дивно, католицькі депутати справу нашого визнання порушували і в Франції, і Італійському парламенті" (ЦДАВОВУ: Ф. 3933. — Оп. 1. — Спр. 17. — Арк. 80).

Як бачимо, підписання українсько-польської декларації 2 грудня 1919 року давало змогу урядові УНР підтримувати тяглість державотворчого процесу, що в той нелегкий час було надзвичайно важливо. Функціонував державний апарат, який розробляв стратегію відродження самостійної України. Частина вищих урядовців на чолі з головним уповноваженим Іваном Огієнком залишалася в Кам'янці-Подільському, а інші перебралися до Варшави, де продовжували працювати над вирішенням невідкладних завдань. 12 січня 1920 року там відбулося засідання членів уряду УНР під головуванням Петлюри, на якому Українській Дипломатичній Місії у Варшаві було доручено офіційно поінформувати уряд Польщі про становище в Україні, а також подати відомості про діяльність українського уряду всім місіям і посольствам УНР за кордоном. Обмірковувалася і справа повернення в Україну міністерських апаратів, урядовців і громадян, що перебувають на території Польщі.

Тоді ж було ухвалено повернути з Польщі в Україну для продовження державотворчої роботи весь урядовий апарат УНР, і насамперед міністерства — військового, фінансів, земельних справ, закордонних справ, здоров'я, з усім їхнім майном. При цьому Дипломатична місія УНР у Польщі мала вжити рішучих заходів щодо забезпечення вільного переїзду в Україну зазначених осіб і установ, а також повернення УНР військового та іншого майна українських державних органів, евакуйованого до Польщі.

Але найважливішим і найнагальнішим завданням було відновити боєздатність війська. Без розв'язання цієї складної проблеми годі було сподіватися відновлення української влади на рідній землі. Тож з метою поповнення регулярних частин військовополоненими й інтернованими українцями, організації матеріальної і моральної допомоги їм, а також розробки проектів і укладення військових конвенцій між УНР і Річчю Посполитою Директорія 12 грудня 1919 року створює військову секцію при Українській Дипломатичній Місії у Варшаві. 23 грудня Петлюра підписує наказ про передачу всіх кредитів торговельній комісії УНР за кордоном для закупівлі військового майна. Іншим своїм наказом, підписаним того ж дня,

Голова Директорії доручає ревізору військових місій УНР за кордоном відвітувати про наявність закупленого і взяти його під пильну охорону.

Швидке формування українських військових частин, яке розпочалося з другої половини лютого 1920 року, заходи Уряду, спрямовані на відновлення української державності, а також масовий селянський антибільшовицький рух на теренах України суттєво вплинули на позицію польської влади. Тепер вона готова була сісти за стіл переговорів з українською стороною, визнавши її за партнера. Тільки в останні часи, писав Андрій Лівіцький 1 квітня 1920 року з Варшави, коли, спираючись на новоутворену військову силу для уряду УНР "відкрилась можливість посідання певної державної території,— відкрилась і можливість для місії відновлення переговорів з Делегацією Польського Уряду".

Переговори розпочалися 11 березня 1920 року. Того й наступного дня на засіданнях польсько-української конференції розглядалися такі питання: "а) формальне визнання Польською Річчю Посполитою Української Народньої Республіки і її законного Уряду, Директорії, б) відносно участі представників України в мирних переговорах Польщі, Литви і Румунії з Російським більшовицьким Урядом, якщо ці переговори мають провадитись від групи Держав, і в) відносно погодження правно-державних інтересів України з заявленою Польщею до більшовиків вимогою дезанекції земель історичної Польщі в межах її політичних кордонів з перед 1772 року".

Симон Петлюра 21 березня 1920 року звертається до члена Директорії Федора Швеця щодо необхідності шукати порозуміння з поляками, що впливатиме на відродження державного життя. "Ми повинні орієнтуватися на наш народ і на ті настрої, які зараз є пануючими там, пише він. — Отож там — настрої антибільшовицький. Він зростає. З кожним днем, і тільки закінчені дурні, фантасти, або свідомі авантюристи та політичні кар'єристи можуть штовхати наших людей на той необачний і злочинний шлях, на який штовхають "Нова Доба" й інші герострати. Повстання виникають стихійно. І роблять їх не "куркулі", не "білогвардійці", а наші бідолашні селяне, учителі, наша нещасна інтелігенція, — яких обдирають більшовики і які хочуть бачити "свою владу" як законного хазяїна землі української" (ЦДАВОВУ: Ф. 4002. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 125).

2 квітня 1920 року поляки запропонували свій проект. Як писав наступного дня А. Лівіцький, "вони ультимативно вимагають, аби ми відмовились від 7 повітів Волині (Ковель, Волод.-Волин., Луцького, Рівенського, Дубенського, Кременецьк. і Острозького). Відповідь будуть чекати до 7 квітня. Кордон таким чином пройшов би по Збручу і Горині. Вони бажали, щоб я ще вчора їхав до Кам'янця за директивами до Правитель-

ства і громадянства, але я рішив не їхати і категорично одкинути ультиматум. Я поїхав би лише тоді, коли б (ми) вважали можливим прийняти в основних засадах проект поляків. Але ми вважаємо цей проект абсолютно неприємливим і нині даємо відповідь, аби наші кордони пройшли по р. Збручу, далі по старому Австро-Рос. кордону і потім по р. р. Случі і Прип'яті. Поляки ж не годяться і на Прип'ять, вимагають кордону на півночі по адміністр. границі Волині і Мінської губ.". Однак, потрапивши у безвихідь навесні 1920 року, Україна таки поступилася.

У той же час Варшавський договір 1920 року мав велике моральне значення, оскільки свідчив про визнання "де-юре" державного суверенітету України й забезпечував їй політичну, військову та фінансову підтримку з боку представника Антанти на Сході. Здавалося, після довгої і впертої боротьби за незалежність і державність Україна вперше знайшла надійного союзника, військо якого разом з реорганізованою і добре вишколеною українською армією очистить її територію від окупантів і допоможе відновити спокій і порядок, котрих так бажало населення. УНР вдалося розбити ціною цього договору "бар'єр, що загороджував їй дорогу в Західну Європу, і через Польщу, яка своїми культурними та економічними цінностями і своїм географічним положенням є порогом до Європи, зблизилася до західних держав, особливо до Франції, до якої Польща по традиції завжди близько стояла і стоїть. Уряд Української Народньої Республіки сподівався, що за допомогою союзної Польської Речі Посполитої Антантські Держави оцінять значення української державності при вирішуванні Східного питання, визнають суверенність Української Держави і підтримають політику Уряду, яка так багато могла причинитись до замирення близького Сходу, економічного його відродження і встановлення політичної рівноваги" (ЦДАВОВУ: Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 404. — Арк. 6).

Треба наголосити, що не легко наважився Симон Петлюра на підписання Варшавського договору.* Однак, зробивши це, він звернувся до українського народу з такими словами: "...Ось уже три роки змагаєшся ти запанувати в своїй Республіці, здобути собі волю, рівність і неподлеглість, борючись з червоними імперіалістами-більшевиками.

Ти поніс величезні жертви на полі брані.

Руїна сіл, руїна господарств, кров неповинних, сльози по вбитих та

* Дружина С. Петлюри пізніше згадувала про цей момент: "Як треба було прийняти рішення щодо Варшавського договору, то він дуже хвилювався. Ходив великими кроками по кімнаті, підійшов до мене: "Розумієш, ти у Варшаві, я у Варшаві, це не вкладається мені в голову. Можна помилятися, але нехай помилка впаде на мою голову, а не на справу" (цит. за: Українські вісті (Новий Ульм). — 1949. — 10 квітня).

замучених більшовиками батьках, матерях, братах і сестрах, безліч одиноких могил на всьому терені українському — ось наслідок боротьби за найсвятіші ідеали людскости твоїх синів.

Умираючи, вони благали тебе і заповідали тобі продовжувати оту тяжку боротьбу за твою вільність, щоб доказати усьому світу, що і український нарід здатний до самостійного життя й сам може порядкувати своєю землею і своєю волею державною....

Всі як один чоловік — до роботи, а через це я категорично вимагаю від всіх громадян УНР слухняности українській владі і виконання всіх її наказів, попереджуючи, що буду провадити визвольну боротьбу до кінця, поки не буде звільнений від ворогів весь простір України, поки Українська Народня Республіка не буде самостійною, і український нарід не буде вільним і незалежним..." (ЦДАВОВУ: Ф. 1429. — Оп. 2. — Спр. 8. — Арк. 1, 3).

У тексті цього звернення не згадувалося про передачу Польщі Галичини й частини Волині. Очевидно, Петлюра сподівався, що згодом його урядові вдасться повернути втрачені території в лоно соборній Українській державі й розраховував на те, що, що справжні патріоти зуміють оцінити ті незаперечні вигоди, які давав санкціонований ним пакт, і на самперед можливість формувати українську армію. У квітні 1920 року він приїхав до Бердичева, де взяв участь у підготовці 6-ї стрілецької дивізії і вручив їй козацький малиновий стяг із золотим тризубом у блакитному верхньому накутнику і з золотим написом "За визволення України".

Тверезо оцінюючи причини підписання Варшавського договору, один з відомих галицьких діячів М. Андрусак визнавав: "Варшавський договір Петлюри з Пiлсудським приготували галицькі політики й військові старшини своєю розгубленістю в політиці й стратегії. А ця розгубленість була, в першу чергу, наслідком невикористаних можливостей пізнання Придніпрянщини від березня до жовтня 1918 р. тими галичанами, що в тому числі там проживали і мали нагоду туди дістатися. Бо саме тоді був актуальний для галичан клич: "Через Київ на Львів!"... більшовицька окупація України в січні і лютому 1918 р. та протести поляків проти Берестейського договору повинні були отямити стрілецьких старшин".*

* 1963 року колишній член Центральної Ради Тиміш Олесіюк писав про значення Варшавського договору 1920 року:

"І. Український державно-політичний визвольний процес був би цілковито обірваний катострофальними подіями листопада 1919 року, коли б Варшавським договором не було уможливлено щасливого закінчення Першого Зимового походу Армії УНР і не було продовжено оружну боротьбу Армії УНР до листопада 1920 року, а потім — до Другого Зимового походу, до Базару, до дальших кількох літ партизанських повстань під прапорами УНР.

II. Коли б не Варшавський договір, то вся попередня політична і військова акція Ди-

Підтримку тоді Петлюра одержав і від повстанських мас на Наддні-пряниці. У своїй доповіді від 28 квітня 1920 року голова Радомишльського районного українського повстанського комітету Ю. Мордалевич зазначав: "Українці-селяне втілюють визвольну боротьбу українців в особу отамана Петлюри і про нього найкращі відгуки по селах: "Коли б уже скорше приходив Петлюра", або: "Як собі хоче, а Петлюрина програма для нас найкраща", — можна часто чути від селян. При спогаді про Петлюру думка громадянина асоціюється з часами визволення народу од скоропадщини і тією політикою, яка в загальних рисах накреслювалась Директорією, і тому рух, на чолі якого стоїть наш Національний Герой Петлюра, має симпатію і піддержку демократичними колами. І тепер відозва Отамана Петлюри зустрине відгук в серцях українців" (ЦДАВОВУ: Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 425. — С. 42).

ректорії 1918 і 1919 років не вийшла би поза рамки "гражданской войны на юге России" ... Петлюра в світі був би знаний не яко Голова Уряду УНР, а яко один з численних українських отаманів — як Махно, Григорійв, Зелений, Мордалевич..., що перешкождали "рабочее-крестьянській" советській владі заводити справедливий лад і спокій у всій Росії... Большевики так і хотіли би представити справу підкореним українцям, та не можуть...

III. Берестейським договором Україна ввійшла в короткотривалі зносини з Осередніми державами. За це скажений Клемансо і пришелепуватий Ллойд Джордж покарали Україну повним бойкотом її інтересів на "успішному" Версальському договорі... Уряд УНР завдяки лише Варшавському договору і зв'язаними з ним, численним іншим договорам із новопосталими і сусідніми державами дістав можливість, хоч і мінімальну, боронитися від фатального нерозуму тодішніх ВЕЛИКИХ АНТАНТЦІВ. Через "польські двері" Україна таки увійшла, коли не до покоїв, то передпокоїв Переможної Антанти. І тут українці "розжаношилися" надобре і надовго... По Другій світовій війні нова велика чвірка переможців вважала вже за неунікнено ввести Україну і формально в коло держав об'єднаних націй...

IV. Варшавський договір у свій час для обох сторін МАВ НЕ ЗАСАДНИЧЕ, А ЛИШЕ ТАКТИЧНЕ ЗНАЧІННЯ. Він давав обом сторонам на даний момент конкретне рішення проблеми продовження збройної боротьби проти Москви. До засадничих ідей польсько-української співпраці обидва суспільства ще не були готові. Над поляками ще панувала історична державно-шляхетська концепція, над українцями висіла гайдамаччина...

Я певний, що навіть у найбільш інтимних розмовах обидва "мрійники" — і Пилсудський, і Петлюра — не дозволяли заходити далеко своїм "мзонкам федералістичним"... Ці "мрійники" мали цілком тверезі голови...

V. Варшавський договір уможливив нам продовжити на ще кілька років нашу збройну боротьбу проти Москви. Ця кузня крові і заліза перековувала хохлів і малоросів на українців і пізніше...

Варшавський договір уможливив нам створення ВЕЛИКОЇ ПОЛІТИЧНО-ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ У ВІЛЬНОМУ ДЕМОКРАТИЧНОМУ СВІТІ. У темряві безпросвітнього рабства Україна дістала предмет, на який українські маси могли оглядатися як з якоюсь НАДІЄЮ... Розкласти, скомпромітувати цю НАДІЮ, — це є основна ціль московської політики на Україні до нинішнього дня. Безоглядні розправи з різними українськими повстанськими центрами, зі Спілкою Визволення України були

Але коли спільне українсько-польське військо дійшло до Дніпра, тоді поляки воліли парадувати в Києві, у Варшаві, де вулицями обносили гасла на кшталт "Вільно, Мінськ, Кіюв, Каменець-Подольські — до Польски!" 14 травня 1920 року Юзеф Пілсудський з балкону київського готелю "Континенталь" запевнив українців у вічній дружбі й підтримці, але на Лівобережжя, де кривавилася українська армія в боях проти росіян, поляки вже не пішли, чим посприяли блискавичному контрнаступу більшовиків з-під Яготина, що видихнувся аж під Варшавою.

На відміну від поляків, котрі не виконали до кінця свою роль захисника української державності в травні-червні 1920 року, вояки армії УНР до кінця сповнили свій союзницький обов'язок перед II Річчю По-

публічно мотивовані тим, що вони були експонентами української еміграції і стоячих за нею, наче б, імперіалістичних держав Заходу.

Коли б Варшавський договір не виправив катастрофальної ситуації листопада 1919 року, українська політична еміграція загалом би не повстала. Бо тих пару десятків спритних українців, що до листопада 1919 року опинилися за кордонами України в складі різних урядових інституцій, не створили би з себе МАСИ, не створили би концепції про продовження боротьби з ворогом з еміграції. Розвал Директорії УНР (кто до Саса, кто до Ляса) довів би до втрати всякої віри в УНР, і всі ці нечисленні закордонці незабаром "возвратились би на Родину...".

VI. Варшавський договір не був поляками формально ратифікованим і фактично не був здебільшого виконуваним. Мир поляками з большевиками в Ризі був лише рятуванням і забезпеченням власної шкіри поляками, без будь-якого оглядання на інтереси "союзних" українців... КОЛИ МИ, ЗАЛИШЕНІ НА СВОЇ ЛИШЕ ВЛАСНІ СИЛИ, НЕ ВСТОЯЛИСЯ, ТО ВСЕ Ж ТАКИ МИ МАЛИ КУДИ ВІДСТУПИТИ, НЕ КАПІТУЛЮВАТИ ПЕРЕД МОСКАЛЯМИ. ПОЛЯКИ НАС ІНТЕРНУВАЛИ, АЛЕ НЕ ВИДАЛИ БОЛЬШЕВИКАМ, ЩО НАПЕВНО БИ ЗРОБИЛИ РУМУНИ ЧИ АНГЛІЙЦІ...

VII. Інтернування півсотні тисяч воєнних і цивільних українських емігрантів у Польщі стало базою і причиною повстання і сформування концепції ПРОДОВЖЕННЯ БОРОТЬБИ ЗА УКРАЇНУ, КОЛИ НЕ МЕЧЕМ, ТО НАУКОЮ, а також концепції, що КОЖНИЙ УКРАЇНЕЦЬ ЗА КОРДОНОМ Є АМБАСАДОРОМ УКРАЇНИ. Первісними авторами цієї концепції були: Петлюра, Прокопович і Лівичуцький.

З їхнього уповноваження і за їхніми директивами керував я рухом до науки української таборової молоді у чотирнадцяти студентських громадах у Польщі, об'єднаних у Головній УПРАВІ Союзу Громад, а потім у Празі в ЦЕСУСі... Більш півтори тисячі молодиків (а також і вже старшеньких) одержало від Міністерства освіти УНР матуральні сертифікати замість оригінальних атестатів зрілості. Більше двох з половиною тисяч душ було забрано з польських таборів і випхнуто до науки в різних європейських школах... Всього цього не було би, коли б в Польщі не було людей, для яких Варшавський договір мав коли не формально-правний, то морально зобов'язуючий характер. Я цих людей-поляків маю в своїй вдячній пам'яті...

VIII. Рух української еміграційної молоді до ДЖЕРЕЛ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ І НАУКИ завдяки розумній ініціативі Микити Шаповала, знайшов оформлення в українських високих школах Праги і Подебрад. Це, у свою чергу, відхилило наших стар-

сполитою. Адже це саме вони мужньо стримали армію Будьонного під Львовом і остаточно зупинили її під Замостям. І було б історично справедливо, щоб поляки не забували згадувати, що в так званому "диві над Віслою" є величезна заслуга вояків-українців 6-ої стрілецької дивізії під проводом тоді ще полковника Марка Безручка, яка справді по-мужньому обороняла Замостя.

Між іншим, в диві над Віслою, наголошував відомий знавець військової стратегії, французький генерал Людовик Форі, вирішальними були бої не на самій Віслі, а в Галичині й на Волині, де польські й українські війська вдарили у фланг більшовикам. Особливо він високо оцінював так звану подвійну переправу через Дністер, де особливо вславилися вояки Марка Безручка. Завдяки саме цьому було розбито стотисячну більшовицьку армію, взявши в полон понад 20 тисяч солдатів, 20 гармат, 300 кулеметів і близько 3 тисяч возів різного військового майна і припасів.

Однак, коли вдалося відкинути війська Тухачевського від Варшави і створилася сприятлива обстановка для широкомасштабного наступу проти більшовиків по всьому фронті аж до Москви — останні резерви

шин громадян від ялового політиканства і скерувало їхню увагу і енергію до праці наукової при несподівано ними обсаджених катедрах... Так заложено початки українського вільного високого шкільництва і вільної науки на еміграції. Уряди Німеччини і Польщі, конкуруючи з "пшебеглими" чехами, уможливили повстання і функціонування Українських Наукових Інститутів у Берліні та Варшаві. Патронами першого були "берестяне" — генерали Гофман і Гренер, а патронами другого були "варшавяне" цивілі Леон Василевський, Седлецький, Голушко...

IX. Найгостріше й найголосніше осудження одержав Варшавський договір від галичан, яко, мовляв, зламання Петлюрою засади української соборности і "запродання" західних українських земель Польщі. Найбільший галас і найсильніше роздмухування ненависти до Петлюри, петлюрівців і загалом наддніпрянців робили власне ті галичани, що самі були ЗАСАДНИЧИМИ ВОРОГАМИ УКРАЇНСЬКОЇ СОБОРНОСТІ. Вони були ідеологами галицького культурно-релігійного і політичного партикуляризму і сепаратизму. Знеславлювання Петлюри, петлюрівців і Варшавського договору переводили власне ті люде, що ЗАДОВГО ДО ЛИСТОПАДА 1919 РОКУ ЗРАДИЛИ АРМІЮ УНР, ПЕРЕЙШОВШИ НА СТОРОНУ ВОРОГІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ — ДЕНІКІНЦІВ, А ПОТІМ БОЛЬШЕВИКІВ... Безладно борсаючись поміж зневірою у власних силах і безглуздами політичними орієнтаціями то на Денікіна, то на гітлерівську Німеччину, то, нарешті, на Папу Римського... — ці людці все вживали і вживають Варшавський договір, як червону плахту тореадори, щоб віддалити гнівний удар від себе, від своїх національно-політичних злочинів, від своєї нікчемности... За старшими "петрушевичівцями" пішли по тій же дорозі молодші ОУНівці... У цьому власне правдива трагедія Варшавського договору. Він стверджує ТРАГІЧНИЙ ФАКТ ІСНУВАННЯ Й НИНІ СЕРЕД ЗАГАЛУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ГЛИБОКОГО ПРОВАЛЛЯ ЗБРУЧА...

Уряд УНР, зокрема А. М. Лівіцький, багато зробив, щоби це провалля, коли не засипати, то хоч би поменшити. Зрозуміння, признання й любови серед галицьких українців А. М. Лі-

Бронштейн-Троцький змушений був кинути проти Врангеля, що якраз вийшов з Криму, поляки хутко погодилися на запропоновані Ленінінм умови перемир'я, котрі були для Варшави сприятливішими, ніж угода з Петлюрою. І на переговорах з більшовиками в Мінську поляки вже не забажали бачити присутності свого підзахисного — Варшава все зробила для того, аби не допустити представників Уряду УНР на ці зустрічі.

А рештки армії УНР, які ще недавно кривалилися в обороні польської столиці, її уряд, роззброївши, запроторив в так звані табори інтернованих. Ось так, "по-союзницьки", вчинила тодішня Польща з Україною. Польські політики, котрі тоді підштовхували Пілсудського до зради Петлюри, оскільки російський більшовицький вождь Ленін пообіцяв їм поступитися більшою кількістю українських територій, ніж УНР Варшавським договором 1920 року, засліплені ненавистю до всього українського, думали про інше. Скажімо, такий відомий діяч як Станіслав Грабський у 1920 році заявляв: Я впевнений, що через 25 років української проблеми на східних землях Польської Речі Посполитої не буде (ЦДАГОУ: Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. — Арк. 24).

Польська політична еліта не могла собі усвідомити, що відродження в цей період Української Народної Республіки та її самостійне існування повертало споконвічні загальнолюдські права не тільки українському, але й десяткам інших народів. Вона злочинно байдуже відмахнулася від слів Провідника українського національно-визвольного руху Симона Петлюри, звернені й до них тоді: "Всі держави, утворені після 1917 року на території бувшої Росії, не мають шансів на тривке існування і будуть

вицький досі не знайшов. Збруч на українській землі й ув українських душах нині дуже енергійно засипає советський уряд прославленими віддавна методами московської жесточі... Ця чинність нині напевно не викликає української симпатії чи любови.... Але хто знає, чи колись ця московська чинність не заслужить від українських істориків слів признання і виправдання?..

Засудили Варшавський договір і ті українці, що волею чи неволею пішли большевицьким шляхом до вимріяної ними "загірної комуни". В їхніх уявленнях Петлюра, петлюрівці — це зрадники великої народньої революції, злочинці, ганебні наймані слуги міжнароднього капіталізму... Таких українців колись було багато. Чи є ще трохи нині — сумніваюся... Рівнож ледви чи є хтось із тих людей в еміграції, що разом з М. Грушевським колись простягнули до большевиків свою руку згоди і приязні — понад трупами знищених большевиками їхніх товаришів... Вони всі голосно засудили Петлюру, петлюрівщину і Варшавський договір і з "чистим серцем" та з "чистим революційним сумлінням" ВЕРНУЛИСЯ ДО ДОМУ ПРАЦЮВАТИ... Бідні, бідні!.. Працювати на Воркуті та на Колимі...

... Можна було би сказати ще багато позитивного і негативного з приводу наслідків для української справи Варшавського договору, але одне є безсумнівним — ВІН Є В НАШІЙ ІСТОРІЇ ДУЖЕ ВАЖЛИВИМ ПОВОРОТНИМ ПУНКТОМ..."

завжди загроженіми, поки на півдні бувшої імперії не організується і в силу не увійде незалежна держава українського народу. Тільки вона одна, як найсильніша численністю свого населення, матеріальними ресурсами і мілітарною відпорністю, може бути базою, підставою більш менш незахищеного життя державних новотворів, з бувшої Росії організованих. Тільки повстання і зміцнення цієї держави може фактично вирішити долю Росії і призвести до остаточного та безповоротного поділу її" (Симон Петлюра. Статті. Листи. Документи. — Нью-Йорк, 1956. — Т. I. — С. 319).

У грудні 1921 року дипломати УНР спробували ще раз застерегти поляків від необачних для майбутнього їхньої ж країни кроків. Зокрема, міністр Уряду УНР Микола Василько в спеціальному меморандумі до польського посла в Берліні Мадейського намагався роз'яснити, що світова війна поставила на порядок денний всі економічні та національні проблеми в Європі. Загально положення більш менш незабаром буде було з'ясовано в Західній Європі завдяки вищій культурі та традиційній здібності до управління. На Сході війна продовжується, незважаючи на мир, оскільки проблема Європейського Сходу ще не вирішена (ЦДАВОВУ: Ф. 1429. — Оп. 2. — Спр. 142. — Арк. 264).

Щоправда, наголошував український дипломат, "ідея національної держави є побідоносною також і тут, дійсно, через повстання Фінляндії, Естонії, Латвії, Литви, Польщі, України, Великої Румунії та Чехословаччини кривда, нанесена історичній справедливості, виправлена, все ж положення тут є цілком інше, як в Західній Європі. Це тому, що на руїнах бувшої Російської Імперії установався Уряд, ідеологія, якого з його антинаціональними плянами соціальної революції в цілому світі руйнує політичні підстави кожної держави світу, а особливо новоповсталих держав: територія України, Грузії та Вірменії вже є жертвою окупації" (там само. — Арк. 264)..

Однак у Польщі до цих звернень уже не прислухалися, Україну як суб'єкт міжнародних відносин там по суті уже ігнорують. Тож не випадково 28 серпня 1922 року з'являється лист Симона Петлюри до військового міністра УНР Миколи Юнаківа щодо можливого розвитку подій на Кавказі й готовності до цього українських політиків — відтепер Голова Директорії більше сподівається на підтримку далекої Туреччини, ніж на свого вчорашнього союзника, якому довірився навесні 1920 року. Тим паче, що поляки вимагають від екзильного уряду УНР поступитися політичними принципами щодо Галичини й Волині, про що свідчить лист Симона Петлюри до Прем'єр-міністра України Андрія Ливицького від 30 серпня 1922

року: "З різних джерел бачу, що цього — "їм" мало і "вони" хотіли б од нас більшого — себто неможливого. Ми не можемо бути циганами і політичними авантюристами!" (ГДА СЗРУ: Спр. 11012. — Т. 16. — Арк. 38, 39).

Проте Симон Петлюра категорично відмовився виконувати нові вимоги поляків, про що він чітко написав у листі до посла Олександра Шульгина 3 вересня 1922 року: "Очевидна річ, що в цих домаганнях ми їм назустріч іти не можемо. Бо в такому разі ми а) зійшли б на роль об'єкта польської — не тільки міжнародної, а і внутрішньої політики, б) скомпромітували б нашу державну ідею і гідність нашу і в) свого становища не поправили б, бо знаючи з сумного досвіду поведінку поляків, не можемо сподіватись, щоб вони своїх обіцянок додержали. Зокрема, по параграфу а. Ми не маємо ніякого права зіходити з ґрунту умови 21/IV-1920 р., тим більше не знаємо, які би зобов'язання взяли на себе поляки. Ніколи не треба забувати в зносінах з Ашкеназі, що головного пакту тої умови, а саме постачання нас зброєю, вони не додержали. Цим пояснюється і одворот поляків од Києва, і успішна офензива большевиків аж до Висли — Варшави. Не можемо ми сьогодні позбавляти Лігу Націй чи Раду Амбасадорів в ініціативі розв'язання галицької проблеми. Коли б найшлася серед українців якась політична формація, що пішла б на цей крок, вона могла б бути тільки купкою авантюристів" (там само. — Арк. 47 зв., 48).

Зрештою, тиск поляків на Симона Петлюру, що виражався в принизливому ставленні до нього навіть щодо мінімального матеріального забезпечення його родини, змусив Голову Директорії поставити питання про виїзд з Польщі, оскільки, за його словами, вже не міг він більше переносити "ходіння по польських муках".

...Перший посол Польщі до УНР Кутиловський якось сказав: "Польща і Україна — це дві сестри. Переважно вони сплять, присипані попелом історії. Але приходять моменти, коли вони пробуджуються. І ось тоді, замість того, щоби взявшись за руки, йти назустріч життю, вони починають сваритись. І сваряться, поки обидві не впадуть, і попіл історії знову накриває їх на довгі століття".

На жаль, подібне може знову повторитися, якщо політики обох країн не зроблять висновки з минулого. Новий поділ України, як правило, продовжується черговим поділом Польщі...

Володимир Сергійчук,
професор Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук.

ДОКУМЕНТИ

Уповноваження Пилипа Пилипчука на посаду Голови Надзвичайної Місії Української Народної Республіки при Уряді Польщі

9 серпня 1919 року

УКРАЇНСЬКА НАРОДНЯ РЕСПУБЛІКА.

УПОВНОВАЖЕННЯ

Правительство Української Народної Республіки уповноважує Пана Пилипа Пилипчука, бувшого Міністра Шляхів, приват-доцента Київського Політехнічного Інститута, бути Головою Надзвичайної Місії Української Народної Республіки при Правительстві Польщі з метою встановити зносини між Польщею та Україною та з'ясувати ту поміч, яку Польща може дати Україні для підтримання в боротьбі її проти большевиків.

Згідно уповноваженню Правительства Української Народної Республіки до складу цієї місії яко її члени входять: Клим Павлюк, бувший Товариш Міністра Земельних Справ, Полковник Української Армії, Володимир Тулюпа — Кандидат юридичних наук, та Юліан Линницький — Полковник Української Армії як радник по військовим справам.

Правдивість всього вищесказаного стверджується належними підписами і відтиском державної печатки.

Голова Ради Народніх Міністрів Української Народної Республіки

В. о. Міністра Закордонних Справ

Кам'янець на Поділліу

9 серпня 1919 р. Ч. 1781а

З оригіналом згідно:

В. о. Начальник Дипломатичного Відділу (підпис) (М. Левіцький)

Копія. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 141.

Договір про припинення військових дій між польськими та українськими військами

1 вересня 1919 року

ДОГОВІР

про завішення зброї між арміями Польською та Українською, заключений в Варшаві дня 1-го вересня 1919 р. між військовою делегацією Головного Командування Військ Польських і делегацією

Головного Командування усіх Військ Української Народної Республіки, висланою Головним Отаманом Петлюрою.

По зачатих Головним Командуванням Українських Військ переговорах про завішення зброї між арміями польською та українською, поль-

ська делегація, що складається із: ген. пор. ДУРСЬКОГО, як голови, сотн. ген. шт. ВІЕДМАНА, пор. БЕРНАЦЬКОГО, пор. ГАЛАДИКА і ор. ВЕЛБОВЕЙСЬКОГО, як членів і українська делегація, що складається з полк. ген. шт. ЛПКО, як голови, сотн. МШАНЕЦЬКОГО, сотн. РУТСЬКОГО, сотн. ЛУЦЬКОГО і сотн. МАГАЛЯСА як членів, годяться на завішення зброї на наступуючих умовах:

1) З хвилиєю підписання договору здержується всяку боеву акцію.

2) Польські війська здержують боеву акцію на тепер занятій ними лінії ріки Збруча і на лінії на східному березі Збруча тактично забезпеченій мостовими причілками в Волочиськах, Сатанові, Гусятині і Скалі.

3) Аби оминуті можливі сутички між військом польським і українським та доказати з боку Головного Командування українських Військ відсутність яких-небудь агресивних намірів, устанавлюється між рікою Збручем та потоком Жванчик нейтральну полосу, зазначену на доданій карті. Українське Головне Командування застерігає собі вільну руку щодо тактичного забезпечення східної границі цієї полоси.

На території нейтральної полоси не вільно ані польській, ані українській армії тримати яких-небудь військових відділів.

Удержане безпеки і ладу на території нейтральної полоси залишається існуювавший до цього часу місцевій, автономній українській владі.

Границь нейтральної полоси не має права переходити під ніяким предлогом жадна військова людина, як українська, так і польська, крім осіб, маючих на це право на підставі міжнародного права.

Для переходу нейтральної полоси або її границь особами, маючими на це уповноваження на підставі міжнародного права або після обоюдної згоди на це українського і польського Командування за перепустками, які можуть видавати військові команди не низше штабів бригад і перепусткових станиць визначаються слідуєчі місцевости:

а) з польського боку: проти села Ісаківці, містечка Скала Гусятин, Сатанів, Волочиська та села Ожехівці;

б) з українського боку: села Ісаківці, Оринін, Лянцкорунь, Закупна, Борцівка, Хиптинці, Гречана, Завалійки, Порохня, Клініни і Базалія.

Цивільні люди, що самовільно перейшли нейтральну полосу або не в означених цим договором перепусткових станицях, будуть по переході нейтральної полоси інтерновані польською згл. українською військовою владою, глядючи на те, чиї інтереси нарушено.

Військових людей так польських, як і українських, які без важних перепусток перейшли границі нейтральної полоси, мається негайно задержати і повернути під ескортом до найблизчих перепусткових станиць.

Докладні границі нейтральної полоси і перепусткові станиці означені на долученій карті, яку підписують обі делегації.

4) Договір про завішення зброї обов'язує на протязі 30 (тридцять) днів від дня підписання. На випадок продовження мається на 5 днів до вищеназваного терміну підписати новий договір. Виповісти цей договір заки мине 30-днівний термін, можна не інакше, як лиш повідомивши про це противну сторону на 5 днів до наміреного зриву цього договору.

На випадок набігу большевиків в нейтральну полосу лишається Начальній Команді Польських Військ вільну руку посувати на схід і на південий схід, однак тільки повідомивши про це Головне Командування Українських Військ, оскільки це буде можливо. Під большевиками розуміється тільки регулярні частини совітської армії, а в ніякім разі ж місцеві большевицькі банди.

5) До 15 днів по підписанню цього договору має початись сталий взаємний обмін всіма воєнними полоненими, Поляками і Наддніпрянцями. Технічне виконання цієї умови доручається окремій комісії.

Справу звороту полонених, які походять зі східної Галичини, полишає до рішення окремій військово-політичній Комісії.

6) Справу звороту страт вертаючимся Полякам, мешкаючим постійно на Україні, відступається до вирішення військово-політичній місії.

Обі сторони забезпечують життя і майно людям, які перейшли легально нейтральну полосу, їдуть на територію Наддніпрянської України, згл. Східної Галичини.

7) Польська старшина для зв'язку з помічниками буде принята в Головній Квартирі Отамана Петлюри, як уповноважений Начальної Команди Військ Польських, котре прийме для зв'язку також українського старшину з помічниками.

8) Всі умови, на яких українська і польська військова делегація заключають цей договір, не мають ніякого значення і впливу для вирішення політичних і територіальних питань так Польщі, як і України.

9) Що торкається спільної акції проти большевиків, то докладне вирішення цієї справи оставляється окремій комісії, яка приступить до випрацювання відповідних планів по заключенню договору про завішення зброї.

10) Як тимчасову лінію розмежевання оперативних ділань приймається: Волочиська (з перичилком в польськiм заряді), Базалія (в українськiм заряді), Корець (в укр. заряді), Олевськ (в польськ. Заряді) і Мозир (в польськ. Заряді).

В Шепетівці спільна Команда залізничного двірця в тім, що Команда Військ Польських має право закладати там-же свої магазини. Українське Головне Командування уможливить на кождечасне домагання Ко-

мандування Військ Польських перевіз польськ. військ через територію операцій українських Військ.

Вище названу лінію визначить подрібно на місці протягом 15 (п'ятнадцять) днів окрема спільна підкомісія. Аж до покінчення праці останньої залишається _____ то є: Шепетівка в українських, а Славута — в польських руках.

3 оригіналом згідно: Військовий референт

Дипломатичн. Місії в Речі Посполитій Польській

(підпис) О. Данильчук полковник

6 лютого 1920 р.

м. Варшава¹

Печатка "Українська Дипл. Місія в Речі Посполитій Польській.
Військовий референт"

Копія. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 167, 168.

**Звернення Голови Директорії й Головного Отамана військ УНР
Симона Петлюри до Прем'єр-Міністра Ісаака Мазепи і Президента
Західної Облaсті УНР Євгена Петрушевича про ситуацію біля Києва
6 вересня 1919 року**

Копія

Д. таємно

Кам'янець Под., Штабу Головного Отамана. Прем'єр-Міністрові Мазепі. Високій Директорії. Президенту З.О.У.Н.Р. Петрушевичу.

Побувавши в околицях Фастова і ознайомившись з ситуацією, констатую:

1) Відступ від Києва деморалізує вплинув на нашу армію і коли він буде тягнутись далі, то армії у нас не буде.

2) Під впливом відступу козаки і навіть старшини Запорізького корпусу переходять до повстанчеських відділів.

3) Серед галицьких бригад помітно хвилювання і недовірря до командного складу.

4) Інспектура і командний склад Запорізької групи вважає для себе неможливим підлягати надалі генералу Краузе.

¹ Рукописна помітка на документі.

5) Населення місцевостей, де проходило наше військо, схвильоване відступом і невдоволене урядом і командним составом, який без бою примушує військо відступати, вимагає мобілізації і готове на розпачливі міри.

6) Значна частина козаків Запоріжців, як і галичан, обвинувачує в зраді командний склад і правительство за будьто би зложену згоду з Денікіним і слово "зрада" кружляє скрізь.

Щоб припинити деморалізацію армії, розвал, страшенну провокацію, яка губить і загрожує нам катастрофою, я распорядився Запоріжській групі разом з повстанськими відділами готуватись до наступу і тому пропоную Вам дати распорядження про припинення відступу і заняття вихідного становища, рахуючись з загальним стратегічним становищем. Одночасно пропоную виділити Запоріжську групу з-під команди генерала Краузе, над распорядженнями котрого в зв'язку з київською операцією призначити слідство, для чого Вам належить порозумітись з прем'єр-міністром, урядом і президентом Петрушевичем. Загальне керування київським відтинком вважав би відповідним доручити отаману Сальському. Прошу президента Петрушевича вплинути на галицьких старшин запілля, які необачно розмовляють на теми безпідставного контакту з Денікіним і тим роскладають громадянство і військо. Безпідставність таких орієнтацій яскраво стверджує маніфест Денікіна до населення "Малоросії", де він зве нашу владу зрадницькою і заповіджує нам боротьбу з гаслом єдиної і неділимої Росії. Схвильований і підвищений настрій військ і населення може бути переломлений недвозначною заявою Уряду і Директорії в справі боротьби з Денікіним і тому потрібно ще ясно і недвозначно зманіфестувати це, в противному разі неминуча катастрофа. Потрібна широка інформація населення, для чого прошу вжити екстренні і спеціальні міри.

6 вересня 70550/ОД

Гол. От. ПЕТЛЮРА.

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3933. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 11, 12.

Наказ Головної Команди військ УНР про створення спеціальної групи старшин при Польській Головній Команді

6 вересня 1919 року

Наказ Ч. 206.

6 вересня 1919 року.

Наказую зв'язок від Головної Української Команди при Польській Головній Команді Військ содержати по штату до цього додаваному.

ДОДАТОК: тимчасовий штат старшин для зв'язку від Української Головної Команди при Польській Гол. Ком. Військ.

Підписали: Головний Отаман Петлюра.

Т. в. об. Військового Міністра, Полковник Петрів.

Т. в. об. Начальника Головного Управління Генерального Штабу, Отаман Дядюша.

З оригіналом згідно: Начальник Загальної Управи Канцелярії Військового Міністерства, Військовий Старшина Кандиба.

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 1075. — Оп. 2. — Спр. 6. — Арк. 53.

Наказ по Головному управлінню Генерального Штабу щодо умов перепуску через українсько-польський кордон

18 вересня 1919 року

НАКАЗ

Ч. 164, 18 вересня 1919 року.

(По Головному Управлінню Генерального Штабу).

Згідно умовам з Польським командуванням оголошую до відома правило про перепуск через Українсько-Польський кордон.

Переход кордону дозволяється виключно тільки в місцях Ісаковці, Оринін, Лянцкоруні, Кутковці, Борщовка, Хоптинці, Гречани, Завалійки, Порохня, Клинини, Базалія.

Переход в нейтральну зону меж р. Збруч та Жванчик дозволяється мешканцям цієї полоси, а також ближайших районів по посвідкам, видаваним місцевою міліцією, в котрих повинно бути зазначено, що добродій такий-то дійсно є мешканець такого-то міста і має дозвіл на переїзд по таким то справам в таке-то місце.

Ті особи, котрі їдуть за кордон, повинні мати закордонний паспорт, або відповідальну візу, а також посвідку від Головного Управління Генерального Штабу на право переїзду кордону.

Персони, їдучі з-поза кордону, котрі мають закордонні паспорти, або відповідну візу, направляються: цивільні до Міністерства Закордонних Справ, а військові — до Головного Управління Генерального Штабу.

Цивільні особи, котрі самовільно перейшли нейтральну зону, або в незазначених пропускних пунктах, будуть рахуватись по переході нейтральної зони за тею владою Польською чи Українською, якої інтереси ця особа порушила. Військові особи як Польські, так і Українські, котрі без уповноважень перейдуть границі нейтральної зони, повинні бути зараз

затримані і передані до найближчого перепускного пункту під охороною.

Підписали: Головний Отаман Петлюра, Т. в. о. Військового Міністра, Полковник Петрів.

З оригіналом згідно: Начальник Загальної Управи Канцелярії Військового Міністерства, Військовий Старшина Кандиба.

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 1075. — Оп. 2. — Спр. 6. — Арк. 22—22 зв.

**Наказ Головної Команди Війська Української Народної Республіки
з приводу розгортання мобілізації на протиденікінський фронт**

27 вересня 1919 року

НАКАЗ

Ч. 171, 27 вересня 1919 року.

(По Головному Управлінню Генерального Штабу).

1. З огляду на насуваючуся небезпеку від денікінської неволі, яка веде за собою старий режим і нову гетьманщину, наказую в повітах:

Балтським, Гайсинським, Ольгопольським, Ямпільським, Винницьким, Літинським, Летичевським, Могилівським, Проскурівським, Кам'янець-Подільським, Ново-Ушицьким, Брацлавським, Бердичевським, Сквирським, Таращанським, Звенигородським, Уманським, Липовецьким, Ананієвським, Тираспольським, Новоград-Волинським, Старо-Константиновським, Ізяславським, та Житомирським провести в найкоротший термін мобілізацію річників 1898 до 1889 включно.

Переведення в життя мобілізації у фронтовій смузі належить штабам Дієвої та Начальної Команди Галицької Армії, аби прискорити мобілізацію.

Всім відповідним мобілізаційним органам виявити найсильнішу енергію та напруженність праці під загрозою карної відповідальности, як за зраду Народові і Республіці.

Селяне закликаються з'явитися зі зброєю і одягом задля захисту своїх найсв'ятійших прав на землю і Волю.

Мобілізованих негайно відряжати до військових частин. За кожную зайву годину перебування їх на збірнім пункті будуть винні каратись, як за недбання про своєчасну відправку і саботаж.

2. Скасувати наказа Головної Команди Військ УНР від дня 28-го Серпня ц. р., Ч—113.

На тій області, яка згідно наказу Головної Команди Військ УНР від 11-го Вересня ц. р., Ч—ОП 607 і від 18-го Вересня ц. р., Ч.—ОП 696, на-

лежать до фронтової смуги, мобілізації провадити порядком, вказаним Штабом Дієвої Армії та Начальною Командою Галицької Армії — кожною в межах приналежної їм території.

В області етапу і запілля провадити мобілізацію порядком, зазначеним в наказі Головної Управи Військ УНР від 12-го Серпня ц. р., Ч. 118.

3. Наказ цей перевести в життя по телеграфу.

Підписали: Головний Отаман Петлюра.

Т. в. об. Військового Міністра Полковник Петрів.

З оригіналом згідно: Начальник Загальної Управи Канцелярії Військового Міністерства, Військовий Старшина Кандиба.

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 1075. — Оп. 2. — Спр. 6. — Арк. 28—28 зв.

Наказ Головної Команди Війська Української Народної Республіки з відозвою до населення України з приводу розгортання мобілізації на протиленінський фронт

27 вересня 1919 року

Ч 173, 27 вересня 1919 року

§ 1.

Нашій Неньці — Рідній Україні кинуть визов Денікинськими чорносотенними генералами, котрі несуть з собою неволю поміщиків, нову гетьманщину та старий режим.

§ 2.

Весь Нарід Український має стати до зброї на захист своєї Батьківщини, на захист свого добробуту, на захист Землі і Волі.

§ 3.

Я віддав наказ про мобілізацію 10-ти річників з 1898 по 1889 роки в тих повітах, котрими володіє Наше Народне Правительство і Військо. Ці мобілізовані підуть до війська в ряди регулярних дивізій.

В тих повітах цілої України, в котрих ще сидять чи большевики-комуністи, чи денікинські золотопогонники — добровольці та чорносотенники і взагалі московська навалоч, щоби звільнитись від цієї зарази.

НАКАЗУЮ:

Всім підлеглим мобілізації старшинам, підстаршинам та козакам з років 1898 по 1889-ий стати до зброї та на допомогу повстанцям, що б'ються з большевиками чи з добровольцями.

Хто має зброю — ставай до бою, хто не має зброї — ступай в обози — перевозити повстанців, допомагай в роботі в годуванні та одяганні ко-

заків. Хто не виконає цього наказу — не стане до зброї чи на допомогу повстанцям — є зрадник краю, народу та гетьманський посіпака, котрому нема місця у Вільній Українській Республіці.

Головний Отаман Петлюра.

Військовий Міністр, Генерального Штабу Полковник Петрів.

Ставка Головного Отамана.

З оригіналом згідно: Начальник Загальної Управи Канцелярії В-го М-ва
Військовий Старшина Кандиба.

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 1075. — Оп. 2. — Спр. 6. — Арк. 29 зв.

**Наказ Головної Команди Війська Української Народної Республіки
щодо матеріально-технічного забезпечення армії**

30 вересня 1919 року

Наказ ч. 190.

30 вересня 1919 року.

(По Управлінню Товариша В-го М-ра по Господарсько-Технічним
справам).

Аби забезпечити військові частини як Дієвої Армії, так і постійної Українським Старшинським складом, практично знайомим з технічною військовою справою по різних її спеціальностях, який умів би власноручно виконувати все те, що роблять низчі техніки, і тому міг би авторитетно контролювати їх працю і взагалі став би в допомозі висшим технічним інституціям фронту, зайнявши відповідні технічні посади,

НАКАЗУЮ:

1. Розпорядженням Військового Міністра під безпосереднім керуванням Товариша Військового Міністра по господарсько-технічних справах відкрити:

а) Короткосрочні переважно практичні курси інженерні, гарматні, інтендантські і авіаційні при Головних Управліннях: Інженерному, Гарматному, Інтендантському і Управлінню Повітрової Фльоти, з яких закласти початок майбутнього Військового Політехнікума.

б) Короткосрочні переважно практичні курси медичних фельдшерів військового часу при Головному Військово-Санітарному Управлінню і курси ветеринарних практикантів військового часу при Головному Військово-Ветеринарному Управлінню.

2. На курси приймати громадян Української Народньої Республіки —

військових (старшин) і невійськових з освітою не нижче закінченої середньої-технічної, або загальної, за винятком:

а) Телефонно-телеграфного клясу, на який можливо приймати з освітою не менше 4 клясів гімназії.

б) Курсів медичних фельдшерів військового часу при Військово-Санітарному Управлінню — з освітою вищої початкової школи і не нижче двохклясової міністерської школи.

в) Курсів ветеринарних практикантів військового часу при Військово-Ветеринарному Управлінню — з освітою не менш 6 клясів гімназії.

г) Авіаційних курсів, на які приймати: на відділ льотчиків-старшин з освітою не менш закінченої середньої і з попереднім службовим стажем не менш 2 років, а на відділ мотористів: козаків і невійськових — з фаховців-слюсарів.

д) При прийому на всі курси давати перевагу технікам різного фаховства з технічною освітою.

3. а) Учнів військових, які одержують платню на військовій службі, прикомандировувати для проходження курсів до відповідних Головних Управлінь і задовольняти їх під час навчання на курсах тією платнею, яку вони одержували на службі.

б) Учнів невійськових, після двохтижневого строку пробування їх на курсах, розпорядженням Начальників відповідних Головних Управлінь приводити до присяги на вірність службі Директорії Української Народньої Республіки, її Уряду і Армії, і з того дня зачисляти їх на військову службу — невідбувавших військової повинності — козаками, а відбувших військову повинність — по тим рангам, які вони мали під час залишення військової служби, і з того ж дня задовольняти їх всім платнею, яка належить козакам Дієвої Армії.

в) Під час пробування на курсах учнів задовольняти помешканням і харчами на загальних підставах.

4. а) Невійськовим, прийнятим учнями на курси, видати від інтендантства військову одержу і знарядження, яке встановлено для козаків Української Армії.

б) Видати від інтендантства всім учням сорочку і шаровій для збереження їх одержу під час праці в майстернях біля машин і взагалі для практичного навчання.

5. По скінченню курсів учням видавати відповідні свідоцтва про фах і місячний оклад, окрім звичайної платні, яку вони одержували під час пробування на курсах.

6. Скінчивших курси призначити на технічні посади, згідно їх фахам,

розпорядженням технічних інституцій фронту, до яких скінчивших курси негайно відкомандирувувати після задоволення їх п. 5 цього наказу.

7. Скінчивших курси задовольняти на службі, окрім положеного утримання по посаді, ще збільшеними відсотками до добових грошей на тих же підставах, як і для всіх "військових техніків" взагалі.

8. Скінчившим курси, не старшинам, дати право згодом держати іспит при військових частинах на перший старшинський ранг, коли безпосереднє начальство знайде можливим, допустити їх до цього іспиту за відмінну службу, без обмеження строку попереднього пробування їх на технічних посадах, які вони одержали по скінченню курсів.

9. Скінчившим короткочасні практичні курси дати право вступати на майбутні вищі кляси політехнічних курсів без конкурсу, переважно перед другими кандидатами, при умові однакової з ним освіти.

10. Права, які зазначено в а. п. 5, 6, 7, 8 і 9 цього наказу, давати скінчившим курси тільки, як вони отримають на іспитах по скінченню курсів посвідку "добре" і будуть до того ще доброго поведження.

11. Тих же, що курсів не скінчать, або, скінчивши курси, посвідки "добре" на іспитах не одержать, або не будуть доброго поведження, відкомандирувувати до військових частин, не задовольняючи їх по п. п. 5, 6, 7, 8 і 9 цього наказу.

12. Всі, що скінчать курси, а також і ті, що відбудуть на них неповний строк навчання, повинні служити у війську по своїх фахах до кінця сучасної війни, а після оголошення демобілізації можуть залишати військову службу, коли вони на це будуть мати право на підставі існуючого закону про відбування військової повинності, але так, щоб кожний прослужив по своєму фаху в війську не менш, як подвійний строк проти строку навчання на курсах, при чому неповний строк пробування на курсах залічується за повний.

13. Наказую Начальникам військових частин йти широко назустріч бажанню підлеглих їм чинів, задовольняючих умовам вступу на зазначені практичні курси, скінчити їх. Особливо наказую військовим Начальникам всіх верств, аби використати техніків в військах по їх фаху, проявити ініціативу в тому напрямку, щоб дано було дозвіл на вступ до практичних курсів техникам, відбуваючим тепер службу не в технічних військових частинах.

14. Організацію і постанову курсів доручаю розпорядженню Військового Міністра через Товариша Військового Міністра по господарсько-технічних справах.

Додаток: положення про короткочасні практичні курси і підрахунок коштів на витрати при курсах.

Підписали: Головний Отаман Петлюра.

Т. в. об. Військового Міністра, Полковник Петрів.

Товариш Військового Міністра по господарсько-технічних справах Матяшевич.

З оригіналом згідно: Начальник Загальної Управи Канцелярії Військового Міністерства, Військовий Старшина Кандиба.

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3890. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 44, 45.

Умова про продовження перемир'я між польськими і українськими військами

30 вересня 1919 року

У М О В А

про продовження завішення зброї між військами польськими і українськими, заключена в м. Рівнім дня 30-го вересня 1919 року о годині 20-й між делегацією Начального Командування військ польських і делегацією Головного Командування всіх українських військ.

Дня 29-го вересня 1919-го року о годині 18-й зішлись в цілі продовження дотепер обов'язуючої умови про завішення зброї між військами польськими і українськими, заключеної дня 1-го вересня 1919-го року в Варшаві, делегація Начального Командування військ польських в складі полковника ЮНГА, яко заступника Голови в заступстві неприсутнього Генерала ЛИСТОВСЬКОГО і членів підполковника ТАРВІДА і поруччика ЖУРАВСЬКОГО і Головного Командування військ українських в складі полковника Генерального штабу ЛІПКО і членів полковника ГАНЖА і сотника ЕРДЕНБЕРГЕРА. По обміркуванні жадань з сторони польської обі делегації пришли до внеску:

З причини, що делегація українська Начального Командування українських військ не єсть уповноважена вести переговори в інших справах, крім військового характеру, а жадані зміни до нової умови торкаються справ як політичних, так і цивільних властей, і, обміркувавши це, обі делегації, як польська, так і українська, руководячися тільки справами військовими продовжують існуючу умову на десять день, т. є. до 20 години 11-го жовтня 1919 року, а то в цілі уможливлення делегації українській одержати відповідні повновласти. Вводиться зараз до існуючої умови слідуєчі зміни, а именно: В третій точці умови з дня 1-го вересня б. р. по

словах: "...котра зістане підписана через обі делегації додається уступ: Власті українські, взглядно польські згоджуються, щоби в пунктах перепусткових так по стороні українській, як і польській, знаходилися старшини польські, зглядно українські, або представники влад польських, взглядно українських, які будуть виконувати контроль над рухом повертаючихся біженців, видавати їм після свого узнання перепустки і улегшувати їм перебут полоси нейтральної.

Власті українські обов'язуються приказати органам місцевих влад автономічних нейтральної полоси, щоби они біженцям заосмотреним в перепустці, згаданих старшин взглядно представників влад, не робили перешкоди ані перепони в переході нейтральної полоси.

В пункті X цієї умови слова: "Корец в українськ. заряді" заступається словами: "Корец в польск. заряді". В тім же пункті по словах: на кождоразове жадання польських військ додається: В случаю занятія через большевиків областей, лежацих на схід від лінії, разграничаючої оперативні ділання, застерегає собі Начальне Командовання військ польських право переступу лінії демаркаційної з обов'язаннем, що Головний Штаб Отамана Петлюри дістане кожного разу о цім повідомлення.

Крім цього, додається до X пункту уступ: Для уможливлення операції військових протибільшовиків Начальне Командовання Українських військ дозволяє сконцентрування потрібної скількості військ польських в Ізяславі і околицях на схід від його. Удержання переходу через ріку Горинь віддається військам польським, які мають забезпечити мости військовими вартами і стежами. Військам польським дозволяється скілько зайде до цього потреба право збудовання нових мостів і укріплень польових для забезпечення переправи через Горинь. Лінія демаркаційна між військами польськими і українськими на північ від Ізяслава пересувається на лінію ріки Горинь до Славути включно.

3 оригіналом згідно: Військовий референт Дипломатичн. Місії в Речі Посполитій Польській (підпис) О. Данильчук, полковник 6 Лютого 1920 р.

*м. Варшава*²

Печатка "Українська Дипл. Місія в Речі Посполитій Польській. Військовий референт".

Копія. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 176.

² Рукописна помітка на документі.

Лист С. Петлюри до посла М. Тишкевича щодо особливостей зовнішньої політики УНР на поточний момент

30 вересня 1919 року

ГОЛОВА ДИРЕКТОРІЇ

Української Народньої Республіки

Кам'янець

Року 1919, місяця

Гр. М. Тишкевичу.

30/ІХ дня

Високоповажний п. после!

Дякуючи Вам за сердешні слова привіту до мене, вважаю необхідним подати Вам кілька уваг і побажань, якими Ви повинні керуватись у своїй діяльності.

а) Українська Народня Республіка для нас є постулятом не тільки в зовнішніх ауспіціях, але і у внутрішніх відносинах. Демократія українська, поклавши так багато жертв в боротьбі за українську державність, повинна і рішаючий голос мати в справах будівництва і майбутнього керування державою. Ніяких комбінацій в напрямку повторення Гетьманщини, чи створення у нас Кабінету Міністрів, взагалі уряду є по вказівкам з чужого боку, допущено не буде. Всякі спроби, які би мали щось суперечне та протилежне цьому напрямку вашої політики і до яких може знайшлись бажачі комбінатори, нами розглядатись будуть, як державна зрада з впливаючими звідси висновками в формі віддачі таких amatoriv під військовий суд (після повернення їх на Україну). Пишу про це, бо доходять чутки про те, що деякі людці (напр. В. Шемет у Варшаві) проводять гадючу працю в цьому напрямку. Можливо, що мають вони спільників і по інших місцях. В зв'язку з цим повідомляю Вас, що коли п. Курдиновський прибуде до Парижу і буде щось робити на користь поляків, виступаючи яко Український представник, мусите контролювати його діяльність, бо він жодних уповноважень не має і користується посвідченням, виданим давно вже і нині анульованим. Це — авантюрист, працюючий на польські гроші.

б) Жодних комбінацій на ґрунті відновлення "Єдиної неділимої Росії" не повинно бути. Ми можемо йти на порозуміння з Кубанню, Грузією. Але це добровільний буде союз і то може в майбутньому, хай близькому, але зараз, через військові акції на терені України, ще не представляю цього реального факту. Денікінська політика для нас і принципово неприємлива, і практично не може бути переведеною. Він — Денікін — воює з нами; зруйнував цим єдиний протибольшевицький фронт і тим самим збільшує силу большевиків. Провірте, чи мав він заборону Антанти (зглядно Англії) вживати зброю проти нас, і коли така заборона

СЛОВА ДИРЕКТОРІЇ
Великі Народні Рухи

Користь

Гр. М. Шинкевичу.

Листопада 1919 р., Мінськ.
10/11

Високочастотний ч. почм.

Дякую вам за сердечні слова привіту до мене, за
ваше побажання вам класка уяви і побажання, аби ви
урадили в своїй діяльності.

Українська Народна Республіка для нас є
в найбільшій ауспичії, але і у ситуації, в якій
українська, почавши для нас багато перш в боротьбі
завісність, повстання і ризиковані чини в сучасній
майбутності карування державно. Ніхто не може
визначити історично, то савірска у нас майже
в, вразливі зреду в до вказівкам і зумовлену, тому
всіма спроби, аби ми мали щоб суперечити на
у вайрліку вашої політики і до яких може фран
комітатери, а ми розраховуємо будемо, як державні
автоматичні історичні виступає на. В формі виступу
міжового Суду (німа повернення і на Україну), який
у чужині про те, що деякі люди (напр. Маніт)
адеф радощу працює в цьому напрямку. Попередньо
і спілкування і початки мисли. В зверну і змін
ура котли п. Курда востанні притяге до Паризу і
ура да корисно полеків, вступати до України
ник, мусите нейтралізувати нові дієлітності
впливають на нас і Карпатський повітряний
на вми і наві акуліваним. Це - авіаторства
виступи проти.

1/11 ... і ...

була, то зробіть належні представлення і протестуйте проти зради Антанті. Майте на увазі, що денікінські офіцери недвозначно заявляють про свої наміри бити поляків, взагалі — Польщу, а так само і одбирати Бесарабію після того, як вони поб'ють українців. Про це вони говорять і нашим галичанам. Коли їх беруть у полон і цим деморалізують і розкладають їх! А одночасно обдурюють і провокують наше населення, оповідаючи йому, що йдуть разом з Петлюрою. Бачите: яка провокаторська праця! Вона дуже нагадує методи большевиків і має всі риси стародавнього московського лукавства. Можливо, що наше військо деякий час буде одходити од Денікіна, щоб перестроїтись і звузити фронт. Це робитись буде для того, щоб одягти, обути і озброїти армію нашу, а в такому вигляді, як зараз вона є, її не можна вважати боєздатною. Тим часом я оголосив мобілізацію на 10 років (з 1898 до 1889 р.р.); таку ж саму мобілізацію я оголосив, по згоді з Урядом, і по той бік фронту, в повітах України, окупованих Денікіним. Там зростав повстанський рух, щодня звідти приходять різні делегати і в ближчому часі на терені тих повітів треба шукати ширших розрухів селянських. Пишу Вам це для того, щоб реагували на майбутні денікінські радіо та газетні його інформації. Селянські "банди" в тих повітах провадитимуть боротьбу проти національного гніту і соціальних утисків денікінської влади, а не являються розбійниками, як, очевидно, буде їх кваліфікувати агентура Денікіна.

Порозуміння з Румунією. Воно проводиться нині проф. Мацієвичем і отаманом Деловічем. Зносини добрі, дружні; маємо надію закінчатись добре.

Порозуміння з Польщею. Виїздить до Варшави 29/X наша політично-військова місія, щоб договоритись до спільних військових акцій під зглядом большевиків та Денікіна. Чи останній момент (Денікінщина) буде нами переможений у поляків — не знати. Все залежатиме від внутрішніх відносин в Польщі: хто переможе, чи Пілсудський і демократія, чи імперіалістичні круги її? В кожному разі ми змагаємось допомогти Пілсудському в цьому напрямку, це — наш інтерес, бо в противному разі ми матимемо ще один фронт.

д) Д-т Charles Dubrenil передасть Вам цього листа. Ви його маєте і надалі, як і Сидоренка, закликати до праці в місії. Він — друг України, як і Пелісьє.

Подбайте про те, щоб не мали Ви закидів щодо клерикалізму та консерватизму з боку деяких кругів. Демонстрування нашої демократичної програми (Парляментаризм щирий. Аграрна реформа etc) є найкращим засобом для нейтралізування таких закидів, хоч би вони мали місце.

е) Краще організуйте кур'єрську службу. Брак постійного перманентного зв'язку дуже шкодить справі. Може, Пелісьє допоможе цьому?

Треба зацікавити французькі промислові кола Україною. Англія відтирає Францію від впливу на Чорне море. Може, залежні довірочні інтерпретації таких плянів Англії спричиняться з Франції до зміни її відношень до нас?

з) Подбайте завести зносини з майбутніми міністрами, що прийдуть до влади замість Кабінету Клемансо, надто коли ця зміна має наступити в ближчі часи, про що ми маємо, зрештою, відомости і непевні, і суперечливі.

і) Подайте свої уваги про те, що роблять інші наші місії. Чи є у Вас зв'язок з ними і контакт в роботі?

к) Сподіваюсь, що А. Галіп буде допомагати Вам у Вашій праці як найкраще, маючи зносини з певними кругами, про що Ви маєте переговорити з ним персонально.

л) Подбайте про те, щоб Укр. Республ. Капела мала проїхати до Парижу для демонстрування багатства української музично-пісенної творчости. В Чехії ця капела творила фурор і багатьох москвофілів перетворила в українців. Я певен, що Європа не має чогось подібного. Можливо, що перебування капели в Парижі улекшить і прочистить атмосферу упереймення.

З правдивою повагою до Вас, Петлюра.

Оригінал. Рукопис.

ЦДІАУЛ: Ф. 681. — Оп. 1. — Спр. 18. — Арк. 1, 2 зв.

Проект постанови про повноваження Української місії, відрядженої до Польщі

До 30 вересня 1919 року

**ПОСТАНОВА ПРО УКРАЇНСЬКУ МІСІЮ ПОСИЛАЄМУ
ДО РІЧИ ПОСПОЛИТОЇ ПОЛЬСЬКОЇ**

I.

Титул Місії.

Місія посилається з політичними, торговельними і військовими цілями і відповідно цьому має титул: "УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТИЧНА МІСІЯ В РІЧИ ПОСПОЛИТІЙ ПОЛЬСЬКІЙ".

II.

Завдання Місії.

1). Обопільне признання Українською Народною Республікою Польської Річи Посполитої і Польською Річею Посполитою Української Народної Рес-

публіки суверенними державами і членами міжнародного єднання.

УВАГА: В дальшому тексті Українська Народня Республіка іменується просто "Україна", а Польська Річ Посполита "Польща".

2). Пакт довірочний.

3). Консульська конвенція і охорона національно-політичних прав громадян Української Держави в Польщі і громадян Польської Держави на Україні.

4). Обоюсторонні гарантії національно-культурних прав українського населення в Польщі і польського населення на Україні.

5). Торговельні взаємини і обмін товарами.

6). Урегулювання фінансових питань і курсування грошових знаків.

7). Принципове в'яснення кордонів України з боку Польщі: а). нам бажаних, б). нам не противних.

8). Негайне припинення порушування польськими військовими командуваннями пактів згоди 1 вересня 1919 року про тимчасове завішання зброї і заснування комісії для негайного розгляду випадків зазначеного порушення.

9). Притягнення до судової відповідальности і покарання винуватців в порушуванні вище зазначеної згоди і відшкодування потерпілому населенню за обиди, шкоди і реквізиції.

10). Посилка Україною Українського Червоного Хреста в Польщу в справі опіки над військово-полоненими і інтернованими.

11). Питання про українську цивільну владу в місцях тимчасової польської окупації.

12). Питання, які Уряд України додатково доручить Місії.

III.

Становище Місії, її персональний склад і утримання.

1). Місія керується вказівками та інструкціями Міністра Закордонних Справ.

2). Всі вирішення Місії приймаються колегіяльно теж саме колегіяльно ведуться переговори іменем Уряду України з Урядом Польщі. Зносини з Урядом Польщі веде Голова Місії або його заступник чи окремі члени Місії по припорученню Голови. Представництво Місії належить Голові, або його заступникові.

3). В склад Місії входять: а). Голова Місії, б). перший старший політичний Радник, він же перший заступник Голови, в). другий старший політичний Радник, він же другий заступник Голови, г). політичні Радники Місії, д). Радники-фаховці, е). Референти і інші урядовці.

4). Політичні Радники Місії разом з Головою виконують завдання

Місії, мають на засіданнях Місії права рішачого голосу і керують окремими секціями Місії.

5). Радники-фаховці беруть участь в засіданнях Місії по питанням свого фаху з правом рішачого голосу. Коли радники-фаховці запрошуються на засідання Місії як експерти, то їм належить тільки право дорадчого голосу.

6). На засіданнях Місії провід нарадами належить Голові або його заступникові: ухвали на нарадах приймаються більшістю голосів, *на випадок рівності голосів*³ за і проти — голос керуючого нарадами має перевагу; радники, що не згодні з ухвалою більшості, мають право вносити мотивовані заперечення.

7). Всі акти і декларації, які Місія стверджує і видає іменем Уряду Української Народньої Республіки, підписуються Головою Місії, або його заступником і всіма присутніми політичними Радниками та, в потрібних випадках, стверджуються печатями.

8). По рангам і заслужному члени Місії та урядовці мають права належні:

а). Голова Місії-II кляси, з правом Міністра;

б). Перший і другий Старші Радники, Заступники Голови-III кляси з правом Товаришів Міністра;

в). Політичні Радники в кількості, указаній в уповажненню на ім'я Місії — IV кляси, з правами Товаришів Міністра;

г). Радники-фаховці по справам економічно-торговельним і фінансовим — теж;

д). Радники-фаховці по справам військовим — по определенню військового Міністра.

УВАГА: В разі припоручення Місії яких спеціальних питань, провідні Міністерства по вимозі Місії, (мають) вислати їх експертів-фаховців.

9). Для технічної праці Місії має в своєму розпорядженню референтів, урядовців для особливих доручень, дипломатичних кур'єрів і різні канцелярські сили, ранги та кількості посад яких постановляється додати.

10). Платня членам Місії та технічним і канцелярським силам встановляється додатково.

IV.

Виконуючі органи Місії.

1). Голова Місії дає загальні директиви в роботі ділового апарата Місії і він-же, а в його відсутність заступник Голови, — розпоряджається коштами Місії.

2). Діловий апарат Місії розбивається на секції:

а). Секція Секретаріята Місії,

³ Рукописна помітка на документі.

- б). Секція канцелярійна: діловодство і персональний склад,
- в). Секція Бухгалтерсько-господарська,
- г). Секція пресово-інформаційно-бібліотечно-архівна,
- д). Секція економічна,
- е). Секція суспільно-юридична,
- ж). Секція інформації про українські землі та краї.

3). Загальний внутрішній розпорядок для всього ділового апарата Місії ухвалюється колегією Ради Місії.

4). Зокрема, кожна з Секцій знаходиться у віданню дотичного Радника Місії і функціонує на загальних засадах, відповідаючих характеру праці Секції. Радники, що стоять на чолі секцій, користуються правам керуючого окремою частиною.

V.

Кошти Місії.

1). Кошти Місії на 1919 рік асигнуються законодавчим порядком, а надалі до кошторису Міністерства Закордонних справ; до ухвали закона, - Місія із засобів Міністерства Закордонних Справ отримує аванс на організаційні видатки, на платню членам Місії та на виїзд Місії до місця призначення. Аванс Місія отримує в розмірі, який буде потрібно.

2). На кожний видаток по касі Місії має бути ордер чи віза за підписом Голови Місії, а в його відсутність — його заступника; опріч того, видаткові документи скріпляються підписом Радника Секції бухгалтерсько-господарчої.

3). Рахунок кредитів і взагалі розходування коштів - підлягає касово-бухгалтерським вимогам.

VI.

Печаті Місії.

1). Для підтвердження актів і паперів Державного значіння, Місія має печаті мастікову та сургучову, розміром більше звичайного, слідуючого взірця посередині державний герб з літерами розположеними з лівого боку, в горі, і з правого боку "У.Н.Р." і написом навкола: "Українська Дипломатична Місія в Річи Посполитій Польській".

2). Для листів мається печатка звичайного розміру слідуючого взірця: всередині напис "Для пакетів" і навкола "Канцелярія Української Місії в Річи Посполитій Польській".

3). Для канцелярського вжитку печатка звичайного розміру слідуючого взірця: по середині державний герб як в печатці Місії, з написом навкола: "Канцелярія Української Дипломатичної Місії в Річи Посполитій Польській".

VII.

Ліквідація Місії.

По виконанню покладених на Місію завдань, Місія ліквідується порядком, який буде вказано Міністром Закордонних Справ.

ГОЛОВА РАДИ НАРОДНІХ МІНІСТРІВ:

КЕРУЮЧИЙ МІНІСТЕРСТВОМ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ:

Оригінал. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 157—160.

Лист керівників Уряду УНР до уряду Польщі щодо складу та функцій Української Дипломатичної Місії

30 вересня 1919 року

У К Р А Ї Н С Ъ К А Н А Р О Д Н Я Р Е С П У Б Л І К А ДО УРЯДУ ВИСОКОЇ РІЧИ ПОСПОЛИТОЇ ПОЛЬСЬКОЇ

Українська Народня Республіка, бажаючи нав'язати з Польською Річчю Посполитою добросусідські зносини, з'ясувати цілий ряд питань політичного, торговельно-фінансового і військового характеру, посилає з цією метою до Уряду Високої Польської Річи Посполитої Дипломатичну Місію в слідуючому складі:

1) Голови Місії, Повномочного Міністра Української Держави, Міністра Юстиції і Керуючого Міністерством Закордонних Справ — Пана Др. Ливицького Андрія,

2) Першого повноправного Заступника Голови, Старшого Політичного Радника Місії, посадаючого у відсутність Голови Місії його права по Місії, Пана Др. Михайлова Леоніда,

3) Другого повноправного Заступника Голови, Старшого Політичного Радника Місії, посадаючого у відсутність Голови Місії та його першого Заступника — права Голови Місії, Державного Секретаря Західної Области Української Народньої Республіки — Др. Вітвицького Стефана,

4) Політичних Радників Місії, посадаючих права особо означені в Положенню про Місію, п. п.:

а) Понятенка Прокопа,

б) Др. Горбачевського Антона,

в) Ржепецького Бориса,

г) Др. Новаковського Михайла,

д) Др. Мшанецького Петра.

5) Радників — фахівців і урядовців.

Місії в зазначеному складі доручається вести через свого Голову і

через його Заступників переговори з Урядом Високої Річі Посполитої Польської, заключати умови, договори і конвенції по питанням політичного, військового та торговельно-фінансового характеру, та, в разі сприяючих умов, установити постійні зносини.

Всякі договори і декларації мають (бути) підписані Головою Місії, або його Заступником і всіма присутніми політичними Радниками.

З огляду на широкий обсяг і особливий характер повноважень, доручених цій Місії, всі агенти влади Української Народньої Республіки, що перебувають тепер не території Високої Річі Посполитої Польської, підлягають згаданій Місії і не мають права вирішувати питання, що до політичних, військових та торговельно-фінансових взаємовідносин Української Народньої Республіки до Високої Річі Посполитої Польської, а ті акти і зобов'язання, які вже зазначеними агентами пропозиті або заключені з Урядом Високої Річі Посполитої Польської, мають бути переглянуті цією Місією і, або бути затвердженими нею, або в разі перевиснення агентами їх уповноважень від Уряду Української Народньої Республіки, — анульованими роспорядженнями Місії.

Анулюванню підпадають також і ті акти та умови, що заключені відозваними вже агентами Влади Української Народньої Республіки з перевисненням повновластей, які цім агентам були уділені Владою Української Народньої Республіки.

Сподіваючись від роботи Місії як найбільш позиточних наслідків на благо обох сусідних Держав, Уряд Української Народньої Республіки звертається до Уряду Високої Річі Посполитої Польської з проханням пійти на зустріч цій Місії та виказувати свою ласкаву допомогу до як найкращого виконання Місією накладених на неї завдань.

м. Кам'янець-Подільський. Голова Ради Народніх Міністрів,
Вересня 30 дня 1919 р. Міністр Внутрішніх Справ (І. Мазепа)
Ч. 2219. Керуючий Міністерством Закордонних Справ,
Печатка "Державний Міністр Юстиції (А. Лівіцький)
Секретар У.Н.Р." Державний Секретар (Шрамченко)

Оригінал. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф.1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 180.

Копія: "Повновласть Української Дипломатичної Місії, посилаємої до Річі Посполитої Польської, до Уряду Високої Річі Посполитої Поль-

ської", завірена Секретарем П. Понятенком з печаткою: "Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитій Польській".

Копія. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф.1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 182, 183.

Проект декларації Української дипломатичної місії в Річі Посполитій Польській, запропонований Урядом Польщі
Після 30 вересня 1919 року

**ПРОЕКТ ДЕКЛЯРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ
МІСІЇ В РІЧІ ПОСПОЛИТІЙ ПОЛЬСЬКІЙ**
До Уряду Річі Посполитої Польської

Від імени Уряду Української Народньої Республіки, яко її Представники, Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитій Польській заявляє слідує:

Український нарід на протязі цілого ряду віків боровся за своє право на вільне національне життя, боронив політичну незалежність і самостійність утвореної ним держави.

На протязі цих віків — були історичні менти, коли під впливом складних економічно-соціальних причин український нарід, часово, губив свою незалежність та самостійність, але ніколи, як то свідчить його багатовікова історія, від тої незалежности та самостійности український нарід не зрікався.

Кожен раз по довгих роках політичного поневолення живі народні сили здійсмали боротьбу за національне визволення і сини своєю кров'ю покутували політичні гріхи батьків та розбивали огидні кайдани неволі, накинutoї чужинцями.

От і тепер, разом з іншими поневоленими народами бувшої Російської Держави, український нарід повстав проти московського поневолення. Коли спільними зусиллями тих народів розвалились гнилі стіни "Московської Тюрми Народів"

— Перший Український Народній Парлямент — Центральна Рада, в першій-же рік свого існування, — одмежувався від бувшої Росії, зрікся орієнтації на "царя восточного православнаго" і проголосив Україну самостійною і незалежною Народною Республікою.

За самостійність і незалежність тої Республіки — український нарід на протязі двох останніх років провадить невпинну боротьбу з російськими імперіалістами, з якого б лагерю вони не походили.

— Провадючи ту криваву і тяжку боротьбу, Українська Народня Республіка одночасно прагне нав'язати добросусідські стосунки з усіма

культурними Державами, а передусім з тими, котрі з нею межують, з котрими Україну лучать історично-соціальні і економічні взаємини, в першу чергу з Річчю Посполитою Польською.

Згідно з тим своїм бажанням, Український Уряд ДЕКЛЯРУЄ:

1) що територія Української Народньої Республіки має бути установа, виходячи з етнографічних, економічних і стратегічних міркувань з такими кордонами: починаючи від Чорного моря по річці Дністру і від Дністра на північ і захід по старому кордону, який лежав між бувшою Австро-Венгією та бувшою Росією. Кордон Української Держави на території бувшої Росії має пройти на схід від ріки Західного Бугу, однак остаточне установа лінії кордону на західно-північній Волині залежатиме від вирішення Мирової Конференції в Парижу. Далі на півночі, сході і півдні кордон буде встановлений після опанування відповідних частин території Українським військом і відповідних переговорів з заінтересованими Державами.¹

2) Національно-культурні права, які Уряд Української Народньої Республіки забезпечує на території України громадянам польської національності, — повинні бути надані в межах Річі Посполитої Польської громадянам національності Української — на відворот. Політичне становище Східної Галичини — розв'язується Польським Урядом в порозумінню з представниками Українського народу, мешкаючого в тій провінції.

3) Остаточне вирішення складного земельного питання в напрямку справедливості і заспокоєння широких народніх мас — буде переведено через Всеукраїнський Уставадавичий Парлямент, обраний на підставі загального, демократичного, без ріжниць національності, для всіх рівного права виборчого і таємного голосування. На час від менту закінчення і підписання між Україною й Польщею умов згоди і до скликання Уставадавичого Парляменту — взаємовідносини між бувшими землевласниками польської національності на Україні і теперішніми фактичними власниками землі — регулюються на підставі осібногo погодження між Українським і Польським Урядами.²

4) В справах економічно-торговельних Українська Народня Республіка бажає нав'язати як найтісніші стосунки з Річчю Посполитою

1 Рукописна помітка на документі. "Поляки пропонують ультимативно: "від Дністра між Польщею та Україною по річці Збручу. Далі кордон У. Д. на території був. Рос. Імперії має пройти на західно-північ Волині і остаточне вирішення кордону залежатиме..."

Галичане запропонували свою поправку. Див. окремо.

2 Рукописна помітка на документі: На час від менту закінчення і підписання між Україною й Польщею умов згоди і до скликання Уставадавичого Парляменту — юридичне положення землевласників польської національності на Україні — регулюється на підставі осібногo погодження між Українським і Польським Урядами.

Польською на підставах взаємності і обміну послугами в обсягу транзиту через свої території.

В свою чергу, Уряд Української Народньої Республіки від Уряду Річі Посполитої Польської ЖАДАЄ:

2) Для полагодження гострих стосунків і утворення сприятливої атмосфери³ взаємного довір'я, доброзичливого і скорого вирішення долі тих осіб української національності, які з політичних причин конфіновані, інтерновані Польським Урядом, чи знаходяться під арештами.

3) Допомоги Українській Народній Республіці в її боротьбі з ворогами, що можуть загрожувати їй Польщі, — зброєю, набоями, амуніцією, військовим одягом і взагалі військовим майном в розмірах, які будуть оприділяємим окремою згодою представників Українського і Польського Урядів.

4) Відкриття дійсного і скорого транзиту з третіх Держав через Польщу на Україну,⁴ належних Україні грошових знаків, військового знаряддя, одержі і всякого військового майна та матеріалів.

5) Признання України⁵ незалежною самостійною Державою, підтримання змагань України⁶ до того перед третіми Державами і заключення необхідних договорів та конвенцій — поперед всього військового, торговельного і консульського характеру.

Подаючи до відома Уряду Річі Посполитої Польської повищу Деклярацію, Уряд Української Народньої Республіки уважає, що Деклярація ця стане основою для нав'язання братніх і добросусідських стосунків між обома народами.

За Уряд Української Народньої Республіки

Українська Дипльоматична Місія в Річі Посполитій Польській

Оригінал. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 115—117.

Поправки до пунктів Деклярації про підготовку українсько-польської угоди

ПОПРАВКИ ДО ПУНКТІВ ДЕКЛЯРАЦІЇ.

До пункту I.

Варьянт 1.

Що територія Української Народньої Республіки має бути установ-

3 Рукописна помітка на документі. "Для ліквідації наслідків попередніх непорозумінь і скріплення сприятливої атмосфери..."

4 Рукописна помітка на документі. "... полонених українських вояків".

5 Рукописна помітка на документі. "... Укр. Нар. Республіки".

6 Рукописна помітка на документі. "... Укр. Нар. Респ".

лена з такими кордонами: починаючи від Чорного моря по річці Дністру, а від Дністра по річці Збруч і далі на захід по старому кордону, який лежав між бувшою Австро-Венгерською Імперією та бувшою Російською Імперією. Кордон Української Держави на території бувшої Російської Імперії має пройти на схід від ріки Західнього Бугу, однак остаточне устанавлення лінії кордону на західно-північній Волині залежатиме від і так далі.

Варьянт 2, запропонований з боку Польської Делегації.

Що територія Української Народньої Республіки має бути устанавлена з такими кордонами: починаючи від Чорного моря по річці Дністру і від Дністра між Польщею й Україною по річці Збручу. Далі кордон Української Народньої Республіки на території бувшої Російської Імперії має пройти на західно-північній Волині і остаточне вирішення кордону залежатиме і т. д.

Варьянт 3, запропонований Радниками-Галичанами.

Що територія Української Народньої Республіки має бути устанавлена з такими кордонами: починаючи від Чорного моря по річці Дністру і від Дністра по річці Збруч, що відділює територію Української Народньої Республіки від Східньої Галичини, яка відповідно вирішенню Мирової Конференції в Парижу остається на 25 літ під управою Річі Польської Посполитої, дальше - на північний захід по старому кордону, який проходив між бувшою Австро-Венгерською Імперією та бувшою Російською Імперією. Кордон Української Народньої Республіки на території бувшої Росії має пройти на схід від ріки Західнього Бугу, однак остаточне устанавлення лінії кордону на західно-північній Волині залежатиме і т. д.

До пункту 2.

Варьянт 1.

Права, які Уряд Української Народньої Республіки забезпечує на території України громадянам польської національності, — повинні бути надані в межах Річі Посполитої Польської громадянам національності Української і — на відворот, а саме в місцевостях на Холмщині, Підляшшю і частині Волині.

Варьянт 2.

Національно-культурні права, які Уряд Української Народньої Республіки забезпечує на території України громадянам польської національності, — повинні бути надані в межах Річі Посполитої Польської громадянам національності Української і — на відворот. Політичне становище Східньої Галичини, що перебуває в межах Польської Держави

згідно постанові Мирової Конференції в Парижі, — розв'язується Польським Урядом з представниками Українського народу, мешкаючого в тій провінції.

Варьянт 3.

Відповідає варьянтови 2 з зміною останнього уступу, а саме: політичне становище Східної Галичини розв'язується Польським Урядом в порозумінню з представниками населення, замешканого в тій провінції.

Оригінал. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 118, 119.

Звернення Уряду УНР до Міністра закордонних справ Польщі щодо невизнання умов декларації, складеної в серпні 1919 року Пилипом Пилипчуком

2 жовтня 1919 року

**УКРАЇНСЬКА НАРОДНЯ РЕСПУБЛІКА
ДО ПАНА МІНІСТРА СПРАВ ЗАКОРДОННИХ
ВИСОКОЇ РІЧИ ПОСПОЛИТОЇ ПОЛЬСЬКОЇ**

Українська Народня Республіка, так само як і Висока Річ Посполита Польська, провадила і провадить уперту боротьбу з ворожою культурі і загальноєвропейському спокою московсько-більшовицькою навалю, що йде з Російської Радянської Соціалістичної Федеративної Республіки.

Певні інтереси в боротьбі з спільним грізним ворогом підказували Українській Народній Республіці шукати встановлення зносин її з Високою Річчу Посполитою Польською та висовували потребу зясування тої помочи, яку Висока Річ Посполита Польська могла би дати Українській Народній Республіці для підтримання її в боротьбі проти грізної обом Державам московсько-більшовицької навали.

З цією метою Уряд Української Народньої Республіки вирядив був до Високої Річи Посполитої Польської Надзвичайну Місію на чолі з бувшим Міністром Шляхів, паном Пилипчуком Пилипом, точно зазначивши в уповноваженню на ім'я Місії від 9-го Серпня 1919 року її компетенцію.

Згідно з тим уповноваженням, Надзвичайна Місія на чолі з паном Пилипчуком не була в праві складати декларацій, які б стояли поза стисло поставленими їй завданнями, що зазначені вище.

Виходячи з цього, Уряд Української Народньої Республіки вважає за необхідне заявити, що складену паном Пилипчуком 19/8.19 декларацію по питанням не лише загальної політики Уряду Української Народньої Республіки, а і в справі спеціального питання спільних між Польщою та Україною кордонів — Уряд Української Народньої Республіки має за акт, складений в супереч уповноваженням, наданим Місії, отже — за акт не маючий ваги і ні до чого не зобов'язуючий.

Для докладного вирішення цілого ряду справ, що стосуються до взаємин між Українською Народньою Республікою та Високою Річчу Посполитою Польською — виражається Урядом Української Народньої Республіки нова Місія на чолі з Міністром Юстиції і Керуючим Міністерством Справ Закордонних, Д-ром Ливицьким Андрієм, а попередня Місія на чолі з паном Пилипчуком цим відкликається.

Про вищезазначене, Уряд Української Народньої Республіки має за честь довести до відома Уряду Високої Річи Посполитої Польської.

ГОЛОВА РАДИ НАРОДНІХ МІНІСТРІВ

УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ (підпис) (І. Мазепа)

КЕРУЮЧИЙ МІНІСТЕРСТВОМ

СПРАВ ЗАКОРДОННИХ (підпис) (А. Ливицький)

печатка

Міністерство Справ

Закордонних

Жовтня 2-го дня 1919 року

Ч. 2249, м. Кам'янець на Поділля.

Оригінал. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 143.

Примірник французькою мовою з підписами:

Оригінал. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 142.

Умови використання демаркаційної зони між військами Польщі та України в розвиток угоди про перемир'я від 1 вересня 1919 року

21 жовтня 1919 року

УМОВА

В справі віддачі польським військам простору межи демаркаційною

лінією (визначеною в умові про завішення зброї межі польськими військами і українськими з дня 1.9.1919.), а рікою Хоморою, а також ужитковання українськими військами шляхів залізничних Шепетівка—Староконстантинів, Шепетівка—Козятин і Шепетівка—Новгород-Волинський — заключена дня 21.10.1919 в Варшаві.

В виконанню точки 9 умови про завішення зброї, заключеної дня 1.9.1919 року в Варшаві про спільну акцію проти большевиків і в ціли уможливлення Начальній Команді Польських Військ переведення тактичних підготовлень, Делегація Начальної Команди Польських Військ, зложена із ген.-пор. Тжаска-Дурського як предсідателя, пор. Кульського і пор. Вельвейського і Делегація Начальної Команди українських військ, зложена із полковника Данильчука і сотника Стельмахіва згоджуються, щоб польські війська зайняли просторони межі теперішньою демаркаційною лінією і лінією ріки Хомори під слідуючими умовами:

1) Війська і цивільні влади українські вицофуються на схід і полудневий схід ріки Хомори, яка своїм бігом від місцевости Кузьминці до Полонного творитиме демаркаційну лінію.

На полудне від місцевости Кузьминці демаркаційна лінія остає після умови про завішення зброї між польськими військами і українськими, заключеної в Варшаві дня 1.9.1919 року. Полишення згаданої просторони через війська і влади українські мусить наступити до дня 24. жовтня 1919 року. Начальна Команда українських військ зобов'язується повідомити польські війська своєчасно перед полишенням поодиноких місцевостей і теренів, щоб вони могли займати їх безпосередньо по полишенню українськими військами.

2) На просторони на захід від ріки Хомори і в районі на північ лінії залізниці Славута—Козятин Начальна Команда польських військ застерігає собі вільну руку.

3) Начальна Команда українських військ застерігає собі у всіх случаях право користування за попереднім порозумінням з Начальною Командою польських військ із права військових транспортів на шляхах залізничних Шепетівка—Новгород-Волинський, Шепетівка—Козятин і Шепетівка—Староконстантинів в усліві за кожний раз усталених відповідним порозумінням Начальної Команди польських військ і Начальної Команди українських військ. —

В тексті умови вичерпується по слові "сотника" слово "Луцького" і вписується: "Стельмахіва".

В точці 3) вичеркується слово "проходових квартир і закладання магазинів."

Варшава, дня 21 жовтня 1919 року.

Підписи: Вельovejський пор. Роман Стельмахів сот.
Кульський пор. Полковник Данильчук.
Дурський ген.

3 оригіналом згідно: Військовий референт Української Дипломат. Місії в Речи Поспол. Польський О. Данильчук полковник
Печатка "УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТИЧНА МІСІЯ
6 Лютого 1920 р. В РІЧІ ПОСПОЛИТІЙ ПОЛЬСЬКІЙ".
м. Варшава.¹⁰ Військовий референт.

Копія. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 138.

Наказ Головної Команди Армії УНР щодо матеріального забезпечення священиків, котрі повертаються з польського полону
24 жовтня 1919 року

Наказ Ч. 221, 24 жовтня 1919 року
(По Головній Управі Військового Духовенства).

Під час військових подій в травні місяці ц. р. деякі Військові Пан-Отці силою, військових обставин попали до полону Поляків.

З огляду на те, що така участь постигла найбільш певне з національного боку Духовенство, яке до останнього часу було на своєму посту, наказую таких повертаючихся з польського полону Пан Отців по представлінню Головної Управи Військового Духовенства задовольняти повним грошовим утриманням за весь час перебування їх в полоні, згідно закону 31 травня 1919 року оголошеному в наказі Гол. Упр. Військ від 18 VII за ч. 71, при тих частинах, до яких вони знов одержують призначення.

Підписали: Головний Отаман Петлюра,
Головний Священик Матеюк.

З оригіналом згідно: Начальник Загальної Управи Канцелярії Військового Міністерства, Військовий Старшина Кандиба.

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 1075. — Оп. 2. — Спр. 6. — Арк. 60 зв.

¹⁰ Рукописна помітка на документі.

Звернення Української Дипломатичної Місії до Уряду Польщі з пропозицією дружніх стосунків

28 жовтня 1919 року

ЗАЯВА УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ ДО ПРАВИТЕЛЬСТВА ПОЛЬСЬКОЇ РІЧИ ПОСПОЛИТОЇ

Виконуючи право національного самоозначення, яке покладено в основу всесвітнього мира, український нарід утворив власною волею і силою на території ним заселеній самостійну українську державу. Основою державного будівництва Української Народної Республіки являється права демократія, якої метою є забезпечити всім рівним перед законом громадянам держави майно і життя, дати їм як найширші політичні вольности і запевнити їм економічний добробут та культурний розвиток. Приймаючи за свої ті завдання державного будівництва, а до того оцінюючи як слід значіне, яке має для того ж будівництва співучасть українських громадян неукраїнської національності, Українська Народна Республіка признала національним меншостям, проживаючим на її території, право свобідного релігійного і культурного життя. Се й знайшло свій вислів в законі про національно-персональну автономію для національних меншостей.

Воєнне лихоліте і революційна доба, серед якої твориться державний устрій Української Народної Республіки, не дозволили їй досі довершити построєнне всіх державних установ. Зробить се Всеукраїнський Установчий Парлямент, який буде скликаний в найблизший пригожий до того час. Треба сподіватися, що він викінчить будову демократичного державного устрою, а з окрема розгляне складне питанне аграрної реформи.

Основою свою державність на етнографічнім принципі, Українська Народна Республіка не має ніяких заборчих замислів супроти сусідних держав і через те Українській Народній Республіці тим лекше підтримувати щирі і приязні добросусідські взаємини із згаданими державами. Такої сусідської дружби бажає Українська Народна Республіка з Польською Речію Посполитою, з якою зв'язують її життєві економічні і культурно-політичні інтереси.

Українська Народна Республіка майже від початку свого існування стоїть в боротьбі з російським большевизмом в обороні своєї державної незалежності та інтересів всесвітньої культури. Війну з большевизмом веде також Польська Річ Посполита. Від висліду сеї боротьби залежна політична судьба обох держав. Тим-то тісно зв'язуються інтереси Польщі і України.

Ся спільність інтересів в обороні перед спільним ворогом повинна стати основою тісної військової кооперації, яка являється необхідною для побідного покінчення війни, накиненої Україні і Польщі російським імперіялізмом.

Для вияснення взаємовідносин між Українською Народною Республікою і Польською Речію Посполитою потрібне визнання державної самостійності Української Народної Республіки. Сього визнання домагаєся вона в першу чергу від Польської Речі Посполитої.

Єднання обох держав мусить спиратися на єднання обох народів: польського і українського. Створення приязних почувань одного народу до другого являється передумовою успішного висліду переговорів, які саме мають початися між урядами обох держав. Тому сподіваємося, що для злагодження наслідків війни Уряд Речі Посполитої Польської поверне волю всім інтернованим і полоненим Українцям та видасть і переведе другі міри, які облекшають долю української людности, заселяючої області, заняту в сю пору польським військом. Переведення в життя таких мір між иншим пособить створенню настроїв для примирення обох народів.

Щиро змагаючи до нав'язання дружби між Українською Народною Республікою і Польською Речію Посполитою, бажаємо як вільні з вільними, рівні з рівними покласти спільно з Польщею тривкі підвалини для постійного мира і ладу на Сході Європи, щоби оба народи: український і польський, користуючись таким миром могли розцвісти в г-разді і культурі на благо своє і всего людства.

Варшава, дня 28 жовтня 1919 року.

Голова Місії (підпис) Андрій Лівичський

Радник-Секретар (підпис) П. Понятенко

Оригінал. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 204.

Лист С. Петлюри до Голови Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР у Польщі А. Лівичського про хід українсько-польських переговорів

30 жовтня 1919 року

Голові Надзвичайної Дипломатичної Місії у Польщі А. М. Лівичському
На Ваш лист от 23/X 1919 р. з Варшави

Маючи Ваше повідомлення про прихильне відношення начальника держави Польської Пілсудського до справи польсько-українських переговорів, чекаю листа Вашого з більш докладними відомостями про

30/x 19

Томас Карвелайтіс директору Мисії
у Польщі

Ваш лист од 23/х 1919р
з Варшави

А М Лівнецький

Ваше повідомлення про протиположне взимання Календару в Польщі та Польської Псалтурської до справи польсько-українського перекладу, якого мав би Вашого з білоруською формою про аудієнцію у вас і можливо й в інших містах, що при тій аудієнції буде складено. Крім того є перекладом складеними підрадянським перекладом в Польщі та Польської і ваша біра як підстава до цього. Але Мисії, а до цього вам слід бути турботливі перекладом реалізації наслідків

а) Повороту там же. По-перше, в Польщі перебувають такі іх ринки а також і проща і т. д. Лівнецький є мовив. Заборонено права свого релігійного на певних пунктах з перебуванням там же, політичних. Крім того "Роботник" прилучились до тих політичних факторів з боку. Також отримали "Роботника" мисії від Польської ради, перекладаючи нашім району. Вони повинні бути потрібні, отже, мисії, урядові і Королів. Зомалий і т. д. встановили домашню в цій справі як кавалерію.

Звороту вам військової саміжарного мадяра і т. д., захоплено Польськими під час ідеології і т. д. мисії з огляду на обставини.

аудієнцію у нього і можливо детальніший переказ того, що при тій аудієнції було сказано. Коли би ситуація переговорів складалась добре, чому порукою є власне позиція п. Пілсудського і наша віра та повага до Вас як голови Місії, я доручаю Вам слідуючі питання порушити і добитись реальних наслідків:

а) Повороту наших полонених, в Польщі перебуваючих. Становище їх тяжке, а часом просто неможливе. Маємо од них ряд листів. Закордонна преса вже реагує на неймовірні факти з перебуванням наших полонених. Навіть польський "Robotnik" примушений був тих полонених взяти під свою оборону. Текст статті "Robotnika" мені відомий з Науєнського радіо, перехопленого нашою радіостанцією. Нам полонені дуже потрібні, однаково старшини, урядовці і козаки. Домагайтесь виконання нашого домагання в цій справі якнайскорше.

б) Звороту нам військового і санітарного майна та иншого, захопленого поляками під час офензиви — оскільки це можливо — з огляду на обставини.

в) Допомоги нам амуніцією (рушниць та набоїв до них) в обмін на хліб чи цукор, чи в продаж за гроші. Коли би Ви впевнились, що в цій справі говорити можна, то конкретно фіксуйте число: 20000 рушниць (російських) з набоями до них (5—10 мільонів). Капітан Чарноцький говорив про можливість такої комбінації: зброя в обмін на хліб, але по спеціальному адресу направляється з таким роцотом, щоб п. Пілсудський мав наш хліб в своїй розпорядимости (Денікін, мовляв, хто зна ще, чи дасть Польщі хліб, на що сподіваються "ендеки", а У.Н.Республіка вже дала!). Справа амуніції для нас має величезне значіння, і Ви вжуйте всіх сил і хисту, на який ми покладаємо великі надії, щоб нашої армії допомогти в цій справі. Кожен день тут має велике значіння.

г) Здійснення скорійшого торговельного договору з Польщею (конкретна умова Міністер. Нар. Господарства). Одержання нами річей, замовлених в Польщі, має державне значіння в цю пору.

д) Виконання умови про Демаркаційну лінію. Ця умова польською стороною завжди порушується, завдаючи великі клопоти та проби нашому такту і почуттю обов'язка, впливаючого з акту підписання нами умови тої.

в) В разі зав'язання Вами більш реальних зв'язків з представниками Латвії — Литви, — прошу використати їх для нашої армії (постачання зброї і різної муніції) і для наших торговельних інтересів.

В зв'язку з Вашими увагами про значіння увільнення з-під арешту поляків, мушу Вас повідомити, що д-ром Є. Петрушевичем вже дано належні розпорядження про увільнення таких осіб. Я ще буду інтервенювати його з цього приводу.

З приводу інших Ваших уваг, дотичних до більшого успіху переведення переговорів, повинен зазначити:

а) Концесії. Дивлячись які? Потрібно мати конкретні пропозиції та умови. Обговоримо, вяснимо. Взагалі не дуже бажано: польський капітал мало культурний, і нам од нього вигоди мало.

б) Транзит до Одеси. Прийдеться вяснити. Провізорично кажучи: в разі крайньому транзит, на мою думку, можливий при умові також транзиту нашого через Польщу або до Німеччини, або до інших держав. "Сервітутне користування", як Ви пишете, нашими залізницями ледве чи можливе.

в) Кандидата на посла до Латвії вясняємо, підшукуючи такого. Коли отримаємо листа од Вас з більш докладними інформаціями і вясненням умов — перспектив, — такий посол буде посланий.

Майте на увазі, що Ваша хвороба тимчасова по приїзді до Варшави справила на Бельведер таке вражіння, що мовляв, Ви, а за Вами і Уряд Республіки затягає з переговорами. Взагалі стан Вашого здоров'я дуже зв'язаний з інтересами Республіки, а тому ціла Республіка наша хотіла би, аби воно було якнайкращим. В кожному разі од'їздити Вам з Варшави ні в якому разі неможливо, бо се потягло би для нашої справи дуже лихі наслідки.

Тим часом загальний стан нашої Республіки вимагає якнайскорішого полагодження польсько-українських відносин і забезпечення неможливості альянсу поміж Польщею та "Росією Денікіна". В зв'язку зі становищем нашої армії гостру потребу ми відчуваємо в амуніції, і проф. Мацієвич звертає увагу на необхідність використати Польщу в тому напрямку, в якому працює отаман Дельвіг в Румунії. Я з цім гоюсь і прошу Вас з свого боку поспробувати щось зробити для цього і то негайно. Можете дати запевнення п. Пілсудському од мого ймення, що та зброя буде звернена виключно проти Денікіна. Завтра (31/Х. ц. р.) міністри Шадлун та Мартос від'їздять до Букурешту. Мета подорожі: поглибити наші торговельно-комерційні стосунки. Коли поляки будуть "ревнувати", — можете заспокоїти їх, що — за Вашою згодою ми, звичайно, — і до Варшави можемо послати для тої ж мети належних наших заступників.

Щоб покінчити з відповіддю на Вашого першого листа, я повинен сказати, що праця місії, на чолі якої стоїте Ви, повинна провадитись якнайуспішнішим темпом. Певного швидкого темпу в цій праці вимагають і інтереси нашої Республіки. Я глибоко впевнений, що Ваша любов до справи і зручності допоможуть нам заладате польсько-

українську суперечку і довести Вашу тяжку та складну працю до щасливого для України кінця.

Ніколи не забувайте, що Велика Росія, та ще така чорна на масть, як Денікінська, для нас неприємлема, і ми повинні шукати спільників нашої позиції щодо Денікіна. В зв'язку з цим комбінація союзу проти Росії: Польща—Україна—Латвія—Литва—Естонія цілком приємлема для нас. Коли за допомогою Польщі ми дістанемо зброю і щастя військове тоді перейде на наш бік, а се наблизить можливість вступу до такого союзу Кубані, Грузії і Азербайджана, реалізувавши таким чином систему коаліції Балтійсько-Чорноморських держав. Для здійснення заключення мирного договору між Україною та Польщею в разі потреби можна йти на уступки, зважаючи на наше тяжке становище.

Зверніть увагу, кого слід, через підлеглих Вам членів делегації, що польське військо порушує демаркаційну лінію і тим викликає сумніви з нашого боку щодо додержання поляками умов.

В повітах Волині були селянські розрухи проти поляків, представник Польського Гол. Командування Чарноцький в розмові (29/Х.) з нашим прем'єром приписував ці розрухи ініціативі та керівництву нашого Повстанського Комітету, що категорично заперечував Мазепа, пояснюючи їх утисками та безтактичністю в поводженню польського війська на Волині. До пояснень прем'єра я нічого додати не можу. Наша розвідка встановляє енергійну діяльність "Комітету на Русі та Україні", який провадить великопольські та разом імперіалістичні цілі на Україні. Це для Вашого відома, а в разі можливості і на предмет уваги кого слід, що це річ не бажана для встановлення справжніх добросусідських відносин.

З Д-ром Є. Петрушевичем у мене цілком добрі відносини. Сьогодні були разом з Прем'єром Мазепою у нього в різних державних справах. Поголовски про денікінський настрій Галицької армії не відповідають дійсності. 27—29/Х разом з Петрушевичем були в Галицькій Начальній Команді для скріплення духа армії і штабу в напрямку проти Деникінському.

Бажаючи Вам сердешно успіху в Вашій відповідальній праці з глибокою повагою та певною надією на щасливе для нашої Республіки переведення переговорів в спосіб, достойний нашої національної самоваги, остаюсь прихильний до Вас

30/Х. 1919

Петлюра.

Кам'янець на Поділлю.

Оригінал. Рукопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3809. — Оп. 2. — Спр. 1. — Арк. 1—6.

Умова про продовження припинення військових дій між польськими та українськими військами

8 листопада 1919 року

УМОВА,

якою продовжується завішення зброї між військами польськими і українськими, заключене в Варшаві дня 1-го вересня 1919 року та продовжене останнім разом дня 20-го жовтня до дня 9 листопада 1919 року.

Приймаючи, як загальну підставу, умову про завішення зброї з дня 1-го вересня 1919 р. і умову про продовження завішення зброї з дня 30-го вересня 1919 р., делегація Начального Командування Польських Військ в складі: Генерала-поручника Тшаска-Дурського як Голови та поручників Вельovejського і Кульського та делегація Головного Командування Українських Військ, складаючися з полковника Данильчука і сотника Луцького годяться на продовження вже існуючого завішення зброї на наступуючих умовах:

1) Польські війська задержують боеву акцію на тепер занятій ними лінії ріки Збруча і на лінії на східному березі Збруча, тактично забезпеченій мостовими причілками в Волочиськах, Сатанові, Гусятині і Скалі.

2) Аби оминути можливі сутички між військом польським і українським та доказати з боку Головного Командування Українських Військ відсутність яких-небудь агресивних намірів установляється між рікою Збручем а потоком Жванчик нейтральну полосу, зазначену на доданій карті. Українське Головне Командування застерігає собі вільну руку що до тактичного забезпечення східної границі цієї полоси.

На території нейтральної полоси не вільно ані польській, ані українській армії тримати яких-небудь військових відділів.

Удержання безпеки і ладу на території нейтральної полоси залишається існуювальною до цього часу місцевої, автономної українській Владі.

Границь нейтральної полоси не має права переходити під ні яким предлогом жадна військова людина, як українська так і польська, крім осіб, маючих на це право на підставі міжнародного права.

Для переходу нейтральної полоси або її границь особами, маючими на це уповноваження на підставі міжнародного права або після обоюдної згоди на це українського і польського Командування за перепустками, які можуть видавати військовій Команді не низче штабів бригад і перепусткових станиць визначається наступуючі місцевости:

а) з польського боку: проти села ІСАКІВЦІ, містечка СКАЛА ГУСЯТИН, САТАНІВ, ВОЛОЧИСЬКА, села ОЖОХІВЦІ та БАЗАЛІЯ.

б) з українського боку: села ІСАКІВЦІ, ОРІНІН, ЛЯНЦКОРУНЬ,

ЗАКУПНА, БОРЩІВКА, ХИПТИНЦІ, ГРЕЧАНА, ЗАВАЛІЙКИ, ПОРОХНЯ, КЛІНІНИ і ЖЕРЕБКИ.

Цивільні люди, що самовільно перейшли неутральну полосу або не в означених цим договором перепусткових станицях, будуть по переході неутральної полоси інтерновані польською зглядно українською військовою Владою, гляючи на те, чиї інтереси нарушено.

Військових людей так польських, як і українських, які без важних перепусток перейшли границі неутральної полоси мається негайно задержати і повернути під ескортом до найблизчих перепусткових станиць.

Докладні границі неутральної полоси і перепусткові станиці означені на долученій карті, яку підписали обі делегації.

Українські Власти згоджуються, щоби в перепусткових станицях по українським і польським боці знаходилися старшини польських, зглядно українських, Влад, які будуть виконувати контроль над рухом повертаючихся біженців, видавати їм після свого узнання перепустки і улекшувати перебуття неутральної зони. Українські Власти зобов'язуються преказати органам місцевих — автономних Влад неутральної зони, щоби вони не робили перешкод ані перепон в переході неутральної зони біженцям, маючим перепустки згаданих старшин, згл. представників Влад.

3) Отся умова про продовження завішення зброї обов'язує на протязі 10 (десять) днів від хвилі підписання, т. е. до дня 19-го листопада 1919 р. включно.

Виповістити цю умову заки мине десять днів реченець, можна не інакше як тільки повідомивши про це противну сторону за два дні до наміреного зриву цієї умови.

На випадок набігу большевиків в неутральну зону лишається Начальному Командуванню Польських Військ вільну руку посуватися на схід і на південий, схід однак тільки повідомивши про це Головне Командування Українських Військ, о скільки це буде можливе. Під большевиками розуміється тільки регулярні частини совітської армії, а в ніякім разі ж місцеві большевицькі банди.

4) Отся умова не змінює в нічім п'ятого пункту умови про завішення зброї з дня 1-го /IX.1919 р., торкаючогося виміни полонених, якого виконання зараз переводиться.

5) Польський зв'язковий старшина з помічниками остається далі в штабі Головного Отамана Петлюри як уповноважений Представник Начального Командування Польських Військ, а так само остається далі український зв'язковий старшина з помічниками при Начальнім Командуванню Польських Військ.

6) Всі умови на яких українська і польська делегація заключають сей договір, не мають ніякого значіння і впливу, для вирішення політичних і територіяльних питань як Польщі, так і України.

7) Демаркаційну лінію між військами польськими і українськими усталюються як слідує:

від місцевости Ісаківці при устю Збруча до Дністра через Базалію до місцевости Кузьмінці відповідно до умови з дня 1-го вересня 1919 року, а відтак через Христівку по річці Хомора до Полонного. На північ від цієї місцевости як і на цілм просторі відграниченім з полудня лінією залізницї Шепетівка—Козятин, застерігає собі Начальне Командування Польських Військ вільну руку.

8) Українська військова делегація приймає до відома декларацію Начального Командування Польських Військ в справі насильств і надужить, яких допускаються українські військові і цивільні власти (особливо представники Української Армії походячі з Галичини) на польських горожан осілих або подорожуючих на території України і зобов'язуються до негайного припинення цих переступок та увільнення невинно арештованих польських горожан в згаданих випадках.

9) Для скорого переведення умови, вже заключеної про доставлення продуктів польській державі, Начальне Командування Польських Військ узискує право на схід від демаркаційної лінії в зоні, відграниченій лінією, яка переходить через місцевости: Вікторівка на полудневий схід від Гусятина, Демківці, Яромірку, Городок (включно з коліевою станцією і кероварнею), далі вздовж потока Тростянець до місцевости Хмільвка, через місцевости Чабани, Чорний Острів (включно з коліевою станцією), Катеринівку, Марківці, Дубище і далі — вздовж річки Случ на північ, до коліевої станції Миропіль, включаючи в обсяг цієї зони усі названі місцевости, — переводити власними силами закупна земних плодів і їх перерібок та вивозити їх. Для улекшення цього діла польські відділи забезпечуть находячися в обсягу названої зони залізної дороги і устанавлять на станціях польські команди станцій.

Українські адміністраційні власти остаються далі на висше названій території. Українські власти уділять всяку поміч поодиноким польським горожанам і відділам польських військ, які з рації своїх функцій найдуться на території вище названої зони.

10) Отся умова уневажнює всі дотеперішні.

В пункті 8-ім викреслюється слово "насильств". В пункті по словах: "яких допускаються" викреслюється слова: "українські, цивільні і військові власти", а вписується слова: "підчинені органи українських цивільних і військових властей". В уступі 2 дописано по слові: "відділів":

"крім названих 6 пунктів" 9. отсеї умови діловодів і відділів польських".
Варшава, дня 8-го листопада 1919.

Підписи: Вельovejський, пор.
Кульський, пор.
Кароль Тшаска-Дурський, ген.
Сотник Остап Луцький.
Полковник Данильчук.

3 оригіналом згідно: Військовий референт Української Дипломат.
Місії в Речі Поспол. Польський
Лютого 6 дня 1920 р. (підпис) О. Данильчук полковник
м. Варшава
Печатка "Українська Дипл. Місія в Речі Посполитій Польській. Вій-
ськовий референт".

Копія. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 163, 164.

Директива командарма Наддніпрянської армії отамана Тютюника командуючим групам щодо організації відступу перед білогвардійцями в зв'язку із закулісними переговорами командуючого УГА генерала Тарнавського

11 листопада 1919 року

Директива

Принято 11/XI 23 год. 59 хв.

ч. 244

Передано 11/XI 21 год. 30 хв.

Комгруп. Запоріжської, Волинської, СС, Київської, комгрупою полковнику Удовиченку, копія Наштаголта.

Наслідком сепаратних умов генерала Тарнавського з представниками Добрармії і невиконання Штабом Н. К. Г. А., починаючи з першого листопада, директив Штаголта, наше стратегічне становище дуже погіршало. Добровольці мали можливість за останні дні вести операції тільки проти Наддніпрянської армії. Жмеринка занята добровольцями в ніч з 10 на 11 листопаду, а по непровіреном ще відомостям нами залишен Могилів.

В сучасний мент в Зятьківцях провадяться переговори представників від Соборної України з представниками Добрармії відносно заві-

К. М. И. С. Т. Е. Р.
группы

Директива

~~№ 11/ХТ 23/д. 59 эк.~~
~~7. 1944~~
~~№ 11/ХТ 21-д. 30 эк.~~

19... р.
1 я

Комитет Закарпатской,
Волинской, С. С. Киевской, Кам-
полевой, Губернаторской, Нахичевань-
ской областей.

Следует стараниями уполномоченных
всего с представителями добровольной
социальной помощи Н. К. Г. А., поименно
имею в виду, директив Штата-
ваше сотрудничество старательно
копировать. Добровольцы могут быть
за оставшиеся дни войны стараниями
иногда против Кабинета министров
Штатами, поэтому добровольцы
и др. Ю. И. И. И. И. И.

шення зброї. Поки наслідки невідомі. На випадок зрива цих переговорів і можливого продовження бойових акцій Головним Отаманом наказано пересунути базу і всі державні інституції приблизно в район Ярмолинці, Проскурів, Старокостянтинів.

Я рішив, здержуючи наступаючого ворога, поволі відвести частини на лінію Волковинці, Н. Ушиця, Калюс, де і дати ворогу рішучий опір.

Наказую:

1. Запоріжській групі зосередитися на фронті від Дністра по р. Немія через Озаринці до Сугака включно. Тиловий шлях Запоріжської групи — Озаринці, Вербовець, Н. Ушиця.

2. Групі С. С. утримувати фронт Івашківці, Перепельчинці, Тиловий шлях, Копайгород, Ялтушково.

3. Розмежуюча лінія між Запоріжською групою і групою С. С. Лучинець, Снітково, Гулі — всі включно для групи С. С. Розмежуюча смуга між Волинською групою і групою С. С. Митки, Борщі — обое виключно для С. С.

4. Волинській групі утримувати призначений їй фронт по лінії Майдан, Волковинці, Бар, висунувши кінноту і авнгард на лінію Стодульці для прикриття лівого крила і тилу С. С.

5. Всім групам в випадку наступу добровольців не віддавати їм без опіру займаємих районів, відступаючи крок за кроком.

6. Групі полковника Удовиченка зосередитись в районі Н. Ушиця. Київській групі скупчитись в районі Ялтушково. Обидві групи складають армійський резерв.

7. Групам Запоріжській і С. С. відправити зайві гармати за браком коней і амуніції: першій в Дубки, а другій — в Ярмолинці.

8. Всім комгрупам під особистою відповідальністю вжити всіх заходів для скорішого заосмотрення своїх частин і збільшення їх складу.

9. Про одержання директиви донести.

Проскурів 11/XI-1919 21 год. 20 хв. ч. 02997.

Командарм Наддніпрянської отаман Тютюнник

Розшифрував отаман-квартирмейстер Пересада

Оригінал. Рукопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 11012. — Т. 26. — Арк. 1—2 зв.

Документ виконаний на бланку квартирмейстера Київської групи. На першій сторінці є резолюція: "Оперу. 12/XI".

Лист Симона Петлюри до міністра Андрія Лівичького щодо точної ситуації

11 листопада 1919 року

П. Міністру А. Лівичькому

Дуже жалкую, що не маю од Вас повідомлень про Вашу розмову з нач. панства Пiлсудським. Се зв'язує мене в дачі Вам належних дальших директив.

Мушу освятити подію, яка, певне, вже відома в Польщі, а саме справа закінчення миру Галицькою Командою з Добр. Армією. Зроблена вона на власну руку названої Команди і мною та Петрушевичем несанкціонована і відкинена. Зараз нова галицька команда (замість Шаманска—Ціріу, теж німець, хоч він говорить, що угорський українець, а замість Тарнавського Микитка) заключила перемир'я на два дні з метою добитись такого перемир'я і для наддніпрянської армії. Робиться це для того, щоби знайти вихід з тяжкої ситуації, в яку поставила нас авантюра галичан.

Я дивлюсь на неї так, що в ній є навіть добрі риси. Один з наслідків її є той, що Петрушевич з диктатурою звернувся з проханням виправити для нього закордонні паспорти. Коли він виїде, то мусить передати мені фактичне керування галицькою армією. Це дасть можливість використати її як слід, коли до того моменту, звичайно, галицькі політикани-старшини остаточно не розвалить її. Завтра у мене і Мазепи має бути остаточно розмова з Петрушевичем у цій справі. — Для вашого відома подаю, що справа з поводженням Галицької Команди за останній місяць справляла таке вражіння, що вона щось недобре робить. Коли б вона виконувала мої накази і мого штабу, то добровольці давно б уже були побиті, але саботаж і зрада дали тоже. Моя задача і усилля полягають у тому, щоби, переборовши внутрішні труднощі, довести справу до спасення галицької армії і використання її для цілей Соборної України.

Знаю, що дурний акт Галицької Команди утруднює Ваше становище. Капітан Чарноцький Мазепою повідомлений про ситуацію; отож треба вжити всіх сил, щоби ми могли посідати Волинь. Умовія перемир'я з поляками по 19/XI я одержав. Вони є тяжкі, як досі. Впевніть, що в разі звільнення нами Волині ми хлібні зобов'язання для Польщі можемо виконати. Взагалі ситуація невесела, але я пригадую наші комбінації і надії в Дичкові і сподіваюсь, що спільними силами ми ще зможемо врятуватись. На мою думку, добровольці обкрутили галичан через те, що їм тяжче і тяжче приходить на большевицькому фронті. Сьогодні, напр., я отримав повідомлення, що добровольці взяли деякі свої частини, що стояли проти галичан, і перекидають їх на большевиків. А большевики тим часом взяли Чернігів, Сновськ і натискують з боку на Курськ та Харків.

UK

ам 17 41

М. / К. 19 я Митісміру А. Лівуцькому
 Врне таласку, яку не мато од нас по відомостях врану
 в от. пачаства Нісудскога. А свідч. міст в дані на
 ших дальших директв.

Митісміру освятити подіти, яка несе все відомо в Полоні
 зростає замислюючи митісміру Командою з
 зроблена вона на властну руку карвані Команди і
 Петрушевщини не санкціонує і відкине. Зарез
 імавша імаєть Мамаха - Кіріз / там німець, як він собі
 згоріти українцв, а самісміру Тарнавскою Митіс
 міа перешурв на гряді з мером добити, також не
 содтигненної армії. Абоже де же рож, щоб він
 в італійській ситуації, в яку перешурв все авоштура
 в дивізіях по всі так, що він в новісміру рож
 ввалісміру і в рож, що Петрушевщина з диктантурою
 з протавчана Витрава Іва вноо Закарпаттв
 коли він вийде по митісміру передош митісміру
 са митісміру армією. Недець можливість в
 і аксію, коли до того моменту, двічісміру са
 ікамі Тарнавщина отже рож не рожавсміру і
 у мене і казені мат бути отже рож рожавсміру
 митісміру в цій справі. - Але вешо відомо пода
 з відомостями митісміру команди са рожавсміру м
 рожавсміру врантв, що вона цюсміру не рожавсміру
 вона виконувала свої накази і митісміру, митісміру
 не рожавсміру не бунт рожавсміру, але саботаж і зрада в
 іка задана і усвідомлюють врантв, щоб в
 врантв і труднотв, доведи справу до спавсміру

Судячи на підставі даних останніх, Денікіну стає гірше. В цей час наша акція могла би докінчити його. На жаль, наше постачання не може всього, як слід, постачити. Правда, ми напружуємо всі сили, але чи вистарчить їх, я не певен. 5000 тисяч пар чобіт і шинелей, 5000 рушниць з набоями нас могли би врятувати! — В цей полагодження наших стосунків з Польщею могло би нас врятувати — дати нам базу деяку, зносини з світом і перспективи. Дуже жалко, що ми цих переговорів не почали раніше: може б мали більш сприяючі для нас обставини для заключення договору з Польщею. Я не знаю, чи рахуються в Польщі з перспективами завтрашнього дня, чи тільки використовують Status quo. Коли ви маєте діло тільки з останнім, то це для нас зле, і кінчиться для Польщі теж недобре, хоч і не зараз. Може статися така ситуація, що большевики стануть панами всієї ситуації і тут ніяка Антанта вдіяти нічого не зможе.

Для нас велике значіння має одержати з Берліна хоч би частину наших грошей. Правда, Шадлун повідомляє з Букаресту, що Румунія начебто згоджується оддати нам гроші (327 міл. гривень) з того літака, що спустився в Хотині, але це нас не врятує. Потреба в грошах є велика, хоч експедиція наша почала краще працювати і випускати більшу суму грошей. Так само реалізація торговельного договору з Польщею могла би допомогти нам (надто сукно, гас, смари). Але і тут щось рвалось досі і гальмувалось. По можливості потисніть в цьому напрямку. Тоді ми можемо мати вигляди на будуче: піддержувати хоч якось господарче життя краю, якийсь хоч товарообмін відновити, і цим викликати повагу до нас з боку населення. Решту передасть Вам персонально післанець.

З повагою сердешною Петлюра.

11/XI.1919 р.

Кам'янець.

Оригінал. Рукопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3809. — Оп. 2. — Спр. 1. — Арк. 10—12.

Промова міністра А. Лівницького, виголошена на засіданні в Варшаві щодо необхідності підписання договору з Польщею

12 листопада 1919 року

ПРОМОВА П. МІНІСТРА А. ЛІВИЦЬКОГО, ВИГОЛОШЕНА НА ЗАСІДАННЮ В ВАРШАВІ, ДНЯ 12 ПАДОЛИСТА 1919 р.

Українська Дипломатична Місія до Річі Посполитої Польської репрезентує Українську Народню Республіку і являється представником того вільного українського народу, який на світанку історії слов'янських

народів утворив своє власне державне життя, збудував велику Київську Державу, що займала великі простори і з якою рахувались всі культурні Держави того часу.

Татарське лихоліття зруйнувало українську державність і на довгі роки повернуло в руїну розкішні українські села і міста, спустошило більшу частину української території.

Відновлюючи після довголітньої перерви своє державне життя, Український нарід, силою історичних обставин, об'єднався з литовським і польським народами в одну велику Державу, яка боронила весь Захід Європи від турецьких і татарських завойовників. Але егоїстична, короткозора політика Польського Королівського Правительства і фатальні помилки провідників Українського народу привели Україну в залізні обійми Московського царя, а лицарську Польщу довели до злодійського поділу між трьома хижацькими Державами.

Така фатальна доля спіткала Польщу і Україну тільки через криваві непорозуміння між двома братніми народами, тільки через ту помилкову думку, що Україна може бути вільною без допомоги Польської Держави, а Польща може існувати без тісного союзу з Суверенною Українською Державою.

Довголітньою неволею в межах Всеросійської тюрми Народів, польський і Український народи дійшли до розуміння того, що тільки спільними силами всіх поневолених народів можна боротись проти московського рабства. І кращі провідники народніх ідеалів, боротьбі за волю народню не уявляли собі рішучої боротьби і остаточної перемоги інакше, як в тісному союзі польського і українського народів.

Коли розвалились гнілі стіни Московської Тюрми Народів і спали кайдани з вільної Української землі, Перший Український Парлямент — Центральна Українська Рада — в перший же рік свого існування одмежувався від бувшої Росії, зрікся орієнтації на "царя восточного православного" і проголосив Україну самостійною і незалежною Народньою Республікою.

І на протязі двох останніх років, незважаючи на весь тягар боротьби проти російських Червоних і Чорних імперіалістів, український нарід не зрадив своєї провідної думки, своєї суверенности. Гетьманщину і Німецьку окупацію терпів український нарід лише до того часу, поки Гетьман по згоді з Німцями, не задумав віддати Україну під владу Російської Держави. Всі суверенні Правительства Української Народньої Республіки, що змінювались на протязі останніх двох років, сходились на одному непохитному принципі незалежности Української Держави.

Бажаючи ввійти в сім'ю культурних народів і звертаючись до рідного по крові народу польського, ми сподіваємось, що Польське Правительство визнає державну самостійність Української Народньої Республіки і вступить з нею в економічні переговори в інтересах обох народів.

Основою своєю державність на етнографічному принципі і бажаючи дійти до скоршого порозуміння в справі кордонів з Державою Польською, Правительство України вважає своїм природним кордоном на півночі ріку Прип'ять. Що ж до кордону між Україною й Польщею в районі на схід від р. Західного Бугу, — то остаточно такий кордон має бути прийнятий після роботи фахівців і затверджений на Міровій Конференції.

Бажаючи в справах Східної Галичини дійти до щирого порозуміння в інтересах обох народів, — Місія пропонує справу цю віддати на розгляд в особливу Комісію, зложену на паритетних засадах з представників — Членів місії і Членів, призначених Урядом Польської Річі Посполитої.

Основою державного будівництва Української Народньої Республіки являється правова демократія, якої метою є забезпечити всім рівним перед законом громадянам Держави майно й життя, дати їм як найширші політичні вольности і запевнити їм економічний добробут та культурний розвиток. Приймаючи за свої ті завдання державного будівництва, а до того оцінюючи як слід значіння, яке має для того ж будівництва співучасть українських громадян неукраїнської національності, Українська Народня Республіка признала національним меншостям, проживаючим на її території, право свобідного релігійного і культурного життя. Сподіваємось, що і Високий Уряд Польщі признає на началах взаємности на території Польської Держави таке ж право українській народности.

Воєнне лихоліття й революційна доба, серед якої твориться державний устрій Української Народньої Республіки, не дозволили їй досі довершити построєння всіх державних Установ. Зробить се Всеукраїнський Установчий Парлямент, який буде скликаний на основі всенароднього виборчого права, в найближчий відповідний до того час.

Український Парлямент закінчить будову демократичного державного устрою і розгляне, в першу чергу, складне питання аграрної реформи. Правительство України не має сумніву в тому, що земельний закон, прийнятий Парламентом, цілком задовольнить українське трудове селянство і заспокоїть широкі кола населення Української Республіки.

Жорстока вперта боротьба за незалежність продовжується Директорією Української Народньої Республіки. Маючи на увазі, що й Висока Польська Держава провадить побідну війну проти російських

комуністів, треба прийти до висновку, що інтереси Польщі й України в цій боротьбі являються спільними. З огляду на це Правительство України сподівається, що Польська Держава найде для себе користним заключити з Українською Республікою військову конвенцію для оборони проти російських большевиків, проти заборчих намірів російського імперіялізма. До цього необхідно додати, що зараз все Українське республіканське військо об'єднано під одним Верховним Командуванням і на Україні нема військових українських Відділів, які б не підлягали своєму Начальному Вождю — Головному Отаманові Петлюрі.

Щиро домагаючись сталого миру і найтіснішого зближення між Польською Річчю Посполитою і Українською Народньою Республікою, ми сподіваємось, що Великий Польський Народ в широму єднанні з вільним народом українським утворить могутню, непереможну силу, яка буде основою ладу й спокою на Сході Європи і пишного розцвіту культури обох народів.

За згідність з оригіналом Діловод Модичук.

м. Варшава, 24/XI.19.

Печатка "Канцелярія Української

Дипл. Місії в Річі Посполитій Польській. УНР."

Копія. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 113, 114.

Журнал засідання Директорії Української Народної Республіки за участю членів Кабінету Народних Міністрів щодо підписання договору з Польщею

15 листопада 1919 року

К о п і я

Таємно

ЖУРНАЛ ЗАСІДАННЯ

Директорії Української Народної Республіки з участю членів Кабінета Народних Міністрів

15 листопада 1919 року

Слухали:

Доклад Голови Місії до Польщі А. М. Лівичького в справі надання йому остаточних директив з метою заключення політичного договору з Республікою Річі Посполитої.

Постановили:

1. Маючи на увазі всі умови і обставини, в яких перебуває Українська Народня Республіка в сучасний момент, визнати необхідним дати згоду на встановлення кордонної лінії межі Українською Народньою Республікою та Республікою Річи

Посполитої по лінії Барталялі через територію Галичини і по річці Турія через територію Наддніпрянської України, а в випадку необхідности — по річці Стирі. Зазначений територіальний кордон є той максимум, на який може піти уряд.

2. Щодо поставленої вимоги негайного принципового визнання урядом в справі аграрній — принципу власности, то визнати можливим лише заявити, що остаточне вирішення принципів і інших основ, на яких має бути переведена аграрна реформа, належить лише Парламенту Української Народної Республіки.

3. Визнати dokonче необхідним, аби в випадку заключення договору було зазначено, що Республіка Річи Посполитої в можливо короткий певний термін забезпечить для Української Народної Республіки вільне користування залізничим і іншими шляхами тої території, яка по договору переходить до Української Народної Республіки.

Доклад Голови Ради Народніх Міністрів, в справі персональних змін в складі дипломатичних місій Української Народної Республіки.

1. Призначити А. Д. Марголіна Головою Місії до Лондону, а доктора Володимира Залозецького радником тієї ж місії.

2. Звільнити радника Парижської Місії Панейко.

3. Призначити посла до Берліна Порша Головою Місії до Швейцарії, а Голову Місії до Швейцарії Василько — послом до Берліна.

Т. В. Черкаський, не погоджуючись з призначенням Василько до Берліна, залишився при окремій думці.

Голова Директорії Української Народньої Республіки Петлюра
Члени Директорії А. Макаренко, Ф. Швець.
Г.Р.Н.М. І. Мазепа М.Е.С. П. Красний
М. П. Т. Черкаський М. П. Осип Безпалко.
Держ. Секр. Л. Шрамченко.
З оригіналом згідно:
Державний Секретар (підпис)

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3933. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 14—14 зв.

Умова про продовження перемир'я військових дій між польськими та українськими військами

18 листопада 1919 року

У М О В А

про продовження завішення зброї між польською та українською армією, заключеного дня 1-го вересня 1919 року в Варшаві, а продовженого останнім разом на основі умови з дня 8-го падолиста 1919 року

Делегація Начального Командування Польських Військ у складі:

Ген.-пор. Тржаска-Дурського, як Предсідателя і пор. Кульського і — пор. Вельovejського та делегат Головного Командування Українських Військ полковник Данильчук — годяться на продовження умови з дня 8-го падолиста 1919 року про завішення зброї на дотеперішніх умовах до дня 30-го падолиста 1919 року включно. Демаркаційна лінія остає та сама, з углядженням змінених обставин на полудневим відтинку, викликаних відданням Кам'янця на Поділлю Польським військам. Зміни будуть — по виясненню відносини на фронті — усталені додатковою умовою.

Начальне Командування польських військ з огляду на заняття Кам'янця-Подільського застерігає собі право переводити власні військові транспорти залізнодорожні на залізнодорожній лінії Шепетівка—Староконстантинів—Ярмолинці—Кам'янець-Подільський.

Для негайного підняття залізничного руху на залізнодорожних лініях Волочиськ—Войтвиці—Гусятин—Городок Головне Командування Українських Військ резегнує з оставшогося під Гусятином ширококоліїного залізнодорожного парку. Також годиться шляхом заміну доставити потрібну кількість ширококоліїних паровиків і возів для згаданих залізнодорожних ліній. Рівна кількість паровиків і возів (не вчисляючи стоячих під Гусятином) буде віддана Головному Командуванню українських військ Польськими військово-залізнодорожними властями в Шепетівці.

Для оминення на будуче непорозумінь щодо добичи польського ширококошляхового залізнодорожного парку Головне Командування Українських Військ годиться, щоби український залізнодорожний парк, що курсує на залізнодорожних лініях Шепетівка—Мирополь, Шепетівка—Новгород-Волинський і Шепетівка—Проскурів, зглядно Шепетівка—Ярмолинці, для відріжнення, був польськими залізнодорожними властями в Шепетівці спеціально означений латинськими буквами U.L.R. (Ukrainska Ludowa Republika).

Варшава, дня 18 листопада 1919 р.

Підписи: Вельovejський, пор.

Кульський, пор.

Дурський, ген.

Олекса Данильчук, полковник.

З оригіналом згідно:

Військовий референт Української Дипльомат.

Місії в Речі Посполитій Польській

6 Лютого 1920 р.

(підпис) О. Данильчук, полковник

м. Варшава

Печатка "Українська Дипл. Місія в Речі Посполитій Польській. Військовий референт".

Копія. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 165.

Протокол наради про хід переговорів Української Дипломатичної Місії у Варшаві з урядом Польської держави

28 листопада 1919 року

Протокол наради 28/XI-1919 р. у Львові з участю членів Директорії УНР проф. Ф. П. Швеця, А. Г. Макаренко і міністрів А. М. Ливицького, М. М. Ковалевського і д-ра В. Старосольського.

Слухали: Доклад А. М. Ливицького, міністра закордонних справ, про хід переговорів Української Дипломатичної Місії у Варшаві з урядом Польської держави і інформації д-ра Старосольського про останні події на Україні.

Заслухавши доклад п. Ливицького про те, що польський уряд згоджується підписати мировий договір з урядом Директорії і зобов'язується допомагати будуванню української держави матеріальними засобами і дбати про визнання української держави дипломатичним шляхом під умовою підписання Українською місією у Варшаві декларації, якою будуть зазначені українсько-польські кордони по рр. Збручу і Стиру, причом галичанам застерігається право говорити з поляками про внутрішній устрій Галичини — нарада обміркувала основи підписання українсько-польського договору мирового, і

члени Високої Директорії проф. Ф. П. Швець і А. Г. Макаренко після дискусій висловили думку, що хоча умови підписання мирового договору важкі для української держави, але скрутне становище, в якому опинилась українська державність, та інтереси державні України вимагають якнайскорішого підписання українсько-польського мирового договору, згідно з докладом міністра закордонних справ А. М. Лівницького. До висновків приєдналися присутні члени наради.

Протокол цей конфіденціальний і опублікуванню чи розповсюдженню не підлягає ні в якому разі.

В вірності протокола цього підписалися власноручно:

Член Директорії Ф. Швець

Міністр закордонних справ А. Лівницький

Керуючий Міністерством закордонних справ д-р В. Старосольський

Міністр земельних справ М. Ковалевський

Оригінал. Рукопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 1429. — Оп. 5. — Спр. 2. — Арк. 10.

Наказ Головної Команди Армії УНР щодо організації майбутнього Зимового походу в зв'язку з ультиматумом поляків роззброїти українські частини на лінії Збруча

До 2 грудня 1919 року

Командарму отаману Тютюннику

Копія: Старокостянтинів отаману Мельнику для передачі отаману Тютюннику і всім командуючим групам для от. Тютюнника

Польські війська по роспорядженні свого вищого командування по вимозі Антанти відведені на захід р. Збруча.

Представником польського командування офіційно заявлено, що при переході українськими військами через лінію, заняту польськими військами, ці війська будуть обеззброєні і інтерновані.

Головний Отаман вирішив зо всіма військами нині скупчити(сь) в Старокостянтинів і відходити на Шепетівку. Останнє рішення буде прийнято Головним Отаманом по прибутті до Вас. Відносно Штабу Дієвої Армії Головний Отаман наказав всім, хто бажає, вирушити з ним походом, решту росформувати, вважати вільними. Коли більшість діл, котрі неможливо вести, спалите... (далі документ обривається).

Оригінал. Рукопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 11012. — Т. 26. — Арк. 3—3а.

На документі є помітка: "Опер. Таємно. До справи".

**Декларація Української Дипломатичної Місії в Річі Посполитій
Польській щодо підписання договору**

2 грудня 1919 року

Другий екземпляр для держархіву
Радник-Секретар
Місії підпис (П. Понятенко)

**УКРАЇНСЬКА ДИПЛОМАТИЧНА МІСІЯ
В РІЧІ ПОСПОЛИТІЙ ПОЛЬСЬКІЙ**

До Високого Уряду Річі Посполитої Польської

Від імени Уряду Української Народньої Республіки, яко її представники, Українська Дипломатична Місія в Річі Посполитій Польській, — заявляє слідує:

Український нарід на протязі цілого ряду віків боровся за своє право на вільне національне життя, боронив політичну незалежність і самостійність утвореної ним Держави.

На протязі цих віків були історичні менти, коли під впливом складних економічно-соціяльних причин Український нарід, часово, губив свою незалежність та самостійність, але ніколи, як то свідчить його многовікова історія, від тої незалежности та самостійности Український нарід не зрікався.

Кожен раз по довгих роках політичного поневолення живі народні сили здіймали боротьбу за національне визволення і сини своєю кров'ю покутували політичні гріхи батьків та розбивали огидні кайдани неволі, накинутаї чужинцями.

От і тепер, разом з иньшими поневоленими народами бувшої Російської Держави, Український нарід повстав проти московського поневолення. Коли спільними зусиллями тих народів розвалились гнилі стіни "Московської Тюрми Народів" Перший Український Народній Парлямент — Центральна Рада, в перший же рік свого істнування, — одмежувався від бувшої Росії, зрікся орієнтації на "царя восточного православного" і проголосив Україну самостійною і незалежною Народною Республікою.

За самостійність і незалежність тої Республіки Український нарід на протязі двох останніх років провадить невпинну боротьбу з російськими імперіалістами, з якого лагерю вони не походили.

Провадячи ту криваву і тяжку боротьбу, Українська Народна Республіка одночасно прагне нав'язати добросусідські стосунки з усіма культурними державами, а передусім з тими, котрі з нею межують, з котрими Україну лучать історично-соціяльні і економічні взаємини, в першу чергу з Річчю Посполитою Польською.

до

сокого Уряду Річи Посполито
Польської

Від імени Уряду Української Народньої Республіки,
представники, Українська Дипломатична Місія в Річи По-
сполиті Польській, - заявляє наступне:

Український народ на протязі цілого ряду віків бо-
реться за своє право на вільне національне життя, боронить свою
незалежність і самостійність утвореної ним Держави.

На протязі цих віків були історичні менти, коли в
важких складних економічно-соціальних умовах український
народ часом губив свою незалежність та самостійність, але
як то свідчить його багатовікова історія, від тої нево-
лі та самостійності український народ не зрікався.

Кожні раз по довгих роках політичного поневолення
народні сили відімали боротьбу за національне визво-
лення своєю кров'ю покутували політичні гріхи батьків
близько огидні кайдани неволі, накинута чужинцями.

От і тепер разом з іншими поневоленими народами

лікою, ми сподіваємось, що обидва народи в спільному ав-
рять могутню, непереможну силу, яка буде основою миру і
Сході Європи, та спричиняться до швидшого розширенню культур
народів.-

Грудня 2 дня 1919 року, м. Варшава.

За Уряд Української Народньої Республіки,
Українська Дипломатична Місія
в Річці Посполитій Польській:

Голова Місії, Міністр Освіти і
керуючий Міністерством Закордонних
Справ У. Н. Р.

Сидір Шинкарук

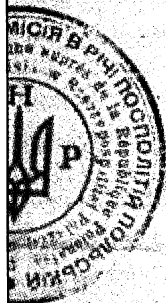
Члени Місії:

І. Шинкарук

Раденко

Радник-Секретар:

М. Мотомил

Згідно з тим своїм бажанням, Український Уряд ДЕКЛЯРУЄ:

1). Що територія Української Народньої Республіки має бути установа з такими кордонами: починаючи від Чорного моря по річці Дністру і від Дністра між Польщею та Україною по річці Збручу. Далі кордон Української Народньої Республіки на території бувшої Російської Імперії має пройти на західно-північній Волині і остаточне вирішення тут кордону залежатиме від вирішення Мирової Конференції в Парижі. Далі на півночі, сході і півдні кордон буде встановлений після опанування відповідних частин території Українським військом і відповідних переговорів з заінтересованими Державами.

2). Національно-культурні права, які Уряд Української Народньої Республіки забезпечує на території України громадянам польської національності, повинні бути надані в межах Річі Посполитої Польської громадянам національності Української і — на відворот. Політичне становище Східньої Галичини — розв'язується Польським Урядом в порозумінню з представниками Українського народу, мешкаючого в тій провінції.

3). Остаточне вирішення складного земельного питання в напрямку справедливості і заспокоєння широких народніх мас буде переведено через Всеукраїнський Уставадавичий Парлямент, обраний на підставі загального, демократичного, без ріжниць національності, для всіх рівного права виборчого і таємного голосування. На час від менту заключення і підписання між Україною й Польщею умов згоди і до скликання Уставадавичого Парляменту юридичне положення землевласників польської національності на Україні регулюється на підставі осібногo погодження між Українським і Польським Урядами.

4). В справах економічно-торговельних Українська Народня Республіка бажає нав'язати як найтіснійши стосунки з Річчю Посполитою Польською на підставах взаємності і обміну послугами в обсягу транзиту через свої території.

В свою чергу Уряд Української Народньої Республіки від Уряду Річі Посполитої Польської ЖАДАЄ:

1). Признання Української Народньої Республіки незалежною самостійною Державою, підтримання змагань Української Народньої Республіки до того перед третіми Державами і заключення необхідних договорів та конвенцій, поперед всього військового, торговельного і консульського характеру.

2). Для ліквідації наслідків попередніх непорозумінь і скріплення сприятливої атмосфери взаємного довіря, доброзичливого і скорого вирішення долі тих осіб Української національності, які з політичних

причин конфіновані, інтерновані Польським Урядом, чи знаходяться під арештами або ув'язнені.

3). Допомоги Українській Народній Республіці в її боротьбі з ворогами, — зброєю, набоями, амуніцією, військовим одягом і взагалі військовим майном в розмірах, які будуть оприділені окремою згодою представників Українського і Польського Урядів.

4). Відкриття дійсного і скорого транзиту з третих Держав через Польщу на Україну полонених Українських вояків, належних Україні грошових знаків, військового знаряддя, одежі і всякого військового майна та матеріялів.

Подаючи до відома Уряду Річи Посполитої Польської повищу ДЕКЛЯРАЦІЮ, — Уряд Української Народньої Республіки уважає, що декларація ця стане основою для нав'язання братніх і добросусідських стосунків між обома народами.

Щиро домагаючись сталого миру і найтіснішого зближення між Польською Річчю Посполитою і Українською Народньою Республікою, ми сподіваємось, що обидва народи в спільному єднанню утворять могутню, непереможну силу, яка буде основою ладу і спокою на Сході Європи, та спричиниться до пишного розцвіту культури обох народів.

Грудня 2 дня 1919 року, м. Варшава.

За Уряд Української Народньої Республіки

Українська Дипломатична Місія в Річи Посполитій Польській:

Голова місії, Міністр Юстиції і

керуючий Міністерством Закордонних

Справ УН.Р. підпис (Андрій Лівіцький)

Члени Місії: підпис (Леонід Михайлів)

підпис (Борис Ржепецький)

Радник-Секретар: підпис (Прокоп Понятенко)

Печатка "УКРАЇНЬСКА ДИПЛОМАТИЧНА МІСІЯ
В РІЧІ ПОСПОЛИТІЙ ПОЛЬСЬКІЙ".

Оригінал. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 121, 122.

Примірник французькою мовою з підписами:

Оригінал. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 123, 124.

Протокол політичної наради, скликаної у Варшаві головою Української Дипломатичної Місії щодо підписання українсько-польського договору **2 грудня 1919 року**

ПРОТОКОЛ ПОЛІТИЧНОЇ НАРАДИ, СКЛИКАНОЇ П. ГОЛОВОЮ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ В РІЧІ ПОСПОЛИТІЙ ПОЛЬСЬКІЙ, У ВАРШАВІ.

Засідання розпочалося о годині 2-ій хвилин 40 другого дня грудня 1919 р. в помешканню Української Дипломатичної Місії (Варшава, Алея Руж №6).

На засіданню були присутні: 1) Голова Української Дипломатичної Місії в Польщі, Міністр Юстиції і Керуючий Міністерством Закордонних Справ У.Н.Р. Андрій ЛІВИЦЬКИЙ.

2) Перший Заступник Голови Укр. Дипл. Місії в Польщі — Леонід МИХАЙЛІВ.

3) Політичний Радник Місії і Секретарь Прокіп ПОНЯТЕНКО.

4) Політичний Радник Місії Борис РЖЕПЕЦЬКИЙ.

5) Політичний Радник Місії Петро МШАНЕЦЬКИЙ.

6) Міністр Земельних Справ п. Микола КОВАЛЕВСЬКИЙ (У. П. С-Р.).

7) Товариш Міністра Внутрішніх Справ п. П. ХРИСТЮК (У. П. С-Р.).

8) п. Родіон МАТУХНО (У. П. С-Р.).

9) Товариш Міністра Закордонних Справ п. Д-р Володимир СТАРОСОЛЬСЬКИЙ (У. С. Д. Р. П.).

10) Радник Міністерства Закордонних Справ У.Н.Р. п. НЕЧАЇВСЬКИЙ (У. С. Д. Р. П.).

11) п. Михайло ЕРЕМІЇВ (У. С. Д. Р. П.).

12) п. Тиміш ОЛЕСІЮК (У. С. Д.- Р. П.).

13) Громадський діяч і публіцист Олександр КОВАЛЕВСЬКИЙ (У. П. Н. Р.).

14) п. Дмитро КУРИЛО (У. П. Н. Р.).

15) Громадська діячка і публіцист, Член Місії Українського Червоного Хреста п. Софія РУСОВА (У. П. С. Ф.).

16) Громадська діячка і публіцист, Член Місії Українського Червоного Хреста п. Людмила СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА (У. П. С. Ф.).

17) п. Сергій ШЕМЕТ (У. П. Хліборобів-Демократів).

18) п. Клим ПАВЛЮК (Союз Української Державности).

19) Осаул Головного Отамана п. В. БЕНЬ.

20) п. Полковник Олекса ДАНИЛЬЧУК.

21) п. Полковник КОЗИНЦІВ.

22) п. Осаул ГОМЗІН, Бувший Міністр Шляхів.

23) п. Юрій КОЛЛАРД (У. П. С. С.).

ПРОТОКОЛ
ПОЛІТИЧНОЇ РАДИ, СКЛИКАНОЇ ГОЛОВОЮ УКРАЇН
ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ В РІЧІ ПОСПОЛІТІЙ ПОЛ
У В а р ш а в і.

Засідання розпочалося о годині 2-ій хвили 40 друг
[Срв помещання Української Дипломатичної Місії |
6].

На засідання були присутні: І | Голова Української
в Польщі, Міністр Юстиції і Керувач Міністерством
У.Н.Р. Андрій ЛІВИЦЬКИЙ.

Перший Заступник Голови Укр. Дипл. Місії в Польщі.
Політичний Радник Місії і Секретарь Превіа ПОНАТЕН
Політичний Радник Місії Борис РАБЕНЦЬКИЙ.

Політичний Радник Місії Петро МІШАНЦЬКИЙ.

Міністр Земельних Справ п. Микола КОВАЛЕВСЬКИЙ. [У
Товариш Міністра Внутрішніх Справ п. П. ХРИСТИК [У.
п. Радник МАТУХНО [У.П.С-Р].

Товариш Міністра Закордонних Справ п. Д-р Володимир
НИЙ [У.С

Радник Міністерства Закордонних Справ У.Н.Р. п. НЕЧ
[У.С

п. Михайло ЕРЕМІЇВ [У.С:Д.Р.П.]

п. Тимій ОЛЕСІУК [У.С:Д.Р.П.]

Громадський діяч і публіцист Олександр КОВАЛЕВСЬ
п. Дмитро КУРИЛО [У.П.Н-Р.].

24) п. Всеволод ДМИТРІВ.

25) п. В. ТУЛЮПА.

26) п. С. НАЗАРЕНКО.

27) п. Іван ІНОЖАРСЬКИЙ.

СЕКРЕТАРЮЮТЬ п.п. Тиміш ОЛЕСІЮК та Іван ІНОЖАРСЬКИЙ.

Пан ЛІВИЦЬКИЙ, відчиняючи засідання, коротко зазначає ціль, з якою скликана нарада ся. Українська Місія зараз стоїть перед підписанням Деклярації до Польського Уряду. Умови, які зазначені в Деклярації, надзвичайно тяжкі для українського народу, умови складені під пресією польської сторони і формуловка пунктів Деклярації вже змінена бути не може. Однак політичне та військове положення України тепер остільки трудне, що підписання такої Деклярації являється єдиним порятунком. Місія має потрібні на се повновласти від Уряду Українського, аби підписати і найтяжчі умови, однак перед таким рішучим кроком вважає необхідним мати моральну піддержку з боку українського громадянства. Отже Деклярація, на підставі якої мають вестися дальші переговори з Польщею, буде предложена зібранню на обговорення, і думки, висловлені тут, будуть Місією прийняті на увагу.

Пан ПОНЯТЕНКО оголошує текст Деклярації Української Місії до Польського Уряду, на підставі якої мають вестися переговори.

П. ЛІВИЦЬКИЙ зазначає, що вирази щодо кордону на північному заході України, сформуловані під натиском поляків, які домагаються лінії ріки Стири, отже територія Західної Волині, Холмщини та Підляшшя лишається під польським пануванням. Се для України тяжка втрата, але положення зараз наше остільки катастрофічне, що ми мусимо на все згодитись. Наслідком підписання сеї Деклярації була би можливість, в повітах, окупованих поляками на Схід від Стиру, встановити наразі мішану українсько-польську адміністрацію, а також перевести мобілізацію і сформувати військо; окрім сего можна було би дістати допомогу амуніцією. Се був би вихід із сучасного положення. Загалом, щодо змін в тексті Деклярації, то навіть стилістичні вже не можуть бути зроблені. Кожна хвилина задержання в підписанню Деклярації приносить для нас тяжчі умови. Представники українського громадянства, з якими довелося побачитися під час останньої подорожі до Волочиська, знаючи положення України, всі настоюють на негайному підписанню Деклярації, що єдине лише може врятувати українську справу. Отже, або ми приймемо і підпишемо Деклярацію, без змін, або зовсім її відкинемо.

П. РУСОВА (Укр. Партія Соціально-Федералістів). Положення України зараз таке, що для врятування її треба йти на найтяжчі навіть умови. Таким

рятунком була би військова допомога з боку Польщі, що має статися внаслідок переговорів на основі запропонованої Декларації. Ніякий кращий договір зараз для нас неможливий, отже, які б тяжкі умови нам не прийшлося підписати, ми мусимо то зробити. Зрештою, такі чи інші наслідки договорів завжди залежать від взаємовідносин реальних сил. Від нас самих, від нашої національно-державної праці залежить зробити в будучому ці умови найлегшими. Нарід, що вірить в свої сили, ніяких умов не побоїться. Отже, сміло йдім назустріч майбутньому. Власне кажучи, в запропонованій Декларації є два дразливі питання. Перше — це питання про Галичину. Тут в висловах Декларації нема нічого, що могло би бути образливим та шкідливим для Галичини. Справді, після минулих подій — навряд чи може Уряд Український мати формальні права на Галичину. Галичина окупована польським військом, а політичною основою її дальшого існування являється Статут, вироблений в Парижі Антантою. Таким чином, будучина Галичини загарантована міжнародним актом і Декларація зашкодити їй не може. Друге питання — земельне, до якого всі, хто дивиться на справу очима дійсності, мусять признати, що єдиним компетентним органом, в якому воно може бути розв'язане, являється Всеукраїнський Парламент. Це іменню і зазначено в Декларації в стосунку до земель поміщиків-поляків. Отже, порушення інтересів народніх мас — тут зовсім нема. Ми стоїмо за підписання всякої умови, бо переконані, що єдино угода з нашим найменшим ворогом врятує справу.

Пан ШЕМЕТ (Партія Хліборобів-Демократів). Необхідно все ж таки до тексту Декларації зробити деякі поправки та додатки, а іменню: в справі інтернованих. Зараз підписаний договір поміж Польщею та Німеччиною, і одним із перших основних пунктів сего договору — являються пункти що до повної амністії і звільнення всіх повстанців з Горного Шлезку. Табори польські переповнені нині інтернованими та полоненими українцями-галичанами та придніпрянцями. Домагання повної амністії для всіх політично оскаржених Українців мусить бути зазначено в Декларації. Але се деталь. Щодо Декларації в цілому, то партія Хліборобів-Демократів, що рік тому назад розуміла, що вести війну на кілька фронтів Україна не може, особливо при тій соціально-державній політиці, яку провадить сучасний Уряд, Партія Хліборобів-Демократів не раз вказувала на помилки, які робив Уряд, але без всяких наслідків. Хибна політика Українського Уряду довела Україну до сучасного катастрофичного положення, і нам зараз нічого не зостається, як підписати умови, які б вони не були. Наслідки договору залежать цілком від сили, яку ми будемо проявляти в будучому і ще й гірші умови ми могли би підписати, аби в будущині мати силу. Поскілкі ці умови дають нам можливість сі сили набути, — їх треба

підписати. Большевики в Берестю підписали найтяжчі умови і досягнули мир, який дав їм можливість зібрати сили і обернути Берестейський договір в шматок паперу. В кінці промовець зазначав, що хоч, говорячи вищезазначене, він не виступає офіційним представником партії, але певен, що думки, висловлені ним, поділяють всі члени партії.

Заст. Голови Місії д. МИХАЙЛІВ дає пояснення п. Шемету, що до пункту про положення українських полонених та інтернованих, з яких пояснень видно, що спеціальна військова Комісія по справам військово-полонених та інтернованих в Польщі — вже добилась звільнення частини цих полонених та інтернованих. Комісія продовжує свою працю і далі.

П. НЕЧАЇВСЬКИЙ (Укр. Соц.-Демокр. Роб. Партія) просить пояснення, що до ужитого в Деклярації терміну "бувші польські поміщики", що, на думку промовця, в разі ріжних толковань сторін може викликати згодом певні непорозуміння.

П. МИХАЙЛІВ дає на сей запит відповідні пояснення.

П. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ (Укр. Соц.-Демокр. Роб. Партія) на початку своєї промови зазначає, що він, будучи Галичанином, говорить лише від свого імени яко громадянин Соборної України, а не від якоїсь певної групи, а тим менше від імени Галичан. Промовець тільки що прибув до Варшави з Кам'янця і, будши наочним свідком останніх подій, до останнього часу держався тої думки, що Україна за всяку ціну зараз мусить домовитися з Польщею. Одначе, прибувши до Варшави і поінформувавши докладно щодо внутрішнього положення Польщі і відношення її до української справи, а також проаналізувавши Деклярацію, — мусів свою думку де в чім перемінити. Іменно сею Деклярацією ми даємо дуже багато другій стороні, однак від неї не одержуємо певного нічого. Немає зовсім гарантій, що ми одержимо від поляків те, чого ми домагаємось. Та, власне кажучи, і в Деклярації після цілого ряду уступок полякам наші потреби висловлюються в формі бажання, в той час, коли ми повинні ставити їх як услів'я, невиконання яких поляками потягне за собою уневажнення цілого договору. Особливо один пункт Деклярації є цілком неможливий до прийяття нами, — се пункт про Галичину. Придніпряньська Україна нині не може допомогти Галичині, але і шкодити їй не мусить. А зазначеним пунктом Деклярації Уряду Українського відбирає з-під ніг ґрунт єдиному клаптику української землі, який вже дістав з боку Антанти повне міжнародно-правне положення. В Парижі Галичина дістала майже самостійність, у всякому разі — се зовсім не є провінція Польщі. Се в теперішній переходовий час має для нас велике значіння.

Всі ми не сумніваємся в остаточній перемозі нашій в боротьбі за самостійну Велику Соборну Україну, однак, знаходячися в самому вирі боротьби,

не знаємо, що чекає Україну в найближчому часі. Отже, при скрутному положенні України Галичина знову могла би відіграти роль Українського національного П'ємонту. Пунктом про границю на Збручі між Україною та Польщею ми признаємо Польщі юридичні права над Галичиною, — даємо полякам оружжя проти трактування Галичини; як міжнародно-загарантованого політичного тіла. Але і з сим можна було б погодитись, коли б була певність, що поляки щиро хочуть порозуміння з нами. Однак факти говорять инше. Народовці, які керують закордонною політикою Польщі, відносяться до української справи вороже і прагнуть порозуміння з Денікіним. Зараз в Польщі криза кабінету, і коли у влади стане народова демократія, в чому вже нині можна бути певним, то про додержання Польщею умов — не може бути розмови... Таким чином, приносячи з свого боку величезні жертви, ми нічого для себе від поляків не осягнемо і таким способом української справи не врятуємо. Навпаки, уступленням Польщі наших західних земель ми даємо в руки Денікіна та большевиків страшне оружжя для протиукраїнської агітації серед населення сих земель, яке, переносючи на собі польську окупацію, надзвичайно вороже настроєне проти Польщі. Коли поляки щиро хочуть порозуміння з нами, то вони повинні дати нам докази приязного до нас відношення. Отже, треба пункт про границю на Збручі змінити так, щоби зазначено було, що Збруч єсть кордоном, але ні в якому разі не зазначати, що він єсть кордоном між Україною й Польщею. Се остаточно зразило би до Придніпрянщини Галичан, які нині під польським пануванням мають правдиве пекло. Коли б сю поправку внести до Деклярації, то її, кінець-кінцем, можна було би ухвалити. В противному разі Галичане сеї Деклярації підписати не можуть і заложать проти неї протест. Деклярація таким робом буде підписана лише частиною Членів Місії, що значно зменьшить значіння її для обох сторін.

П. МИХАЙЛІВ робить пояснення щодо слів добр. Старосольського, наче б українські вимоги, висловлені в Деклярації в формі "бажання". В Деклярації ужито терміну не "бажаємо", а "жадаємо", що майже рівнозначно з терміном "домагаємось". Хоча в самій Деклярації і не сказано, що невиконання поляками наших домагань потягне за собою анулювання договору, але про се буде зазначено Паном Головою Місії в промові, при передачі Деклярації. П. Старосольський каже, що з певними змінами пункту про границю на Збручі, Деклярацію можна було б прийняти, однак Радники Місії — Галичане заявили, що для них ніяка Деклярація з зазначенням границі "по Збруч" неможлива до прийняття, і вони її не підпишуть.

П. РУСОВА. Нинішня Деклярація в разі подання її Польщі загрожує дуже шкідливим розколом серед українського громадянства. Вона загрожує посварити остаточно Придніпрянців з Галичанами. Аби уник-

нути сего, треба би ще раз спробувати змінити де-які пункти, оскільки на се дозволять обставини та час.

П. ЛВИЦЬКИЙ. Всі зазначені попередніми промовцями уваги, що до стилістики Деклярації, цілком справедливі. Для того, щоб полекшити для нас умови, Місією довгий час велися з поляками дебати, однак, ся редакція Деклярації єсть непорушна з огляду на ультимативні домагання поляків. Місії тяжко було рішатися на підписання такої Деклярації і, помимо того, що Місія одержала від Уряду якнайширші уповноваження, рішено було на сей раз справу, подати до рішення Уряду. В тій цілі була зроблена Головою Місії подорож до Тарнополя. Тут вияснилося, що Уряд вимагає негайного підписання договору з Польщею. Положення військ і Уряду оказалось остільки катастрофічне, що приходиться побоюватись, чи для заключення договору не єсть вже запізно. Бо, коли в той час українська територія мала ще декілька волостей, то тепер, можливо, не обіймає жодної. Очевидно, від того умови договору не можуть полекшати. Помилкою, отже, треба признати те, що договір не був заключений далеко раніш, коли наше положення було кращим. Тоді і умови були б для нас лекшими.

В Деклярації ми домагаємось визнання Польщею самостійності Української Народньої Республіки, і, само собою зрозуміло, що треба було нам назначити її державні кордони. П. Старосольський каже, що треба було вказати кордон по Збручу, а що там далі не говорити. Справді, се було б найкраще. Тим більш, що окупована поляками Українська Галичина, через заключення Диктатурою договору з Денікіним, єсть нині, власне кажучи, "Росія", а не Польща, або Україна. Поляки вимагають від нас ясного зазначення, поміж ким лежить сей кордон і перед нами стоїть дилема, або підписати все, або нічого. Не можу нині згодитись, що Деклярація чимсь шкодить Галичині. Після заплутаних, ненормальних взаємовідносин між Галичиною та Придніпрянщиною, після катастрофічної для нас зради Тарнавського, вістка про рішення Парижської Мирної Конференції щодо Галичини, повинна бути прийнята нами з задоволенням. Рішення се, до певної міри, вияснює положення і розв'язує Українському Урядові руки в Галицькій справі. Статут, вироблений Антантою, не дає Галичині самостійності, він дає їй націо-нально-територіяльну автономію і то на двадцять п'ять літ в межах польської держави. Таким чином, по рішенню Антанти, Галичина, хоча і єсть українська земля, але державність в ній польська. Галичина нині з міжнародної точки зору єсть не Росія, а Польща, бо не Галицька Диктатура з Денікіним єсть зараз рішаючим чинником, але воля Парижської Мирової Конференції. Нині зашкодити перед Антантою, чого так бояться Галичане, слова Деклярації про кордон між Україною та Польщею з фор-

мально-правного боку вже не можуть, — вони тільки відсвітлюють фактичне положення справи. Однак, нам дуже боляче се констатувати. У великій визвольній боротьбі Уряд Соборної України чесно виконав свої обов'язки щодо Галичини, і не наша вина в тому, що ми нині мусимо підписати такі тяжкі умови. Можливо, ще не прийшлося би нам вагатись, так, як нині, коли б не було ганебної зради Галицького Командування та Диктатури. Зрада ся порвала і формальну, і фактичну злуку Галичини з Придніпрянщиною та поставила нас в теперішнє трудне становище. Не можна також погодитися з тим, щоби цілком узалежнювати справу державности України від справи Галицької. Не можна наражати справу державности Всеукраїнської на небезпеку цілковитого ліквідування через те, що від деяких актів могла би постраждати справа частини України, Галичини. Адже ж самі Галичане, коли Чехи займали Угорську Україну, а Румуни Буковину, не вагалися залишити ці землі без оружно́ї оборони, однак не дивилися тоді так трагічно, як тепер, на всю українську справу. Придніпрянщина, нема де правди діти, весь час була в натянутих відносинах до Диктатури, яка вела просто провокаційну політику. Так, у червні, коли перемучене українське військо пробивало собі шлях серед большевиків під Волочиськом та Проскуровом, в тилу у нього велися переговори про видачу Галичиною большевикам Отамана Петлюри, Уряду і всіх Придніпрянців. Як почували би себе Галичане коли б в часі облоги Львова Придніпрянщина зробила порозуміння з Польщею? Політика Диктатури сталася останньою найстрашнішою зрадою, після якої Український Уряд мусить рятувати Всеукраїнську Державність за всяку ціну. Що ж до того, що Деклярація не буде підписана Членами Місії — Галичанами, то ся справа стоїть так. Члени Місії-Галичане, які були відпоручниками Уряду Диктатури, з часу останніх подій формально не єть вже Членами Місії, і тому підписувати яку-небудь Деклярацію Українського Уряду — не мають жадного права. Висувався ще один аргумент проти підписання Деклярації, — се, що поляки не щиро і навіть вороже до нас відносяться. Про се можна бути ріжних думок, однак всі ми мусимо признати, що, очевидно, поляки бояться сильної Росії і заінтересовані в нашому державному існуванні, коли до сего часу не робили ворожих виступів до ліквідації української державности, що при сучасному нашому положенню вони могли би зробити дуже легко. Нарешті, коли б Деклярація дійсно, кінець-кінцем, не дала нам потрібних наслідків, то, у всякому разі, зашкодити всеукраїнській, чи галицькій справі перед Антантою — не може. В очах Антанти ми маємо революційний Уряд, ми банди, — майже большевики. І поляки, приймаючи Деклярацію від нас, підіймають наше значіння в очах Антанти.

Про те, що Галичина — П'ємонт України не будемо сперечатись.

П. ХРИСТЮК (Українська Партія Соціалістів-Революціонерів). На початку промови зазначає, то він не є уповноважений говорити в імені партії, а буде говорити лише від свого імені. Він тільки вчора приїхав до Варшави і був наочним свідком останніх подій на Україні. Після переходу Галицьких Військ до Денікіна — почалась евакуація Уряду і Війська з полудня, в напрямку на Проскурів. Тут після успішного для нас бою юнаків з денікінцями ожила надія, що справу можна буде поправити. Тому затримана¹ була дальша евакуація до Староконстантинова. Однак, після нового напору Денікінців, справа стала цілком поганою. З Проскурова не встигли ми вивести ні Скарбниці, ні постачання. Тепер Україна позбавлена самих елементарних речей, які потрібні для війни та державного існування. Щоб далі вести акцію оборони Республіки, ми мусимо в сій тяжкій хвилі забезпечити собі базу. Се можливо тільки при порозумінні з Польщею. Експедиція заготовлення² Державних Паперів залишилася в Кам'янці, отже, після порозуміння з поляками, ми зможемо налагодити свої фінанси. Зброю ми мали, почасти, від Румунії. Тепер ми від неї відрізані, отже, не діставши в Польщі зброї та одежі, не можемо дальше воювати. При спішній евакуації маса державного українського майна опинилася на польській території, — ми повинні видобути його назад. Для всього сего треба, якнайскоріше, зговоритись з поляками. Допомога мусить бути хоч би і невелика, але реальна. Щодо тяжких умов, які ми мусимо підписати, то тут остаточно заважить реальне взаємовідношення сил. Отже, перед нами стоїть дилема: або відкинути всякі порозуміння, — тоді на деякий час наша державність, можливо,³ буде ліквідована, і все Українство перейде на повстанське положення, — або підписувати декларацію⁴ якнайшвидше і прикласти всіх сил, аби відбудувати і скріпити державність. Декларацію треба підписати негайно, при умові, коли поляки дійсно нададуть нам негайно реальну допомогу.⁵

П. МШАНЕЦЬКИЙ (Українська Партія соціалістів-революціонерів). Мені тяжко буде говорити тут через те, що я єсть єдиний із Членів Місії Придніпрянців, що не згоджуються на підписання Декларації.

Причини, які спонукують до сего, були свого часу зазначені мною на засіданнях пленума Місії і подані в особій записці Пану Голові Місії.

1. Рукописна помітка на документі.

2. Рукописна помітка на документі.

3. Рукописна помітка на документі.

4. Рукописна помітка на документі.

5. Рукописна помітка на документі.

Моя промова тут буде лише переказом думок, які раніш були висловлені мною в колі Членів Місії.

Необхідність підписання Деклярації мотивувалась тим, що нам потрібна від Польщі реальна допомога. Можливості такої реальної допомоги, яка врятувала б справу, я не бачу. Про щирі відношення до нас з боку поляків нема чого і говорити, а відношення до нас більшості преси і громадянства — цілком вороже. Сам Польський Уряд хоча і веде з нами переговори — доброзичливості до нас не має. Весь час перебування у Варшаві Місія наша не мала навіть можливості регулярно зноситися з своїм Урядом. На всякому місті і у всякій справі бачили ми з польського боку лише вороже відношення, лише недодержання умов. Яскравим прикладом сего єсть справа українських інтернованих та полонених. В той час, як ми зараз же після заключення перемир'я випустили на волю всіх польських полонених, поляки ще й доси тримають по лагерьх десятки тисяч українців і систематично виморюють їх. Зрештою, про положення полонених можна запитати Місію нашого Червоного Хреста. Таким чином, у цій справі поляки не додержали умови. Вірити в польську політичну чесність — неможливо. А де ж ми маємо гарантію, що і на сей раз після підписання такої тяжкої для нас Деклярації, поляки з своєї сторони дотримають слова. Тут попередні промовці багато говорили про зраду Галицької Диктатури і тим неначе старалися оправдати ту кривду, яка може заподіятись Галицькій Україні від підписання Деклярації. Але ж зрадниками була Диктатура і невеличке коло Вищого Командування, а між тим кару за цю зраду мусить нести весь Галицький нарід. Деклярація вирине пропасть між Галичиною і Придніпрянщиною, а се може дуже і дуже зашкодити національно-державній справі. Ми не можемо передбачати будучини, але можливо, що історичні події складуться так, що Галичина із своїм Статутом якраз явиться зародком, з якого згодом виросте українська державність. Не треба ж тепер шкодити Галичині. Уступлення західних українських земель Польщі, а також пункт Деклярації про земельне питання дає великий козирь в руки ворожій для нас агітації, большевиків та денікінців серед населення сих земель. Сі уступки остаточно скомпрометують в очах українського населення Українську Владу і загалом ідею української державности, а втрата симпатій широких мас може остаточно загубити і всю справу українського відродження. Такі наслідки, яких ми можемо сподіватись від Деклярації. Підписати її можна тільки заплющивши очі на факти дійсности. Зрештою користних для нас реальних наслідків Деклярація не може мати, ще й через те, що не-

відомо якому Урядові ми подаємо її. Уряд Падеревського, з яким дотепер велися переговори, впав, а новосконструйований, по всіх даних, буде ворожим до нас. Зараз, з політичного боку, для нас замість польського Уряду єсть пустота, і подача Деклярації сьогодні ні до чого не зобов'яже майбутнього Польського Уряду. Нам треба подождати, поки не скінчиться кризис Польського Кабінету, поки не вясниться положення в Польщі і на Україні. Не треба сьогодні подавати Деклярацію ще й через те, що якраз нині в Комісії Загряничних Справ розглядається питання про Україну, що може багато нам освітити і вяснити. Через кількадечну задержку в поданню Деклярації ми нічого втратити не можемо. Однаково поляки, навіть при найбільшому з їх сторони бажанню, в кілька днів не можуть нам подати таку реальну допомогу, яка би зараз же корисно відбилася на нашому положенню. Війська свого для протиденікінських операцій поляки не дадуть, та й се не в наших інтересах. Достарчити нам амуніції, одягу, ліків також не можуть, бо самі не мають, — і так все... Тут було сказано, що поляки можуть ліквідувати нашу державність, але се нам не страшно. То буде лише тимчасова перерва державности, бо коли ми підем... (репліка серед присутніх: "До Махна")... не до Махна, як тут хтось сказав, — Махно сам до нас прийде, — не до Махна, а до тих широких українських мас, які є ґрунтом і основою національно-державного відродження. Роботою серед цих мас, симпатією їх до щиро національної політики ми збудуємо державність України. Підписуючи Деклярацію, ми робим злочинство.

П. КОВАЛЕВСЬКИЙ Олександр (Українська Народня Республіканська Партія). Раніш, ніж висловити своє відношення до Деклярації з точки погляду народньо-республіканської Партії, дозволю собі застановитися на останній промові добр. Мшанецького. Аргументи, які п. Мшанецький видвигає проти підписання Деклярації, є для мене інтересними, але не переконуючими. Свою аргументацію п. Мшанецький будує на відсутности віри в виконання поляками умов. Але ж не у вірі і недовіррі річ, а в тому, чи забезпечуються Деклярацією реальні інтереси нашої державности. П. Мшанецький не вірить полякам, бо вони не випустили наших полонених. Посилаючись на їх страшне положення, п. Мшанецький домагається відкинення Деклярації. Я яко людина, що пересиділа довший час в польському таборі і перенесла на собі те, про що п. Мшанецький знає лише з чужих слів, також міг би подібно йому домагатись відкинення Деклярації, але ж ніхто сього робити не має права. Державність наша над прірвою — і ради тих же полонених — ми мусимо її всіма способами рятувати. Більш інтересні і переконуючі аргументи д. Мшанецького, які опираються на даних

внутрішнього становища Польщі. Однак і тут в обміркованню відношення будучого польського ендецького кабінету п. Мшанецький не перестає оперувати термінами "вірю" і "не вірю". Для мене ясно, що який би польський Уряд не склався, він буде зв'язаний попередньо-прийнятими умовами. Положення наше скрутне, умови Деклярації дуже тяжкі, але ж про такий наш стан треба було раніше попереджати. Тепер же не можна відмовлятися від єдиного порятунку, посилаючись на те, що, мовляв, скажуть будучі наші покоління. Се політика умивання рук. Для тих самих нещасних полонених, на яких посилався п. Мшанецький, треба підписати Деклярацію, бо інакше, хто їх випустить. Що станеться — з тими 10-ью тисячами, які коло Головного Отамана вели боротьбу і опинилися в Польщі. Головний Отаман і Уряд, а не яка інша група, являються центром української державности і національного життя, на них звернені очі цілого народу нашого, і ми не можемо і на хвилину допустити ліквідації цього центру. Народні республіканці були в опозиції до сучасного Уряду, вони не довіряли йому, але тепер, в найскрутнішу хвилину — вони, не можуть вести пілатової політики умивання рук і стоять за підписання Деклярації. Допустити через непідписання Деклярації втрату всього того, що придбано Україною ціною крові протягом двох років, ми не можемо. Та й що на це скажуть сотні тисяч батьків, матерей, дітей тих жертв, що голови свої поклали в великій боротьбі? Що скажуть сім'ї, які ждуть не діждуться визволення з полону наших вояків. Хто буде відповідати за кожний лишній день їхньої неволі?

П. ПАВЛЮК (Союз Української Державности). В політиці сентиментів немає, єсть тільки інтерес. Так і в даному разі. Можна бути щодо симпатій, чи антипатій до нас поляків ріжної думки. Однак мушу зазначити, що песимізм в даній справі не є оправданий. Завдаток реальної допомоги ми вже маєм. Хоч би навіть в порушеній справі полонених. Займаючись сею справою, я зовсім не бачив жадних перешкод з боку поляків і коли стан речей є дійсно сумний, то всьому винні ми самі. Ми не вміли вчасно зорганізувати перевіз полонених на Україну. Вже маємо також, хоч це в маленькій мірі, допомогу амуніцією та одягом. Недовіряти зовсім Польському Урядові, навіть ендецькому, неможливо, бо ворожі Україні настрої сих кол, паралізуються персональним впливом Пілсудського. Яко один із Членів Союзу Української Державности, висловлююся за негайне підписання Деклярації.

П. РЖЕПЕЦЬКИЙ (Українська Партія Соціалістів-Револуціонерів).

Мій товариш по партії п. Мшанецький, мотивуючи своє негативне відношення до Деклярації, поставив справу так, наче б із всіх Членів Місії-Придніпрянців, лише один він розуміє трагізм положення України, тягар жертв, які ми приносимо. Він один се розуміє і перед

лицем будучих наших поколінь не сміє зважитися на такий акт, як підписання Деклярації. Але ж все те, про що говорив п. Мшанецький, також дуже добре відомо і всім нам. Ріжниця тільки в освітленню фактів, ріжниця в тому, що п. Мшанецький "не вірить" в можливість врятування України шляхом порозуміння з Польщею, ми ще "віримо". І не тільки віримо, але вже маємо деякі докази із подій, які відбуваються на Україні. Ми знаємо, що рештки нашого війська, в поході з півдня до Любаря, перебралися майже перед самим польським фронтом, чого без приязного до нас нейтралітету з боку поляків, вони не могли би зробити і були би до кінця знищені Денікіном.

П. Мшанецький лякається відповідальності за Деклярацію перед будучими поколіннями і радить нашу державну колимагу позоставити на волю випадків. Сього вже я зрозуміти не можу ніяк. Для мене було би зрозуміле умивання рук в сучасний трудний мент наших правих партій, які до сього часу були в опозиції до способу ведення нашої державної колимаги, до шляхів, якими вона шла. Однак, вони сього не роблять, бо розуміють, що раз державна наша колимага станула перед певним фактом, то треба во ім'я врятування справи, рішитись на певний чин. І тим дивнішою, непослідовнішою стає лякливість перед чином тих людей, що не були в опозиції, а самі провадили державну колимагу, аж поки не опинилася вона над прірвою, де вони її хочуть покинути. Я згоджують з тим, що для врятування нашої державности поляки зроблять небагато, але і те трошки в нашій теперішнім положенню все ж таки краще, ніж перехід всього українства на повстанське положення, що нам радить п. Мшанецький.

Підхожу до питання Галицького, яке є найтрудніше. Тут я цілком згоджуюсь з думками, висловленими п. Міністром ЛВИЦЬКИМ. Наслідком відомих подій, від Уряду Українського самими Галичанами віднято право говорити про Галичину як про нерозривну частину Соборної України. Зазначенням границі по Збручу. Деклярація зазначає лише терен, підлеглий юрисдикції нашого Уряду і, очевидно, цього не можливо викреслити, коли від сього залежить справа врятування нашої державности. Адже Галичина дістала від Антанти автономію через те тільки, що Галицькі політики вели коншахти з Сазоновим та Денікіним на явну шкоду загальній українській справі. Уряд Галицькій не лічився ніколи з інтересами Придніпрянщини і в момент для нас найбільш сприятливий, зрадив і тим цілковито розірвав єдність Галичини та Придніпрянщини в зовнішній політиці. Але може так воно і треба. Зараз ситуація така, що ми мусимо піти на все, аби нитка української державности не перервалася. При кінці дозволю собі звернутись до всіх присутніх з гарячим закликком подбати про те, аби Урядові нашому в труднім

сучаснім положенню була подана підтримка не тільки від присутніх тут осіб, але і від можливо найширших кол українського громадянства.

П. ЕРЕМІЇВ (Українська Соціал-Демократична Робітничка Партія).

Хоча говорити тут в імені У. С. Д. Р. П. я офіційно не уповноважений, однак, як Член Центрального Комітету Партії беру на себе завдання висловити погляд партії на справи, порушені в Деклярації. Отже:

1) У. С. Д. Р. П. завсігди стояла на тому, що політика України мусить іти шляхом широких мирних міжнародніх зносин, — отже, принципіально У.С.Д.Р.П. стоїть за згоду також і з поляками, — Деклярація становить ґрунт для цієї згоди,

2) Земельне питання по думці У. С. Д. Р. П. мусить бути вирішене шляхом парламентарним, себто Українськими Установчими Зборами — в такому смислі і зазначене в Деклярації,

3) В справі національній У. С. Д. Р. П. домагається забезпечення прав національних меншостей, як на Україні для поляків, так і для Українців в Польщі — формуловка цього в Деклярації цілком задовольняюча,

4) Справа кордонів України зайняла в Місії найбільше часу, дала найбільше праці, викликала найбільше суперечок. Наши "хуторянські" дипломати, які думали о совісті й чести на Парижському ярмаркові триумфуючої Антанти, справу Галицької України мусіли програти. По рішенню Антанти, Галичина юридично на 25 літ належить до Польщі. Во ім'я загальноукраїнських інтересів У. С. Д. Р. П. нині з таким рішенням мусить згодитись,

5) На допомогу, з боку поляків, військом — У. С. Д. Р. П. не може погодитись. Але без допомоги амуніцією, одягом, ліками Україна не може обійтись. В напрямку до переведення в життя всього вищезазначеного — наш Уряд буде мати з боку У. С. Д. Р. П. повну піддержку.

В справі встановлення приязних взаємовідносин з Польщею У. С. Д. Р. П. не "вірує", а "міркує", і зважає факти життя. Сі факти показують, що Польща поки що робить експеримент з Українською Державою, але се може закінчитися сталим союзом і допоможе відродженню України. Експерименти ці будуть продовжуватись без огляду на зміни Кабінету, чого дехто так боїться. Ми не повинні відкидати від своєї будучини тих можливостей, які зв'язані з польсько-українським порозумінням. Лякають нас, що Деклярація може нам зашкодити в Парижі, але цікаво, що ж можна зробити з тим папірцем. На се конкретних вказівок вам ще не подав ніхто.

Дозволю собі наприкінці застановитися ще на промові п. Мшанецького. Характеристичною особливістю цієї промови є те, що помимо крилатих слів про перехід українства на повстанське положення в ній зовсім не було конкретних висновків. Вся промова була лише повторенням аргументів, які в свій час були висловлені Членами Місії — Галичанами. Основою ар-

гументації є твердження, що Галичина це "осередок і носитель ідеї Української Державности, "що вона, а не "недозріла" Наддніпрянщина є рішачим чинником в загально-українській політиці. Ми з таким твердженням погодитися не можемо зовсім. Члени Місії — Галичане замовчують, що Галичина дістала собі "державність" зрадою Галицько-Австрійських дипломатів в Парижі та зрадою Тарнавського на Поділля. Вони замовчують те, що зрадою сею добули собі право через 25 літ увійти на лоно "єдиної, неділимної Росії", — замовчують і разом з тим мають сміливість говорити устами Радника п. Вітвицького "невже ж Ви, щоби піддержати на два дні існування одної частини України, приставите револьвер до грудей другої?". Топити справу Галицьку ніхто з нас не збирається, але разом з тим ми не можемо допустити нав'язування Всеукраїнському Урядові волі сучасних Галицьких проводарів.

Кордони на Волині, як справедливо було зазначено попередніми промовцями, є справа взаємовідношення реальних сил. Ми вважаємо великою помилкою, що Місія до сего часу не підписала ще Деклярації.

П. СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА (Українська Партия Соціал-Федералістів). Нарід Галицькій сам осудить тих політиків та полководців, що зрадили нас. Ми мусимо при підписанні Деклярації зважати на те, що нам сей папір гарантує, що він нам дає. Далі промовець звертає увагу на те, що порозуміння з Польщею, помимо військової допомоги, мусить дати нам право транзиту, що для України, відрізаної від цілого світа, має життєве значіння. Із своєї роботи в Місії Українського Червоного Хреста я внесла вражіння, що поляки ставляться до нас досить прихильно і з охотою дають нам потрібну допомогу. Тяжкі умови Деклярації не повинні нікого лякати, бо нема для нас иншого виходу. "Жива Україна" — се наша ціль, для якої ми повинні бути готовими до найбільших жертв.

П. КОЛЛЯРД (Українська Партия Самостійників-Соціалістів).

У. П. С. С. стояла в опозиції до сучасного Українського Уряду і участі в ньому не брала, тому й відповідальности за наслідки його помилкової політики на себе не бере,² однак, з огляду на критичність положення, стоїть він за підписання Деклярації.

СПИСОК ПРОМОВЦІВ ВИЧЕРПАНО.

П. МИХАЙЛІВ пропонує вносити конкретні резолюції.

П. ЕРЕМІЇВ від У.С.Д.Р.П. пропонує такий проект резолюції: "Представники Українських Партиї... (перечислення) ..., а також Члени Уряду, розглянувши Деклярацію, предложену Українською Дипломатичною Місією в Польщі, ухвалюють просити Місію підписати її негайно".

1. Рукописна помітка на документі.

2. Рукописна помітка на документі.

підсудити Мисію в Польщі, ухвалюючи проєкти Мисію під
"і морально".

п. РЕНЕЦЬКИЙ пропонує задної резолюції тут наперед
а Мисія прийнявши на увагу висказані думки підписи Ле
нів.

п. ЛІВИЦЬКИЙ, закриттями Збори висловлює задоволення
дану а приводу єдності всіх партій не до справи Деклар
сія єдиність буде моральною підтримкою Членам Мисії, які
почувати, що не вони лише самі зважились на так рішучий

ГОЛОВА ЗБОРІВ,

ГОЛОВА МІСІЇ

ПРИСУТНІ НА ЗАСІДАННІ:

Секретарі Засідання:

ному
6 "У.П.С.Ф.", на стор. 9. "заготовлення", "можлива", "при
як дієно подають їм негайно резльну допомогу", на
на стор. 16 "і участі в ньому не брала, тому її відповід
деякого помилкової політики на себе не бере" в і р и
єного: на стор. 16 "Україні" і "Соціалістично-Самостійники

П. РЖЕПЕЦЬКИЙ пропонує жадної резолюції тут не приймати, а Місія, прийнявши на увагу виставлені думки, підпише Деклярацію.

П. ЛІВИЦЬКИЙ, закриваючи Збори, висловлює задоволення і подяку з приводу єдності всіх партій щодо справи Деклярації. Ся єдність буде моральною підтримкою Членам Місії, які будуть почувати, що не вони лише самі зважилися на такий рішучий акт.

ГОЛОВА ЗБОРІВ,

ГОЛОВА МІСІЇ (підпис) Андрій Ливицький

ПРИСУТНІ НА ЗАСІДАННІ: (підписи)

(Прокіп Понятенко) (Олекса Данильчук)

(Борис Гомзін) (Дмитро Курило)

(Борис Ржепецький) (Родіон Матужно)

(Леонід Михайлів) (Юрій Коллард)

(Володимир Старосольський) (Всеволод Дмитріїв)

(П. Христюк)*

Секретарі Засідання: (підписи) (Т. Олесіюк) (І. Іножарський)

Вставленому на стор. 6 ("У.П.С.Ф."), на стор. 9."заготовлення", "можливо", "при умові, коли поляки дійсно подадуть нам негайно реальну допомогу", на стор. 15 "Місії" і на стор. 16 "і участі в ньому не брала, тому й відповідальності за наслідки його помилкової політики на себе не бере" в і р и т и.

Закресленого: на стор. 16 "Україні" і "Соціалістів-Самостійників" не читати.

Надписаному: на стор. 16 "Волині" і "Самостійників-Соціалістів" вірити.

Секретарі Засідання: (підписи) (Т. Олесіюк) (І. Іножарський)

Оригінал. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 148—156.

* Непідписання іншими учасниками засідання протоколу Тиміш Олесіюк 28 лютого 1920 року пояснював таким чином: "Після виготовлення протоколу сей останній не був підписаний слідуючими особами по причині їх відсутности у Варшаві:

1. Мшанецьким Петром

2. Ковалевським Миколою

3. Еремїєвим Михайлом

4. Ковалевським Олександром

5. Русовою Софією

6. Старицькою-Черняхівською Людмилою

7. Шеметом Сергієм

8. Павлюком Климом

9. Бенем В. Ос.(авулом) Гол. От.

10. Тулюпою В.

11. Назаренком С.

По причинам формальним протокол підписали: п. Нечаївський і полковник Козинців, які вважають, що протокол не потрібно підписувати всім присутнім на нараді, а вистачає лише підписів Голови Наради і Секретарів, які відповідають за правильність і точність протоколу. Заперечення правильної передачі протоколом фактичної сторони висловлених на Нараді думок ні від кого не було". (ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 146).

Лист Української Дипломатичної Місії в Польщі до польського Уряду щодо підтримки дружніх стосунків та необхідності підписання військової конвенції

2 грудня 1919 року

Від Української Надзвичайної Місії в Польщі.

До Уряду Польської Річі Посполитої

в Варшаві

Іменем Уряду Української Народньої Республіки, як представники його, заявляємо нижеслідуюче:

Українська Народня Республіка героїчними зусиллями своїх синів під гаслом спільним всьому цивілізованому світові, на протязі двох років провадить боротьбу з ворогом культури, державності і громадськості — большевизмом.

Провадячи криваву, жорстоку боротьбу за визволення рідного краю від наїзду московсько-большевицьких військ, Українська Народня Республіка бажає встановити дружні та добросусідські стосунки з усіма державами і особливо з тими, які з нею межують і які зв'язані з нею спільністю свого походження; в першу чергу з Річчю Посполитою Польською, яка в минулому зв'язана з Україною узами спільної національно-політичної неволи, накинутої на них Російським Царством протягом останніх століть.

В світлі цих стосунків Надзвичайна Місія Уряду Української Народньої Республіки вважає, що територіальні розмежування Української Народньої Республіки та Річі Посполитої — може бути встановлено по слідуючому кордону:

З півдня від гирла Збруча на північ до села Зджари на річці Буг згідно з постановою світової Конференції згоди в Парижі. Від с. Зджари до м. Устилуга, далі через села Руди і Туричани по р. Турії до с. Руди на Прип'яті, за тим по Прип'яті до впаду в неї р., а від цієї точки до станції Ганцевічі по прямій лінії. При чому означена гранична лінія, з огляду на міжнародне становище, має вважатись тимчасовою; разом з тим, Надзвичайна Місія Української Народньої Республіки рахує потрібним зазначити, що згадана гранична лінія на заході Волині може бути посунена на схід, точне і остаточне окреслення її положення (нове) буде декларовано додатково, коли Надзвичайна Місія УНР зачерпне нових вказівок свого уряду.

Надзвичайна Місія вважає потрібним зазначити, що ті права культурно- національного життя, які предоставлені особам польської національності на території УНР, мусять бути надані в межах Річі Посполитої Польської особам української національності, а рівно також і право культурно-національного життя, які предоставлено гро-

Зід Української Надзвичайної Місії в Польщі.

До Уряду Польської Річі Посполитої
в Варшаві.

Іменем Уряду Української Народньої Республіки, як
представника Ного, заявляємо нижеслідуюче:

Українська Народня Республіка героїчними зусилля-
ми своїх синів під гаслами, свіданим всьому цивілізо-
ваному світові, на протязі двох років провадить бороть-
бу з корбгами культури, державности і громадськости -
бандитизму.

Провадячи криваву, жорстоку боротьбу за звільнення
свого краю від наїду московсько-большевицьких
військ, Українська Народня Республіка бажає встановити
дружні та добрососідські стосунки з усіма державами і
особливо з тими, які з нею межують і які зв'язані з нею
спільністю свого походження; в першу чергу з Річчю Пос-
политою Польскою, яка в минулому зв'язана з Україною усе-
ма спільної національно-політичної неволі, накинутаї на
них Російським Царством протязем останніх століть.

В світлі цих стосунків Надзвичайна Місія Уряду
Української Народньої Республіки вважає, що територіальні
розмежування Української Народньої Республіки, а Річі Пос-
политої може бути встановлено по слідуючому кордону:

З півдня від гірля Збруча на північ до села Зджари на річці Буг згідно постанові світової Конференції
згоди в Парижі. Від с. Зджари до м. Устедуга, далі через
села Руди і Турчани по р. Турії до с. Руди на Прип'яті,
затім по Прип'яті до впаду в неї р. , а від цієї

мадянам української національності в Річі П.П., мають бути представлені громадянам польської національності на тер. УНР.

Відповідаючи на запитання Польської Делегації про становище жидівського населення на Україні, Надзвичайна Місія УНР заявляє, що жидівському населенню, як і всім народам на території УНР, надані рівні права і вольности і що жидівське населення, як рівноправний чинник, бере участь в життю Держави. Всі криваві ексцеси, які за останній час мали місце на території України, окупованої більшовиками, ніяким чином не можуть бути поставлені на карб уряду УНР. Цілий ряд офіціальних розпоряджень уряду і відозви Головного Отамана Військ УНР свідчать про забезпечення спеціально жидівського населення від можливих насильств наслідком склавшоїся ситуації на Україні і ніякі ексцеси в будучому Урядом допущені не будуть.

Понеже переведення аграрної реформи на Вкраїні, помимо поліпшення добробуту населення, торкається осіб польської національності. Надзвичайна Місія УНР заявляє, що остаточне вирішення аграрної справи буде досягнуте у всенародньому Українському Парляменті, обраному на підставі загального демократичного виборчого права, яке буде рівним для всієї людности УНР без ріжности націй.

В тих же частинах УНР, які будуть очищені від більшовиків з наслідком спільної акції Українських і польських союзних військ, установлюється в земельній справі *staxi gug ante*,¹ при чому детальне встановлення *modus vivendi* в цих частях території, завдяки склавшимся соціально-політичним обставинам на Вкраїні, має бути вирішено спеціальною комісією.

В справі відшкодування втрат, понесених наслідком анархії, пострадавшим може бути надане право підрахування збитків, але без права кожного домагатись у тої чи іншої влади винагородження від населення тих місцевостей.

В справах торговельно-економічних Надзвичайна Місія УНР бажає встановити тісні добросусідські стосунки з ПРП на підставах взаємности.

Тяжка і безвпинна боротьба за своє державне існування, а також німецька окупація України, спричинилися до того, що армія УНР терпить великий недостаток в зброї і амуніції.

Зав'язавши дружні стосунки з польською РП, Українська Надзвичайна Місія УНР тішить себе надією, що УНР в цьому відношенню буде мати якнайсерйознішу підмогу з боку ПРП.

Маючи перед собою спільність боротьби з ворогами культури, державности і громадськости з більшовиками, Надзвичайна Місія рахує, що при

1. Рукописна помітка на документі.

спільній акції проти большевиків пересунення польських союзних військ в межах території України, як і всі операції, буде провадитись лише в порозумінні Українського Верховного Командування. Разом з тим, Надзвичайна Місія УНР заявляє, що тим частям заприязненої польської армії, які оперують на півночі і на північному заході УНР, в сфері допомоги комунікаційними засобами і іншими Урядом УНР буде зроблене все можливе.

Ведучи протягом довшого часу визвольну боротьбу і передбачаючи всі можливості складу ситуації на сході Європи, Надзвичайна Місія УНР вважає, що не лише створення добросусідських стосунків з ПРП є на черзі, але і створення між УНР і ПРП союзу і військової конвенції.

Подаючи до відома Уряду ПРП вищенаведене, Надзвичайна Місія УНР вважає, що ті загальні положення, які висунуті Місією, стануть тими точками, які дадуть змогу установити братні добросусідські відносини між двома народами.

Оригінал. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 144, 145.

Лист-протест представників Галичини до Голови Української Дипломатичної Місії в Варшаві Андрія Лівіцького щодо проекту Декларації від 2 грудня 1919 року

3 грудня 1919 року

Печатка: "Українська Дипломатична Місія
в Річи Поспол. Польській"
одержано 3/XII 1919 р.
ч. 229/вх."

До Пана Голови Української Дипломатичної Місії в Варшаві

В нашій письмі, врученім І-му Заступникови Голови П. Леонідові Михайлову дня 1 грудня ц. р. о год. 12.20 минут дня, ми вказували на те, що проект декларації, який Ви пропонували предложити польській стороні, — для нас неможливий до прийяття і що така деклярація з боку Місії взагалі недопустима, тому що за Урядом Української Народньої Республіки нема ніякого права рішати що-небудь про чужу — в державнім розумінню того слова — Західну Область Української Народньої Республіки. Відпис того письма ось тут долучаємо під А).

Проте Ви дня 2 грудня 1919 р. вручили згаданий проект деклярації польській стороні вже як деклярацію Місії, хоча той проект не був прийнятий на ніякім засіданню Української Дипломатичної Місії в Варшаві. Відомо нам, що над проектом відбувалися тільки приватні наради наддніпрян-

ських членів Місії, на яких заявлялися за прийнятем тогож самого проєкта Ви, пп. Михайлів, Понятенко і Ржепецький, а проти п. Мшанецький. На посліднім засіданню Місії, відбутім дня 30/XI.1919 р. заявили за прийнятем згаданого проєкта деклярації: пп. Михайлів, Понятенко, Ржепецький, отже, меншість супроти чотирох членів: пп. Мшанецького, Витвицького, Горбачевського, Новаковського. Поглядови меншости Місії Ви надали форму рішення цілої Місії, подаючи в дні 2/12. 1919 відкинену заявою більшости деклярацію як вирішену цілою Місією. Дотичне письмо подали Ви польській стороні як постанову Української Дипльоматичної Місії в Варшаві, хоча по статуту тої ж Місії кожда заява від неї політичного змісту мусить бути підписана всіма членами Місії, щоби стала важною. Про свій намір подати польській стороні іменем Української Дипльоматичної Місії таке письмо Ви не повідомили нас. Все те зробили Ви в хвилі, коли Найвисша Рада Мирвої Конференції в Парижі рішила утворити із Східної Галичини пів-суверенний державний організм, який повинен стати зав'язком Соборної Української Держави. Вчинили Ви те, незважаючи, що своєю деклярацією, за яку не одержуєте для Української Народньої Республіки нічого, можете вбити життя новорожденної молодой Галицької держави, а разом з нею знівечити всю Українську державну будову, за яку стільки життя витрачено, крові пролито, страждань перенесено, за яку ще сьогодні вмирають і страждуть самі кращі діти галицької України.

Предложеноу Вами польській стороні деклярацію уважаємо не важною з огляду на безправність у формі і змісті, якої Ви допустилися, у формі: Вашим вказаним вище поведенем; у змісті тим, що розпорядилися в тій деклярації чужим добром.

З огляду на те ми іменем Західно-Українського Уряду підносимо урочистий протест проти такого безправства і не вважаємо можливим дальше оставати в складі Української Дипльоматичної Місії в Варшаві і тому дозвольте, що отсим як її ж члени складаєм на Ваші руки свої мандати.

В а р ш а в а, дня 3 грудня 1919 року.

1) Прилога. Др. Стефан Витвицький
Державний Секретар Зах. Обл. У.Н.Р.

Др. Михайло Новаковський
Краєвий адвокат, член Вибір. Укр. Національної Ради.¹

Оригінал. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 184.

1. Рукописна помітка на документі.

Заява Начальної Команди Галицької Української Армії щодо спільних дій проти ворогів УНР

23 грудня 1919 року

Начальна Команда Галицької Української Армії зобов'язується отсими в міру можливости задержати в своїм віданню район Вінниця—Жмеринка—Вапнярка з метою забезпечення адміністративної праці Уряду УНР та удержання публічного люду і порядку в згаданім районі.

Вінниця, дня 23 грудня 1919

Начальний Вождь Г.У.А.

Тарнавський,
сапер. чот.

Копія. Машинопис.

ЦДАВОУ: Ф. 3933. — Оп. 1. — Спр. 5. — Арк 1.

Лист Симона Петлюри до члена Директорії Федора Швеця щодо налагодження відносин з поляками в справі формування бойових частин з числа українців-військовополонених

30 грудня 1919 року

Варшава. 30.XII. 1919

В. шановний Хведоре Петровичу!

В справі листа вашого од 28/XII.1919 р. вважаю необхідним поінформувати Вас.

До Варшави я прибув з м. Любара, де остаточно бачився з членами Уряду і військовими командирами. Всі вони в один голос прохали мене виїхати за кордон, щоб полагодити відносини з Польщею і ин. державами — поки буде варитися каша на Україні, зв'язана з більшовицькою офензивою проти Денікіна і тими експериментами, які там можуть виникати. Отже, в Польщі я не збираюся бути довше, скільки це потрібно для справи. Зараз я полагоджую справу з формуванням тут з наших полонених військової певної частини. Мав у цій справі розмову з п. Пілсудським і отримав од нього згоду на це формування. Реалізація цієї згоди має свої технічні труднощі, які я і мої співробітники полагоджуємо. Маю надію, що, врешті, доведемо цю справу до щасливого кінця. Деяка частина польських кругів (ендеки) здається вживають заходів, щоб штовхнути п. Пілсудського, а може й Антанту на окупацію Правобережжя. Вважав би я якісь кроки в цьому напрямку необачними, а може й катастрофічними за своїми наслідками для Польщі. Вважаю також попутним трохи посунути наперед ідею союзу держав Балтійсько-Чорноморських. Адже в цій справі А. Лівницький увійшов в зносини з представниками Латвії, які прохали офі-

ційно визнати їхню незалежність, що ми й зробили, в обмін на що має відбутися і з боку Латвії визнання нашої самостійності. Туди від'їздять Галицький і Кедровський, яким доручається завести більш тісніші стосунки з естонцями і ин. прибалтійськими новітніми республіками.

Зараз робота місії у Варшаві стоїть на мертвій точці. Цей антракт викликаний із зміною міністерства з одного боку, іншим становищем — з другого. Гадаю, що він повинен змінитись швидко на щось більш виразне.

З Україною ще не встиг заявитись, як слід — отом не могу поінформувати Вас про тамошнє становище. Правда і тут мене знайшли повстанці з Херсонщини, які прибули за вказівками і, одержавши їх, від'їхали до Херсону. У Києві, здається, сформувалося правительство укр.-большовицьке на чолі з Ткаченком-Полозовим. Думаю, що вони не зуміють об'єднати укр. інтелігенцію і що ті експерименти, які ці люде проробляти будуть, матимуть вік недовгий.

Не добре і для Вас, і для справи, що Ви опинилися у Львові. Я дивуюсь, що, думаючи про свій од'їзд задовго до мого від'їзду з Каменця, Ви не подбали про формальности, заявлені звільним маршрутом по іншому напрямку ніж той, який Ви вибрали в остаточну хвилину. Це якось треба полагодити, щоб Ви не перебували в становищі фальшивому і для інтересів нашої Держави невідповідному. Я матиму розмову в цій справі з А. Ливицьким і буду старатись полагодити її так, як того вона вимагає.

Бажаю Вам всього кращого.

З пошаною Петлюра.

Копія. Рукопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 4002. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 122, 123.

**Протокол засідання членів Уряду УНР, що відбулося у Варшаві
12 січня 1920 року**

ПРОТОКОЛ

Засідання Членів Уряду У.Н.Р., перебуваючих у Варшаві, — 12-го січня 1920 р.

На засіданні були: Голова Директорії С. ПЕТЛЮРА, в. о. Заступника Голови Ради Народніх Міністрів, Військовий Міністр Сальський, Міністр Безпалко. Тов. Міністра Старосольський, Тов. Міністра Лукашевич, В. о. Головного Начальника Постачання Степаненко, в. о. Керуючого Міністерством Закордонних Справ, Директор Департаменту Міністерства Закордонних Справ Багріновський, Заступник Голови Української Місії в Польщі Михайлів, Шеф Військової Секції Місії у

Варшаві Отаман Юнаків, В. о. Державного Секретаря, Тов. Міністра Христюк.

Засідання провадив Голова Директорії С. ПЕТЛЮРА.

1. Слухали доклад Міністра Безпалка про працю Уряду на Україні і загальне становище на Україні.

1. Констатуючи факт єдності Уряду і його праці як на Україні, так і частини його членів у Варшаві, Нарада ухвалила: а) аби Місія у Варшаві офіційним комунікатом довела до відому Польського Уряду про становище на Україні, б) а також подала відомости про Уряд і його роботу всім Місіям і Посольствам У.Н.Р. за кордоном.

2. Слухали повідомлення Міністра Безпалка про рішення Уряду скликати Предпарлямент, про затвердження Урядом Брацлавської Краєвої Управи і про з'єднання Галицької армії з Наддніпрянською.

2. Поділяючи рішення Уряду в справах, зазначених в повідомленні Міністра Безпалко, визнаючи їх доцільними і відповідаючими вимогам часу і обставин, Нарада вважає, що рішення про скликання Предпарляменту повинно бути якнайшвидше переведене в життя, а затвердження Краєвої Управи Брацлавської землі повинно послужити початком реорганізації органів влади на місці по типу Брацлавської Управи.

Щодо останнього, то Міністр Сальський висловив побажання, аби до компетенції Краєвих Управ було однесено, крім адміністративно-господарських, і деякі військові функції як-то: переведення мобілізації, набору, постачання армії тощо.

3. Обмірковували справу повернення на Україну міністерських апаратів, урядовців і громадян, що перебувають на території Польщі.

3. Ухвалили визнати необхідним: а) аби всі урядові апарати і в першу чергу частини Міністерства Військового, Фінансів, Земельних Справ, Закордонних Справ і Міністерство Здоровля з майном і урядовими їх особами, які перебувають на терито-

рії Польщі, повернулись на Україну для провадження державної праці.

Так само Нарада визнала бажаним, аби виїхали на Україну до місця перебування уряду всі громадські робітниця, які випадково опинилися на території Польщі.

б) Дипломатична Місія в Польщі має вжити відповідних заходів перед польським Урядом, аби було забезпечено вільне повернення на Україну зазначених вище осіб і установ, а також, щоб було повернуто У.Н.Р. військо і інше майно державних українських установ, евакуйоване до Польщі.

Про цю ухвалу Місія має довести до відома всіх українських громадян, перебуваючих як у Польщі, так і в окупованих Поляками місцевостях з України.

Вказуючи на те, що Голова Української Місії в Польщі А. Лівіцький давав з Варшави вказівки іншим Місіям У.Н.Р. за кордоном, як керуючий Міністерством Закордонних Справ, Міністр Безпалко, Міністр Сальський і В. о. Головного Начальника Постачання А. Степаненко заявили, що вони вважають за необхідне, аби після вирішення справи про повернення міністерських апаратів на Україну було припинено і діяльність Голови Місії у Варшаві А. Лівіцького як Керуючого Міністерством Закордонних Справ.

4. Обмірковували питання про 4. Визнаючи, що посовування польські військ на Україну являється наші відносини з Польщею і даль- нійшу роботу Місії в Варшаві. небажаним і шкодливим, нарада вважає за необхідне, аби Місія в Польщі доклала всіх старань до того, щоб за-

стерегти Поляків від офензиви на Україну.

Населення України має бути сповіщене про те, що Уряд стоїть проти посовування польських військ на Україну.

ГОЛОВА ДИРЕКТОРІЇ Петлюра

В. о. Заступник Голови Народних Міністрів

Міністр Військових Справ Сальський

Члени Уряду: Підписи

В. о. Державного Секретаря ,

Товариш Міністра внутрішніх Справ Христюк.

Оригінал. Машинопис.

ЦДАВОУ: Ф. 3933. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 22, 23.

Меморандум вищої влади УНР Симона Петлюри до керівника Польської держави Юзефа Пілсудського щодо українсько-польських стосунків

22 січня 1920 року

МЕМОРАНДУМ ДО ЮЗЕФА ПІЛСУДСЬКОГО

Голова Директорії Української

Народньої Республіки

і Головний Отаман її Військ

До пана Начальника

Польського Панства

Меморандум

в справі відношення польських властей до військ і урядовців Української Народньої Республіки, що перейшли на територію Польщі, та в справі державного і приватного майна УНР, що привезене було на цю територію державними установами республіки і окремими урядовцями, а також в справі поведження польських військових властей на території України, занятій польським військом по пропозиції Головного Отamana України.

Військові обставини, викликані відомою зрадою в листопаді місяці галицьких українських військ під проводом генерала Тарнавського, спричинилися до того, що Верховна Українська Влада і Вищий Уряд України змушені були опустити тимчасову столицю України Кам'янець на Поділлі.

Не бажаючи допустити ворога України — Добровольчу армію під проводом генерала Денікіна до окупування як Кам'янця, так і інших міст на Поділлі, я мав честь звернутися до пана Начальника Панства з проханням зарядити заняття опускаємих українським військом місцевостей польськими військами.

Звертаючись з подібним проханням до пана Начальника Панства, я спирався на наступні підстави:

1) Поширення влади добровольчої російської армії, що має на меті відновлення "єдиної, неділимої Росії" в її довоєнних межах, небажане і суперечне не лише панстовим інтересам України, але і таким же інтересам Польщі, тим більш, що, опановуючи Поділля, спільний Україні й Польщі ворог підходить безпосередньо до кордонів Панства Польського.

2) Я був і є прихильником щирого порозуміння і нав'язання тісних добросусідських стосунків між суміжними українським і польським народами на підставі їх співділання на ґрунті політичному і економічно-господарському.

3) Українська Дипломатична Місія, вислана до Варшави, інформувала мене в тому, що в Високій особі Пана Начальника Панства, в Польському Уряді і кращих представниках польського народу Українська Держава, український нарід і Український Уряд мають щирих прихильників самостійної, незалежної і дужої України.

Заряджуючи звільнення через Верховну Державну Владу і українське військо тимчасової столиці і інших міст Поділля, Український Уряд не мав сумніву в тому, що, вступаючи на територію України по запроханню, польські військові відділи і влада вступають як заприязнені союзники, вступають не з метою окупації і використання тимчасового неладу в шерегах оборонців України, а з метою не допустити окупанта на посідаєму українською владою територію, з метою дати змогу українському військові і народові позбутися наслідків анархії, кинуті в їх шереги зрадою генерала Тарнавського.

Коли б Український Уряд, помимо авторитетних і з українських, і з польських джерел інформацій, припускав можливість іншого відношення до панстових, військових і громадських інтересів України з боку польського війська і польської влади,— то він не мав би жадної рації збільшувати критичне становище України під погрозою опанування її реставруємою Росією ще й добровільно покликаною польською окупацією.

Урядові Української Народньої Республіки була відома та праця, яку

якраз в листопаді місяці Українська Дипломатична Місія в Речі Посполитій Польській проробила спільно з делегацією, призначеною Польським Урядом для переговорів з Місією. Уряд Української Народної Республіки був ознайомлений з тими засадами й жаданнями, які за спільною згодою української місії і польської делегації мали лягти в основу польсько-українських союзних порозумінь і дійсно лягли в основу декларації місії від 2-го грудня 1919 року. Отже, Уряд Український, порозуміваючись з Урядом Польським відносно заняття польським військом опущених військом українським місцевостей України, був цілком певний тоді і зостається певен того і тепер, що обидві сторони в своїх стосунках мали і мають виходити, згідно вимогам міжнародного права, не лише зі змісту, але і з духу поданої українською місією в імені свого Уряду та прийнятої польською делегацією в імені її Уряду декларації від 2-го грудня, заповідаючої широкий союзний і приязний контакт між панствами польським і українським.

При такому напрямкові польсько-українських переговорів в Варшаві і особливо після подачі декларації від 2-го грудня 1919 р., Український Уряд, по зрозумілих причинах, не знаходив потрібним детально і скрупульозно умовлятися з Польським Урядом відносно того, які стосунки мають бути між українською цивільною владою і владою польською в тих місцевостях, де дійде до співпраці цих влад, які мають бути права і обов'язки польської військової влади супроти громадян і мешканців території Української Народної Республіки, супроти державних установ, законів, державного майна республіки і майна приватного. Українська державна влада призначила законним шляхом, в особі одного із членів Кабінету Міністрів, Міністра Освіти і Культів, проф. Огієнка — свого Головноуповноваженого на керування цивільними справами опущеної тієї владою території, дала йому певні інструкції, ознайомила негайно зі змістом декларації від 2-го грудня м. р. і з тими заявами, які ця декларація викликала з боку польської делегації і була певна, що польська військова влада, яка приходить по запроханню української влади на територію України,— своєю чергою посідає відповідні, засновані у дусі декларації 2-го грудня м. р., інструкції і вказівки.

Тимчасом від окремих урядовців і приватних осіб на ім'я Верховної Української Влади і Українського Уряду стали поступати заяви про ті надужиття, яких допускається Польське Військове Командування над державними установами, державним та громадським майном, над політичними правами населення і його приватним майном.

Українська Верховна Влада і Уряд хотіли спочатку бачити в цьому

прибільшення і узагальнення поодиноких небажаних і гідних жалю випадків, але число скарг, їх настійчивість і гострота обжалованих випадків щодалі збільшувались. Пізніше стали поступати заяви від вищих військових і цивільних урядовців, які через незалежні від них причини, опинились на території Польського Панства, деякі самі по собі, а деякі і з державним майном.

Позволю собі тут згадати про ті випадки гострого відношення і ті поневіряння, яких зазнали від агентів польської влади на пограничній території Польського Панства як цілі військові відділи, так і окремі військові і цивільні урядовці Української Народньої Республіки.

Шерег відділів і груп, які в Борщеві, Гусятині і Підволочиську, після попереднього порозуміння з приділеним для зв'язку з українською владою старшиною польського війська капітаном Чарнецьким перейшли на польську територію, щоби або одержати пропуск на Шепетівку і далі, як це було умовлено між дотичними представниками української і польської влади, або одержати від української влади інший маршрут, урядовці були оповіщені польськими властями почасти конфінованими, почасти інтернованими. На натуральне здивування старшин і козаків української армії, військових і цивільних урядовців Української Республіки і на протести та заяви їх, що вони прибули на територію заприязненої Україні держави за дозволом компетентного польського органу і зовсім не заслуговують на таке до себе вороже відношення, польські власті відповідали, що їм рішуче нічого не відомо про наміри польського уряду, про заприязненість між Україною й Польщею, і вони не мають жадних вказівок на те, як ставитися до українських військових і цивільних урядовців, а тому і ставляться так, як вважають за потрібне.

Після конфінування та інтернування, польські власті почали переводити одбирання майна, яке було при прибулих.

Одбиралось державне майно, що вивезене було для технічних потреб війська, державних установ Української Республіки, а саме: скарбові гроші, телеграфні, телефонні апарати, авта, приладдя й часті до авт, канцелярські пишучі машини й інше. При одбиранні державного майна не завше шанувалась і приватна власність, так що шерег урядовців залишився без грошей і потрібних до вжитку речей. Вимоги, аби при одбиранні майна складались акти про те, що і в якій кількості одібрано, залишались без задоволення, бо агенти польської влади відмовлялись або непотрібністю актів, або браком часу на їх складання.

Після переведення обеззброєння військових частин і вивлащення як військових, так і цивільних урядовців з державного, а, почасти, і з при-

ватного майна, військові частини і окремі урядовці були згодом за посередництвом Української Дипломатичної Місії в Варшаві направлені назад до Кам'янця-Подільського, а здебільшого розпорядженням польського уряду перевезені в Ланьцут, в лагер інтернованих.

Але ці всі, хоч як неприязні Україні, акти агентів польської влади не мають майже значення супроти тих актів, яких допустились польські військові власті в Кам'янці-Подільському і інших містах Поділля.

Відносно цих актів Головноуповноваженим Українського Уряду Міністром Огієнком прислано на мої руки великий матеріал.

Ознайомившись з цим матеріалом, я і уряд Української Республіки могли би впасти в зневіру, коли б великому грону українських політичних і громадських діячів та проводарів народу не була властива віра в те, що oprіч тієї Польщі, яка не в відповідний спосіб представлена на Україні, є ще й інша, лицарська Польща, речником якої є в першій мірі Високодостойний Пан Начальник Польського Панства.

Тільки глибока віра в те, що ця остання Польща буде рішати врешті справу співділення суміжних Панств, України й Польщі, дає мені змогу і право предложити Панові Начальникові Панства цей меморандум на належне узгляднення і висновки.

З шеругу, поданих п. Головноуповноваженим Української Народньої Республіки неправних вчинків і виступів агентів польської влади на Поділлі, подаю лише головніші, не вважаючи потрібним при їх існуванні говорити про дрібніші.

В першу чергу, зупиняюсь на вчинках, які не можуть бути інакше кваліфіковані, як погвалтування, під оглядом розумінь міжнароднього права, самостійности і незалежности України, а саме:

В моє розпорядження представлені опубліковані: приказ "довудства" групи генерала Бонніна № 7465. III — від 2-го грудня м. р., на польській мові. Приказ № 1-й коменданта повіту і пляцу капітана Оцеткевича на українській мові "Odezwa powiatu i placu w Kamienscu-Pod.", підписана тим самим капітаном Оцеткевичем.

В приказі «довудства» групи генерала Бонніна в п. 3 "Всі міністри, урядовці і службовці України Наддніпрянської, що знайдуться за Збручем по обнятті заряду комісаром польським, будуть мати право позо-статись в Кам'янці в характері осіб приватних; в п. 5 приказу "довудство" "з інституцій українських зизволяє на функціонування в Кам'янці університету українського і школи юнкерів, яко інституцій приватних".

Отже, приказ "довудства": а) касує українські уряди, які правомочно

зоставлені Вищою Українською Владою на опущеній території України, б) позбавляє урядовців їх законних службових прав, і в) обертає Державний Український Університет і урядову школу юнкерів в "приватні інституції".

В приказі № 1 комендант повіту і пляцу оповіщає, що "всі попередньо видані зарядження тратять силу обов'язуючого". В п. 3 "приказу" комендант вимагає, аби "всі матеріали, які коли-небудь були власністю урядів: австрійського, німецького, російського і українського — мали бути зложені найдалше до дня 15 січня 1920 року команді повіту і пляцу". В п. 5 комендант вимагає, аби «всі подання і прохання до військових властей були редаговані в польській мові (з евентуальним перекладом російським або українським) і були відповідно стемпльовані у касового старшини команди повіту і пляцу".

"Odezwa" в цілому представляє такий документ, який під оглядом порушення прав суверенности УНР,— не надається до цитування окремими абзацами і говорячи про ту "Odezwu", треба би було наводити всю її цілком. Досить сказати, що в "Odezwie" комендант повіту і пляцу вважає, що Кам'янець "co tak nierozzerwalnie ziączony z dolą i niedolą Rzeczypospolitej" "po długich latach niewoli, ucisku i undKKki do dawnej wraca macierzy". П. комендант сподівається, що місто Кам'янець стане за взірець для інших міст, очевидно, Поділля, під оглядом польськості і офірности.

Як бачимо, комендант пляцу і міста знаходить можливим говорити:

а) про відміну огульно "всіх" заряджень, які були видані до обняття комендантської влади п. Оцеткевичем.

б) вимагає передачі комендантурі майна, належного Українській Народній Республіці, і то однаково як власною майна республіки, так і майна, належного їй по праву наслідування його від первісних власників, що полишили це майно напризволяще на території України;

в) всупереч основним законам України заводить в стосунках з польською військовою владою обов'язковою урядовою мовою мову польську, допускаючи евентуально мову українську, поруч з російською, тільки як мову, паралельного перекладу, замість того, аби законно жадати подань на державній мові УНР з перекладом польським.

г) оповіщає Кам'янець на Поділлі і його повіт прилученим до Польщі, хоч польський уряд і прийняв декларацію Української Дипломатичної Місії в Речі Посполитій Польській з дня 2-го грудня м. р., в якій декларації кордон між Польщею й Україною з півдня і заходу зазначено по річці Збруч;

д) оповіщає про дальшу польську експансію в "kraj najblizszy" себто: на дальші українські простори на схід.

Головноуповноважений Української Народньої Республіки Міністер Огієнко звернувся до п. коменданта м. Кам'янця і пляцу з протестом проти одбирання польською військовою владою на території Поділля, зайнятій польським військом, без жадного порозуміння з українською владою державного, громадського і приватного майна без ваги, обчислення, обмірення, без опису і часто без розписок, на мільярди карбованців. Головноуповноважений Міністер УНР справедливо і в формах якнайбільш коректних вказував, що подібне відношення до державної, громадської і приватної власности руйнує адміністративні апарати, руйнує земське життя, економічно-господарські, санітарні, просвітні і апровізаційні заходи української влади та спричиняється до зросту якнайбільше небажаного ворохобницького настрою у населення, що на подібне ж відношення до державної, громадської і приватної власности України з боку німецьких окупантів, населення відповіло в свій час повстанням і кривавими бійками з окупантами.

Справедливий протест Головноуповаженого Міністра УНР викликав телеграму — розказ Н. Д. фронту галіційського, в якій телеграмі "довудство" за підписом шефа штабу полковника Кеслера відповідає, що нібито розкази Н. Д. щодо українців, видані з моєї, Отамана Петлюри, відомости. Що, зокрема, до Головноуповноваженого і Міністра УНР, то на свій коректний і цілком зрозумілий протест в загальних інтересах і населення, і влади польської, і влади української — дістав в вищезазначеній телеграмі обвинувачення в "протиділанні" польським властям і обіцянку, що проти нього Н. Д. вчинить належні кроки.

Примушений запротестувати якнайрішучіше проти невідповідаючого дійсності покликування на мою згоду як з тими зарядженими, так і вчинками, які польські власті провадять у відношенні і до населення, і до майна державного, народнього і приватного на території України, зайнятій польським Військом на прохання української влади. Дотичні ж місця в телеграфі відносно Головноуповноваженого Міністра УНР вважаю незаслуженою образою, скерованою не лише особисто супроти п. Огієнка, але і супроти влади УНР, членом якої є п. Огієнко і яка знаходиться формально і бажано, аби знаходилась і по суті в заприятельних дружніх відносинах з Польським Панством.

Слідом за вищими польськими військовими установами в напрямку неґації української влади йдуть і нижчі агенти. Так, наприклад, в листі від 19 XI м. р. на ім'я п. Огієнка надісланім, за згодою майора Борути, призначений польською владою головний лікар шпиталів українських (підпис нерозбірний) іменує п. Огієнка "Тимчасовим Міністром" мимо

того, що п. Огієнко є повноправний член Кабінету Міністрів Уряду УНР, і oprіч того вищезазначений урядовець польський заявляє, що всякі накази бувшої української влади "не мають значення".

Заходи Головноуповноваженого Міністра п. Огієнка нав'язати правильні стосунки з Українською Дипломатичною Місією в Варшаві і тими членами уряду, які перебувають там, не мали жадних skutків, бо телеграми п. Огієнка і листи його за призначенням не доходили, а посилаєми кур'єри завертались польськими властями назад або арештовувались, а пакети відбирались і розпечатувались.

Безоглядні реквізиції засобів апровізації, майна і мешкань, контрибуції (в с. с. Ісаковці, Ляшковці, Гавриловці, Вітковці та інших), арешти громадських, земських діячів тероризують населення і, як констатує в своїй записці Кам'янецька Повітова Земська Управа, це все зробило неможливою працю органів земського самоврядування. Для країни, в якій після довгої розрухи щойно стало налагоджуватися економічно-господарське життя, припинення діяльності таких великої ваги організацій, як земства, загрожує щонайлихішими наслідками і анулюванням досягнених уже результатів щодо відродження краю і піднесення добробуту його населення.

Руїна державних установ УНР, що zostались за розпорядженням Уряду УНР на місці, довершається ще і в інший спосіб. Так, військове командування обеззброїло в м. Кам'янці міліцію, а 26-го грудня м. р. навіть обеззброїло Експедицію Заготовки Державних Паперів, де відбувається виріб українських кредитових білетів на великі суми. Таке обеззброєння, натурально, перш за все, впливає на умови праці персоналу Експедиції і зменшує продуктивність тієї праці, а, по-друге, виставляє Експедицію на небезпеку перед злочинними елементами, з боку яких не виключена можливість грабїжницьких нападів на Експедицію.

Така великої ваги справа, як реорганізація розложеного зрадою ген. Тарнавського українського війська і поповнення його новими елементами провадиться в атмосфері недоброзичливого відношення польських військових властей в Кам'янці, що знову впливає як на успішність реорганізації і поповнення армії, так і на настрої реорганізуємих частин та людського матеріалу, яким частини поповнюються.

Як на приклад можна вказати на випадок, коли зформована в Кам'янці за розпорядженням польської команди і відправлена нею в супроводі підпоручника польської служби п. Неймана до Борщєва партія була мало що не інтернована в Борщєві, і тільки після довгих переговорів старшин цієї партії з польською владою старшинам удалося повернутися назад до Кам'янця.

Так само партія кількістю 65 чоловік старшин, направлена до Лань-

цуту через Львів, у Львові була засаджена за ґрати і трактована як ворожі полонені, тільки після цілого шерегу клопотів партія ця добилася врешті того, що її до Ланьцуту направили як охотників до формуємої української армії, а не як полонених ворожої сторони.

Прикази польської влади про явку старшин української армії на зборні пункти для відпровадження у місця, де по умові між мною і паном Начальником Польського Панства мають провадитись формування, видаються в такій редакції, як наче б то старшини ті підпадають інтернуванню в лагерьх для полонених і неспокійних елементів ворожого панства (прикладі: оголошення команди міста і повіту Кам'янець-Подільського від 1-го грудня м. р.). Ті старшини, які з'являються все ж таки для отправки, залишаються без засобів до переїзду, бо часто підводи не заготовлені і не зроблено розпорядження про маршрут.

Такі ненормальні форми співділання польських військових властей на Україні в справі реорганізації української армії ведуть до дуже прикрих наслідків. Зменшується контингент бажаючих продовжувати боротьбу за самостійну Україну в шерехах при таких умовах реорганізуємої армії, падає віра в можливість братерства по зброї української армії з армією польською і, навіть, одержується, поки що ще остаточно не установлені, звістки про випадки, коли менш витримані старшини воліли підпасти під кулю польського жовніра, як підпадати трактуванню, гідному у відношенні до ворога польської влади.

Роблячи підсумок всьому вищезазначеному, я з якнайбільшою увагою поставився до представленого мені Головноуповноваженим Міністром УНР матеріалу.

Безпосередня моя участь на протязі двох останніх років в центрі українського політичного та державного життя, те знання української історії і душі українського народу, яке я міг придбати за попереднє своє життя, цілком виразно дають мені змогу зробити консеквентні висновки з того становища, в яке поставились до місцевого населення українського Поділля представники польської військової влади і в яке вони поставили до себе те населення.

Ігнорування елементарних прав самостійности Української Держави, зневажування її законів, мови, урядових установ; непотрібне, нічим не викликаєме поневіряння військових і цивільних оборонців тієї держави, безоглядне забирання і привлащування державного майна на мільярди карбованців,— все це може викликати і викликає справедливе обурення та нарікання супроти тих чинників, які прислужилися до всього того.

Відповідно своєму розвиткові, своєму соціальному становищу, різні

елементи українського суспільства по-різному реагують на те, про що вони чують і що вони бачать на території УНР, зайнятій військами дружньої і заприятельованої нам держави — Польщі.

Але всі ці елементи об'єднуються в одному: росте хвиля незадоволення, як тією владою, яка, в щирому бажанні вивести Україну на широку дорогу щасливого вільного життя, запрохала на частину цієї України для дружньої співпраці польську військову владу, так і проти цієї запроханої влади.

В останній період української історії серед українського суспільства як в вищих його і інтелігентніших колах, так і в колах нижчих, почав було ширитися і поглиблюватися настрій та рости свідомість про необхідність щирого і всебічного порозуміння з Польщею. Цей настрій і це пересвідчення уряд УНР взяв у свої руки і повів свою політику в напрямі зазначеного зближення. І саме тоді, коли здавалось можливим це зближення довести до жаданого кінця, коли можна було слова перетворити в діла, саме тоді з боку наших сусідів, з якими ми шукали і, здавалось, готові були зайняти те зближення — прийшли такі події, які вибивають із рук українського уряду можливість на те, щоб провадити справи того зближення далі, а, навіть, підкопують і ті здобутки, які вже досягнені і знайшли своє зафіксування в декларації Української Дипломатичної Місії від 2-го грудня м. р.

Серед гарячих, навіть, прихильників продовження політики зближення України й Польщі чуються тепер нарікання на те, що зазначена декларація зостається мертвим словом супроти суворої, далекої від того слова дійсності. Особи, які досі хотіли працювати і працювали в напрямку нав'язання тісних стосунків з Польщею, — зараз зрікаються покладених на них завдань і звертаються до верховної влади з проханням про звільнення їх від праці і обов'язків, в корисність яких для української справи у тих працівників відібрано віру.

Зостаючись все ж таки особисто глибоким прихильником щирого порозуміння Польщі і України і маючи пересвідчення, що таким же прихильником являєтесь і Ви, Пане Начальнику, я запропонував Українській Дипломатичній Місії в Польщі вчинити відповідні кроки перед польськими властями, а разом з цим я позволю собі предложити високій увазі Пана Начальника цей меморандум в повній надії, що це ще не пізно поправити ті помилки, які досі зроблені польськими військовими властями на Поділлі, і які, коли їх не усунути надалі, а наслідків від них тепер же негайно не ліквідувати, матимуть фатальне значення для України і відбиватимуться негативно на спокої та ладу сусіднього Польського Панства.

Вчинки, яких допустилось польське командування на Поділлі, мо-

жуть тільки плодити анархію, жити денікінство, давати сік для росту большевизму, себто робити все можливе для того, щоби ні Україна, ні Польща не мали тих нормальних умов, за яких тільки і можуть стати сильними ті два сусідні Панства.

Голова Директорії і Головний Отаман Петлюра
Міністер Закордонних Справ А. Лівіцький
Дня 22-го січня 1920 р.
м. Варшава, № 113/вих.

Симон Петлюра. Листи. Статті. Документи. — Нью-Йорк, 1956. — Т. 1. — С. 244—254.

Виступ депутата французького парламенту Гіацинта де Гайяр-Банселя з вимогою визнати незалежність УНР

6 лютого 1920 року

Французький голос за визнання України

23-го липня 1950 р. відбулася в Ля Люверсі, в департаменті Ардеш, під головуванням Ліонського архієпископа кардинала Жерлье, святочна академія з нагоди століття народження Гіацинта де Гайяр-Банселя (Hyacinthe de Gaillard-Bancel), основника християнських сільськогосподарчих синдикатів, непохитного апостола Католицької Акції й борця за соціальний зміст католицької Церкви, французького патріота, що втратив за часів Першої світової війни аж чотирьох синів...

Гайяр-Бансель, що помер 1936 р., колишній друг маркіза де ля Тур дю Пен і графа Альбера де Мюна, — що ввійшли в історію Франції як речники боротьби католицької Церкви з капіталізмом, — записав також назавжди своє ім'я в історії франко-українських взаємин.

Гайяр-Бансель у двох засіданнях, 6-го лютого й 27-го березня 1920 р., як депутат французької палати послів, вимагав визнання незалежної України.

Ось текст цих промов у тій частині, що стосується до України, за тогочасним "Journal Officiel":

У промові, яку виголосив пан Голова Ради Міністрів, говорячи про іноземні країни, що оточують Московщину і що після російської революції відокремилися від Великої Росії, щоб створити з себе незалежні країни, він забув одну країну, яка, однак, має поважне значення, численну людність і великий простір: я маю на увазі Україну. Він згадав Естонію, Латвію, Литву, дійшов до Польщі й потім перескочив до Кавказької республіки.

А проте між Кавказом і Польщею і Румунією є разюча прогалина, яку,

мені здається, небезпечно лишити відкритою і яка саме могла б бути заповнена, якби союзницькі уряди вирішили б визнати Українську республіку. ("Дуже добре! Дуже добре!", справа і в центрі).

Я не бачу, чому це бажання, зовсім не утопічне, не мало б стати незабаром дійсністю...

11* грудня 1919 р. був укладений договір між Польщею і Петлюрою, що діяв в імені України саме, щоб забезпечити в певній мірі боротьбу проти більшовизму.

А втім, панове, визнання незалежності України, що його я домагаюся, відповідає принципам, установленим на Міровій конференції, воно відповідає правдивому застосуванню принципу національностей.

Принцип національностей полягає ще в тому, щоб громадити в одній і величезній країні збір малих народів, що прагнуть лишитися незалежними і що не бажають бути під пануванням одного з них. Він полягає в тому, щоб лишити кожній з цих країн, кожному з цих народів їх повну й цілковиту автономію. Ось правдиве застосування принципу національностей! (Оплески справа, в центрі й на різних лавах зліва).

Визнання незалежності Української Республіки було б, на мою думку, визначною послугою, зробленою для справи соціального миру й європейського порядку.

Я мав приємність кілька днів тому, і не один раз, зустрічатися з одним дуже добрим французом, що жив у Росії на прикордонні України і що впродовж більше двадцяти років там часто перебував.

Він змалював мені людиність України, в суті своїй протибільшовицьку, бо вона в суті своїй є хліборобська й глибоко прив'язана до землі, маючи звичай і пошану до одноосібного господарства, невідомого в їх сусідів москвинів, що знають тільки "мир", тобто колективне господарство...

Чи не в цьому є певні ознаки, що ми знайшли б в Україні поважну підпору проти більшовизму, підпору, яка помножила б і посилила б, зокрема, засоби спротиву Польщі й Румунії... ("Дуже добре! Дуже добре!", справа й у центрі).

Отже, є багато чого робити в цій країні і, не прислухаючись до наклепів, що їх поширюють проти України, треба прийняти руку, яку вона нам простягає... (Оплески справа і в центрі).

Україна (Париж) — 1951. — Ч. 6. — С. 467, 468.

* Правильно, 2 грудня — В. С.

Наказ Головного Отамана Військ У.Н.Р. Симона Петлюра Міністрові Огієнкові про підтримку старшин Української армії

8 лютого 1920 року

**ГОЛОВА ДИРЕКТОРІЇ І ГОЛОВНИЙ ОТАМАН ВІЙСЬК
УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ**

8 лютого 1920 року.

СТАВКА.

Головноуповноваженому Уряду У.Н.Р. в Кам'янці Міністрові Огієнкові.
НАКАЗ №880 Д. С.

Пропонується Вам, маючи на увазі, що всі старшини, які були в Українській Республіканській Армії, перебувають і зараз на згаданій службі, видавати їм з коштів, які мають у Вашому розпорядженні, на видачу допомог урядовцям Міністерств У.Н.Р, платню і грошові допомоги всім старшинам армії У.Н.Р, беручи на увагу потребу їх в такій допомозі та відданість їх інтересам Української Народньої Республіки.

ГОЛОВА ДИРЕКТОРІЇ

Головний Отаман Військ У.Н.Р. Петлюра

Т. В. О. Голови Ради Народніх Міністрів

Військовий Міністр Генштабу Полковник Сальський

В. О. Державного Секретаря

Товариш Міністра Внутрішніх Справ Христюк

Оригінал. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 1131. — Оп. 1. — Спр. 35. — Арк. 22.

Лист Симона Петлюри до голови Дипломатичної Місії УНР в Парижі Михайла Тишкевича з оцінкою українсько-польських відносин і можливого впливу на них Франції

17 лютого 1920 року

Головний Отаман

Війська У. Н. Р.

17 лютого 1920

Голові Дипломатичної Місії У. Н. Р.

гр. М. Тишкевичу

Ексцеленціє,

Користуючись слушною нагодою, передаю Вам цього листа через генерала Массене. Генерал Массене виконував в Варшаві обовязки голови Французької Місії і, як передавали мені наші старшини військової секції тутешньої нашої місії, є прихильником нашої справи. В Варшаві, з огляду на тутешні обставини, свої симпатії до України не міг реалізувати, але з питанням нашим тут знайомився, студював його і, здається, має намір по повероті до Парижа виступати активно серед військових кол в нашу оборону. Зазнайомившись з ним особисто, Ви зробите належні консеквенції.

Я мав нагоду викликати сюди Міністра фінансів Б. Мартоса. Після обговорення з ним ситуації я найшов найбільш відповідаючим державним інтересам командіровку його, коли б це звичайно було можливим, до Франції для реалізації позичок. Мені здається, що без фінансових і торговельних комбінацій справа і нашого визволення, і допомоги нам не може мати реального ґрунту та так потрібного прискіпшення справи. Отже, коли б Ваші підготовчі в цьому напрямку заходи треба було реалізувати, бажаною була б на кілька день поїздка до Парижу Б. Мартоса для оформлення справи. В такому разі, будь ласка, постарайтесь о візу дипломатичну для нього. Зноситись з Мартосом слід на наше Віденське Посольство.

Я досі не знаю докладно Вашої розмови з Дешанелем, а для того і не маю образу про наші перспективи. В кожному разі, шановний граф., майте на увазі, що весною почнуться на Україні розрухи селянські проти большевиків, і нам до цього моменту треба бути готовими: а) мати хоч невелике числом своє військо, яке би стало центром боротьби і імпульсом для більш активної акції повстанців, б) мати військову базу (в Румунії) для амуніційного постачання нашої армії і в) гроші для задоволення потреб державних, які треба буде полагодити.

Мати треба на увазі, що пропозиція большевицька мирових переговорів, зроблена Польщі, є зручний маневр, маючий на меті дезорганізувати і деморалізувати поляків. З боку військового Польща в боротьбі з большевизмом може не витримати, бо внутрішня ситуація її не є доброю. До цього треба додати, що окупаційна практика польської військової влади, так і цивільної на Волині, Поділлію і на Холмщині є такою, що селяне тимчасово будуть допомагати большевицькій офензиві. Вже тепер є селянські розрухи в Луцькому, Старокостянтинівському та Проскурівському повітах проти поляків. Я маю цілком певні відомости, що большевики мають на меті розбити Польщу і зараз концентрують свої війська проти поляків. Політика Антанти є хаотична і дальтонична. Лиш Україна зможе большевицькі плани переплутати, але для цього їй треба мати свою військову силу.

Хай Франція дасть зрозуміти Румунії, що не має нічого проти організації тут (на протязі місяця) військових частин, хай дасть нам (за наші гроші) муніцію, одержу, і ми весною почнемо організовану боротьбу з большевиками. Серед большевицького війська війна з нами не є популярна. Ми швидко (як демократи) зможемо розкласти большевицьке військо. Маючи хоч якусь силу свіжу, ми більш успішно можемо і пертракції мирові з большевиками провадити. При тих умовинах, які створила Англія, справа замирення Європи з большевиками тільки ус-

кладнюється і летється вода на млин большевиків. Ландсбері (член робочої партії) поїхав тепер до Москви з уповноваженнями від англійського уряду. Одночасно большевики проводять переговори з німецькими спартакістами про координацію акції і в разі успіху Червоної армії на польському фронті не виключена можливість нових заворушень, які безпосередньо будуть загрожувати Франції. Ці аргументи треба викладати у Франції, щоб робила належні консеквенції.

Мацієвичу дав належні інструкції: там вже організуються з наших полонених деякі частини. Але Мацієвич заявив, що відношення до цієї справи псує Франція: коли б вона заявила Румунії, що нічого не має проти активної допомоги нам, то можна було б енергійніше вести справу сформувань. Бажаючи, щоб Ви з свого боку натиснули на рішаччі круги Франції в належному напрямку, я дуже прошу Вас послати копію цього листа Марголіну (при першій певній okazji) для того, щоб він міг з свого боку прийняти відповідні заходи перед англійським урядом.

Чекаю Вашого кур'єра. Чому не їде Жермем? Він дуже потрібний. Поляки не добре поводяться, провадять двоєдушну політику. На окупованих землях реставрують польську (державу), поводяться зле, наслідки такої політики для Польщі будуть дуже небажані.

З одержанням від Вас відомостей я приспішу свій від'їзд на Україну. Певне через Румунію. Бажаю вам найліпшого успіху.

З правдивою повагою С. Петлюра.

Машинописна копія.

ЦДДАУЛ: Ф. 360. — Оп. 1. — Спр. 590. — Арк. 57, 58.

Лист Симона Петлюри до Голови Дипломатичної Місії УНР в Румунії Костя Мацієвича щодо розвитку поточної ситуації

25 лютого 1920 року

Копія.

25 Лютого 1920 року

Голові Дипломатичної Місії У.Н.Р. в Румунії

Професору К. А. МАЦІЄВИЧУ.

В.-Шановний Кость Адрианович.

Становище на Україні буде Вам докладно з'ясовано в листі Лівіцького. Я буду торкатись справ військових. Отож останніми часами відношення уряду польського до справи наших формувань значно змінились на краще. 21/II відбулося спільне засідання представників нашої військової секції з представниками військового міністерства польського. Поляки дають згоду на формування двох дивізій. Всіх полонених з Ланцута перевозиться до Бе-

рестя, де може розташуватись більше людей. Для формування поляки дають все. Вже стали краще годувати. Прислали одягу (повні комплекти) на 3000 чоловік. В міру збільшення людей одяга буде додаватись. Я змагаюсь прискорити формування, щоб бути готовим до весни. Висилаю людей — кур'єрів до Німеччини, щоб перевезти звідти частину наших полонених (більш свідомих з національного боку) до Берестя. Беру до Берестя так само і частину наших старшин з Кам'янця для збільшення старшинського складу формуємих частин. В зв'язку з цим до мене кілька разів приходив Казанова, виявляючи бажання поїхати до Букарешту, щоб допомогти і там нашим формуванням. Я гадаю, що ця зміна з боку поляків повинна вплинути і на Румунський Уряд. Отже, нову ситуації треба Вам якнайкраще використати. Треба зразу добитись згоди на формування одної дивізії згідно з тою схемою її, яку привезе з собою М. Шаповал, що виїздить до Вас разом з Казановою. В разі згоди чи доброзичливого відношення до Вашої в цій справі інтерпеляції треба енергійно взятись за діло і створити за короткий час "чудо". Як це робити — я на словах передав Шаповалові.

II. До Омеляновича-Павленка виїхав Мазепа з тим, аби намітити пересування того війська, що з Ом.-Павленком, до майбутнього району нашого стратегічного розгортання.

III. Ол. Шаповал приступив до формування бригади в Кам'янцю та околицях Нової-Ушиці. Допомогу зброєю і ин. майном дають поляки. Ця бригада чи частини її мають потім пересунутись в напрямку — Могилів-Под. — При першій можливості для поповнення та розгортання бригади зроблено буде мобілізацію.

IV. Пересилав Вам копію радіо-депеші, одержаної Польським Урядом з Харькова 21/II од Укр. Тимч. Большевицького уряду. Копію радіо-депеші вручив Міністр Патек Л. Михайлову вчора (21/II/). Зверніть увагу на підписи "комісарів". Нема ні військового, ні шляхів, ні внутрішніх оправ, ні освіти, ні фінансів. Банда Московських підставних пройдох зарані опреділяє федеризованіє України з Росією і вже тепер, по вказівкам, очевидно, з Москви, не дбає і ігнорує найбільш важні галузі державного життя — показчики його самостійности. Одночасно вверніть увагу ще й на те, що депеша послана а Харькова, а не з Київa. Пояснення цього факту полягає в непевности "уряду" большевицького щодо Київa. Повстання на Полтавщині дають себе почувати. Більш менш певно, що комунікація між Харьковом—Полтавою—Київом зла, часто жується повстанцями, а потяги ходять під ескортою бронпотягів і охорони. Київ як осідок уряду може бути непевним для тривалого перебування.

V. Посилаю також копію доклада на моє ймення Д.М. Левицького, в котрого побачите дещо нове в смислі інформаційному про становище большевиків до нас. Можу додати, що, оскільки я знаю Ландебергі, член

роб. англійської партії, не переконується аргументами большевицькими щодо нашого існування і прав наших на державне життя.

VI. В зв'язку з докладом Д. Левицького і взагалі з большевицькими мирними пропозиціями не слід упускати потреби кожній стороні, що буде переговорювати з большевиками, мати свою реальну озброєну силу. Поляки, хоч і одержали пропозицію для цих переговорів, але нові річники до війська і дуже інтенсивно працюють над зміцненням і війська, і фронту свого. Я гадаю, що й переміна відношення поляків до справи наших формування з пасивного на активне в значній мірі пояснюється можливістю зовсім менших вислідків од тих переговорів, як здебільшого тепер думають і певним реальним роцотом на допомогу українського війська в боротьбі проти большевиків, котра може з весною прибрати більш ширші і активні форми, особливо в зв'язку з настроями нашого селянства в місцевостях, окупованих большевиками. Крім иньших інформацій, останні листи, одержані од Мазепи, стверджують вороже відношення нашого селянства проти большевиків.

VII. Потрібно Вам звернути увагу і перевірити, чи є перенумеровані ті гроші (гривні), що маєте Ви перевезти з Хотина до Букарешта. Коли вони не перенумеровані, слід це зробити за допомогою Румунської експедиції, взявши у Мартоса чергові числа серій.

VIII. Найголовніше — зробіть все для негайного формування згідно з планом, який привезе Шаповал.

З привітом і повагою, ПЕТЛЮРА.

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. — Оп. 1. — Спр. 170. — Арк. 11, 12.

Лист Головноуповноваженого Уряду УНР Івана Огієнка до Симона Петлюри щодо формування українського війська в Кам'янці

12 березня 1920 року

ГОЛОВНОУПОВНОВАЖЕНИЙ
УРЯДУ УКРАЇНСЬКОЇ
НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ
МІНІСТР

12 березня 1920 р. Високоповажний Пане Отамане!

Вважаю своїм обов'язком заявити Вам, що справа формування українського війська в Кам'янці, на мій погляд, стоїть дуже зле. Справа проволікається, робиться мало, йде велика агітація проти формування, а між тим ворог свої сили все збільшує і поки що заняв вже Могилів. З причин, що заважають нормальному ходу формування, зазначу такі:

1) Відсутність в Кам'янці авторитетної військової людини, яка б узяла справу формування в свої руки. В Кам'янці скупчилося дуже багато вільного народу, який нічого не робить, а тільки політиканствує — веде шалену агітацію проти всіх, хто йому не потурає, або хто йому не до вподоби. Потрібна високопоставлена людина, яка поступить рішуче, але ж і візьме на себе відповідальність за те, що робитиме. От із-за цього присутність Військового міністра тут обов'язкова.

2) Рада Міністрів військовий фонд віддала в розпорядження Голови Ради Нар(одних) Міністрів Мазепи (400 міл.) і Міністра Сальського (100 міл.), я до військового фонду відношення не маю. З-за цього справа псується і проволікається, й посередників військового фонду в К(ам'янці) немає, а я в своєму розпорядженні маю невеликі кредити. Отже, конче потрібно, аби або розпорядники кредиту були в К., або мені було дано відповідне уповноваження.

3) Загальний людський голос, особливо військових, каже, що п. Шаповал нездатний до формувань. Взагалі за ним недобра репутація, тому вся справа його гальмується. Особливо недоброю репутацією користується нач. штабу Білецький. Зараз в Н. Ушиці є вже п. Вдовиченко, і багато військових бажають мати його на чолі військових формувань.

4) Єсть у мене підозріння (єсть і факти, але небагато), що хтось уперто і впливово заважає формуванню тої армії, яка пішла б проти большевиків. Називаються імена і, здається, допомагають цьому почасти і "наші".

5) Поляки своєю нерозсудною кресовою політикою довели край і людність до того, що зараз мало хто має охоту йти вкупі з ними. Це дуже заважає формуванню.

Ласкаво прошу Вас, Високоповажний Симоне Васильовичу, зверніть свою увагу на всі ці перешкоди, коли ми бажаємо справді утворити свою, хоч і невеличку, армію. На жаль, не можу Вам доставити фактичних даних про формування Шаповала, бо він не вважає потрібним освідомляти мене про його — ні одного доповіді про хід справи формування не маю. Коли будуть, негайно перешлю Вам.

На мою думку, Симоне Васильовичу, коли тільки Вам потрібно орієнтуватися цілком в наших питаннях, то я мушу приїхати до Вас і про все Вам докладно розповісти. Як не важко тепер їздити, але зробити це, коли потрібно, мушу. Жаль, що Вам довелося засидітися в Польщі так довгенько, — ворогам Вашим це — вода на млин, і вони пускають вперед Вас, що завгодно...

Тепер моя справа. Як це не дивно, але справа в Кам'янці до приїзду сюди міністрів А. Левицького і І. Мазепи була значно кращою, аніж тепер. Го-

ловноуповноваж(ений) грав велику роль і був особою, з якою дуже рахувалися поляки. Коли ж приїхав сюди комісар Мінкевич, то він на засіданню з мін. Лівіцьким і Мазепою поставив питання про зайвість в К. міністра Головноуп. — і Л., і М. погодилися, а в результаті — невиразне теперішнє моє становище. Офіційно для поляків я став "Головноуп. по справах переписання центр. заг. установ на лінію польського держмита", і тільки в цих справах я і можу виступати. Чи не можна було б, аби я був визнаний Вищою польською владою на попередніх уповноваженнях?

Нарешті, справа з моєю демісією. Знервувався я до останку, хотів би спочити. Багато людей, що тільки псують все, вмішуються і політикують, і нікого нема, хто б допоміг. Чи не пора б мені, Високоповажний Симоне Васильовичу, хоч трохи спочити, тим більше, що справ по університету цілком досить для однієї людини... Справа з сатисфакцією про мій арешт мені цілком невідома. Я офіційно просив звільнити мене, коли сатисфакції не буде, але відповіді не маю. Я весь час чекаю її.

З щирою до Вас пошаною, проф. І. Огієнко.

Оригінал. Рукопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 1429. — Оп. 2. — Спр. 33. — Арк. 5, 6 зв.

Лист Голови Директорії й Головного Отамана військ УНР Симона Петлюри до Прем'єр-Міністра Ісаака Мазепи щодо розвитку міжнародної політики, зокрема українсько-польських відносин

15 березня 1920 року

Шановний Ісаак Прохорович!

Я дуже радий, що останні два Ваших листа показують реальні погляди Вами на справу будівництва держави і що Ви прийшли до необхідності зробити корективи до всього попереднього. Мушу одверто тут сказати, що дотеперішніми шляхами йдучи, ми справді докотилися б до провалля. На жаль, я бачу, що останній вплив колективної державної творчості Ради міністрів (Тимчасовий Закон) виявляє деякі знову ризик, доктринерство і поспішності, яких нам треба уникати. Про це нижче.

Почну з міжнародного становища. Воно сьогодні дуже заплутане. 12/III стався переворот в Берліні. Проїшов він безкровно. На чолі нового уряду — юнкери-реакціонери. Переворот ще не закінчений, але всі дані про те, що соціалісти у влади не втримаються. Коли Антанта не задушить зразу того, що почалося в Німеччині, то в швидкому часі там будемо мати зміцнення реакції перед гаслом реставрації Німеччини і перегляду Версальського миру. Вже тепер ходять глухі чутки про таємні

приготовлення до мобілізації etc. У Відні також монархічні настрої. В кожному разі ті заворушення, що відбуваються в Німеччині, можуть мати значний вплив і на наше становище. Звертаючись до нього, мушу при цьому торкнутися Польщі. А. Лівіцький докладно має Вам писати про свої переговори з нею. Вона має визнати нас, але, очевидно, за дорожчу ціну: 5 повітів Волині хоче собі взяти — Ковельський, Луцький, Дубенський Рівненський і частину Кременецького. Про це офіційно сьогодні не говорять, але завтра-позавтра можуть рішуче заявити. Що Вашій місії пощастить одстояти — сказати не можна. В кожному разі без того чи іншого порозуміння з Польщею ми не можемо одновити нашої державної праці. Тим більше, що в Румунії, як запевняє Мацієвич, неможлива є його праця, коли одночасно або навіть раніш не поладжено наших відносин з Польщею. Те саме стверджує в листі до мене Марголін. Між іншим, повідомляє, що бачився в кінці лютого з румунським прем'єром Вайда-Воєводою в Лондоні. І той радив йому скорше порозумітися з Польщею. Я маю певність, що між Румунією та Польщею є союз, згідно з яким ні одна із сторін не може сказати рішучого слова в нашій справі без взаємного порозуміння. Рахувати на те, що більшовики загарбають поляків було б ризикованим. Справді, внутрішнє становище не є таким у Польщі, щоб уряд її мав твердий ґрунт, але воно під усяким поглядом краще од більшовицького. Я маю цілком певні відомости про страшну картину транспорту в Московії і руїну господарського життя там: а) між Петроградом і Москвою ходить в день один потяг замість колишніх 60; б) в Москві видають 1/8 ф. хліба на чоловіка; в) з України вони не можуть хліба вивозити, бо бояться походів на села; г) урожаю в приволзьких губерніях не вивезено й не реалізовано, бо селяне половини хліба там не змолотили; д) хлопок в Туркестані місцеве населення пограбувало. Правда, військові заводи працюють, дещо із-за кордону привозити більшовикам удається, але економісти більшовицькі серйозно говорять про наступаючі кризи і катастрофу. Цим головне і пояснюються мирові пропозиції, якими більшовики засипають цілий світ, до повної міри гіпнотизуючи його. В кожному разі становище Польщі і під оглядом продовольчим є краще до Росії. Поляки мають досить добру армію, яка, з мого погляду, є більш організованою, як більшовицька. Успіх на боці більшовиків може бути тільки тоді, як вони сконцентрують великі і дуже сили проти поляків і не буде заворушень у нас на селах, які, до речі, більшовиками передбачаються і яких вони бояться. Більшовики ще не мали перед собою серйозного ворога. Коли такого зустрічали, як німці або поляки, то зде-

більшого уступали. З цим поважно треба рахуватися. Я хочу звернути Вашу увагу на момент зносин наших торговельних з Європою. Без товарообміну ми не можемо армії сформувати ні життя державного відновити. До моря нашого, як дороги до зносин, ми не можемо добратися зараз і закріпити за собою. Залишається Румунія і Польща. В Румунії транспорт дуже складний. І Мацієвич попереджає, щоб не мав ілюзій на неї, як на матеріальну та амуніційну базу. З цього боку вона може дати нам порівнюючи мало. Залишається Польща, яка не ширше вікно до Європи в смислі транспорту і зносин.

Для порозуміння з Польщею абсолютно неможлива серйозна праця щодо товарообміну і щодо впливаючих звідси висновків для нашої державної праці. Я дивлюся на справу так: нам прийдеться йти на уступки полякам з тим, що остаточне слово про ті рішення, які може наша місія на користь держави прийняти, буде говорити наш майбутній парламент. Франція має тісне порозуміння з Польщею. Щодо нашого визнання, то досі, як був Клемансо, не могло бути й мови про це. З уступленням його, підготовча праця уже посунулася наперед, але, підкреслюю: всі соціалісти, демократи (масони) рішучого слова в парламенті не говорили і активно за нас не виступали. Лише, як це не дивно, католицькі депутати справу нашого визнання порушували і в Франції, і Італійському парламенті. Во Франції ці депутати виступають за нас, боячись російсько-німецького союзу, про який серйозно говорять, а італійські депутати — на пропозицію кардинала Гаспарі(!), який являється прихильником нашої самостійності, будучи в цій справі під впливом гр. Тишкевича. Маю відомости, що на цьому тижні французьке правительство і парламент будуть обговорювати нашу незалежність і то під впливом французів-військових, які не певні, що Польща витримає напад в майбутньому німців-росіян. Генерал Мастке, бувший заступник голови військової місії у Варшаві, повернувшись до Парижу, почав активну кампанію в сторону вияснення української справи. Він уже виступав в комісіях парламентських з цього приводу. Я маю таке враження, що переворот в Німеччині може краще вплинути на наші шанси. Деякі дані говорять за те, що переворот цей стався без відома Англії. Є відомости, що Німеччині буде доручена справа приведення в "християнську віру" більшовицької Росії і в зв'язку з цим певну акцію провадять у Німеччині наші германські кола, які проєктують послати одну з армій німецьких на Україну. Порш кілька разів повідомляв, що праця германських кіл такою є, що на неї треба звернути увагу. Ви повинні знати, що я роблю все необхідне для нашої справи. Після катастрофи наші по-

сольства дезорієнтувалися і можна було чекати всяких несподіванок. Працю дезорієнтованих політиків пощастило припинити. Я стараюся разом з Лівичьким утримати зв'язок з послами, даючи їм певні інструкції. Інтерв'ю мої і Лівичького уміщені зараз в часописах різних, і нам, оскільки я знаю, хочу, щоб пощастило впевнити опінію за кордоном, що хліба Європа од большевиків не одержує, як вони старалися упевнити в цьому Антанту, а одержують тільки од нас. Агітація большевицька в цьому напрямку була і є ще велика, але ми з Лівичьким і наші послы її дуже захитали. Так само і щось Польщі пощастило паралізувати, до певної міри ті заборчі пляни, які сягали аж до Дніпра. Праця проводиться і зараз по всіх напрямках наших державних інтересів, оскільки все це в наших силах.

Псують наші справи: а) емігранти пани — головно галичани, Винниченко—Грушевський, які зовсім збольшовичилися, і б) кам'янецькі поради полоумних політиків, які загубили голову і за деревами не бачать ліса. За кордном все це погано отбивається на нашій справі, бо демонструє брак державної волі і думки єдиної, в) Макаренко з його неврастенією політичною. Це ціле нещастя і мука!

Ваші побажання беру на увагу. З свого боку висловлюю необхідність: а) притягнення нових сил до правительства — бо без коаліції ми знову знесилимось внутрі; б) скликання парламенту — це тільки може імпонувати Європі. А то мені кажуть: ми знаємо в Європі, що Петлюра стоїть за Самостійну республіку, а чи народ хоче цього — не знаємо; в) реорганізації адміністрації. Серед хлопчиків не можна ставити во главу угла при обсажденню адміністрації. Певний процент тільки, а то знову все розвалить.

Реорганізації фінансової справи. Я Мартосу ще раніш, як одержав Вашого листа, звертав увагу на все, що згадується і у Вашому листі од 27/II. Але з свого боку прошу мати на увазі, що Мартос розігнав од себе всіх фахівців, без яких не можна бути певним в його власній відповідальності вимогам державним.

В кожному разі Ваші побажання я передам Мартосу. Те саме я повинен сказати про відомство Шадлуна. Ясною мусить бути наша політика і в земельному питанні, бо коли Ваші вже власні спостереження приводять до необхідності коректив в цій справі, то треба бути послідовними і не хитатися між с-рівською соціалізацією, в яку вони й самі не вірять, та неясністю — з другого боку. За формуваннями доглядаємо. Будемо дбати і про все інше. Але без визнання нашої державности серйозна робота і зараз, і надалі на всіх галузях державного життя є не-

можлива. З од'їздом Сальського до Кам'янця зносини будуть частішими.

Ні одного закону, ухваленого Вами в Кам'янці, мені на затвердження не прислали. Ті розпорядження, які я разом з Сальським посилав на Кам'янець, Вами одмінялись на Раді Міністрів. Текст основного тимчасового Закону, ухвалений радою ультимативно, і Шадлун пише сюди тероризуючі листи, що, мовляв, коли Головний Отаман одмінить хоч одну букву, то "ми всі виходимо в одставку". Я вважаю, що так робити не можна.

Можу в любу хвилину передати Раді Міністрів свої повноваження, коли вона певна, що се відповідає інтересам справи і коли певна, що її піддержить населення. Я не давав повода для недовір'я п.п. міністрам, не робив нічого, не порозумівшись з ними, але взамін цього вимагаю порозуміння із собою і довір'я до мене, чого не бачу, бо замість цього якесь одкрите недовір'я, прибираючи форми упередження і за підозріння нещирости і т. д.

Я повторю: в любу хвилину можу усунутися од праці, коли це потрібно, але гадаю, що в даний мент це було б шкодою для діла. Отже, і я ставлю домагання. Перше з них — це щирість у відносинах, і контактну працю, повинен Вам сказати, Ісааке Прохоровичу, що коли б у мене не було певности, що Ви залишитесь при військові, я ніколи б не од'їхав за кордон. Наша умова зобов'язувала когось з міністрів бути при війську. Ця умова не додержана. З Вашого боку у цім зроблена велика необачність та шкода, яку я вже бачу і яка може тяжко окошитися на справі. Прошу мати на увазі, що військо без уряду, яким би він не був, не може працювати. Отже, всі зусилля повинно направити на організацію центральної влади. Текст ухваленого Вами Закону я одсилаю Вам у переробленому мною вигляді. Доти, доки немає парламента — мені здається, він найбільш відповідний. Текст, присланий Вами, утворює охлократію з Ради Міністрів, переплутує мале з великим і, як укладений наспіх, обов'язує до перегляду. Я глибоко певний, що при спільному з Вами виробленню цієї Конституції у нас не було б ніякого непорозуміння, а навпаки — повна згода. У тому ж вигляді, який представлений мені на затвердження, він компрометує і носителя "верховної влади", і тих, хто його складав, і хто підписав його. Поважно простудіюйте його, і Ви з цим погодитесь.

Я вважаю, що події йдуть на користь України. Не гасіть духа, не спускайте додолу рук. Україна буде. Швидко побачимось і спільну працю проводити будемо, звичайно, з "корективами".

Всього кращого

Петлюра

15/III.1920 р.

P. S. Докладніше оповість Вам дещо Сальський.

Бережіть себе! Особливо од тифу. І мою шинель не загубіть!

Р. С. Мені Безпалко прислав копію листа про одставку. Причина: неодержання візи од поляків. Безпалко обвинувачує Лівницького у цьому. Таке обвинувачення не має ґрунту. Оскільки, мені здається, польське правительство на підставі резолюцій, ухвалених с-д конференцією (українською) в Берліні, уміщених у "Впереді", затурбовано. У цих резолюціях конференція — проти територіальних уступок висловлюються. Безпалко — як буковинець — до певної міри на підозрінню. Ми тут нічого не можемо зробити, щоб Безпалко візу одержав. Лівницького не можна обвинувачувати в тому, що йому приписує Безпалко. Я буду говорити з ним, аби він своє прохання взяв назад. В кожному разі про це не слід оголошувати: справа вясниться, і Безпалко, я маю надію, швидко повернеться на Україну. Скрізь нерви — нерви! Ціле нещастя.

Маю підтвердження, що переверот в Німеччині зроблений з відома і активного попустительства Англії. Сьогодні в польських часописах є звістка, що Румунський Кабінет Вайди-Воєводи подався до демісії.

Р. С. Р. С. Для Вашого відома посилаю копію листа мого на ім'я Швеця та Макаренка в справі координації праці за кордоном.

Копія. Рукопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3933. — Оп. 1. — Спр. 17. — Арк. 80—88.

Лист Симона Петлюри до члена Директорії Федора Швеця щодо поточної ситуації й необхідності шукати порозуміння з поляками, що впливатиме на відродження державного життя в Україні

21 березня 1920 року

В-шановний Федоре Петровичу

Користуючись новою нагодою, посилаю Вам в додаток до мого листа од 20/III ц. р. оцих кілька рядків.

Я хочу звернути Вашу увагу на ті ненормальности, які утворюються розпорядженнями А. Макаренка в справі керування закордонними нашими місіями. А. Г. Макаренко розсилає циркуляри, не посилаючи копії їх навіть міністру закордонних справ. Голови місій запитують міністерства і не знають, як їм бути з цими циркулярами. Сьогодні мною одержана телеграма од Гр. Тишкевича, в якій він повідомляє про те, що А. Макаренко закрити кредити місіям. Коли це правда — я дивуюся методу поводження Макаренка і вважаю необхідним звернути увагу Вашу на недопустимість такого поводження й ужити свого впливу для паралізування таких вчинків, які тільки вносять хаос у справу.

Прошу Вас перевірити, чи Мартос послав гроші Парижській та Лон-

донській місіям? Там зараз проводиться відповідальна праця, а брак грошей унеможливує її. Я повинен попередити, що по в'ясненню справи цієї — поставляю її під розгляд Закону і буду вимагати витягти логічні консеквенції з такого розгляду. В кожному разі згаданим телеграфував і писав про це Б. Мартосу.

В зв'язку з тими неформальностями, які утворені розпорядженнями Макаренка, я повинен Вам тут висловити свій погляд на ті права, якими наділялися члени Директорії при од'їзді їх за кордон. Вони повинні були корегувати працю місій, а не вносити розладу та роз'єднаности в єдину волю Уряду щодо закордонної діяльності наших представництв. В кожному разі, яких би то не було циркулярів, окремий член Директорії, неконтрольований відповідним членом Уряду, не має права видавати. Невиконання цього домагання (елементарного з державного погляду) витворює неможливу атмосферу і серед місій, дезорієнтує їх, а поміж Верховною владою та міністерством викликає непотрібні тертя, яких в теперішніх умовах всяко слід уникати. З цим хаосом треба раз на завжди покінчити, щоби в майбутньому парламенті не можна було почути закидів в бракові елементарного знання державного права у представників і носителів останнього. Тим більше треба нам думати про єдність державної думки і волі, що наближається час відновлення нашої державної праці і нового стану боротьби з ворогами України. Маю надію, що ні орієнтація політичних юначків з "Нової Доби" чи "Боротьби", ні розкладаюча атмосфера дезорієнтованих галицьких політиків Вас з толку не зіб'є! Ми повинні орієнтуватися на наш народ і на ті настрої, які зараз є пануючими там. Отож там — настрої антибільшовицький. Він зростає. З кожним днем і тільки закінчені дурні, фантасти, або свідомі авантюристи та політичні кар'єристи можуть штовхати наших людей на той необачний і злочинний шлях, на який штовхають "Нова Доба" й інші герострати. Повстання виникають стихійно. І роблять їх не "куркулі", не "білогвардійці", а наші бідолашні селяне, учителі, наша нещасна інтелігенція, — яких обдирають більшовики і які хочуть бачити "свою владу" як законного хазяїна землі української. Навіть городське населення Києва бажає повороту укр. влади! Бажають всі ладу, порядку, а не тої руїни господарства і безладдя, до якого кличуть його анонімні одчайдухи з "Нової Доби".

За останні дні я одержав нові численні дані персонально од людей, що пробували на Полтавщині, Київщині, Херсонщині, і вони всі, в один голос, стверджують намальовану цим картину, вимагаючи од нас скорішої акції в напрямку увільнення нашого нещасного люду од большо-

вицької окупації. Отже, всякі скакання в ліву гречку є актом нерозважним, не відповідаючим інтересам нашого краю Зупиніть тих, хто піддається на такі гачки, бо лихо од такої злочинної праці буде для України. Але ж буде і лихо тим, хто в цей тяжкий час сіє вітер серед нас! Я приймаю міри, щоб "буря" напала їх і, будьте певні, всяким пройдисвітам на Україні місця не буде. Коли ж вони сюди повернуться, то їх чекатиме належна кара. Церемоніям і м'якотілості треба положити край, бо кінця не буде непотрібним жертвам, яких і так вже досить принесли ми!

У зв'язку зі згаданим настроєм нашого населення треба бути готовим до прийняття влади, до закріплення її. Я інформую Вас, що військова сила потроху організується і тут, і на самій Україні. Об'явився знову Удовиченко, котрий втікши од добровольців, вже має частину і б'ється біля Н. Ушиці з більшовиками. Що ж до міжнародної ситуації, оскільки вона повинна братись нами на увагу, то загальний висновок той, що ні на Англію, ні на Францію покладатися зараз не можна. Коли ми не матимемо території, ці держави нас не визнають. Це — цілком певні висновки. Марголін категорично в останньому донесенні стверджує, що Англії (а я скажу на підставі певних даних і Франції) потрібний наш хліб. Мені не треба зупинятися над тим, що хліба без війська ми не зможемо передати в Європу. Робіть належні висновки, і Ви прийдете до того, що без порозуміння з Польщею ми не можемо відновити нашого державного життя. І як би нас не лаяли, як би не гавкали на нашу адресу, це порозуміння в ім'я державних інтересів мусить статись. Маю надію, що швидко воно й станеться, і тоді поляки примушені будуть змінити свою політику на Волині та Поділлі. Звичайно, що наші представники в Польщі будуть про це дбати. Настрої в Кам'янці міняються в напрямку державних реалістичних інтересів, а не якихось дитячих експериментів. Прошу все це мати на увазі і не губити віри в завтрашній — наш день.

З правдивим поважанням Петлюра
21/ІІІ.1920 р.

Оригінал. Рукопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 4002. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 122—128.

Повторний виступ депутата французького парламенту Гіацинта де Гайяр-Банселя з вимогою визнати незалежність УНР

27 березня 1920 року

Те, що я сказав про балтійські провінції, я вже сказав і ще повторю про Україну. Близько два місяці тому я зажадав визнання України як незалежної держави, на цьому я наполягаю також і сьогодні.

Признаюся, я не можу зрозуміти стриманости уряду в цьому відношенні й дивуюся, що він не користає з нагоди поширити й запевнити таким чином наш вплив у цій країні, де існує загальне бажання нас привітати. Тим більше мене це дивує, що віддавна, пане Голово Ради Міністрів, прихильні погляди щодо визнання України доходять до ваших бюр, виходячи від осіб, чие особливе становище дозволяє їм чудово знатися на обставинах, інколи це навіть від ваших агентів.

Я маю під рукою деяку кількість таких звідомлень. Ось одно з них, вислане з Берліну в травні 1919 р. одним з наших кореспондентів, і тим цікавіше, що автор його ще надто симпатизує українцям. Звідомлення починається від зауваги, "що, коли українці не є особливими франколюбам, вони не є також і франкожерами". І, після підкреслення ваги, яку мало б установлення зносин з Україною, він додає, що "незважаючи на втрачений час і на гіркий жаль, спричинений помилками деяких французьких агентів, незважаючи на поступи більшовиків, ще є, можливо, змога з користю діяти в Україні". Він уточнює умовини цієї дії: "Визнати принаймні фактично незалежність України і дати зрозуміти, що коли не можна буде пізніше утворити Російської федеративної республіки, наступить офіційне визнання України. Врешті, треба негайно вислати в Україну військову й цивільну французьку місію".

Маю інше, свіжіше, звідомлення, з вересня 1919 р.: "Далі є неможливо, — каже автор звідомлення, — легковажити національності, що бажать жити і втішатися свободою після неволі, республікою після деспотизму. Такого пориву ніхто не в силі стримати. Українці мають спільні з нами прагнення. Їх республіканський ідеал є такий же старий, як і їх національне життя, та коріниться в їхній цілій історії".

І дозвольте мені в цю мить викликати в пам'яті літературний спогад, дорогий багатьом з вас, нагадуючи вам, що саме незалежність України Поль Дерулед оспівав у своїй великій трагедії "Гетьман"... (Оплески).

Маю ще свіжіше звідомлення з 4-го січня 1920 р., що походить від одного з наших агентів з Румунії:

"Петлюра у Варшаві, де його добре прийняли. Він щойно утворив український уряд, що його має намір перенести до Кам'янця, де замає прапор незалежної України. Довкола нього зберуться ватаги повстанців в очікуванні регулярної армії, що Варшава йому готує. Отже, Варшава дасть Петлюрі цілковито вільну руку, заспокоєна відтепер існуванням держави, що виключає небезпечне сусідство".

Мушу сказати, що все це є вже здійснене. Петлюра є сьогодні в Україні на чолі своєї армії та є цілковито віданий Франції.

Українці є протицаристи і протибільшовики, вони є демократи. Це дуже добрі вояки, що прагнуть боротися за незалежність їх країни, проти більшовиків і проти німців. Треба спішитися з визнанням України, треба їй допомогти, відати їй військовополонених, що ще затримані в різних країнах Європи, зокрема в Болгарії та в Італії. І її відновлена армія скоро прожене більшовиків.

Перед кількома днями подібну відомість подали газети у відношенні до Фінляндії. І, нарешті, в повідомленні, пересланому з Букарешту представникові української делегації в Парижі, можна було читати:

"Останні відомості вказують, що частина українських військ під командою Омеляновича-Павленка почала наступ на Жмеринку та що інша частина прямує на Могилів".

"Амуніція, гармати й виряд отамана Омеляновича (походять із запасів Добровольчої армії, що на правому березі є в стані повного розкладу... Декілька відділів Добровольчої армії були роззброєні нашими військами. Деякі з них просто перейшли на наш бік... Загалом, більшовики в Україні тримають тільки головні залізничні колії, не відважуючись віддалитися від них, як і від кількох міст, що правлять їм за базу для збройних експедицій проти сіл, щоб одержати від селян збіжжя й пашу".

Цього самого ранку, депеша з Берну, датована 26-м березнем, сповіщала про вступ українських військ до Одеси, та повідомляла про два важливі епізоди в боротьбі, проти більшовиків: енергійну дію Національної ради в Києві, підтримувану людністю, та повстання селян в Полтавській і Катеринославській губерніях.

Отже, ви бачите, що, чи то на півночі, у Фінляндії, чи то в Польщі, чи то в Україні, боротьба між іноземницькими країнами та Радами далеко не закінчена.

Вам відомо, панове, я вам про це говорив на початку моїх зауваг, що це діло вже зачалось: більшовики вигнані з Одеси. Вони будуть незабаром вигнані з цілої України, як тільки українці будуть підтримані, а тоді — і це не є для нас без значення — вони постачатимуть нам багато харчових продуктів і сировини, що їх ми конче потребуємо: збіжжя, худобу, вовну, шкіру, цукор та багато інших речей...

А втім, це справді дивна річ, що всі бажали опанувати Україну, а ми вагаємося взяти руку, яку вона нам подає.

Що всі бажали опанувати Україну — це незаперечна правда. В 1918 р. це були німці, що прибули туди й там розташувалися, бо вважали її за свій "харчовий склеп", за їх власним висловом. Після німців насунули більшовики. Українці бо вигнали німців. Воїни билися проти них від-

важно: від 35.000 до 40.000 німців полягло під ударами українських селян, що боронили свій врожай від загарбників. Вони, таким чином, у цей час стали нам посередньо в пригоді, що було для нас далеко небезкорисним. (Оплески).

Як тільки були вигнані німці, прибули більшовики. Українці, вже змучені боротьбою проти німців, одначе ще боролися. І вони відкинули нового противника, коли ось Денікін надумався, відмовившись від свого походу на Москву, звернутися проти них.

Виснажені тією боротьбою, що її мусили провадити послідовно і проти німців, і проти більшовиків, і проти армії добровольців Денікіна, українці, вже небоєздатні, відступили, але все-таки не піддалися зневірі. Змушені поступитися перед силою, вони, скріпившись на душі, знов починають вступати на шляхи перемоги: вже в кількох сутичках вони побили більшовиків. Вони намагаються відбити свою країну, тому треба негайно дати їм моральну підтримку, що її вони від нас очікують, визнаючи незалежність їхньої країни і висилаючи до них ті цивільні й військові місії, що їх вони з радістю приймуть, одержу, взуття, амуніцію, ліки і т. ін., що їх вони так просять і що будуть для них великою допомогою...

ЛЮЇ ПЕРОЛЯ:

— Чи ви дозволите мені, дорогий колего, на заувагу?

ДЕ ГАЙЯР-БАНСЕЛЬ:

— Дуже радо...

ЛЮЇ ПЕРОЛЯ:

— Ви щойно сказали, що Україна є цікавою для нас, французів, країною; вона справді дуже цікава не тільки з огляду на свої матеріальні засоби, це бо країна збіжжя, цукру й нафти, але також і особливо деякою моральною спорідненістю з Францією. Між українською і московською душею існує прірва; в українській літературі є ніжність і, головним чином, почуття свободи...

Я висловлюю побажання, щоб у цьому розумінні було щось зроблене для України; ця країна терпіла, вона й далі терпить, і якщо в хвилину заломання вона могла інколи сказати, що Бог є надто високо, дайте їй надію, що Франція не є надто далеко... (Оплески).

ДЕ ГАЙЯР-БАНСЕЛЬ:

— Дякую панові Пероля за підтримку, що її він оце подав тезу, яку я маю честь захищати.

На цьому я закінчую свої зауваги, домагаючись від Голови Ради Міністрів зробити все можливе, щоб одержати від України збіжжя, що його вона ще посідає.

Додам, що конче потрібно діяти. Справді, німці, що втратили Україну в 1918 р., сподіваються її відзискати, якщо не зброєю, то принаймні своїми інтригами. Вони задумують якось там проголосити скинення Петлюри, щоб заступити його своєю людиною, яка робитиме те, що зробив Скоропадський в 1918 р. Цей в тому часі служив німецьким інтересам, проти інтересів французьких; наші очі залишилися тоді заплещені, ми не спостерегли гри, що відігравалася перед нами, і ми тому жорстоко потерпіли.

Тепер ми остережені. Німці заповіли свої наміри. Я маю тут цитати. Стримуюсь їх тут наводити, щоб не обтяжувати дебатів. Але це є річ незаперечна, що німці готуються своїми інтригами спричинити скинення Петлюри, що є так популярний між своїми земляками, як і відданий Франції.

Ось чому я знову наполягаю, щоб пан Голова Ради Міністрів не гаявся визнати Україну від імені французького уряду і таким чином дати їй моральну підтримку, що її вона від нас очікує... (Оплески).

Україна (Париж) — 1951. — Ч. 6. — С. 468—470.

Первісний проект договору між Річчю Посполитою Польською та Українською Народною Республікою про взаємодопомогу та співробітництво, підготовлений Українською Дипломатичною Місією у Варшаві.

До 9 квітня 1920 року

Довірно

ПРОЕКТ

Первісний проект Місії

Високі сторони — Уряд Річі Посполитої Польської з одного боку і Уряд Української Народної Республіки з боку другого, маючи на цілі стремління обох Урядів до створення таких політичних умов, аби межуючи з собою народи польський та український розвивали свої стосунки в напрямі щирої приязні та могли би стати за опору сталому спокою на Сході Європи, — цим обов'язуються взаємно до нижчеслідуючого:

I.

Річ Посполита Польська визнає Українську Народню Республіку Незалежною Суверенною Державою, з якою вступає в заприязнені і добросусідські зносини, як з рівною стороною.

II.

Річ Посполита Польська до скликання Української Конституанти визнає Верховну Владу Української Народної Республіки, представленую ДИРЕКТОРІЄЮ на чолі з ГОЛОВНИМ ОТАМАНОМ Військ Української

Народньої Республіки, Паном СИМОНОМ ПЕТЛЮРОЮ та той Державний Уряд, який покликується до влади Головою ДИРЕКТОРІЇ.

По скликанню Директоріяньським Урядом Конституанти, обраної на підставі демократичного виборчого права, — Річ Посполита Польська приємствено визнає Уряд, що буде обраний Конституантою.

Увага до п.п. I і II:

На жадання Уряду Української Народньої Республіки Уряд Річі Посполитої Польської про визнання ним самостійности У.Н.Р. і її Верховної Влади оповіщає про це, в як найкоротший час, — осібним і виразним актом межинароднього значіння.

III.

Річ Посполита Польська узнає недоторканність Державної території Української Народньої Республіки, на території має здійснюватись суверенна воля і право тільки У.Н.Р.

Річ Посполита Польська узнає Українську Народню Республіку в межах території на північ, схід і південь так як ця територія буде определена договорами Української Народньої Республіки з її пограничними з тих сторін сусідами.

Спільний між обома Державами кордон устанавлюється згідно з наміченим в Деклярації Української Дипльоматичної Місії в Річі Посполитій Польській в дні 2-го грудня 1919 року лінією, а сам Кордон від Дністра між Річчю Посполитою Польською і Українською Народньою Республікою проходить по річці Збруч, далі кордон У.Н.Р. на території Російської Імперії має пройти на західньо-північній Волині і остаточне вирішення тут кордону залежатиме від вирішення Мирової Конференції в Парижі.

Увага до п. III:

За згодою сторін — устанавлення лінії кордону на зах. північній Волині може бути віддане на розгляд спеціальної, відповідними наказами уповноваженої, змішаної польсько-української Комісії.

IV.

В боротьбі з спільними П.Р.П. і У.Н.Р. ворогом, — російським імперіалізмом — Річ Посполита Польська дає Українській Народній Республіці допомогу в формах, розмірах і на підставах, які определяються спеціальними конвенціями.

V.

На частинах території Української Народньої Республіки, які звільнені, або будуть звільнені від російського війська при допомозі польських військ, чи будуть звільнені в наслідок якого-будь зобов'язання

Російського Уряду перед Річчю Посполитою Польською, — установлюється, згідно п. III цієї Умови, — суверенна Влада і право Української Народньої Республіки.

VI.

На зазначених в попередньому пункті частинах території Української Народньої Республіки польське військо перебуває в тих місцевостях, в такій кількості і так довго, як то буде умовлено в спеціальній військовій конвенції, чи особливих актах згоди.

VII.

На час перебування польського війська в місцевостях У.Н.Р., зазначені в п. VI, з метою забезпечити цьому військові належне обслуговування його інтересів, при адміністраційних Установах Української Народньої Республіки призначаються відпоручники Уряду Річі Посполитої Польської.

Уваги до п. VII:

а) порядок призначення і зміщення відпоручників Р.П. установлюється особливою згодою Урядів У.Н.Р. і Р.П.П.

б) Умова відносно відпоручників не торкається установ, які повстали і існують на засадах самоурядування.

VIII.

Умова ця ні в якій мірі не відміняє Деклярації від 2-го грудня 1919 р., розвиває та скріпляє її.

IX.

Умова ця вступає в силу негайно по підписанню її уповноваженими на то обох Урядів Представниками.

Оригінал. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 190, 191.

**Проект договору між Польщею та Україною, запропонований Польською делегацією з зауваженнями Української Дипломатичної Місії
9 квітня 1920 року**

Строго довірочно

ПРОЕКТ УМОВИ

між Річчю Посполитою Польською і Українською Народньою Республікою, запропонований Українській Дипломатичній Місії в Річі Посполитій Польській Делегацією Уряду Річі Посполитої Польської і поправки та уваги, запропоновані до цього проекта Місією.

ТЕКСТ ПРОЕКТА

В ПЕРЕКЛАДІ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ.

ПОПРАВКИ ТА УВАГИ, ЗРОБЛЕНІ МІСІЄЮ ДО ПРОЕКТА і запропоновані польській делегації на конференції 9/IV 1920 р.

В глибокому пересвідченню, що кождий нарід посідає природжене право на самоопреділення і окреслення своїх стосунків з сусідами, обидві контрактуючі сторони по уповноваженню Польщі і України, однаково виходячи з бажання створити підстави для згодного і приязного співжиття на добро і розвиток обох народів, — постановляють слідує:

Приймається цілком, лише зі зміною титулів договорючихся сторін, а саме: замість "Польща" — Річ Посполита Польська і замість "Україна" — Українська Народня Республіка,

I.

Польща узнає право народу Українського до непідлеглости, узнає Тимчасовий Уряд Українській Директорії з Отаманом Симоном ПЕТЛЮРОЮ на чолі — за Уряд "де-факто".

Місія, визнаючи узнання в такій формі не відповідаючим стремлінням Української Народньої Республіки, пропонує свою слідуючу редакцію:

"Визнаючи право Українського" народу на незалежне державне "існування в межах території на "північ, схід і південь, як ця територія" буде определена договорами "Української Народньої Республіки з "її пограничними, з тих сторін, "сусідами, — Річ Посполита Польська "до скликання Української "Конституанти — визнає Директорію "Української Народньої Республіки, " на чолі з Головним Отаманом "Паном Симоном ПЕТЛЮРОЮ, — яко "Верховну Владу Української" Народньої Республіки.

"По скликанню Урядом "Української Народньої Республіки "Конституанти, обраної на підставі "загального, рівного, таємного, безпосереднього і пропорціонального "виборчого права, — Річ Посполита "Польська приємственно визнає "Уряд, що буде обраний" Конституантою.

Увага. Про це визнання Уряд Р.П.П. опублікує відповідний урочистий акт зараз же по підписанню цієї умови.

II.

Кордон між Річчю Посполитою Польською і Українською Народньою Республікою установлюється слідує: на північ від ріки Дністра вздовж річки Збруча, а далі вздовж східніх адміністраційних кордонів повітів: Кременецького, Острогського та Рівенського; далі на північ вздовж кордону адміністраційного був. губ. Мінської.

Кордон по запропонованому проекту заповідає прилучення до Р.П.П., із дванадцяти—семи повітів Волині.

Всі ці сім повітів, під взглядом національної приналежності населення і його культурально-побутового життя, — Українські.

Українське населення, як свідчать то статистичні обчислення польських учених, проф. проф. Крижановського і Куманецького (___), в повітах, які по проекту мали б відійти до Річі Посполитої Польської, становить: в Кременецькому 30,72% (поляків — 3%), Острогському — 76,68% (поляків — 6%), Рівенському — 60,48% (поляків — 9,9%), Дубенському — 68,22% (поляків — 6,51%), Ковельському — 78,49% (поляків — 4,59%), Луцькому — 56,96% (поляків — 9,7%) і Володимир-Волинському — 72,09% (поляків — 8,37%).

Безвзглядне прилучення отже вищезазначених повітів — відчувалось би Українським народом як кривда, заподіяна його стремління до національного самоозначіння і скупчення в національній Державі всіх Українських земель. Поруч з цим Місія однак визнає, що при установленню доброзичливих і тріvkих відносин між сусідючими Державами — в основу кордонів між такими Державами не скрізь і не завжди може бути взятий тільки один етнографічний принцип. Інтереси стратегічні, економічні, комунікаційні і інші — також мають вплив і значіння при установленню кордонів.

Спираючись на вищезазначені міркування, визнаючи разом з тим справу установлення кордонів між Українською Народною Республікою та Річчю Посполитою Польською за справу невідложну, а також бажаючи дати докази доброї волі до задовольного обидві сторони вирішення справи тих кордонів, Місія пропонує II п. Умови в такій редакції:

"Кордон між Р.П.П. і У.Н.Р. " установлюється слідуєчий: на "північ від р. Дністра вздовж р. Збруча, а далі від Збруча переходить на лінію бувшого кордону між Австро-Венгрією та Росією до пункту, де лінія цього б. кордону перехрещувалася з течією р. Буга; далі від пункту цього перехрещення кордон йде по річці Бугу і від цієї останньої — переходить до початків р. Прип'яті і йде далі по Прип'яті.

Установлення детальної кордонної "лінії повинно бути зроблено окремою польсько-українською "Комісією із відповідних фахівців".

III.

Уряд Польський зобов'язується признати Україні територію на всхід від кордону, зазначеного в арт. II цієї умови, до кордонів Польщі з перед 1772 р. (передрозборових), які Польща вже посідає, або набуде від більшовиків шляхом збройної боротьби, чи дипломатичним.

Місія вносить поправку:

а) "Уряд Польський признає " Українській Народній "Республіці
..... і далі як в "проекті.

б) Замість "від большевиків" — "від Росії".

IV.

Території, зазначені в арт. III цієї умови, будуть уступлені Україні в час, установлений по обопільному порозумінню.

На території, на якій в день підписання цієї Умови існує польська цивільна адміністрація, себто від лінії кордону між Польщею і Україною до лінії фронту, — та адміністрація, поповнена участю Українських чинників, — має зостатись і на далі, аж до мента передачі цієї території Україні; натомість на територіях на схід від лінії фронту до кордонів Польщі з передчасів поділу, по мірі здобуття цих територій, — адміністрація буде передана Властям Українським з уділом чинників Польських.

Надаючи велике значіння настроям мас в запіллю війська і маючи повне пересвідчення, що маси можуть мати довірря тільки до адміністрації, наставленої національною державною владою, Місія пропонує таку редакцію цього пункта:

"На зазначених в попередньому пункті частинах території У.Н.Р. "польське військо перебуває в тих місцевостях, в такій кількості і так довго, як то буде умовлено в спеціальній військовій конвенції, чи особливими актами згоди.

На час перебування польського війська з місцевостях У.Н.Р., зазначених в п. III, з метою забезпечити цьому військові належите обслуговування його інтересів, — при адміністраційних агентах та в адміністрацій них Установах У.Н.Р. призначаються від поручники Уряду Річі Посполитої Польської.

Уваги.

а) В місцевостях, де має стояти польське військо, — порядок призначення і зміщення агентів влади У.Н.Р., як також і відпоручників Уряду Р.П.П., — установлюється особливою Інструкцією, виробленою за спільним порозумінням обох Урядів.

б) Установи і органи самоурядування в вищезазначених місцевостях, незалежно від функцій, які вони вже виконують, урядують на звичайних для них підставах.

V.

Тимчасовий Український Уряд зобов'язується скликати Тимчасові Уставадавчі Збори, представляючі волю людности і обрані на демократичних засадах загального, рівного, тайного, безпосереднього і пропорціонального права голосування. Збори ці скликаються по здобуттю

Україною територій, зазначених цією умовою і можливою умовою між Польщею і Радянською Росією, не пізніш однаков як на протязі шести місяців. На руки цих Тимчасових Уставодавчих Зборів — Уряд Український має скласти свою владу.

Місія — висловлюється проти включення цього пункта в Умови, як о пункта, що тичиться внутрішніх справ У.Н.Р.

Непотрібність цього пункта виникає ще й з того, що вже з запропонованого Місією п. I Умови видно, що Уряд У.Н.Р. — стремиться до скликання Конституанти і передачі в її руки своїх уповноважень.

Так само воля Українського Уряду до Конституанти зазначена і в ноті Місії до Уряду Річі Посполитої Польської, переданій йому 17/II- с. р. під Ч:332.

VI.

Тимчасовий Український Уряд зобов'язується не заключати жодних міжнародних умов, направлених супротив Польщі, а також не вести переговорів і не заключати миру з більшовиками без порозуміння з Урядом Польським.

Пункт приймається з додатком: "До цього ж самого зобов'язується Уряд Річі Посполитої Польської супроти Української Народньої Республіки.

В тексті вираз "Тимчасовий Український Уряд" — має бути змінений на — "Уряд Української Народньої Республіки".

VII.

Національно-культурні права, які Уряд У.Н.Р. забезпечить на території України громадянам національності польської, — будуть надані в межах Річі Посполитої Польської громадянам національності Української і навпаки.

Пункт приймається цілком

VIII.

Заключаються спеціальні умови господарчі, що стосуються економічно-торговельних відносин між Польщею і Україною, також залагодження аграрної справи на Україні. Умови ці становлять собою інтегральну частину цієї Умови.

Так вирішення аграрної справи на Україні по всій її повноті може бути переведеним тільки Уставодавчими Зборами, що і зазначено Місією в Деклярації від 2-го грудня 1919 р., — то пункт цей може бути прийнятий Місією в такій редакції:

"Заклучаються....."

"...між Польською Річчю Посполитою і Українською Народньою Республікою.

"Аграрна справа на Україні розв'язується на Уставодавчих Зборах.

До скликання цих Зборів юридичне становище землевласників польської національності на Україні — определяється особливою згодою між Річчю Посполитою Польською і Українською Народньою Республікою".

IX.

Заключається військова конвенція, що становить інтегральну частину цієї Умови.

Пункт приймається цілком

X.

Умова ця зостається таємною. Зміст її може бути переданий третій стороні, чи опублікований в цілості, чи по часті не інакше, як тільки за взаємною згодою обох контракуючих сторін.

Пункт цей приймається з додатком:

"Виємок становлять лише п.п. I-й, зміст якого Уряд Р.П.П. по підписанню цієї Умови зараз же опублікує відповідним урочистим актом та III-й, зміст якого Уряд Р.П.П. опублікує так само відповідним актом в мент, коли Уряд Української Народньої Республіки визнає за слушний.

Додаткові Пункти

XI.

Місія визнає за необхідне додати:

"Умова ця не відмінє Деклярації від 2-го грудня 1919 р., лише розвиває та скріпляє її".

XII.

Умова ця вступає в силу негайно по підписанню її контракуючими сторонами.

Радник-секретар

(підпис)

П. Понятенко

Оригінал. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 192—199.

Пропозиція Української делегації щодо основних положень військової конвенції між УНР і Річчю Посполитою Польською

19 квітня 1920 року

Пропозиція Української делегації

19-го квітня 1920 року

ПРОЕКТ ВІЙСЬКОВОЇ КОНВЕНЦІЇ ПОЛЬЩІ З УКРАЇНОЮ

1) Сучасна військова конвенція складає інтегральну частину політичної конвенції, входить з нею рівно в життя і обов'язує аж до часу завершення сталої конвенції поміж Польським Урядом і Українським.

2) Українські та Польські Війська відбувають спільні акції, як війська союзні.

3) В разі спільної акції Польсько-Української проти совітських військ на теренах Правобережної України, положених на схід від сучасної лінії польсько-большовицького фронту, військові операції відбуваються по взаємному порозумінню Начальної Команди В.П. з Головною Командою Українських Військ під загальним керуванням Начальної Команди Військ Польських.

4) Начальна Команда В.П. приділить, до оперативних штабів Українських Військ своїх зв'язкових старшин, а Головна Команда Укр. Військ приділить, в порозумінню з Польською Начальною Командою, до польських команд, штабів, частин та інституцій своїх зв'язкових старшин.

5) Війська, предоставлені Головною Командою Українських Військ до розпорядження Нач. Команди В.П., вживе ця Команда стосовно до оперативних потреб, нею окреслених. Українські частини не повинні розпорощуватись дрібними частинами між Польським військом, а мусять вживатись крупними тактичними одиницями — не менш бригади. В мірі поступу акції, поскільки оперативні умови на то дозволять, на бажане Головної Команди Українських Військ Польська Начальна Команда якнайскоріше скупчить Українські одиниці разом і встановить в порозумінню з Головною Командою Українських Військ їм власний район ділання і спеціальне стратегічне завдання з метою віддання їх з поворотом до безпосереднього розпорядження Головної Команди Українських Військ.

6) З менту розпочаття спільної акції проти большевиків Український Уряд обов'язується доставляти в натурі потрібні продовольчі продукти для Польської армії, оперуючої на цім терені, в кількості згідно оперативному пляну, в потрібному числі (головні артикули: м'ясо, сало, борошно, збіжа, крупа, овочи, цукор, овес, сіно, солома і т. п.), на підставі харчевих норм, обов'язкових в Польському війську, і потрібні підводи:

а) Для потреб, вказаних в п. 6, до команд Польських дивізій і армій будуть приділені цивільні комісари чи провіантові Українські старшини, обов'язком котрих буде заосмотрювати дивізію (армію) потрібною кількістю харчевих продуктів та підвод.

в) В разі недоставляння Українським Урядом потрібних продуктів, цивільний Український комісар, в порозумінню з інтендантурою дивізії (армії) переводить реквізиції потрібних продуктів серед місцевого

населення, розчитиваючись реквізичійними квітами, оплаченими і гарантованими Українським Урядом і надрукованими в двох мовах (українській та польській).

Український Уряд повідомить Начальну Команду В.П. в якій кількості і коли він забезпечить Польське Військо відповідною готівкою з метою безпосередньої заплати мешканцям за доставлені продукти, стосовно до максимальних цін, які одночасно ним будуть встановлені. При чому вибір готівки чи квіта полишається доставцю, в залежності від кількості готівки, доставленої Українським Урядом і знаходящимся в той час в розпорядженню даної частини.

Начальне Довудство Військ Польських буде в мірі можливості преміювати реквізичійні квіти і свідоцтва, як Польських та Українських Військ, оплачені готівкою — сіллю, нафтою, мануфактурою фабрикатами чи іншими продуктами першої потреби, згідно норм і інструкцій, які будуть окремо видані.

Польське Головне Командування обов'язується по окремій умові предоставити частину цих премій в розпорядження Головної Команди Українських Військ.

с) Харчові продукти, недоставленні Українським Урядом, а тому доставленні Польським Урядом обраховані стосовно до Польських встановлених норм покладаються на кошт Українського Уряду в Польській валюті і стосовно до цін, унормованих для війська в Польщі.

7) В разі заняття вишеуказаного терену Військами польсько-українськими, чи тільки польськими, Начальна Команда Польських Військ полишає за собою право управління під час військової акції всіма залізничними лініями, які залишаються за спільним польсько-українським фронтом, як відносно адміністративно-технічних також і грошово-матеріальних потреб і справ; при чому Український технічно-залізничний персонал буде в якнайбільшій мірі, і в першу чергу, притягнений до залізничної служби. До Військово-залізничної влади Польської, на мисль п. 4, будуть приділені Українські зв'язкові старшини по спільному порозумінню.

Ціла здобича залізнична на цьому терені іде на користь Української Держави.

Український Уряд приступить невідкладно до організації цілковитого залізничного апарату з метою прийняття залізниць під власне управління. Час, спосіб і порядок прийняття буде встановлений особним договором.

Український Уряд залишає за собою право звертатися до Польського Командування з вимогами щодо встановлення і підтримання на пев-

них умовах по взаємному порозумінню економічного і службового руху на залізницях, а також відносно тарифів і грошової виручки.

8) З менту розпочаття спільної офензиви і заняття нових теренів Правобережної України, положених на схід від сучасної лінії польсько-большовицького фронту, Український Уряд організує на зазначених теренах свою Владу і адміністрацію — цивільну і військову.

Тили польських військ будуть охороняти польська польова жандармерія і польське етапове військо.

Зміна їх Українською Владою наступить поступово по взаємній згоді, після сформування Української жандармерії та Українських етапових військ. На час виконання служби польською жандармерією і польськими етаповими військами буде приділено до Українських адміністраційних влад польських зв'язкових старшин.

Влада на дотепер зайятих Польським Військом теренах Волині і Поділля полишається тимчасово в руках Польського Уряду, Український Уряд організує свої адміністраційні апарати, і в мірі їх зорганізування Влада на цих теренах, по порозумінню з Польським Урядом, переходить до рук Українського Уряду — в мисль політичного договору, окреслюючого граничні лінії з Польщею.

9) Кожна сторона має право запропонувати заварття сталої військової конвенції в час, який буде признано відповідним. Аж до заварття нової конвенції обов'язує сучасна конвенція.

10) Евакуація Польських Військ з терену України, після виконання загального пляну спільних операцій, повинно наступити по взаємній згоді Головної Української Команди з Польською Начальною Командою.

11) Український Уряд приймає кошти виєкіповання, заосмотрення і утримання українських частин, сформованих на польській території, яким чи Начальна Команда В.П., чи Міністерство Військових Справ, оказало, чи буде оказувати поміч в продуктах, екіпіровці, зброї, амуніції і всякого рода військових матеріалах.

12) На терені Польщі продовжується і надалі організація та формування Українських частин, як це мало місце досі, аж до часу, коли ці формування будуть можливі на власному терені.

13) Начальна Команда Військ Польських буде старатися в можливій мірі виконувати бажання Головної Команди Українських Військ доставити найкоротший час для Українських Військ зброю, амуніцію спорядження та одяг в потрібній кількості на три дивізії по штатам Польської дивізії зо всіма її тилowymi установами, а також санітарний залізничний склад, вагони, баню, пральню, дезінфекційну камеру і церкву

з відповідним обладнанням, і поставити всі матеріали до розпорядження Українського Військового Міністерства.

14) Військова здобича, окрім рухомої, взятої в бою, переказується Українській Владі. Польське Військо користується з неї в разі потреби, однак тільки на терені України. Спосіб передачі Українській Владі здобичі, ужитої Польським Військом, буде встановлений в умові евакуації Польського Війська.

Обидві сторони обов'язуються цю конвенцію тримати в тайні.

Конвенція ця складається і підписується на мовах польській і українській — обидва тексти обов'язуючі.

На випадок виникнення сумніву — рішаючи значення має текст польською.

Оригінал. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 8102. — Т. 1. — Арк. 130—134.

Договір Уряду УНР з Урядом Річі Посполитої Польської, укладений у Варшаві

21 квітня 1920 року

Уряд Української Народньої Республіки з одного боку і Уряд Річі Посполитої Польської з боку другого в глибокому пересвідченню, що кождий нарід посідає природжене право на самоопреділення і окреслення своїх стосунків з сусідами і однаково виходячи з бажання утунтовати підстави для згодного і приязного співжиття на добро і розвиток обох народів, погодились на слідуючі постанови:

I.

Визнаючи право України на незалежне державне існування на території в межах на північ, схід і південь, як ці межі будуть определени договорами Української Народньої Республіки з її пограничними, з тих сторін, сусідами, — Річ Посполита Польська визнає Директорію Незалежної Української Народньої Республіки, на чолі з Головним Отаманом п. Симоном Петлюрою, за Верховну Владу Української Народньої Республіки.

II.

Кордон між Українською Народньою Республікою і Річчю Посполитою Польською установлюється слідуючий: на північ від р. Дністра вздовж р. Збруча, а далі вздовж булого кордону між Австро-Венгрією та Росією до Вишегрудка, а од Вишегрудка на північ через взгірря Кремянецькі, — далі по лінії на всхід від Здолбунова, потім вздовж схід-

нього адміністраційного кордону Рівенського повіту, далі на північ вздовж кордону адміністраційного бувшої губернії Мінської, до схрещення його з р. Прип'ятю, а потім Прип'ятю до її устя.

Щодо повітів Рівенського, Дубенського і частини Крем'янецького, які зараз відходять до Річі Посполитої Польської, то пізніше має наступити стислійше порозуміння.

Докладне окреслення кордонної лінії повинно бути переведене спеціальною українсько-польською комісією, складеною з відповідних фаховців.

III.

Уряд Польський признає Україні території на схід від кордону, зазначеного в арт. II цієї умови, до кордонів Польщі з 1772 року (пердрозборових), які Польща вже посідає, або набуде від Росії шляхом збройним чи дипломатичним.

IV.

Польський Уряд зобов'язується не заключати жодних міжнародних умов, направлених супроти України; до того ж зобов'язується Уряд Української Народньої Республіки супроти Річи Посполитої Польської.

V.

Права національно-культурні, які Уряд Української Народньої Республіки забезпечить громадянам польської національності на території Української Народньої Республіки — будуть в не меншій мірі забезпечені громадянам національності української в межах Річи Посполитої Польської і на відворот.

VI.

Заключаються спеціальні економічно-торговельні умови між Українською Народньою Республікою і Річчю Посполитою Польською.

Аграрна справа на Україні буде розв'язана Конституантою. До часу скликання Конституанти, юридичне становище землевласників польської національності на Україні определюється особливою згодою між Річчю Посполитою Польською і Українською Народньою Республікою.

VII.

Заключається військова конвенція, що становить інтегральну частину цієї умови.

VIII.

Умова ця застається таємною. Вона не може бути передана третій стороні чи бути опублікованою в цілості, чи почасти інакше, як тільки за взаємною обох контрактуючих сторін, за винятком арт. I, який буде оголошено по підписанню цієї умови.

IX.

Умова ця вступає в силу негайно по підписанню її контрактуючими сторонами.

Підписано в Варшаві квітня 21 дня 1920 року в двох примірниках, зложених один по мові українській і один — в мові польській з застереженням, що в разі сумніву текст польський буде вважатися за міродайний.

Керownik Міністерства Закордонних Справ Української Народної Республіки	Андрій Лівичський
Керownik Міністерства Закордонних Справ Річи Посполитої Польської	Ян Домбський

Копія з оригіналу. Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 11012. — Т. 12. — Арк. 1, 2.

**Військова конвенція між Польщею і УНР, підписана у Варшаві
24 квітня 1920 року**

ВІЙСЬКОВА КОНВЕНЦІЯ ПОМІЖ ПОЛЬЩЕЮ І УКРАЇНОЮ

1 §. Сучасна військова конвенція складає інтегральну частину політичної конвенції з дня 21 квітня 1920 р., входе з нею рівночасно в життя і обов'язує аж до завартя сталої військової конвенції поміж Польським урядом і Українським.

2 §. Польські та Українські війська відбувають акцію спільно як війська союзні.

3 §. В разі спільної акції польсько-української проти совітських військ на теренах Правобережної України, положених на Схід від сучасної лінії польсько-більшевицького фронту, військові операції відбуваються по взаємному порозумінню начальної команди Польських військ і головною командою Українських військ під загальним керуванням начальної команди Польських військ...

4 §. Начальна команда Польських військ приділить до оперативних штабів Українських військ своїх старшин, а головна команда Українських військ приділить, в порозумінню з начальною командою Польських військ до Польських команд, частин, інституцій і т. д. своїх зв'язкових старшин.

5 §. Війська, предоставлені головною командою Українських військ, до розпорядження Начальної команди Польських військ, уживе ця команда, стосовно до оперативних потреб, нею накреслених на теренах України, по можливости не розроблюючи їх на дрібні тактичні одиниці. В мірі поступу акцій і посільки оперативні умови на те позволят, на

бажання головної команди Українських військ, начальна команда Польських військ якнайскорше скупчить Українські одиниці разом і призначить їм власний район ділання і спеціально стратегічне завдання, з метою віддання їх з поворотом до безпосереднього розпорядження головної команди Українських військ.

6 §. З моменту розпочати спільної акції проти большевиків Український уряд обов'язується доставляти продукти для Польської армії, оперуючи на цім терені, в кількості згідно оперативному плану головної артикули: мясо, сало, борошно, збіжжа, крупу, овочі, цукор, овес, сіно, соломі і т. п. на підставі харчових норм, обов'язкових в Польському війську, і потрібні підводи.

а) З тою ціллю до команд Польських дивізій і армій будуть приділені цивільні комісари чи Українські провіантські старшини, обов'язком котрих буде заосмотрювати дивізію (армію) необхідною кількістю харчових продуктів та підвод.

б) В разі недоставлення Українським урядом потрібних продуктів, цивільний Український комісар, в порозумінні з інтендантурою дивізії (армії) переводить реквізиції потрібних продуктів серед місцевого населення, розчитуючись реквізиційними квитками, оплаченими і гарантованими Українським урядом і виробленими в двох мовах: польській та українській. На квитках повинно бути зазначено поіменовання і вагу туші чи продуктів, а відносно підвід та коней — кількість їх та час уживання.

По мірі можливости за доставлені підводи платиться в той же час повна сума в розмірі, поставленому Українським урядом. На квитку має бути зазначено, що при реквізиції заплачено лиш частину належного з зазначенням суми і що решта буде виплачена Українським урядом пізніше.

Український уряд обов'язується достарчати Польському війську відповідну готівку з метою безпосередньої заплати мешканцям частини належних їм грошей за доставлені продукти, стосовно до максимальних цін, які будуть встановлені Українським урядом. Польське військо буде преміювати реквізиційні квитки, а також свідоцтва, оплачені готівкою, — сіллю, нафтою чи иншими продуктами першої потреби, згідно норм і інструкцій, які будуть окремо видані. До Українських одиниць будуть приділені польські господарчі старшини з метою стеження та переведення одноманітного преміювання.

с) Харчові продукти, не доставлені Українським урядом, а тому доставлені Польським урядом, обраховані згідно Польських встановлених норм, покладаються на Український уряд в польській валюті і стосовно до цін, унормованих для війська в Польщі.

д) Тимчасово відношення української валюти до польської, обов'язкове в війську до завартя фінансової конвенції, буде встановлено начальною Командою Польських військ в порозумінні з головною командою Українських військ.

7 §. В разі заняття вищеуказаного терену військами польсько-українськими чи польськими, начальна команда Польських військ полишає за собою право керування під час даної військової акції всіма залізничними лініями, при чому Український залізничний персонал залишається на своїх посадах. Про випадки і причини звільнення Українська влада буде повідомлятися. До Польських військово-залізничних влад в мисль § 4, будуть приділені Українські зв'язкові старшини. Український уряд приступить невідкладно до організації цілковитого залізничного апарату з метою прийняття залізниць під власне керування. Час, спосіб, порядок прийняття будуть определени особливим укладом. Польське командування допоможе Українським залізницям рухомим складом, опалом, шмаровидлом і іншими матеріялами, потрібними для експлуатації і забезпечення праці залізниць. З метою контролю буде переводитися учот всім перевозкам, а також пересуванню всякого залізничного матеріялу згідно з порядком, встановленим наказом начальної команди Польських військ в порозумінню з головною командою Українських військ.

8 §. З моменту розпочаття офензиви і заняття нових теренів Правобережної України, положених на Схід від сучасної лінії польсько-большевицького фронту, Український уряд організує на них свою владу і адміністрацію цивільну і військову. Тили Польських військ буде охороняти Польська жандармерія польова і Польське етапове військо; зміна Українською владою наступить на підставі осібної умови, після сформування Української жандармерії, а також Українських етапових військ. На час виконання служби Польською жандармерією і Польськими етаповими військами буде призначено до Українських адміністраційних влад Польських зв'язкових старшин. Влада на дотепер занятих теренах, які, на підставі політичної умови, признаються Українській Народній Республіці, полишається тимчасово в руках Польської влади, а Український уряд організує свій адміністративний апарат і, по мірі того організування, влада на тих теренах, по порозумінні з Польським урядом, переходить до рук Українського уряду.

З моменту підпису сучасної конвенції в Кам'янці-Подільському відновлюється функціонування Українських Центральних Державних Установ. Начальна команда Польських військ негайно видасть наказ, аби місцева влада військова і цивільна оказала цьому всіляку поміч.

9 §. По виконанню загального плану спільної акції, евакуація Польських військ з терену України повинна початися по пропозиції одної з договоряючих сторін, а технічне виконання евакуації наступить на підставі взаємного порозуміння начальної команди Польських військ з головною командою Українських військ.

10 §. Український уряд приймає виекіпіровання, заосмотрення і утримання Українських частин, сформованих на території Польщі і яким чином начальна команда Польських військ, чи Польське міністерство військових справ оказало чи буде оказувати поміч в продуктах, екіпіровці, зброї, амуніції і всякого роду військових матеріалах.

11 §. На Польській території продовжується організація Українських частин, як то мало місце до цього часу в Берестю, аж до часу, коли така організація буде можлива на власній території.

12 §. Начальна команда Польських військ обов'язується доставити для Українських військ зброю, амуніцію, снаряження і одяги в кількості, потрібній для трьох дивізій, згідно штатів, встановлених для Польської дивізії зо всіма її санітарними і иншими тилowymi закладами і поставить ці матеріали заосмотрення до распорядимости Українського міністерства військових справ. Річі, замовлені чи закуплені Українським урядом за кордоном, вивезені чи перевезені до місця перебування Української армії, завдяки старанням Польського уряду, будуть залічені в кількість вищеназваних матеріалів заосмотрення.

13 §. Ціла здобича залізнична, за винятком панцерних потягів, взятих в бою, а також инша військова здобича, крім рухомої, взятої в бою, становлять власність Української Держави. Подробиці будуть встановлені окремою умовою.

14 §. Подрібна умова фінансово-господарча, а також залізнична конвенція, що торкається сучасної конвенції, будуть за варті додатково.

15 §. Обидві сторони мають право запропонувати завартя сталої військової конвенції в час, признаний кожною стороною за відповідний. Аж до завартя нової — обов'язує сучасна конвенція.

16 §. Обидві сторони зобов'язуються тримати цю конвенцію в тайні.

17 §. Ця конвенія пишеться на мовах Польській і Українській.

Обидва тексти обов'язуючі. В разі сумніву рішаючим є польський текст.

Ця конвенція підписана в Варшаві 24 Квітня 1920 року, зі сторони Польської — майором Валеріаном Славеком та капітаном Вацлавом Ендрижевщем, на підставі уповноваження Мін. Військ. Справ Р.П.П. від 21 квітня 1920 р., ч. 4160 В.Р.Т. Зі сторони Української — Генер. Штабу генерал-хоружним Володимиром Сінклером та Генер. Штабу

підполковником Максимом Дідовським, на підставі уповноваження Заступника Голови Ради Народніх Міністрів У.Н.Р. від 23 квітня 1920 р., ч. 1931.

Уповноваження взаємно обмінані.

Шелухин С. Варшавський договір між поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 року. — Прага, 1926. — С. 33—36.

Протокол засідання Уряду УНР у Кам'янець-Подільському щодо відродження державного життя на звільненій території України 8 травня 1920 року

ПРОТОКОЛ

Засідання Ради Народніх Міністрів під Головуванням п. ГОЛОВИ ДИРЕКТОРІЇ відбувшогося 8 травня 1920 р. в Кам'янці на Поділлію.

Присутні: Міністри — Огієнко, Сальський, Красний, Білінський, Косенко, Шадлун, Кер. Мін-ми — Мершинській, Доладний, Пилипчук, Держ. Контрольер Кабачков і Кер. Справами Директорії.

ГОЛОВА ДИРЕКТОРІЇ, відкриваючи засідання, пропонує обговорити ті питання, які були порушені ним при зустрічі з п. Пілсудським і винести конкретні рішення.

1. Аграрна справа. Опублікування відозви правительства с приводу аграрної справи відкладена. До приїзду п. Міністра Земельних Справ Стемневського.

2. Справа Валюти. Справа поділяється власне на дві частини — справа взаємовідносин польської марки і української гривні і справа відносно совітських інших грошей, які ходили при большевиках.

Перша справа згідно військовій конвенції має бути вирішена торговельною конференцією, а до того часу курс марки встановлюється Гол. Ком. Польських Військ в порозумінні з Гол. Гол. Ком. Укр. Військ. Що торкається інших валют, то Рада Міністрів після довгих дискусій вирішує, аби Міністерство Фінансів видало оголошення про необов'язковість інших валют, крім української.

При цьому Міністерство в своїому оголошенні повинно зазначити, які саме українські купюри мають ходити. Текст оповіщення має бути еластичним.

Справа взаємовідносин польської і української валюти має бути негайно вирішена в Винниці по приїзді.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВИ РАДИ НАРОДНІХ МІНІСТРІВ МАЄ ПОСТАВИТИ ЦЮ СПРАВУ НА ОБГОВРЕННЯ В ПЕРШОМУ ЗАСІДАННЮ ПО ПРИЇЗДІ ДО ВИННИЦІ.

3. Справа декретів про націоналізацію і соціалізацію. Рада Міністрів приймає таку пропозицію — "ВИРОБИТИ ТЕКСТ ПОСТАНОВИ ВІД УРЯДУ У.Н.Р., ЩО ВСІ ЗАКОНИ І ДЕКРЕТИ ЯК ТАК ТАК ЗВАНОВОГО СОВІТСЬКОГО УКРАЇНСЬКОГО, ТАК І СОВІТСЬКОГО РОСІЙСЬКОГО УРЯДУ АНУЛЮЮТЬСЯ І НЕ МАЮТЬ ЖАДНОЇ СИЛИ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ, ВІДНОВЛЮЄТЬСЯ ЧИННІСТЬ ЗАКОНІВ УКР. НАР. РЕСПУБЛІКИ".

4. Фінансова справа. Виянюється справа з тими джерелами, які можуть дати державі деякі прибутки: намічаються такі податки: на цукор (по підрахунку п. Моршинського продаж цукру, що залишився в чотирох цукроварнях на лінії Бар—Могилів, має дати до 15 міл. карб., земельний податок на нерухомости в містах і містечках, подорожний налог дасть 10 міл. збільшенню його в десять раз), гербовий збор, промисловий збор, заем, одноразовий налог, шкільний налог.

Обложення аналогом усіх увеселительних вистав, концертів, кінематограф. - ПОСТАНОВЛЕНО: ПРЕДЛОЖИТИ МІНІСТРУ ФІНАНСІВ І ДЕРЖАВНОМУ КОНТРОЛЬОРУ ПЕРЕКЛАСТИ НА НАЙБЛИЖЧЕ ЗАСІДАННЯ ПРОЕКТ НАЛОГУ НА ЗРЕЛИЩА ЗАЗНАЧЕНИХ СТАВОК НАЛОГУ, А ТАКОЖ ВНЕСТИ ПРОЕКТ ЗБІЛЬШЕННЯ НАЛОГУ ГЕРБОВОГО, ПОСТАНОВИВШИ, АБИ НАДАЛІ ВСІ ПРОХАННЯ І СКАРГИ ДО РІЖНИХ ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВ ОБОВ'ЯЗКОВО ПРИЙМАЛИСЯ ЛИШЕ ПО ОПЛАТІ ЇХ ГЕРБОВИМ ЗБОРОМ.

Шкільний налог. ПОСТАНОВЛЕНО: ДОРУЧИТИ п.п. КЕРУЮЧОМУ МІНІСТЕРСТВОМ ОСВІТИ, МІНІСТРУ ОГІЄНКО І КЕРУЮЧОМУ МІНІСТЕРСТВОМ ФІНАНСІВ ОБГОВОРИТИ ЦЮ СПРАВУ І ВИНЕСТИ НА РОЗГЛЯД РАДИ МІНІСТРІВ.

Заем. Голова Директорії інформує щодо заходів Міністра Фінансів в справі займа і щодо перспектив займа з Польщі. ГОЛОВНИЙ ОТАМАН ПРИЙМАЄ НА СЕБЕ ЦЮ СПРАВУ В СМИСЛІ ПОРОЗУМІННЯ З п. ПІЛСУДСЬКИМ В ЦІЙ СПРАВІ ПРИ НАЙБЛИЖЧОМУ ПОБАЧЕННЮ І ПОВІДОМИТИ ТАКОЖ п. МИХАЙЛОВА В ВАРШАВУ, АБИ ВІН ВЖИВАВ ВІДПОВІДНИХ ЗАХОДІВ В ЦІЙ СПРАВІ З СВОГО БОКУ.

О д н о р а з о в и й н а л о г. Постановлено: ДОРУЧИТИ МІН. ФІНАНСІВ, МІНІСТРУ ЄВРЕЙСЬКИХ СПРАВ І МІН. НАРОДНИХ ГОСПОД. ВИРОБИТИ ПРОЕКТ ТАКОГО НАЛОГУ І ПРЕДСТАВИТИ ЙОГО НА ЗАТВЕРДЖЕННЯ В РАДУ МІНІСТРІВ.

П о д о х о д н и й н а л о г. Постановлено: ДОРУЧИТИ МІНІСТРУ ФІНАНСІВ ПЕРЕГЛЯНУТИ ЗАКОН ПРО ПОДОХОДНИЙ НАЛОГ І ВНЕСТИ НА ЗАТВЕРДЖЕННЯ РАДИ НАРОДНИХ МІНІСТРІВ.

Обговорюється справа з готівкою, яка виходить з експедиції. Ухвалено: ВІДПУСКАТИ З ГОТІВКИ ЕКСПЕДИЦІЇ ВІЙСЬКОВОМУ МІНІСТЕРСТВУ 2/3 ВСІЄЇ ГОТІВКИ, А РЕШТУ МАЄ РОСПРЕДІЛИТИ МІЖ ІНШИМИ МІНІСТЕРСТВАМИ ГОЛОВА РАДИ НАРОДНІХ МІНІСТРІВ ЧИ ЙОГО ЗАСТУПНИК В ПОРОЗУМІННЮ З МІНІСТРОМ ФІНАНСІВ.

Справа заосмотрення армії: Постановлено — РАДА МІНІСТРІВ ДОРУЧАЄ МІНІСТРАМ НАРОДНЬОГО ГОСПОДАРСТВА, ВІЙСЬКОВОГО І ФІНАНСІВ ЗАЙНЯТИСЯ СПРАВОЮ ПОСТАЧАННЯ АРМІЇ В ТАКИЙ СПОСІБ, ЩОБ ДО НЬОГО, КРІМ КООПЕРАТИВ, БУЛИ ПРИТЯГНУТІ ШИРОКІ ПРОМИСЛОВІ КОЛА, ПО МОЖЛИВОСТІ БЕЗ АВАНСІВ, КРІМ ТОГО, ДОРУЧИТИ МІНІСТРУ ФІНАНСІВ З'ЯСУВАТИ СКІЛЬКИ БУЛО ВІДПУЩЕНО КООПЕРАТИВАМ ГРОШЕЙ, І В РАЗІ НЕВИКОНАННЯ ВЗЯТИХ НИМИ НА СЕБЕ ОBOB'ЯЗКІВ І НЕПОВЕРНЕННЯ АВАНСІВ, ДОРУЧИТИ ВИЩЕЗАНАЧЕНИМ ТРЬОМ МІНІСТРАМ ВЖИТИ ВІДПОВІДНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО КООПЕРАТИВІВ.

ДОРУЧИТИ МІНІСТРУ ФІНАНСІВ ПЕРЕГЛЯНУТИ ВСІ ФІНАНСОВІ ЗАКОНОПРОЕКТИ.

Справа з прийомом п. ПІЛСУДСЬКОГО в Винниці — АСИГНУВАТИ СІМСОТ ТИСЯЧ КАРБОВАНЦІВ НА УЛАШТОВАННЯ ЗУСТРІЧІ І ВИБРАТИ ПРЕДСТАВНИКА ВІД УРЯДУ.

Керуючий справами Директорії М. Миронович.

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 1131. — Оп. 1. — Спр. 35. — Арк. 54, 55.

Лист членів Директорії УНР Ф. Швеця та А. Макаренко до С. Петлюри про політичну ситуацію в Україні

8 червня 1920 року

Копія

УКРАЇНСЬКА НАРОДНЯ РЕСПУБЛІКА.

ЧЛЕНИ ДИРЕКТОРІЇ

До

8 червня 1920 р.

ПАНА ГОЛОВИ ДИРЕКТОРІЇ У.Н.Р.

С. В. ПЕТЛЮРИ.

Високоповажаний Симоне Василевичу!

Політичні події, які зайшли в останні дні на Україні, примушують нас звернутись до Вас як до Голови Директорії У.Н.Р. з цим нашим офіційний листом.

Дорогою неурядової інформації (за цілковитою відсутністю останньої з боку Уряду і Вашого) довідались ми:

1. Що Ви уклали в імені Директорії У.Н.Р. миру і інші угоди між У.Н.Р. і Річю Польською Посполитою;

2. що внаслідок цього після Вашого заклик, відбувається нині похід військ Річи Польської Посполитої на території УНР;

3. що, користуючись обставинами, які утворились на Україні внаслідок зазначених вище політичних та військових акцій, Ви вживаєте, — в тісній порозумінні і контакті з сучасним польським урядом, за відомом деяких українських громадських верств, що стоять на боці вчиненої Вами угоди, — заходів до відновлення діяльності апаратів державної влади на території У.Н.Р., занятої польськими військами.

З огляду на то, що зазначені тут політичні акти, військові події і той курс внутрішньої політики Уряду У.Н.Р., який намічається Вами при цих нових обставинах:

а) вимагають до себе найпильнішої уваги, всестороннього обмірковання і рішення з боку Директорії як тимчасової Верховної Влади нашої Республіки, на яку, як на колектив Перший Конгрес Трудового Народу з'єднаної Соборної України поклав обов'язок стояти на сторожі як національно-державних інтересів Соборної України, так само і соціально-економічних інтересів всіх працюючих верств;

б) а наколи б таке рішення відбулося вже без повідомлення нас. Вашою власною волею, — вимагають в цім останнім випадку виразного до себе відношення з боку нас як Членів Директорії, що не сказали ще в цій справі свого слова і в той же час несуть відповідальність за долю Республіки, — ми маємо за шану прохати Вас подати нам слідуєчі відомости:

1. Чи дійсно укладено Вами в імені Директорії У.Н.Р., чи в імені Вашому особисто, згадані вище, або які-небудь інші зобов'язуючі У.Н.Р. державно-політичні Договори, угоди чи умови з урядом Річи Польської Посполитої, і, якщо укладено, то: а) в якій редакції, б) за згодою яких відповідальних груп, партій і організацій Соборної України і в чому та в якій формі ця згода виявилась, в) чи ухвалено ті акти Радою або Кабінетом Міністрів УНР.

2. Чи дійсно по Вашому заклик війська Річи Польської Посполитої займають територію У.Н.Р., з якою ціллю і на яких умовах вони це роблять, та з чийого наказу і коли можуть звільнити заняту ними територію У.Н.Р.

3. Чи дійсно укладена Вами з урядом Річи Польської Поспол. угода і посування військ польських на укр. територію з конечною необхідністю впливають на внутрішню політику УНР в напрямку зміни вправо дотеперішнього курсу політики Директорії, що в основі своїй має передовсім оборону соціально-економічних і національно-політичних інтересів трудового селянства і робітництва, — зокрема:

а) Чи вимагають зазначені факти сформування нового Кабінету Народних Міністрів У.Н.Р. з представників виключно правих верств населення з участю, а то навіть з перевагою елементів неукраїнської національності;

б) Чи дійсно унеможлиблюють нові обставини переведення земельної реформи по закону, ухваленому Директорією У.Н.Р. і

в) Чи дійсно унеможлиблюють вони також організацію адміністративно-господарчої місцевої влади на принципах, ухвалених Трудовим Конгресом.

Ці відомости щиро прохаємо Вас подати нам по можливості в найдокладнішій і цілком вичерпуючій формі і в найблищий час.

ЧЛЕНИ ДИРЕКТОРІЇ: Проф. Ф. Швець
А. Макаренко.

Оригінал. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 1429. — Оп. 5. — Спр. 11. — Арк. 46, 47.

Лист професора Ф. Швеця до С. Петлюри з повідомленням про складання ним і А. Макаренком обов'язків членів Директорії

10 червня 1920 року

Високоповажний Симоне Васильовичу!

10 червня я і пан Макаренко постановили припинити нашу роботу і, нарешті, звернути увагу на стан нашого здоров'я.

З щирим поважанням до Вас,

Проф. Ф. Швець.

Оригінал. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 1429. — Оп. 5. — Спр. 11. — Арк. 54.

Лист С. Петлюри до міністра закордонних справ УНР А. Лівіцького стосовно поточних справ

27 червня 1920 року

Персонально

Міністру Закордонних Справ УНР

Шановний Андріє Васильовичу

Посилаю на Ваші руки для знайомлення листа гр. Тишкевича од 1) 18/V п/р і доручення до нього. Прошу дати відповідь на запитання та сумніви Тишкевича, котрому я безслівно вірю. Треба подбати, щоб він мав можливість працювати. Галіпа слід викликати. У листі на ім'я Тишкевича прошу зауважити про моє довір'я до його праці. Так само прошу дати належне повідомлення Хр. Барановському, щоб він заопікувався справою нашої репрезентації в Парижі з боку фінансового.

Зараз такий мент, коли ціль листа повинна розвинути якнайширшу діяльність. Проте дати йому так само інформації про наші наміри і військові перспективи в порозумінню з Воєнміном. Колосовський може одвезти папери Тишкевичу і повертатись назад, як й умовився з Воєнміном. Маршрут Колосовського через Варшаву.

Р. С. Всю переписку поверніть мені.

З поважанням, Петлюра.

27/VI-1920 р.

Оригінал. Рукопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 23. — Арк. 3.

Лист С. Петлюри до А. Лівичького щодо зносин з російським генералом Врангелем **27 червня 1920 року**

Шановний Андріє Васильовичу

З листа гр. М. Тишкевича, переданого мною Вам через міністра Стемповського, Ви довідаєтесь про можливість нападу на наше військо з боку Врангеля. Чутка, подана Тишкевичем, не оперта на певних фактах. Навпаки: повідомлення посла Славінського і інформації, привезені секретарем нашого Посольства в Румунії, ніби суперечать агресивним намірам Російського Добровольчого командування. Представляють справу так, що це командування хоче зав'язати зносини з нашим урядом, хоча би ціною визнання нашої державності. Я гадаю, що в цій неясній і ускладненій справі наш уряд повинен додержуватись суворої обережності в кожному разі повідомлення, які надходять до нас з Праги, Букурешту про бажання Добровольчого командування зав'язати з нами доброзичливі стосунки не знаходять підтвердження в декларативних заявах Врангеля, який, оскільки мені відомо, ні разу і ніде не підкреслював цієї доброзичливості. Промовчування українського моменту в заявах Врангеля скоріше свідчить про стару — нам ворожу — позицію Добровольчого командування в укр. справі. Отже, при розмовах про сю тему чи директивах нашим послам слід, на мою думку, виявляти певну обережність і не в'язати себе якимись авансами. Для виявлення настрою серед війська Врангеля по моему наказу до Криму відїхали спеціальні люде.

З повагою, Петлюра

27/VI.1920 р.

Проскурів

Оригінал. Рукопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 23. — Арк. 4.

10 липня 1920 року

Копія

Шановний Андрій Миколайович!

В додаток до листа мого від 4—7.VII ц. р., переданого через Олексюка,* поспішаю подати Вам кілька уваг та інформацій в зв'язку з тим status quo, яке утворилось під зглядом стратегічним і політичним. Польська армія на нашому відтинку одержала наказ відійти на Збруч. Чи вона вирішила битися на цьому рубежі — невідомо. В зв'язку з наказом і наша армія відтоді (щоб не бути оточеною і обрізаною) може залишити територію нашу, так само перейшовши Збруч. Укладається скопмлікована ситуація в Галичині. Я маю вражіння, що польська адміністрація панічно залишає її. Прихід сюди нашого війська очікується населенням Українським. Державні інтереси наші вимагають, щоби Україна не рвала з Польщею і щоби в Галичині не прийшло до вибуху проти поляків, що могло би статися, коли б спільно не вжили належних засобів.

Я мав розмови з командним складом нашої армії, і він цілковито поділяє мою думку: армія ні в якому разі не повинна бути втягнута в горячотні і необмірковані пляни декого з галицьких елементів. Отже, щоб упорядити, з одного боку, авантюристичні заходи, а разом з тим з честю вийти зі становища, — я післав до Варшави Славека як довіреного чоловіка Пілсудського з слідуючими моїми і Уряду побажаннями:

1) Польський Уряд повинен негайно видати акт, в якому засвідчує про зміну курсу в Галичині і то радикально-очевидно в напрямку здійснення національно-державних інтересів українського населення Галичини. Одночасно повинні початися перетрактації з українцями в цій справі. Гадаю, що через Вас, як офіційного представника Уряду.

2) Польський Уряд не повинен заважати вступу галичан до нашої армії, яка в останніх боях понесла великі втрати — не могла поповнитись, бо польська влада до останнього дня затримала свою згоду на мобілізацію. А зараз повинна бути поповнена, бо інакше буде дуже незначною по своїй кількості і через це небоєздатною. Очевидно, що ми повинні мати право, чи перевести мобілізацію, чи широкий вступ одкрити для охотників. Цим способом я хотів би попередити деякі ускладнення, які катастрофічно могли би відбитися на долі нашої державности.

Прошу мати на увазі мій погляд на справу. Коли б одчайдушні елементи штовхнули українське населення Галичини на повстання проти поляків, це цілковито б дискредитувало нас перед цілим світом, одрізало б всяку можливість одержати зброю для армії і тільки зміцнило б становище большевиків.

* Очевидно, правильно Олесюка. — В. С.

Я чесно хочу виконати свої обов'язки перед Пiлсудським i Польщею i вживаю разом з Урядом всiх мiр, щоб не використалось тяжке становище Польщi, а навпаки, щоб в цей момент знайдено було спiльну мову i possibilitь спiльних акцiй проти Москви. Для цього Польща повинна одмовитись вiд iмперiалiстичної полiтики, а зокрема дати possibilitь Галичинi приєднатись до України.

В обсягу наших вiдносин з галичанами я вважаю необхiдним зауважити:

а) Идею окремишньої Галицької Державности, незалежної чи федеративної з Надднiпряньською Україною, вважаю надзвичайно шкiдливою i iрреальною. Двох урядiв не повинно бути. Мусить бути один, в даний момент скомбiнований шляхом вступу кiлькох галичан до нинiшнього Кабiнету Міністрiв.

б) Зав'язання контакту супроти полякiв з большевиками вважаю недопустимим, а по наслiдкам своїм катастрофiчним для нашої Державности.

Отже, Ви повинні на пiдставi вище виложеного, увiйти в належні переговори з а) галицькими впливовими кругами, повiдомивши їх про тi заходи, яких я вже вжив в цiй справi, б) з польськими кругами i начальником держави Пiлсудським.

Висловлену мною концепцiю я вважаю за єдину вiрну, а реалiзацiя її, на мiй погляд, спасе i Польщу, i Україну. Повстання на Україні йдуть, не припиняючись; через якийсь час (короткий) через моїх представникiв, посланих в заплiля большевицької армiї, повстання повинні поширитись. Поповнена галичанами негайно наша армiя може спасти положення i дати possibilitь Польській армiї вихорувати вiд того розкладу, який помiчається в нiй завдяки вiдходу. Треба цю думку поширити серед полякiв i галицьких українцiв i за вську цiну утримати останнiх вiд провокацiй та необмiркованих крокiв.

Майте на увазi, що в цьому дусi Прокопович i Нiковський провадять розмову з Макухом та Ст. Бараном i в цiлому солiдаризуються. Я певен, що моя концепцiя спiвпадає з Вашою i тому тiльки прошу розвинути належну акцiю серед громадянства i в пресi як польській, так i українській.

Уряд переїхав в Окопи (проти Iвана Пустого), а далi, певно, на Чорткiв має переходити. Зрештою, мiсто осiдку — в залежности вiд ситуацiї. Прошу поiнформувати про змiст мого листа Мазепу i обох Ганкевичiв.

Сердечно стискаю Вашу руку, Петлюра

10/VII.1920 р.

Скала.

Копія. Рукопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 35. — Арк. 28, 29.

Лист Голови Директорії та Головного Отамана війська УНР Симона Петлюри до керівника Польської держави Юзефа Пілсудського про становище українського населення в Східній Галичині

14 липня 1920 року

Актом 21 квітня цього року уряди Польської Речі Посполитої і Української Народньої Республіки заключили історичну умову для боротьби проти споконвічного ворога обох Держав, який, прибравшись у крайню форму руйнуючої демагогії, має тенденцію повалити самостійність обох Республік і нанести великий удар давнім їх вольностям.

Та умова чесно і свято додержується обома сторонами в боротьбі, яку провадить військо і підпомагаюча його суспільність обох заприятельних народів аж до сьогоднішнього дня. В боротьбі за державну спільну вільність лилася братня кров, і кращі сини Польщі та України, одягнені в мундири старшин та козаків, своїм життям освятили і скріпили життєве значення згаданого вище історичного акту од 21 квітня ц. р.

По завзятих і переможних побідах, які одкривали широкі перспективи для майбутности і державного розцвіту обох Республік, військове щастя на разі змінилось на користь ворога і зробило ситуацію стратегічну, а разом з цим і щодо майбутности обох Республік більш поважнішою і загрожуючою.

Знаючи інтереси українського населення, його настроїв, що Україна ніколи не погодиться з соціальною і політичною програмою советської влади, знаючи вдачу противника, неорганізованість його запілля, нежиттєвість методів державного будівництва, яке він провадить, економічну руїну краю, я гадаю, що глибоко помиляються ті, хто надає тимчасовим успіхам ворога рішаче значення і вважає для себе потрібним починати з ним мирові переговори. Разом з тим я не вважаю стратегічного положення обох союзних армій таким лихим, щоби воно навівало безнадійність чи безвихідність становища. Я як Головний Отаман українських військ свідчу, що армія українська є здорова духом, перед ворогом не почуває ляку і певна є в остаточній перемозі над ним. Так само, думаю, що й лицарська польська армія по тимчасовім відвороті почуває в собі моральну силу для провадження переможної боротьби з ворогом. Цю силу можна ще більше скріпити і зробити її рішуче непереможною при полагодженні деяких справ, які в даній стратегічній чи політичній ситуації мають, на мій погляд, рішаче значення.

Українська Республіканська Армія, на чолі якої стою я, з моменту утворення єдиного польсько-українського фронту, свій відворот переводила з огляду на накази головного командування військ польських і

проводячи цей відступ контратаками, зрештою зайняла згідно цим наказам лінію р. Збруча. Штаби частин і тилових військових установ опинились на території Галичини. Цей фронт творить скомпліковану ситуацію як для армії, так і мого правительства. Будучи переконаним, що лише спільне братерське співжиття Речі Посполитої Польської і Української Народньої Республіки може забезпечити їм тривку і сталу майбутність, яка устоїть перед давнім імперіялізмом Московської Держави, хоча б і переодягненим в новітню (комуністично-демократичну) одержу, я хотів би усунути всі перешкоди, всі труднощі, які стоять на дорозі дальшого скріплення союзу обох Республік. Я свідчу, п. Коменданте, що та велика ідея, для якої я і правительство Української Народньої Республіки працювали з повним розумінням історичної її ваги і яка знайшла глибокий та сердечний відгук у серці Вашому, п. Команданте, і в серці польського громадянства, а саме — ідея польсько-українського порозуміння, контактної праці за інтереси обох вільних Республік, що вона переломила упередження невір'їв, слабодухість несталих і зв'язала золотою струною солідарности кращих представників обох заприязнених народів та повела їх шляхом, може і жертв, до слави і великої будуччини. Цій будуччині ніщо не може загрожувати, коли те взаємне довір'я, з яким ми починали велику справу польсько-українського союзу і далі не залишить нас, а навпаки буде імпульсом і базою для дальшого, так одвічального в даний мент співділання. І власне це дає мені право і обов'язок звернутись до Вас, п. Коменданте, з рядом справ, полагодження яких вважаю невідкладним і облегшуючим ту скомпліковану ситуацію, яка витворилась з огляду на стратегічне становище.

Бажаючи, щоби запілля моєї армії, яка так геройськи билась за спільні інтереси і понесла великі втрати в людях, було відповідаючим стратегічним завданням, зміцнило армію, а не кинуло її в дезорганізацію, я вважав би за конче потрібне, аби Ви, п. Коменданте, і Ваше Правительство зробили все, що одповідало б зазначеним мною стратегічним інтересам. З огляду на те, що запілля — Східня Галичина, і ще незагоєна рана для її населення як польського, так і українського, я вважав би потрібним, аби ми знайшли силу духа і мужности ту рану, хоч як вона ятрить, загоїти мудрими державними засобами. Тоді, коли оба народи перед небезпекою од ворога тісніше подають один одному руки, я не хотів би, аби частина українського народу, заселяюча Східню Галичину, стояла осторонь і була штучно ізольована од участі в цій боротьбі, я не бажав би, аби справи біжучого дня і частини

наших народів стояли на перешкоді для потреб дальшої їх майбутності. І галицьку частину українського народу треба прикликати і заохотити до спільної праці. Я гадаю, що це річ не тільки можлива, але історично необхідна. З повним почуттям одвічальности за завтрішній день, за долю обох народів взятись до цієї справи, не підпадаючи наболілим враженням недавнього пережитого, а навпаки, лише думаючи про інтереси завтрішнього дня в житті Республік. А для того такі справи, як: а) амнестія всім, хто в добрій думці служби своєму народові добивався суверенности для Східної Галичини, а тепер опинився в тюрмі, полоні, або конфінованим, б) вільний вступ всіх боєдатних галичан до союзних армій, в) покликання до відповідальної участі в житті краю також місцевих українців і г) зрештою, розпочаття переговорів Польського Правительства з представниками українського населення Східної Галичини я вважаю не настільки одіозними, аби до них не можна було негайно приступити і з приводу їх не знайти спільну мову, так потрібну в теперішній мент, а ще більше для будуччини обох народів. Я і моє правитель-ство приложимо всіх сил для легшого переведення цієї справи.

21 квітня цього року знайшлось у нас спільне довір'я, яке дало нам умову, щоб, переломивши традиції століття, повести армії наших народів дружньо на спільного споконвічного ворога. Тепер це наше взаємне довір'я скріплене і осягнене пролітою кров'ю лицарів і безумовно взаємною вірністю. Покликаючись на те, впевняю, що вжиття заходів з боку Вашого, п. Коменданте, і Вашого Правительства, аби в Східній Галичині утворити такий самий спільний ґрунт для згідного союзного співділання проти московського імперіялізму, найде і там зрозуміння і відповідний відгук, виведе тамошнє населення з бездорожжя на ясний вірний шлях і буде новим історичним фактом, який дасть нам змогу перемогти не тільки тепер, але завсігди, і не тільки теперішнього, але кожного ворога нашої спільної державної волі. Про це треба думати нам, які перед історією і членами теперішнього покоління, відповідаємо не тільки за сьогоднішнє, але й за майбутнє.

З щирою приязню і відданістю,
Ставка 14/VII. 1920 р.
В полі.

Петлюра

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 2696. — Оп. 2. — Спр. 420. — Арк. 11, 12 зв.

Лист С. Петлюри до заступника Голови Ради Міністрів УНР А. Лівницького щодо ситуації, що склалася в українсько-польських відносинах

24 липня 1920 року

Копія.

Заступнику Голови Ради Міністрів УНР. А. М. Лівницькому.

Ситуація в зв'язку з стратегічним становищем ускладнюється. Я маю враження, що мій лист на ім'я Пілсудського своєчасно Вами не вручено Начальнику Панства. З посередніх повідомлень одержав відомости, що на 11/VII. Рада Оборони Панства з власної ініціативи мала викликати Михайлова для розмов в галицькій справі. Вважаю неодповідаючим нашим державним інтересам зазначене запізнення вручення листа. З одержаних зі Львова часописів я бачу, що польська преса умістила певні уступи з листа, але про долю останнього й про наслідки не знаю нічого. Це ускладняє моє становище і зв'язує руки. В кожному разі вважаю необхідним поінформувати Вас про ті заходи, які я намітив вчинити.

Отже:

а) По повороті В. Прокоповича з штабу нашої армії (25/VII.) я матиму з ним нараду і укладу текст телеграми чи листа на ім'я Пілсудського: в цьому звертанні я запитаю про долю мого листа, мотивуючи це тяжким стратегічним становищем і необхідністю ясности плянів на майбутнє. В такому становищі, як зараз, армія не може довго бути. Поляки не дають ні заосмотрення, ні постачання, в яких бачу неоправдане недовірря та запідозріння. До цього часу — з моменту переходу р. Збруч — армія нічого од Поляків не отримала. Коли так тягтись буде, армія буде само вільно брати: ексцеси і зловживання неминучі.

б) Якщо на протязі певного числа днів я не отримаю відповіді — буду вважати себе вільним од контактних обов'язків супроти польського командування, і якщо большевики прорвуть фронт, а поляки підуть на неможливі для нас умовини перемирря, чи миру, то, спасаючи і нашу армію, і нашу державність, примушений буду поступити так, як того вимагають інтереси української державности.

в) В зв'язку з §6 я вважаю необхідним перетягти нашу шосту дивізію Безручка з Полісся до нашої армії.

д) Всі ланцуцькі поповнення необхідним вважаю переправити до дівої нашої армії, бо остання, терплючи втрати, не має жадних поповнень і стає менше боездатною. Прошу зауважити ген. Зелінському, що поповнення з Ланцуту і з інших міст повинно негайно переправити до нашої армії через Чортків і що всяке загаювання цієї справи для нас приносить найтяжчі наслідки. Ще в Замості я давав в цій справі категоричні

накази ген. Залінському — вимагаю точного виконання і то в дусі точного виконання моїх наказів. Щодня йдуть за Збруч тяжкі бої, в яких гинуть наші люде, а поповнень немає. Так довго ми витримати не можемо. В цілях скорішого перетранспортування поповнень з Ланцуту я на домагання армії висилаю туди кількох старшин з Дієвої Армії.

З докладними відомостями та інструкціями пропонуватиму В. Прокоповичу від'їхати на день—два до Вас у Варшаву.

24/VII-1920 р.

З повагою, ПЕТЛЮРА.

Пост-скріпtum. До Букарешту прибув ген. Кірей од Врангеля в справі встановлення військового контакту з нами. Він веде переговори з Мацієвичем. Вчора у мене був французський капітан: повідомив про Кірея і Врангеля і запитав про мій погляд на це. Я одповів, що не маю заперечень проти переговорів в справі військового контакту. Приватні відомости говорять, що в тилу Врангеля до праці приступають українські комісари за згодою Врангеля. В. Прокоповича чекаю з армії сьогодні. По повороті він від'їде назад до Уряду і певно до Вас на день—два.

24/VII-1920 р.

ПЕТЛЮРА.

З оригіналом згідно: Ф. Крушинський.

Сотник і Ад'ютант.

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. — Оп. 1. — Спр. 171. — Арк. 5, 6.

Лист Симона Петлюри Командуючому Дієвою Армією Михайлу Омеляновичу-Павленку щодо переговорів з більшовицьким командуванням про перемир'я

25 липня 1920 року

Секретно

Командуючому Дієвою Армією

Ген. Поручнику

Омеляновичу-Павленку.

В порозумінню з головою Ради Міністрів пропоную Вам послуги через Головне Командування польських військ до Головного Командування Світської Армії пропозицію про завішання зброї в цілях розпочаття мирових переговорів між нашим Урядом і Урядом Світів.

Одночасно пропоную Вам вжити всіх засобів і подвійної енергії для скріплення духа і підвищення боєздатности нашої армії, аби вона го-

това була, в разі потреби до провадження дальшої боротьби з ворогом нашої Державности. Докладніші вказівки в цій справі, забезпечуючи наші інтереси, як державні, так і військові, будуть мною далі Вам персонально.

Головний Отаман Петлюра.

25/VII.1920

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3890. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 16.

Лист С. Петлюри до К. Мацієвича із директивами щодо дій українських військ за відповідних обставин

7 серпня 1920 року

Копія

Шановний Кость Андріянович.

В зв'язку з акцією ген. Врангеля на півдні України, я вважаю необхідним подати вам деякі уваги та директиви, якими слід керуватися при відповідних обставинах.

1) Головне Командування Українських Військ не може ігнорувати присутности на нашій території певної реальної сили ворожої большевикам. Для того координація в майбутньому — коли наша армія перейде з Галичини на свою територію — операцій нашої армії з армією ген. Врангеля є можливою і доцільною. Головне наше Командування справу цю практично розв'яже. Коли поляки знову будуть наступати проти большевиків на терені Правобережної України, то це розв'язання мало би наступити за порозумінням з польським ген. штабом. Не передрішаючи майбутніх оперативних плянів, я гадаю, що контакт в оперативних акціях з армією ген. Врангеля може виявитись лише в формі розмежування районів, де мають одбуватись ці акції. Натуральна річ, що найкраще було би, коли б Правобережжя посідала би наша армія, а армія Врангеля йшла собі по лівому березі — поки наше військо шляхом мобілізації не скрипиться остільки, щоб могло зайняти і Лівобережжя.

2) Політичні договори з командуванням ген. Врангеля в цю пору були би несвоечасні і недоцільні. Акція політична наразі могла би обмежитись використанням настроїв українських серед Врангеля, тим більше, що в ній мається значний % українців.

3) Зайняття Одеси десантом Врангеля з метою передачі її нам, я вважаю недоцільним, бо це потягло би за собою з нашого боку компенсації ген. Врангелю, питання, про які в дану пору я вважаю недоцільним.

4) Слід звернути увагу на використання українських військових, порозкиданих по Болгарії та Югославії, для нашої армії, про що я пишу Вам окремим листом.

5) Для координації акції в зазначеному порядку вважаю необхідним, аби Ви повідомили належним чином про дані Вам інформації та директиви наших послів в Туреччині, Греції та Югославії.

7/VIII-1920 р.

З правдивою повагою, ПЕТЛЮРА.

Ставка. З оригіналом згідно: Ф. Крушинський. Сотник і Ад'ютант.

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3809. — Оп. 2. — Спр. 10. — Арк. 2.

Пропозиції щодо підготовки старшин Генерального Штабу Армії УНР з висновком С. Петлюри

24 серпня 1920 року

Зразок

У.Н.Р.

НАЧАЛЬНИК

ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ ПАНУ ГОЛОВНОМУ ОТАМАНУ.

24 серпня 1920 року

Ч. 064.

С т а в к а.

ДОКЛАД.

Турбуючись про доповнення кадра старшин Генерального Штабу і маючи на меті розвертання Армії в майбутньому, мушу докласти низчислідуюче:

В сучасний мент в Українській Армії мається біля 25 старшин Генерального Штабу, що не вистарчає навіть на Армію в такому малому складі, в якому вона зараз перебуває, не кажучи вже про Генеральний Штаб, Військове Міністерство і Юнацьку Школу, в котрих також потрібні старшини Генерального Штабу.

Способів придбати старшин Генерального Штабу всього 3:

1) Покликати на Українську службу старшин Генерального Штабу з-за кордону;

2) Командирувати наших старшин до закордонних Академій;

3) Відкрити у себе спочатку скорочені курси для старшин Генерального Штабу, а потім і Академію.

Перший спосіб дає змогу поповнити кадри старшин Генерального штабу в найкоротший термін і в значній кількості, але ж має багато негативних сторін: 1) притягуючи старшин ріжних держав, ми получимо

провідників різних військових шкіл, систем і поглядів, що, безумовно, на перших порах буде перешкоджати праці і вимагати від Українських старшин Генерального Штабу і старших муштрових начальників особих зусиль для координації праці і переведення її в бажаному для нас напрямку; 2) Незнання мови цими старшинами також буде значно гальмувати працю; 3) Незнайомість їх з нашим краєм, нашою Армією і її духом викликає неможливість призначити їх на вищі посади по Генеральному Штабу; 4) Ці старшини будуть коштувати Державі значно дорожче своїх.

Другий спосіб, безумовно, повинен дати добрих старшин Генерального Штабу, але ж у незначній кількості, що не може задовольнити наших потреби, позаяк закордонні академії, коли й будуть приймати наших старшин, то в обмеженій кількості (не більше 3—5 чоловік на Академію); Цих старшин ми можемо дати не раніш, як через 3 роки з моменту командировки їх, позаяк цим старшинам може з початку прийдеється лише учити закордонну мову. Крім того, коли ми будемо командирувати старшин в різні закордонні академії, знов будемо мати різні військові школи і погляди в Армії.

Третій спосіб цілком в наших руках і від нас буде залежати скільки і яких старшин ми самі підготовимо. Звичайно, на перших порах ми повинні будемо обмежуватись тільки скороченими курсами, але ж потім при першій же можливості необхідно відкрити свою Академію Генерального Штабу. Не треба закривати вічі на те, що на перший час старшини-курсанти не будуть цілком відповідати тим вимогам, котрі ставляться до старшин Генерального Штабу, але ж це будуть наші старшини, добре знаючі нашу Армію, її устрій, її дух. Таких старшин ми можемо дати через 6—8 місяців.

На якому ж з нищезазначених способів треба зупинитися?

Я рахую, що нам не слід ігнорувати ні жадного способу, маючи на меті лише як можна скоріш поповнити кадри старшин Генерального Штабу, відсутність належної кількості котрих буде страшно гальмувати працю в майбутньому при розвертанні Армії і при навчанні старшин, юнаків і козаків. Практически, на мій погляд, вже тепер необхідно зробити слідує:

1) Покликати з-закордону не менш 100 молодших старшин Генерального Штабу, ліпше всього французьких.

2) Щоб Міністерство Закордонних Справ знеслося би через своїх Представників за кордоном з закордонними Державами і виявило, чи згодні закордонні Держави і які саме прийняти до Академій наших

старшин, в якій кількості і на який строк. При одержанні згоди хоч від одної з Держав негайно командирувати туди наших старшин.

3) Негайно зібрати в Генеральному Штабі відомости про всіх старшин, котрі по своїй освіті, а також по службовим, розумовим, особливо моральним, якостям удостоюються Начальниками для заняття в майбутньому посад Генерального Штабу. Всім цим старшинам ввести в Генеральному Штабі кандидатський спис для командирювання по ньому старшин як в Закордонній Академії, також і на курси Генерального Штабу. Курси Генерального Штабу відкрити, як тільки ми будемо мати свій терен і своє запілля. (Підготовча праця для курсів зроблена).

Резолюція П. Головного Отамана:

"З основними висновками доклада згоден;

Практично:

а) Подбати про командировку до закордонних Академій Генштабу найбільш здатних старшин, в якій справі треба увійти в переговори з належними урядами, найбільш відповідною вважав би Французьку Академію Генштабу.

Увага: Це не виключає можливости командировки окремих старшин до Вищих Військових Шкіл інших Держав, як-от: до Румунії і Польщі.

б) Приготовити програми, виробити кошториси і зробити все необхідне для відкриття скорочених курсів Генерального Штабу нашими власними силами, яких, я вважаю, є досить у нас. На курси покликати найбільш здатних старшин з Дієвої Армії, переважно тих, хто досі займав штабні посади в бригадах та дивізіях, або визначився бойовими заслугами, а разом з тим має і належний військово-адміністративний стаж та належний освітній ценз, кандидатів на курсистів Генштабу повинні бути представлені комдивами з належною оцінкою їх здатности та проходження служби в Дієвій Армії.

УВАГА: Певний % курсистів повинен припасти і на старшин з центральних військових інституцій.

в) Ці курси повинні бути організовані якнайскорше — згідно з думкою начальника Генерального Штабу.

г) Щодо закликання старшин Генштабу із Франції, то з цього приводу знестись з Мін. Закорд. Справ для вияснення можливости такого закликання і фінансової сторони справи".

26/VIII-1920 р. Ставка — Матієвці. Петлюра.

З оригіналом згідно: Генштабу СОТНИК Підпис.

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 425. — Арк. 41, 42.

**Лист А. Лівницького до С. Петлюри щодо необхідності порозу-
міння з російськими колами**

31 серпня 1920 року

Копія

Вельмишановний Пане Отамане.

На жаль, моя подорож з Варшави до Тарнова не могла поладити всіх неясних питань, з якими я мав звернутись до Ради Міністрів. Це тому, що в Тарнові не було таких видатних членів Уряду, як Ніковський і Тимошенко. Зараз я їду до Варшави з метою налагодити працю в місіях, закріпити відносини з Савинковим і особливо з'ясувати повноваження й наміри делегації від Врангеля, яка прибула до Варшави на чолі з генералом Лістовським. Цей Лістовський-поляк, і рідний брат відомого польського генерала Лістовського, але він служить у Врангеля і приїхав як його представник. Хотів я звідси проїхати безпосередньо до Вас, але звістки з Варшави примусили мене спішити туди. Через тиждень повернусь до Тарнова, де будуть і Ніковський, і Тимошенко, а з Тарнова, коли дозволите, приїду до Ставки.

В Тарнові Рада Міністрів має остаточно вирішити і справу моєї подорожі до Парижу і директиви.

Нині я зробив доклад в Раді Міністрів про необхідність порозуміння з рос. колами. Рада Міністрів постановила визнати необхідним якнайшвидче дійти до порозуміння з Врангельом. Визнано доцільним заключити з Врангельом договір з політичними гарантіями. Максимум наших домагань— визнання Врангельом самостійности України, мінімум — визнання нашого Уряду де-факто і визнання суверенности укр. народу, себто Українських Установчих Зборів. Тільки при таких гарантіях можлива військова конвенція з Врангельом. Копія постанови Ради Міністрів Вам, розуміється, буде представлена. Гадаю, що Врангель мусить погодитись на такий мінімум, а визнання наших домагань Врангельом відкриє нам, нарешті, двері до Антанти. Савинков на такі умови пристає, я, крім того, маю відомости, що і перша делегація Врангеля на чолі з Кириєм робила подібні пропозиції. Коли Врангель і російські кола взагалі гарантують нам Укр. Устан. Збори, нам не треба боятись обвинувачень в згоді з реакційною їй контрревол. московськ. силою. Нам нема діла до внутрішніх справ Росії, і коли остання, визнаючи суверенність наших установчих зборів, тим самим одмовляється від втручання в наші внутрішні справи. Подорож моя до Парижу не уявляється мені непотрібною також і через те, що там сидять такі міністри Врангеля, як Струве, Маклаков. Гадаю, що мені допоміг би О. О. Ковалевський для розмов з рос. колами

і нашими правими і Йозефський для польських репрезентантів в Європі. Не маю відомостей, де зараз Лисенко. Про полага- дження взаємовідно- син в Парижі, делегації докладу Вам персонально.

Готовий до послуг А. ЛІВИЦЬКИЙ.
Одержано 31/VIII. 1920. ст. Отинія.

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3809. — Оп. 2. — Спр. 10. — Арк. 3.

**Пояснювальна записка МЗС УНР про ратифікацію Україною між-
народного договору, підписаного на конференції балтійських держав
31 серпня 1920 року**

ПОЯСНЮЮЧА ЗАПИСКА

до проекту Постанови Ради Народніх Міністрів про ратифікацію Договору, підписаного в Булдурі дня 31-го серпня 1920 року делегатами Української Народньої Республіки, Польської Річи Посполитої, Литви, Латвії, Естонії і Фінляндії.

Міністерство Закордонних Справ має честь переджити до ухва- лення Раді Народніх Міністрів проект Постанови про ратифікацію До- говору, який був вироблений на Конференції Балтійських Держав в Ризі і підписаний Делегатами України, Польщі, Литви, Латвії, Естонії і Фінляндії, і текст якого, разом з перекладом, при цьому прилучається.

При цьому Міністерство зазначає, що Договір цей є поважним кро- ком на шляху до утворення на Сході Європи Антанти Держав, що ві- докремилась од бувшої Російської Імперії й зв'язані поміж собою спіль- ностью політичних і економічних інтересів. Утворення ж такої Антанти, без сумніву, являє собою значну користь для Української Народньої Республіки по слідуячим причинам:

1) Вона буде поважним політичним успіхом в боротьбі проти росій- ського імперіялізму, як Совітського, так і всякого можливого в май- бутньому.

2) Вона спричиниться до консолідації політичних і економічних від- носин на Сході, до усунення грізної небезпеки "балканізації" Східньої Європи, й таким чином буде аргументом проти відбудови Росії в очах Великої Антанти.

3) Вона відділяє Німеччину від Росії й таким чином служитиме пе- решкодою проти можливих у майбутньому спроб Німеччини відбуду- вати Єдину Росію.

4) Результатом утворення такої Антанти може бути певна солідарність Держав, що її складатимуть, у відношенні до провідних Держав Великої Антанти і через це зміцнення їх політичного впливу на Заході. Посередно з цього виникне й зміцнення впливу України, оскільки Україна матиме такий вплив серед других членів Східної Антанти.

Разом з тим, треба мати на увазі, що невступлення до цієї Антанти Української Народньої Республіки матиме наслідком ослаблення того морального впливу, яким вона, не дивлячись на тяжкі політичні умови, в значній мірі користується і досі на побережжю Балтійського моря, і спричиниться до черезмірного поширення на Сході впливу другої Великої окраїнної держави — Польщі. Само собою єсть ясне, що така ізоляція України надзвичайно шкідливо відбилася би, на її успіхах в боротьбі з російським імперіялізмом, й понадто ослабила б її політичну позицію при творенні будучого Чорноморського Союзу, в якому Україна мусить бути головним із звен, що зв'язують Чорне море з Балтійським.

Подаючи при цьому міркування що до окремих статтів договору, Міністерство буде звертати головну увагу на права і зобов'язання, які з них виникають для Української Народньої Республіки.

До ст. 1-ої. Нема потреби з'ясовувати значіння цієї статті для України, адже ж вона накладає на всі умовляючися держави зобов'язання визнати себе *de jure*. Правда, таке визнання наступить лише з боку Естонії та, мабуть, Литви (про останню див. нижче), бо інші Держави — Фінляндія, Латвія, Польща — Україну вже визнали. Але посередне, через ратифікацію цього договору, підтвердження визнання України Польським Урядом є для нас побажане з огляду на певну неясність політичного становища, яке виникла з факту підписання Рижського преліминарного мирового договору з так зв. Українською Соціалістичною Радянською Республікою.

До ст. 2-ої. Ця стаття зобов'язує контрагентів вирішувати територіальні спори шляхом виключно мировим, немає практичного значіння для України в даний момент і на будуче, доки залишиться в силі договір з Польщею - від 24-го квітня 1920 року.

До ст. 3-ої. Також і третя стаття не накладає на Україну в даний момент практичних зобов'язань, та й на будуче ледве чи буде мати до нас практичне застосування. З другого ж боку стаття ця забороняє наприклад Польщі, підтримувати на своїй території політичні і військові організації, які мали б в своїй програмі ворожі наміри щодо Української Народньої Республіки, та навіть дозволяти перебування таких організацій на своїй території.

До ст. 4-ої. Ця стаття має декларативний характер і гарантує кожному з умовляючихся держав від направленого проти неї порозуміння дру-

гої умовляючоїся держави з іншою державою (мається на увазі передовсім Росія і Німеччина). Значіння цієї декларації для України зрозуміле, а зобов'язань, суперечних з нашою політикою на Україну, не накладає, тим більш, що цілком годиться з духом договору 24-го квітня 1920 року, на якого ґрунті ми все стоїмо.

До ст. 5-ої. Міністерство зазначає, що військова конвенція, яка тут проектується, практичне значіння для України матиме лиш після заключення миру між Українською Народньою Республікою і Росією. На Балтійській Конференції з'ясувалось становище конферуючих держав в тому напрямку, що військова конвенція є можлива і побажана лиш після здійснення передумови — замирення з Росією, так щоби з дотеперішнього стану війни тих чи інших держав з Росією не виникали для других держав, що вже замирились з нею, зобов'язання, які б могли мати наслідком збройний конфлікт з Москвою. Але признано було потребу зараз же приступити до практичних підготовчих робіт по виробленню такої майбутньої чисто оборонної конвенції. До здійснення цього пляну вже приступили військові представники конферуючих держав в Ризи, з участю і наших військових представників.

До ст. 6-ої. Ця стаття мав надзвичайно велику вагу для України, бо з неї виникає, між иншим, для Польщі зобов'язання в належній мірі гарантувати національно-культурні права польських громадян української національності. Зобов'язання ж, що накладаються цією статтею на Уряд Української Народньої Республіки, цілком покриваються признанням українським громадянам польської національності національно-персональної автономії.

До ст. 7-ої. Стаття ця має велике економічне значіння, бо відкриває вільний торговельний шлях між Чорним морем і Балтійським, при чім Польща не зможе накладати на товари, що підуть цим шляхом, ніяких спеціальних податків або обтяжень. Що до товарів, які б йшли, наприклад, з Німеччини, на Україну, то Польща своїм застереженням не зобов'язалась давати їм вільний транзит. Щоби залишити Урядові вільну руку в транзитній політиці, Українська Делегація на Балтійській Конференції зробила застереження, зобов'язуючись давати вільний транзит товарам, що йдуть з держав, не заступлених на Конференції, по принципу взаємности. Міністерство пропонує і це застереження в ратифікації підтвердити.

До ст. 8-ої, 9-ої і 10-ої. В цих статтях заключаються звичайні умови про виповідь договору (за один рік), ратифікацію і про приступлення до договору держав, які його своєчасно по тій чи иншій причині не ратифікують.

Застереження Литовської Делегації. Головний зміст цього застереження

спеціально України не торкається, бо він є викликаний передовсім Польсько-Литовськими неприязними відносинами. Але в останньому пункті застереження Литовська Делегація підтверджує ноту Ковенського Уряду в справі України від 17-го серпня 1920 року і ідентичну декларацію Литовської Делегації пленарному засіданню Конференції 20-го серпня 1920 року (копія ноти при цьому прилучається разом з перекладом). З цього виникає, що Литовський Уряд застерігає собі право не вважати себе зв'язаним договором у відношенню до України. Міністерство Закордонних Справ вживе заходів, щоб змінити цю неприхильну позицію Литовського Уряду, викликану його тодішньою фактичною залежністю від Росії з одного боку і непоінформованістю в українських справах з другого. Для цього буде висланий до Ковна зі спеціальним дорученням Голова Місії в Латвії Володимир Кедровський. Але поки відношення Литви до Української Народної Республіки не є з'ясоване, Міністерство пропонує внести до акту ратифікації обережно сформульоване застереження про виконання договору на підставі принципу повної взаємності.

В кінці Міністерство зазначає, що, позаяк оригінальний текст договору є французький, то французьким, по міжнароднім звичаям, мусить бути і текст ратифікаційного акту.

МІНІСТР ЗАКОРДОННИХ

А. Ніковський

Директор Департаменту

Шкільник

Чужоземних Зносин

Оригінал. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 370. — Арк. 79—81.

**Наказ Головної Команди Війська Української Народної Республіки
з приводу розгортання нового наступу проти більшовиків**

20 вересня 1920 року

Наказ

Головної Команди Війська Української Народної Республіки

Ч. 036.

20 вересня 1920 року

Вояки!

Ви розбили ворога, він втікає перед Вами, й надходить день, коли Батьківщина буде зовсім звільненою.

Більше трьох років б'єтесь Ви, виконуючи святе діло увільнення рідного краю й народу від ворога лютого та підступного.

Багато нещастя приніс ворог Україні, руйнуючи міста, села та фа-

брики; розстрілюючи й знущаючись, хотів він загасити Вашу любов до України; провокацією, куплею зрадників хотів досягнути Вашого розз'єднання, але Ваша любов до Батьківщини та віра в святе й праве діло будування України перемогла всякі зусилля ворога.

Ви були й zostалися свідомо твердими в досягненні мети: Самостійної Української Народної Республіки, де кожний одержить волю, порядок і землю, які належаться трудовому люду.

В цих досягненнях Ви зробилися міцними через те, що від генерала до козака були і є одним тілом, однією думкою; тому, що самі хоробрі, Ви маєте своїх гарних і хоробрих старшин та командирів, які дбають про Вас і йдуть в бій разом з Вами плечем до плеча.

Згода та братня любов, яка панує до сьогодні між Вами й старшинами, зробила Вас міцними й побідниками. ..

Я хочу й вимагаю від Вас, щоб, повертаючись до рідної землі, Ви з тих братів Ваших, які чекають Вашого приходу, аби вступити після мобілізації до Армії, зробили похожих на себе, міцних духом козаків, та навчили боронити волю і добробут Батьківщини так, як боронили й бороните їх Ви.

Про Ваші побідні успіхи знають по той бік фронту, — там чекають Вас. Ідіть. Увільняйте рідну Батьківщину від ворога.

Бийте ворога без пощади, бо він не жалів ні Вас, ні Ваших рідних і близьких, ні Ваших хат.

Йдучи додому, — додержуйте порядку, не робіть грабунків та насильств. Несіть з собою для Ваших втомлених та знесилених ворожими знущаннями братів — лад і спокій.

Нехай Ваш прихід принесе їм усмішку любови й пошани до Вас.

Так з Богом наперед.

І з вірою в своє діло визволення рідної землі.

Ідіть — перемога чекає на Вас.

Наказ цей оголосити в дивізіях, бригадах, курінях, сотнях, батареях, командах.

Підписали: Головний Отаман Військ У.Н.Р. Петлюра

За Військового Міністра Генштабу

генерал-хорунжий Коваль-Медзвєцький.

З оригіналом згідно: Начальник Похідної Канцелярії

Військового Міністерства Сотник (Садовський).

Ч. 037.

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 1075. — Оп. 2. — Спр. 58. — Арк. 66—66 зв.

Протокол засідання Ради Народних Міністрів УНР щодо розв'язання поточних питань державного будівництва

3 жовтня 1920 року

Таємне

ЖУРНАЛ

засідання Ради Народних Міністрів 3-го Жовтня 1920 року.

Ч: 116а.

м. Станиславів.

ПРИСУТНІ: Голова Директорії — Головний Отаман С. В. ПЕТЛЮР А, Голова Ради Народних Міністрів Прокопович, Міністри: Архипенко, Лівницький, Саліковський, Огієнко, Тимошенко, Красний, Заступник Військового Міністра Галкин, Керуючий Міністерством Фінансів Відибіда, Заступник Міністра Освіти Зайців.

Секретарював Зайців.

ПРОМОВА ГОЛОВНОГО ОТАМАНА:

I. Головний Отаман розповідає про останні відвідини фронту. План, поставлений війську, виконаний і розвивається нормально. Стратегічна допомога польських військ пособляє розвиткові операцій. Мобілізація проходить нормально. 3-а й 4-а Дивізії переводять мобілізацію. Херсонська й Кулеметна Дивізії — теж. В районі Проскурова мобілізація тільки починається з огляду на те, що район його був zagrożений. Значне число мобілізованих (до 50%) являється негідними до військової служби (хворі і ранені). Це викликає необхідність покликати до війська ще 2 роки, про що треба видати законопроект. В районі Волині теж починаються мобілізації. Необхідно приступити до мобілізації коней й до збільшення кавалерії. Наші успіхи до цього часу в значній мірі пояснюються участю кавалерії. Розгортання Армії (збільшення Артилерії) теж у значній мірі залежить від збільшення кінноти. Зі 100 дворів треба взяти 3 коні по цінах, ухвалених Урядом. Треба видати відповідний закон.

З спостережень вияснилось, що такої руїни господарства народнього, яку зробили большевики тепер, ще не бувало. Всі торговлі, всі склепи — вичищені. Колись заможні люди — жебраки. Відношення війська до єврейського населення дуже гарне. Побачення з представниками єврейськими вказують на те, що військо дуже добре ставиться до єврейського населення. Єврейське населення охоче йде на мобілізацію. В майстернях військових багато працює ремісників-євреїв.

Загальне військовоє становище таке: захоплено досить велику територію, але цивільна влада не постигає за фронтом. Кордон Збруча і кордони з Польщею треба обсадити. Жандармерії даний наказ відповідного змісту,

наказано і б(увшому) Нач. Корпуса кордонної сторожі приступити до формувань. Міністерство Фінансів повинно негайно дати свої інструкції кордонним патрулям і сторожі й відділам митних урядовців. Організація сталих апаратів влади — на черзі денній по всіх відомствах. Відсутність інформації населення. Треба поставити цю справу ширше. Треба знайти якісь засоби пересовування, спеціальні, або виробити спеціальний апарат.

Справи транспорту в загрозовому становищі. Рухомий склад захоплений, але немає паротягів. Перекидка широкотарового складу з польських теренів стоїть на черзі денній. Противник використовує це становище. Необхідно залагодити цю справу. Катастрофічне становище в відсутности набоїв рушничних і до кулеметів. Спеціальна Дивізія і окремі кавалерійські частини забезпечені кулеметами, але постачання набоями й з боку польського й з боку румунського йде мляво. Латунь і мідь єсть. Треба налагодити свою майстерню набоїв. До здійснення цієї справи повинні негайно взятися Міністерство Народнього Господарства і Міністерство Військових Справ. Можливо, що цю справу треба віддати в руки приватної ініціативи. Головний Отаман бажав би мати від Міністерства Народнього Господарства відомости про те, що зроблено в справі постачання армії узуттям і теплим одягом. Одягши 25.000, ми можемо бути спокійнішими за фронт. Можливість заключення Поляками миру вимагає прискорення цієї справи.

Не дивлячись на це трудне становище, в яке попадає наша Армія, боротьба можлива: деморалізація большевицької армії й повстання в тилу ворога — найважніші фактори нашого можливого успіху.

В Дунаївцях знаходиться 40.000 аршин виробленого шинельного сукна. Це сукно треба зреалізувати, пошивши з нього шинелі.

Для населення Волині, тимчасово занятої польським військом, треба перевести й інформативну роботу, і роботу щодо відновлення там органів української влади.

Добре було би видати відповідну відозву (Мін. Шляхів) до залізничників наших в тилу ворога.

Пану Міністру Військовому запропоновано увійти до Ради Міністрів з проектом щодо придбання сідел для організації окремої кавалерійської дивізії ("ленчаки").

Закінчуючи свої пропозиції і огляд завдань, які ставляться життям перед Радою Міністрів, Пан Гол. Отаман, маючи сам виїздити на фронт, пропонує Раді Міністрів підготувитися до перекидки апаратів влади й до переїзду на свою територію й просить повідомити його про стан фінансів.

З а с л у х а в ш и промову Пана Отамана, Рада Міністрів у х в а л и л а:

1. В справі мобілізації коней доручити Військовому Міністру негайно зробити відповідне внесення.

2. В справі організації кордонної охорони — негайно організувати Комісію з представників Військового Міністерства, Міністерства Народного Господарства і Міністерства Фінансів.

3. В справі упорядкування влади в безпосередньому тилу військ і в дальшому запіллі доручити Міністру Внутрішніх Справ увійти до Ради Міністрів з відповідним докладом.

4. В справі організації інформації населення і пропаганди національно-державної ідеї: а) доручити Міністру Внутрішніх Справ в порозумінню з Міністром Пошт і Телеграфів і Головноуправляючим Справами мистецтва увійти до Ради Міністрів з відповідним внесенням; б) відновити діяльність Міністерства Преси й Пропаганди.

5. В справі налагодження залізничої комунікації — просити Голову Варшавської Місії негайно порушити перед Польським Урядом справу повороту нам рухомого складу, вивезеного польським військом з України.

6. Справу організації майстерень для виробу рушничних набоїв доручити Міністру Народного Господарства й Міністру Військовому.

7. Для придбання на внутрішньому ринку сукна для армії взяти з військового фонду двісті мільонів (200.000.000) карбованців.

З а с л у х а в ш и потім інформації Міністра Фінансів про фінансовий стан Держави, Рада Міністрів вислухала ще ряд вказівок та побажань ПАНА ОТАМАНА, а саме:

1. Про необхідність перегляду законодавства й упорядкування і упрощення Судівництва.

2. Про перегляд системи оподаткування й підвищення ставок всіх податків.

3. Про переведення в життя заходів щодо ворожих державности наших елементів, а саме: а) зробити розслідування щодо служби урядовців У.Н.Р. у більшовиків і прийняти їх наново лише після реабілітації й вимагати від них підписки, що вони будуть коритися владі У.Н.Р.; б) заборонити переходи урядовців з одного Міністерства до другого Міністерства без порозуміння заінтересованих Міністрів.

4. В справі Церковній: а) переглянути списки понаставляних Еп(ископом) Піменом дияконів і священників. Ворогів У.Н.Р. — усунути. З тих, хто залишений, взяти підписки, що вони будуть коритися владі Української Народньої Республіки; б) вжити належних заходів щодо Єпископа Пімена, який виявив себе ворогом Української Народньої Республіки.

У х в а л и л и:

1. Всі побажання прийняти до відома.
2. Доручити Міністру Лівіцькому одержати від Польського Уряду дозвіл на в'їзд Еп. Пімена до Польщі, а Міністру Внутрішніх Справ щодо вивозу його за кордон.

С Л У Х А Л И:

1. Внесення Військового Міністра про встановлення військових орденів:
- 1) "Визволення" — за бойові заслуги й
- 2) "Залізного Хреста" — за похід 6 грудня — 6 травня 1919—1920 р.

П О С Т А Н О В И Л И:

- У с т а н о в и т и в Українській Народній Республіці ордена:
- 1) "Визволення" — за бойові заслуги й 2) "Залізного Хреста" — за похід 6 грудня — 6 травня 1919—1920 року.

Голова Ради Народних Міністрів
Міністр Народнього Господарства

- "- Юстиції
- "- Внутрішніх Справ
- "- Ісповідань
- "- Шляхів
- "- Еврейських Справ
- "- Військових Справ

Заст. Мін. Фінансів

За Державного
Секретаря

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ. Ф. 1065. — Оп. 2. — Спр. 9. — Арк. 14, 15 зв.

Спогади Тимоша Олесіюка про ставлення до українства членів Польської делегації, що підписала в жовтні 1920 року прелімінарні умови майбутнього Ризького договору

Середина жовтня 1920 року

ЧИ ПОЛЯКИ МОРСЬКИЙ НАРОД

Таке питання постало переді мною в половині жовтня 1920 року, коли я прислухався дебаті, що відбувалася в колі членів Польської Мирової Делегації, що поверталася до Польщі з Риги. — Делегація їхала додому зі святочно-оптимістичним настроєм переможців, після того, як Голова Польської Делегації Міністер Ян ДЕМБСКИ підписав з Головою Делегації СССР — ЙОФФЕ основні умови прелімінарного миру. Цим миром було закінчено період смертельної воєнної небезпеки для новопосталої Річи Посполитої Польської, а гранична лінія на сході прирізала до Польщі великопросторі й велелюдні землі з українською та білоруською людністю.

Делегація їхала додому морською дорогою з Лібави до Гданська, бо суходолову дорогу з Латвії до Польщі тоді перегороджувала неприязна до Польщі Литва. По виїзді корабля з Лібави Балтійське море було приязне й спокійне і череди його невисоких жовто-зелених хвиль весело поблискували під промінням осіннього сонця. Вся польська делегація розкошувала прекрасною, теплою погодою і вповні заслуженим відпочинком. Усі позалягали численні лежачки, розставлені на палубі.

Професор Е. Ромер, маленька, худенька, австро-галицького вигляду людина, не міг спокійно влєжати на місці. Очевидно, його голова не могла стримати напору думок і мрій, що клубилися в ній після тої блискучої польської дипломатичної перемоги, свідком і співучасником якої був він у Ризі. Він розпочав загальну розмову історіософічного і геополітичного характеру. У ній він доказував, що поляки це морський народ і що в тодішній міжнародній ситуації морський напрямок польської політики мусять вважатися домінантним. Що поляки є природжені морці, він, жартуючи, ілюстрував тим, що ось вже декілька годин корабель пливе по морю, але ще ніхто з поляків не захворював на морську хворобу.

У жвавій дебаті прийняли участь майже всі члени делегації, що висловлювалися свобідно, нескільки не в'язуючися моєю присутністю. Пізніше, дехто з них мав окремі розмови зі мною на теми дебати, бажаючи пізнати й українську точку погляду.

Я у тому часі був офіційним обсерватором-зв'язковим при Польській Міровій Делегації від приязного Польщі і союзного з нею Уряду Української Народної Республіки.

Я уважно прислухувався всіх дебатів і старався добре запам'ятати істотний зміст і логічне розвертання думок. По багатьох минулих літах тривають вони ще добре в моїй пам'яті, хоча за вірність окремих виразів і речень, я нині очевидно, не міг, би ручатись.

Ромер твердив, що поляки в усій своїй минувшині все були народом приналежним до кола морських народів. Предки лехітських племен — Венеди — споконвіку сиділи при березі моря, що його весь старовинний світ називав не інакше, як Венедським. Довжелезне морське побережжя від устя Лаби-Ельби на заході, аж поза Ризьку затоку на північному Сході, є правним наслідством лехітським, у всіх його мертвих і живих пам'ятках.

По тисячлітті невимовних злочинів проти людяности, німецький "дранг нах остен" спромігся відсунути лехітських слов'ян від їхнього моря і пересунув етнічну слов'янсько-німецьку границю зі заходу на схід на сотні кілометрів.

Під постійним тиском німців із заходу середньовічні лехіти скерували свою енергію на схід. Там, під ударами татарських орд, у порох розсипалася колісць могутня Київська Руська Держава. Криваве змагання з азійськими варварами перейняла на себе Литовсько-Польська Держава. Спільними зусиллями, збратамих у недолі Ляхів, Литвинів і Русинів, ворожа азійська потуга була зломлена і спільна Річпосполита охороною свого меча створила умови до нового оселення хліборобськими осілими масами потатарських диких піль... На величезному просторі "від моря до моря", від Балтика до Понта, Річпосполита Польська виконала величезну місію правдивого передмур'я християнства й європейської цивілізації.

Одначе виконуючи цю історичну місію, народи Річпосполитої, а в першій черзі поляки, надірвали свої природні сили й духовно заблудилися у новоздобутих східніх просторах. В н у т р і ш н я суспільно-політична анархія Річпосполитої дозволила сусідам-ворогам змовитися й спільно напасти та повалити Польщу. Розбори Польщі, переведені трьома чорними хижими орлами, ні поляками, ні ким-будь у цивілізованому світі, не можуть бути визнані за правні міжнародні акти, лише за злочинне насильство. Нині, по світовій війні, справдилося колишнє пророцтво Вернигори і польський білий орел вільно ширяє у піднебесній височині, а його вороги — три чорні орли — лежать у поросі на землі бездиханні.

Нині на громадянах воскреслої Річпосполитої лежить обов'язок не лише не повторювати колишніх помилок і хиб, але правильно встановити розвоєві напрямки для майбутности польського народу й держави. Поляки мусять добре усвідомити собі географічне і політичне положення Польщі в світі та удільну вагу і потенціал польського народу в колі інших народів. Минулі концепції великопросторової федеративної державности з експансією на схід нині мусять вважатися вповні нереальними й небезпечними. Замість колишньої турецько-татарської потуги на Сході, постала нова — російська — і було би небезпечним для Польщі наражатися з нею на конфлікти через підтримування протиросійських іридент, так білоруської, як і української. Зрештою, обидва ці племінні комплекси ще не вийшли поза стадію первісного самоозначення.

Досвід останнього союзного польсько-українського походу на Київ вказав, що поза невеличкою горсткою петлюрівських ентузіястів, не знайшлося на Україні нікого, хто би повів русинсько-хохлацькі маси на боротьбу проти московських большевиків за Самостійну Українську Державу.

Р о м е р коротко й легковажно розправився з придніпряньськими українцями та їхньою національно-політичною вартістю й твердження його тут не були оригінальними і не виявляли якогось глибшого знання

й застановлення. Цю проблему він ставив поза рямками безпосередніх польських національно-державних інтересів.

Не те виявилось, коли він почав говорити про українську проблему на новопроданих Польщею західних українських землях, зокрема в Галичині. Тут з'явилися пристрасно-ворожі тони у його відношенні до українських національно-політичних аспірацій, як до посягань на історичні права польського народу на цих землях. Ромерова ерудиція тут здавалася безмежною і непоборною, а спостережливість слабих місць супротивного українського суспільства, — просто задивляючою ...

Народні українські маси й тут Ромер вважав за надто примітивні та національно пасивні. Одначе в Галичині масами проводить численна, вихована Австрією на протипольському дусі, інтелегенція. Вона є й буде головною перепорою до абсорбування Польщею русинської людности. Проти української інтелігенції, безоглядно ворожої Польщі, мусить бути переведена консеквентна боротьба всіма способами, а таких є немало ... — Ні, — українці, так західні, як і східні, це не єсть якась поважна сила, з якою реальний світ мусів би числитись. При добре уложеній, послідовній меншостевій політиці від українців у Річі Посполитій Польській за пару десятків літ не зостанеться й сліду ...

Я уважно слухав пророцтва Ромера і мені ставало вповні ясним, що напрямні польсько-українських стосунків на далеку майбутність будуть формуватися не благодущними розмовами Пілсудського з Петлюрою, а польською „рацією стану”, переводжуваною в Галичині та на Волині — "Огнем і мечем" ... — У голові моїй згучали слова з "Веселя" Виспянського:

– Мялесь, хаме, злоти руг,
Мялесь, хаме, чапкен з пюр,
Зостал ці сен ено шнур.

Тепер, по майже сорока роках, я знаю, що не вчений Ромер, а поет Виспянський був правдивим історичним провидцем, і що є єдиним майном нещасливої сучасної Польщі є лише шнур... Гомулко-московський шнур, на якому вона висить ...

Але тоді Ромер продовжував: Поляки мусять позбутися своїх колишніх мрій і, закачавши рукави, мусять приступити до твердої праці над побудуванням своєї новітньої національної, економічної й державної структури. Поляки мусять знову стати морським народом в повному значенні слова, бо лише морські дороги є тривалою сполукою народів із усім світом ...

До пізнього вечора затягнулася ця цікава дебата, аж до приходу корабля до Клайпеди—Мемеля, що знаходився тоді під Антантською ад-

міністрацією. Члени польської делегації висіли з корабля до міста і там у дуже привітній німецькій ресторації спожили обильну вечерю. Я дотримувався компанії професора Малішевського, що його колись пізнав у Варшаві в клубі "Пржимерже", а в часі подорожі до Риги ближче з ним заприятелював. Вечеря пройшла в піднесеному настрої й у численних то-стах промовці весь час нав'язували до тем минулої дебати. По вечері всі вернулись на корабель і заснули сном праведників.

Над ранком наш корабель вийшов у море й попав у шторм, що почав шаліти на ньому. Хто їздив по Балтику, той знає добре, яка то приємність тут осінній шторм ... За якусь годину перетворилося на правдиве дантейське пекло. Мої співдорожники, недавні ентузіясти Гомерівської теорії про морськість польського народу, раптом стали подібні до ошалілого стада диких звірів, що зводили поміж собою завзяту боротьбу за доступ до нечисленних клозетів. Зойки, крики, стони і найсоковитіші лайки на адресу збожеволілого моря — неслися без перерви зі всіх сторін. Запах і задуха зробилися нестерпні ...

Я остаточно вирвався з каюти на палубу і тут в першу чергу приніс жертву розгніваному Богові-Позейдонові ... Потім уже, з чистим сумлінням я знайшов від вітру куточок біля корабельної труби і там засів собі у спокої духа, накришився з головою вовняним покривалом. Я був щасливою співвідомістю, що я не поляк, і що я належу до народу, якого ще не причисляють до морських народів, і я не маю обов'язку весь час мотатися на морських хвилях ... Це осолодило мені гіркість безоглядного засуду, що його вирік професор Ромер над моїм русинсько-холацьким племенем.

За якийсь час до мене в куточок усадовився й член польської делегації, редактор "Робітника" — Перль. Він зовсім не приймав участі в попередній Гомерівській морській дебаті та й тепер не виявляв охоти розмовляти зі мною. Сидів біля мене скорчившись і безперестанно бурчав собі під ніс: "Пся крив! Морські наруд! Морські наруд!".

Оригінал. Рукопис.

Родинний архів Тимоша Олесіюка в Лос-Анджелесі.

Лист С. Петлюри до А. Лівницького щодо призначення М. Лівницького керівником Української Дипломатичної Місії у Варшаві

23 жовтня 1920 року

Шановний Андріє Васильовичу!

Мене дуже хвилює доля нашої Варшавської Місії. Без голови і то

справжнього та сталого, а не тимчасового, залишати її, на мій погляд, ніяк не можна. Ті гастролі, які відбувають до Варшави наші різні люде, хоча б з найкращими побажаннями, реальних наслідків нам не дадуть. Вони через характер свій мають завжди уривчастий і поверховий ефект. Я дуже багато маю писаних вражень з "дипломатичної" праці у Варшаві. Це все — кажучи з п. Успенським.

Необхідно робити в цій справі щось сталого й призначити туди чоловіка відповідного. З свого боку, гадав би, що кандидатура М. Левицького (заступника голови нашої Місії в Швейцарії) відповідає вимогам, які треба поставити нашому репрезентанту в "зрусому Парижу". Оскільки я знаю М. Левицького з попередньої роботи, а також з його закладів — завжди урівноважених, обґрунтованих та об'єктивно-общіваційних, він міг би досить пристойно заступати наші інтереси в Варшаві. Чоловік певної системи (пройшов формально школу М. Василька), він міг би вичистити авґієві стайні наші варшавські і налагодити відчітність, на яку так наздужає наша місія в країні "спшимежоній" під час "розгордіяшу" нашого Левицький не губив ні ґрунту під ногами, ні віри в нашу справу. Це дає мені право рекомендувати його Вашій увазі. Маю певність, що державні наші інтереси на тому могли би виграти.

З правдивою повагою, Петлюра.

23/X.1920 р.

Копія. Рукопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 23. — Арк. 3.

Лист керуючого справами Директорії УНР до міністра закордонних справ УНР про розвиток політичної ситуації

24 жовтня 1920 року

КЕРУЮЧИЙ СПРАВАМИ ДИРЕКТОРІЇ У.Н.Р.

24 жовтня 1920 р.

Ч. 878, м. Кам'янець.

До Пана Міністра Закордонних Справ.

По наказу ПАНА ГОЛОВНОГО ОТАМАНА маю честь повідомити Вас про слідує:

І. 23 жовтня, з доручення Маршала Пілсудського, був у ПАНА ГОЛОВНОГО ОТАМАНА польський старшина підполковник Славек, якому Пілсудський доручив подати до відома ПАНА ГОЛОВНОГО ОТАМАНА слідує: Тими днями по прийомі у п. Пілсудського був Генерал Перемикин, командуючий російським військом, сформованим

на терені Польщі за участю і політичним впливом п. Савінкова.

Генерал Перемикин, переїжджаючи з своїм військом з Польщі, дякував п. Пілсудського за гостинність та допомогу, яку мав від Польщі в справі формування своїх військ, і поділився з Пілсудським своїми провізоричними проектами, щодо майбутніх операцій. З огляду на те, що військо генерала Балаховича (теж підлягаюче політичним впливам Савінкова) має оперувати на Поліссі по річці Прип'яті і вести наступ на Мозир з метою міцного захоплення його, генерал Перемикин мав би вести операції в напрямку на Київ з метою захоплення останнього. На це Пілсудський одповів, що без порозуміння з ПАНОМ ГОЛОВНИМ ОТАМАНОМ і його Урядом на таку комбінацію не слід пускатись, і він би цього не радив. Пілсудський заявив Перемикину, що коли він весною цього року провадив наступ на Київ і взагалі до Дніпра, то лише зважився робити це через те, що порозумівся в цій справі з ПАНОМ ГОЛОВНИМ ОТАМАНОМ і Урядом, моральне довірря до яких українського населення є великим і ігнорувати яким він не радив би ні в якому разі. Пілсудський далі радить генералу Перемикину скоординувати оперативні акції підлеглих йому військ з загальним пляном Головної Команди Військ Українських.

В зв'язку з цим, а також і з тими переговорами, які вів у Варшаві Міністр Лівичкий і підполковник Лисенко (копія рапорту котрого на ім'я ПАНА ГОЛОВНОГО ОТАМАНА з наказу останнього 23-го цього жовтня Вам довірочно була послана) Савінковим, генерал Перемикин звернувся з телеграмою до Омельяновича-Павленка для порозуміння в оперативних справах. Копія цієї телеграми, а також копія розмови ГОЛОВНОГО ОТАМАНА з генералом Омельяновичем-Павленком в справах дотичних оперативного порозуміння з Російським військом Вам, по наказу ГОЛОВНОГО ОТАМАНА, була послана 23/X за ч...

II. Тими днями на прийомі у Пілсудського був новий шеф Французької військової Місії генерал Ніссель і провадив з ним розмову про військову ситуацію, яка утворюється на протибільшовицькому фронті в зв'язку з перемиррям між поляками і більшовиками, а також цілком можливим заключенням миру між ними. Генерал Ніссель цікавився можливістю об'єднання військових операцій і єдиного командування. Коли Генерал Ніссель згадав при цій розмові прізвище барона Врангеля, то Маршал Підсудський зауважив, що Врангель не є та фігура, яка могла б об'єднати військові сили в боротьбі проти большевиків.

В зв'язку з цим він зазначив, що навіть не всі росіяне рахуються з авторитетом Врангеля і, як ілюстрацію до цього, навів генерала Балахо-

веча, котрий особливо рахуватися з Врангелем не хоче. З огляду на те, що зараз і в ближчим часі боротьба з більшовиками буде провадитися на терені України, то через те, зауважив Пілсудський, Франція і представники її, які цікавляться вислідом цієї боротьби не можуть своїх інтересів задовольнити, коли не візьмуть на увагу українського момента в цій справі. Конкретно, пан Пілсудський висловився за необхідність для генерала Нісселя ближче ознайомитись з українськими справами і не ігнорувати тієї боротьби, яку провадить Україна на чолі з ПАНОМ ГОЛОВНИМ ОТАМАНОМ. На запитання генерала Нісселя, хто єсть з Міністрів у складі Українського Правительства, з ким можна було б у тій справі, інтересуючій його як Шефа Місії поговорити, пан Пілсудський назвав прізвище бувшого Прем'єра В. Прокоповича. (Пілсудський не знав, що Прокопович уже не є Прем'єром) і Міністра Лівичького, — як перебувавшого в той час у Варшаві.

Подаючи вищезгадані інформації до Вашого відома, ПАН ГОЛОВНИЙ ОТАМАН рекомендує Вам, пане Міністре, вжити відповідних мір для використання в інтересах Республіки того зацікавлення, яке може в ближчих днях виявити до нас новий шеф Французької Місії. Бажаним було б, щоб при можливих переговорах з генералом Нісселем справу цю було поставлено на практичний ґрунт. В зв'язку з цим слід би було дати зрозуміти представникам Франції слідуючі тези: а) авторитет барона Врангеля для нашого війська, спаяного, міцного духом наскріз проти-більшовицького, маючого свої традиції і свого вождя та командирів, авторитет яких високо стоїть в очах нашого війська, фігура генерала Врангеля не викликає ніякого довірря, б) дальше провадження боротьби з більшовиками без порозуміння з Українським Урядом і Головною Командою, є не тільки недоцільним, а, як показав досвід минулого року генерала Денікіна, шкідливим для успіху боротьби з більшовиками.

Коли б заінтересовані французькі круги виявили фактичний інтерес до нас, ПАН ГОЛОВНИЙ ОТАМАН просить Вас, пане Міністре, дати належні вказівки нашому представництву в Варшаві, аби воно своєчасно повідомляло Вас про свої розмови з французькими представниками; як би ж зайшла потреба чи бажання французьких представників проїхати до нашої Армії, то цього ні в якому разі не треба допускати своєчасно не поінформувавши Ставку ПАНА ГОЛОВНОГО ОТАМАНА в цілях додержання певних військових вимог і формальностей, з якими французи дуже рахуються.

Керуючий Справами ДИРЕКТОРІЇ (Миронович)

Начальник Канцелярії (Кружанівський)

З оригіналом згідно: Начальник Дипломатичного Відділу (підпис)
Резолюція пана Міністра:

Розмова ця характерна тим, що справа все-таки рішалася без певних гарантій щодо Верховної Влади на Україні. Подати копію п. Прокоповичу, Зайцеву, Варшавській Місії, підкресливши недостаточну тактовність російського війська щодо його намірів на Україні.

Підпис: Ніковський.

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 343. — Арк. 10, 11 зв.

Лист Симона Петлюри до Костя Мацієвича щодо поточної ситуації й розвитку майбутніх подій на протибільшовицькому фронті
27—28 жовтня 1920 року

27/X.1920 р.

Шановний Кость Адріанович!

У відповідь на листа Вашого, переданого через Остроградського, коротко відповідаю.

а) *Військове становище.* Армія перебуває зараз в стані перемир'я, яке, як заявили деякі більшовицькі делегати, поширюється, з їх погляду, і на наш фронт. Ми маємо відомости, що більшовики перекидають свої війська на Врангеля і на нас. Армія після тяжких маршів і боїв потроху одпочиває, приведе в порядок мобілізованих, ладнає ж себе з господарського боку, головним чином шие одяжу, чоботи сідла тощо. Взагалі готується до прийняття удару. Якщо буде зауважено, що більшовики мають нанести нам удар, ми будемо попереджати його. Поляки дещо присилають з допомоги технічної — аероплани, тягорові авто, чоботи, білизну, ліки санітарні тощо. Нам не вистарчає **набоїв**. Від них зараз все залежить. Маємо запас всього біля 600.000 рушничних — це лише для одного бою. Отже, в даний момент все залеже од своєчасности тої допомоги, яку Ви можете нам дати. В п'ятницю—суботу до Кам'янця приїздить уряд, і я дам розпорядження міністру Архипенку розпочати пересилку Вам матеріалізованої валюти в формі цукру для більш успішної реалізації Ваших заходів. Мобілізовано нами більше, як 12.500 чоловік. Приступлено до організації кадрів 2 запасових бригад, нового жандармського куреня і бригади кордонної охорони. Військове міністерство і Генеральний штаб вже переїхали до Кам'янця і приступили до роботи. Деякі закупки робимо, ставимо майстерні тощо.

б) *Цивільна влада.* Потрохи організується, але почувається млявість

темпа в роботі. Можливо що з приїздом уряду, який засів в Станіславові, як в Бресті, щось і тут посунемо наперед.

в) *Настрої населення.* В цілому добрі. Оголошення вільного торгу урядовим шляхом зробило і справляє добре враження. Надто люди задоволені. Характерно, що скрізь люди виявляють своє задоволення з війська нашого, яке не робить гвалтів, погромів і насильств. Часом ширяться провокації, але боротьба з ними можлива; на жаль, наш інформаційний орган не виявляє жвавости в роботі.

г) *Пляни оперативні* — мною в загальному смислі сформульовані в § а. Лінія фронту нашого проходить од околиць Літина через ст. Комарівку, далі на східний південь од Бару поза залізницею Бар—Могилів—до Дністра. Могилів — в наших руках. В Могиліві — штаб групи Удовиченка, до якої входять 3 дивізія піша і 1 кулеметна.

27/X до Могиліва виїхав полк. Гулий з своїм невеличким отрядом для підняття повстання в Балтському, Рибницькому, Тираспольському повітах. Він має обняти своїм командуванням увесь південний район і має спеціальне уповноваження од мене в цій справі (на право мобілізації населення і коней), в тому районі через спеціальних посланців увійти він має в контакт з Вами. Через Румунію тому немає вже часу їхати, бо селяне не можуть триматись і вже відчувається потреба в умілій координації. В районі Літина оперує спеціальний повстанчеський отряд сотника Шепеля (наш). Взагалі на повстанчу акцію звернуто нами пильну увагу.

Російські виділи. Біля Мінська—Пінська оперує отряд ген. Балаховича (8500 чол.). Йому допомагають англійці, висунувши як політичну фігуру Савінкова. В районі Шепетівки—Староконстантинова отряд ген. Перемикіна (3500 чол., вся сволоч в військовому смислі). Ген. Перемикін наставлений ген. Махровим — посланцем Врангеля в Варшаві. Цей отряд шукає оперативного порозуміння з нами, на що я дав свою згоду. Він виконуватиме наші оперативні пляни. Останні відомости про Врангеля: в Ростовському напрямку більшовики його поколошматили. Чи це правда?

Польща—Румунія. Маю певні відомости, що швидко між нами має наступити тісніше порозуміння. Сьогодні прибув з Варшави мій ад'ютант Даценко. На аудієнції з п. Пілсудським, останній звелів поінформувати мене, що він старатись буде вплинути на Румунію в справі передачі нам набоїв і ин. майна. Прошу взяти на увагу це.

Мир поляків з більшовиками. Ендеки хваляться, що це їх заслуга, що мир майже вже заключний всупереч побажанням Пілсудського; всу-

переч його побажанням не поставлена була на конференції в Ризі і справа УНР. Головне командування Польське не вірить і армії не мобілізує, а дає лише відпустки старшинам і козакам. На погляд Польського міністерства закорд. справ (заява Саліги), Врангель, котрого він не називає інакше, як авантюрик, буде за два місяця розтрощений більшовиками. Це заявляє і Іоффе. М. Левицький, який сьогодні прибув з Берна до Кам'янка, передає розмову М. Залізняка з цим пархатим жидком: "Когда мы разобьем Врангеля, тогда Франция начнет поддерживать Петлюру. Это для нас опаснее, но мы будем пробовать".

Интерес Англії до України. Англійським посольством в Польщі отримана депеша з Лондона: пильніше придивляйтесь до українців. Є відомости, що коли Красін в розмові з Л. Джорджем картав Петлюрівщину як бандитизм, той перебив Красіна, заявивши, що Петлюра іде з народом своїм і що це — рух національний. Встановлено, що англійці (К-Р іх) досить поіформовані в наших справах. Характерно, що ними прислано до 150 агентів в армію Балаховича і Перемикіна для соглядатайства і поглиблення ворожнечи між ними. Чини посольства в Польщі (англійського) в інтимних розмовах не таяться з тим, що в інтересах Англії лежить розділ Росії і що українська справа пильно студіюється їхнім міністерством закордонних справ. Наших старшин англійські запитували: чи підтримують "Петлюру" всі партії українські? Це подано, як характерні рисочки поки що з напівофіційних розмов довірених людей з англійцями (у Варшаві).

Потреба — встановити зв'язок через Атаки—Могилів. Паром, по моему наказу, поправлено. Повідомить про це ген. Дельвіга для того, щоб порозумівся в справі відновлення зв'язку, а в разі потреби — і перетранспортування майна на наш берег в цьому пункті.

Врангеліада. Я рішуче проти того, щоб Ви або адмірал Остроградський їхали до Севастополя: ясла до корів не ходять.

Умовою нашої координації повинно бути визнання нашої Самостійності і Уряду. В зв'язку з цим я повідомляю і Уряд про свій погляд на цю справу поїздки до Криму: вона може погіршити ситуацію. Треба робити справу встановлення контакту таким чином, щоб примусити другу сторону запобігати у нас. В кожному разі Ваша подорож справила би тяжке враження тут і тому од неї треба стриматись. Справу постановки питання про наше визнання Врангелем в даний момент я вважаю condition sine ana non. Адже ж не виключена можливість розбиття Врангеля більшовиками, котрі, як ми думаємо, на його в даний момент перекинуть більші сили, як на нас. Вирвавши це визнання, ми з

більшими даними на успіх зможемо сподіватися реальної допомоги зброєю чи то од Франції, чи од Англії.

Для мене ясно, що Франція все буде стояти за "Єдину — неділиму" і що може б доцільніше було б більшу увагу тепер звернути на заходи заінтересувати нашою справою Англію. З цього боку мене цікавить Ваша візита до англійського посла. Що вона дала? Зрештою, я не можу не звернути Вашої уваги на ті факти, які зазначає гр. Тишкевич в своїй ноті Французькому уряду, підкреслюючи двійну гру Врангеля: а) шукання порозуміння з нами і б) альянс з Моркотунівською гоп-компанією (текст ноти надруковано в "Укр. Слові", ч. 32, яке Вам пересилається). Одночасно з тим звертаю Вашу увагу на інтерв'ю Маклакова в "Цінтуар", де він, між іншим, заявляє, що Врангель має допомагати лише тим, хто визнає його як Верх. Головнокомандуючого. Хороший Главком, коли його Балахович не визнає. Натуральна річ, що ми ніколи верховенства Врангеля визнати не визнаємо. Далі, що це за штучка з 92 умов про рівноправність мов? Очевидно, скрита тенденція відкрити по одному з головних моторів нашої державности і будівничої нашої праці з тим, щоб розкласти нас в самій основі нашого будівничого пляну. І отже, коли взяти Sumo Summagum російських матеріалів з обсягу Врангеля, то мені здається, що з нами проводять хитру гру.

Треба бути подвійно обережними і, знаючи, що без нас не обійдуться, використовувати нашу питому вагу на хитаючихся терезах російсько-французьких планів, які уділяють нам лише значіння переходової тимчасової сили, котру треба використати для відновлення "Єдиної Росії". Я гадаю, Кость Адріанович, що Ваша поїздка до Криму могла би дуже утруднити внутрішні наші відносини, а з боку досягнення певних реальних ефектів вона дійсно в мене стоїть під знаком запитання. Хто зна чи Ви перетягнете на свій бік людей типа Черниша, чи вони не підведуть Вас. Я хочу зберегти Вас і ваше ім'я чистим од закидів і тому рішуче рекомендую центр переговорів з Букурешта ні в якому разі не переносити. Одночасно в зв'язку з намічаючимися нашими операціями на півдні, Врангель повинен Вам дати компенсації в формі зброї і амуніції, коли, звичайно, ті відомости, які подавав у цій справі мені ген. Деловіч, справді дійсності відповідають. Останнє для мене не є певна і безперечна річ. Я посилаю Вам копію листа (трохи сумбурного і напівповерхового) п. Зайцева з Варшави про переговори з Савінковськими молодцями. Факти, подані в листі, певні. Характерно, що Савінков спішно виїхав до Балаховича, бо інакше його

шанси в тій армії не матимуть успіху. За Балаховичем Савінков "ухаживает", але одночасно і боїться. Характеристику Савінкова та його оточення, яке йде, але поволі, будто би на розрив з Врангелем, знайдете в листі Зайцева.

Набої! Не забувайте.

З повагою, Петлюра.

28/X. 1920 р.

Оригінал. Рукопис.

ЦДАГОУ: Ф. 269. Оп. 2. — Спр. 102. — Арк. 1—8.

Лист С. Петлюри до керівника Польської держави Ю. Пілсудського про врегулювання непорозумінь

8 листопада 1920 року

Герб Тризуб

УНР

Голова Директорії

Головний Отаман Військ

Української Народньої

Республіки

8 листопада 1920 року

Ч.

Ставка

П. Коменданте

Сердешно дякую Вам за слова привіту та високої оцінки для Української армії. Та доля, яка спадає на неї після Рижського трактату, є дуже відповідальною. Вона мене хвилює і трохи непокоїть. Головним чином через те, що я не маю набоїв до рушниць в належній кількості. І перше, з чим я хотів би до Вас звернутись, це — справа про набої. Коли Ви маєте їх — переуступіть мені. Друге. Я велів послу в Німеччині почати переговори про купівлю там рушничних набоїв. Хочу просити Вас, аби Ваш Уряд не чинив перепон в справі перетранспортування їх через Польщу.

В той час, як Ви будете читати цього листа, українське військо буде провадити бої з більшовиками за осягнення лінії р. Буг. Я почав офензиву, бо се єдиний вихід із становища, утвореного Рижським трактатом, деякі пакти котрого для мене є незрозумілі та, певно, й не для мене одного, бо мені здається, що й знавці міжнародного права не все в тому трактаті збагнути та пояснити зможуть. Єдине, що для мене ясним є після ознайомлення з цим витвором дипломатичної мудрости, це те, що я залишаюсь один і що Україні прийдеться провадити дуже ризиковану боротьбу на очах у Європи,

яка в позі Пілата буде дивитись "на схід". Коли я кажу про самотність української армії, то се через те, що Врангеля не беру на Serio, гадаючи, що він довго не втримається, а Перемикін як реальна сила є непевна, нестала. Одночасно з цім ніколи ще не були такими сприяючими обставини боротьби з большевиками, бо настрої українського населення і рівноважно-державний і активний. Йдуть люде на мобілізацію, годують армію, допомагають їй, бо хочуть ладу, спокою, порядку. Я би, в інтересах Польщі і України, хотів би, аби запілля моє було спокійне і організоване. Воно таким і буде, коли Ваші військові виділи, п. Коменданте, не будуть руйнувати тої праці, тих зусиль, які переводяться в життя моїм урядом. Вони — Ваші виділи, забирають хліб, цукор — безплатно, реквізують у селян збіжжя, худобу, роззброюють жандармські постерунки українські і взагалі поводять себе в той спосіб, що ідея польсько-українського порозуміння провокується, а дезорганізація та дезорієнтація української людности має великий ґрунт під ногами. Отож, третє прохання, з яким би до Вас звернувся, було б прохання про зарядження мір припинити свавільство частин військових, на Волині перебуваючих. Населення, бачачи такі явища та на своїй шкурі їх відчувачи, убачає в них симптоми повернення поляків на Україну і нових окупаційних кроків з їх боку. Тим більше воно має право і підстави так думати, коли взяти на увагу, що деякі командіри частин касують українську цивільну владу, розганяють її, допускаючись при тому образливих та недопустимих лайливих слів на адресу УНР і всього українського.

Мені, п. Коменданте, великих зусиль коштує заспокоювати розбурхані страсти і болючу вразливість як громадянства, так і війська, представники яких нарікають на те, що, мовляв, коли українці потрібні були полякам, то й ласки запобігали у українців, а як потреба така пропала, то поляки дозволяють собі речі та вчинки, які аж ніяк не в'яжуться з недавнім дружнім співділанням. З огляду на те, що поводження польських частин в Остріжському, Ізяславському, Зв'ягельському та інших повітах Волині дає матеріял населенню думати про окупаційні наміри щодо цих місцевостей, то я підкреслив би подвійну потребу уникати такого поводження: населення ніколи з такою думкою не помириться.

Я знаю, п. Коменданте, що справи, вимагаючі полагодження, є дуже складні. Але в ім'я державних інтересів і майбутнього так Польщі, як і України, все ж їх треба полагоджувати. Силою України ніхто не візьме, а жити з нею дружно, справді по-братерському, можна лише при умові пошани її національно-державних прав. Я не бачу, приміром, щоб ті права шанувались польською стороною при заключенню умови про розрахунки взаємні і, гадаю, що умову ту треба негайно переглянути, скорегу-

вавши її в спосіб паритетности обопільних обов'язків. Свої обов'язки Україна зможе і надалі виконувати — і то чесно — але силою приневолити її до цього, користуючись нинішнім становищем, не можна.

Подане вище подавати до Вашого відома дає мені право, п. Коменданте, Ваше щире і мудре відношення до інтересів України, яку Ви хотіли би бачити дружньою до Польщі. Я так само хочу цього. Вправді Рижський трактат надщербив в свідомости широких громадянських кругів це, але, я думаю, що в недовгому часі обставини примусять зробити ревізію Рижських умов, а разом з тим поставлять на порядок дня і співділання польсько-українське.

В тих складних та тяжких умовах, серед яких доводиться мені нині працювати, я моральну силу почерпаю в певности самої справи і в тій симпатії, яку ви, п. Коменданте, маєте до цієї справи.

8/XI 1920 року.

З правдивим привітом, Петлюра

Оригінал. Рукопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 1429. — Оп. 4. — Спр. 2. — Арк. 2, 3.

Лист радника Української Дипломатичної Місії в Польщі Л. Михайлова міністру закордонних справ УНР щодо переговорів з російською групою Савінкова

10 листопада 1920 року

ПАНУ МІНІСТРУ ЗАКОРДОННИХ СПРАВ У.Н.Р.

Копія: п. Голові Ради Народніх Міністрів.

ВИСОКОПОВАЖАНИЙ ПАНЕ МІНІСТРЕ.

Переговори з Савінковською Делегацією наближаються до кінця: вони згодились на політичну Деклярацію, яка буде першим пунктом військової конвенції, в редакції яку прилагаю до цього (прил. №1); сьогодні, нарешті, пред'явили мандати, підписані Савінковим. Текст нашої військової конвенції був вироблений згідно Вашої інструкції, причому ми провели і окреслення наших кордонів (за основу був узятий політично-етнографічний принцип), правда не в державно-правовім розумінню, а як демаркаційна гранична лінія, з переходом якої російські війська уже не лічаться перебуваючими на території У.Н.Р. Російська Делегація виробила свій текст, в якому дуже ясно обозначалась тенденція надуті "хохлов", забрати від них, що можливе, і перейти до Врангеля. Це слідувало хоть би із одного того, що вони з гори призначали районом для свого розташування наш правий фланг, замовчували питання адмі-

ністрації і управління в цьому районі, оставляли за собою певне право безконтрольного управління залізницями, право ревізицій, суду над нашим населенням, коли воно учинить діяння проти російської армії. Пунктом, по якому Російська Армія може навіть без згоди нашого Командування перейти до "невраждебной" Українському Уряду армії.

Обидва тексти були оголошені на сьогоднішнім засіданні, — на пленарнім засіданні, аби не загострювати справи, ми балакали більш по прициповим питанням, залишивши розшифрування їх намірів на засідання Комісії, в яку, як було вирішено, в кінці засідання для согласовання повинні бути віддані обидва тексти, — який з двох текстів буде взятий за основу — вирішить Комісія.

Позаяк ніякими доводами вони не зможуть відстояти своїх тенденційних принципів — я певен, що Комісія прийде до порозуміння, і договір буде підписаний не пізнійш 11—12 листопада.

Вчора попросив офіційної авдієнції у Ген. Зелінського — Генерал Махров, а сьогодні о 5 год. Махров мав розмову зі мною і п. Стемповським, як Головою Делегації. Він, по його словам, служив під часи Керенського і початок большевизму в українській армії на південно-західнім фронті (в Бердичові), його добре знає бувший тоді Українським Комісаром п. Певний. Потім жив у Полтаві, звідки втік з отрядом Балбачана до Києва, звідки йому допоміг добратись до Одеси, давши посвідчення, як нібито українському урядовцю, його знайомий, наш генерал Капустянський. Він тримається того погляду, що з большевиками можна боротись тільки шляхом противопоставлення демократичної політичної плятформи, визнанням і підтримкою чужого національного руху. В таким розумінні він зробив доклад Врангелю, за який багато російських діячів від нього відокремилось, як від "крайне ліваго". Він був Начальником Генерального Штабу Врангеля, довго з ним црацював і добре знає Врангеля, як людину надзвичайно сильної волі і "світлаго рыцаря", якого він вперше зустрів в життю. Як генерал-демократ він був посланий до Польщі. Познайомившись на місці з ситуацією, він запросив від Врангеля повноважень на переговори з українським Урядом, но, не дочекавшись відповіді, він поїхав до Парижу, де через Француз. М-во Закорд. Справ був отриманий лист від Врангеля, на основі якого Струве видав йому мандат на ведення переговорів з Українським Командуванням, а як пондобиться, то і "с Українським Правительством" (так написано в підписанім Струве мандаті, який він нам пред'явив), сформульовано з "Командованієм и Урядом", позаяк (дуже характерно) во Франції не знали, чи існує Уряд У.Н.Р. і які у нього взаємовідносини з Командуванням. Мандат помічен 2-м листопада. В мандаті сказано, що заключити конвенцію "исходя из призна-

нія самого широкого самоопределенія України" (постараюсь завтра побувати у Махрова і переписати мандат). Йому відома політична частина нашого договору з Савінковим — персонально він, як військовий, підписав би її зараз же, бо йому хочеться, щоб Україна була самостійною сильною Державою, де б він, як Полтавець, міг мати посаду і притулок; думає, що і Врангель на це погодиться. Але є крупні дипломати, безперечно багато допоможе справді порозуміння те, що фактично він сам буде рішати справу згідно з одержаною ним інструкцією, а Горлов буде тільки експертом. Коли понадобится, він буде настоювати на "поширеній" (чого не на зміні — не знаю) інструкції. Причому буде зноситись з Парижем, що далеко краще. Він певен, що ми з ним дійдемо до згоди. Врангель, хоч і оточений правими діями (но це ж тільки фаховці, яких він незабаром викине), притримується демократичного програму, який "неукоснительно" проводить в аграрній реформі і в місцевім самоупорядкуванню (сам Врангель свій маєток в Криму в 26 тис. десятин розпарцелював між селянами), він абсолютно санкціонує ту систему управління, яку застає на місці (навіть місцеві Республіки), — входить в згоду з багатьма главарями повстанців, який і Уряд Отамана Петлюри визнав би за бандитів і розброїв би, "благодарственное население" приймає Врангеля з радістю, годуює і допомагає, — з цього всього видно, що наші відомости (так відповів на наше запитання Махров) за утиски поляків і татар — невірні, — правда, він виїхав від Врангеля в першій половині липня і не знає, що там діялось без нього. Сучасний відступ Врангеля пояснюється бажанням зберегти армію, особливо багату матеріальну частю армії (армія має 100 тис. людей. 50 танків, багато зброї і амуніції), яка раніш евакуювалась до Криму, де коло Феодосії заготовлені великі запаси провіанта, які, безперечно, дозволять перезимувати — дуже трудно, щоб більшовики взяли Крим, бетонні позиції під Перекопом він сам будував і знає їх неприступність. Коли б наступило порозуміння, то треба було почати наступ на всім фронті (бо тепер, поки не прийшла підмога з Врангелівського фронту) більшовики не сильні, а з ними самий кращий метод боротьби — бити по частиям, не даючи змоги скупчуватись. — Врангель допомагав би своїми десантами (він розполагає такими транспортними засобами, що може зробити десант в 12 тис.) на Азовськім і Чорнім морі, які весь час оттягували б більшовицькі сили. По його розумінню в Українського Командування можуть бути 2 пляни стратегічних: на Київ, чи Одесу, — вигідніше останній, в разі, як би він був здійснений, Врангель допоміг би флотом, як військовим (1 дредноут "Воля", 1 крейсер "Кагул", 4 підводних лодки і міноносці), так і торговим (добровольчий флот), який знаходиться в його розпорядженню. Моркотун і Ко. — це авантюрист і жулік, який сам приїхав до Криму і з яким у Врангеля немає

ніяких договорів — він тільки виманив гроші, потребувавши навіть на поворотний проїзд до Парижу. Зо всіх Українським груп, Махров визнає тільки Головного Отамана ПЕТЛЮРУ, популярність якого йому добре відома (це — "українській ідол"). Він, Махров, ввійде в зносини зо всіма представниками Прибалтики, бо поділяє наші погляди на справу, боротьби з большевиками. До Головного Отамана ПЕТЛЮРИ був надісланий Вран-гелем Кірей, — наслідки, як і нам, йому невідомі. Геруа, який веде переговори в Букарешті, ні до чого не договориться, бо дуже середній безіні-ціативний генерал, через що Махров рекомендує перервати розмови в Букарешті і перенести до Варшави. Ми відповіли, що негайно доложим Уряду і будемо чекати директив, застерегши, що Савінковська формула є єдина і ультимативна.

Погляд всієї Делегації той, що просить Вас, Пане Міністре, доложити все це Уряду, вислати мандати нашій Делегації навіть телеграфічно і по телеграфу (можна через Варшаву) перервати, як зайві, переговори в Букарешті. Посредством пресії з боку поляків, ген. Нісселя і Рос. Пол. К-тунам можливо буде в недовгий термін дійти до згоди з Махровим, коли, безперечно, Уряд визнає бажаним мати договір з Врангелем. В разі згоди ми просили б от командирувати до Варшави адмірала Остроградського, бо найгостріше стане питання портів на Чорнім морі і транспорту, крім того, адмірал, напевно, добре поінформований у всіх закулісних сторонах цього питання. Прохаю вислати і гарного військового представника, бо конвенція з Врангелем буде посерйозніша Савінковської.

Приїхав до Варшави з Берліна п. Міністр Барановський. Він замовив і підписав умову частній Берлінській фірмі — 30 мільярдів грив., в котрих нового зразку по 50,1.000 і 5.000 грив. Система печатання сама остання і недоступна до фальшування, — система шиф. друк без кліше, витравлінням на валах. Печатання буде виконано на машинах останньої моделі, які вийшли 3 тижні тому. Весь заказ коштуватиме 11 мільонів нім. марок. Задача банкнотів обов'язкова за кордоном Германії в любому пункті, п. Міністр привіз у німецькому вагоні 150 міл. грив., які направляє на Кам'янець, крім того, цілий портфель цікавих пропозицій ріжних фірм. Цими днями п. Міністр відїздить до Кам'янця.

Приїхав п. Радник Паризької Делегації Савченко з листами від Ніковського. Теж цими днями відїздить. Одержана телеграма Польським Генеральним Штабом від Військового Польського представника в Румунії, в якій він сповіщає, що румуни згодилися передати нам негайно через Могилів 3 міл. набої взамін наших набоїв в Відні — потрібні гарантії Польському Уряду. Такі гарантії вже надіслані. Як Вам відомо з газет, пакт Іонеску з Малою Антантою в Польщі провалився. Фінляндський Посол пе-

редавав мені промову п. Міністра Сапіги, яку він проголосив на банкеті Румунського Посольства в присутності всього дипломатичного корпусу. Розмова ця зводилась до того, що єдиним шляхом розрішення російського питання і миру на Сході, а через те і в Європі, Польща і другі Держави Сходу вважають не Малу Антанту, а військовий і політичний союз (це було сказано дослівно) від Балтики до Чорного моря, включаючи і Україну. Польща стремить до тісного союзу з Румунією, але проти Малої Антанти. Нота-протест проти прелімінарного миру мною подана. Домбський сказав, що коли б вони офіційно підтвердили своє союзне відношення до Українського Уряду, то це б визвало запит в Сеймі за правність договору 21-го квітня, — більшість Сейму, яка зараз не на нашій боці визнала б цей договір необов'язковим для Польщі, як не ратифікований Сеймом. Довго він крутився, бажаючи довести, що Польща не визнала (Сапіга далеко пряміше) Світосько-Українського Уряду. Врешті-решт, згодився, що було визнання тільки посереднє. Запевняв, що в ніякому разі безпосередньо вони не визнають світоського Уряду Росії, а тим більше України. В Ризі в сучасний мент будуть обговорюватись економічні і фінансові питання — політична сторона мирового трактату вирішена вже в прелімінарнім договорі і більше торкатись її не будуть. Указував на важність присутності наших представників в Ризі, бо Польща буде ставити питання за точне окреслення території, визнаної нею України і, безперечно, виставить максимум в наших східних границях. Підтвердивши, що все остається, як і раніш, обіцяв настоювати в Військовім М-ві, щоб нам була уділена якнайбільша допомога. Видко було, що він дуже задоволений своїм творчеством і лічить його за шедевр дипломатичної кухні. На наше щастя, до Риги поїхав п. Кноль, безперечно, далеко розумніший Домбського, — надзвичайний крутий, з яким большевиком буде нелегко справитись. Кноль, висміявши творчество Домбського, безперечно, буде міцніше стояти за нашу справу.

Появились і новини в наших відносинах з Поляками: для стороннього чоловіка вони стали більш формальними, — все, напр. в сучасний мент офіційно сосредоточено в М-ві Зак. Справ, без розрішення якого навіть ні одного Міністерство нічого не робить, фактично ж все осталось по-старому: персональні зв'язки, як і раніше, грають першу роль. Від Генерального Штаба вся компетенція в українських справах відібрана і перенесена до Військового М-ва, але ж позакулісні впливи Генер. Штаба зостались. Одно зовсім новина. Потребували списки членів всіх наших інституцій у Варшаві, щоб акредитувати їх при М-ві Закор. Справ. Заставляють всіх відбирати закордонні паспорти, посвідки, які були раніше для переїзду навіть на Україну недійсні.

Все польське громадянство, особливо Уряд надзвичайно залякани більшовицькими радіо в справі порушення Польщею умов прелімінарного миру. І дійсно Польща зараз буквально воювати не може. Апровізація в катастрофічній стані (військо на фронті отримує тільки 1/3 порції). Фінансове становище скоро зрівняється з нашим.

Долари офіційно 390, фактично 430—450. Фунти 1430, фактично 1500—1600, Марки німецькі 510, фактично 550—565, доріжня росте з кожним днем. Опалу нема. Разовий опал в готелі — 75 мар. Безперечно, при такій ситуації досить одного проголошення війни, щоб почались вибухи серед населення. До весни все це погіршає в сто крат і через те я вважаю, що дуже легковажно думати, що весною Польща буде воювати. Коли це прийняти за можливе, то нам потрібно звернути якнайбільшу увагу на Прибалтику, чим зайнята зараз і Польща: до Фінляндії для взаємного ознайомлення від'їздять 40 Послів з Сейму, набраних з П.И.С. і людовців. Прибалтика починає уявляти, що одної Польщі замало. Що без сильної України вони не втримаються, — звідусіль надзвичайна зацікавленість нашими справами.

Щиро прошу Вас, п. Міністре, не лишити без відповіді мій персональний лист до Вас.

Варшава, дня 10/XI-20 р.

Прийміть запевнення в щирій пошані до Вас.

Л. Михайлов.

Р. С. "Річ Посполита" за останній час веде ворожу компанію проти України; на щастя, ні одно Варшавське, а також закордонні часописи не користуються витягами з "Речі Посполитої".

Прикладаємо спростовання (прот. 2) дає характеристику цієї кампанії. Наші представництва за кордоном були повідомлені телеграфно.

Л. Михайлов.

Оригінал. Машинопис, частково рукопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 425. — Арк. 67, 68 зв.

Протокол засідання Ради Народніх Міністрів УНР у зв'язку із залишенням державної території

18 листопада 1920 року

ЖУРНАЛ

засідання Ради Народніх Міністрів 18 листопада 1920 року.

м. Фрідріхівка:

Ч. 144.

ПРИСУТНІ: Голова Директорії — Головний Отаман С. В. ПЕТЛЮРА, Заступник Голови Ради Народніх Міністрів Саліковський, Міністри: Огієнко, Тимошенко, Архипенко, В. о. Військового Міністра Галкин, Керуючі Міністерствами: Пошт і Телеграфів Паливода, Освіти — Холодний, Т. в. о. Державного Секретаря Оніхімовський. Керуючий Справами Директорії Миронович і Товариш Міністра Внутрішніх Справ Дмитріїв.

Секретарював Оніхімовський.

Засідання відкривається в 3 1/2 г. дня.

СЛУХАЛИ: Голова Директорії — Головний Отаман С. В. Петлюра повідомив про становище на фронті і зазначив, що за браком набоїв може настати мент, коли армія буде позбавлена можливості провадити свою героїчну боротьбу з ворогом. Армію необхідно зберегти, аби при першій можливості знов розпочати боротьбу за визволення Батьківщини.

З приводу цього Раді Народніх Міністрів належить вирішити питання відносно можливого переходу армії і Уряду У.Н.Р. за кордон, між иншим належить в'яснити відношення Уряду Річі Посполитої Польської до переходу армії і Уряду на територію Польщі.

Заступник Голови Ради Народніх Міністрів — Міністр Внутрішніх Справ Саліковський зазначив, що, на його думку, уявляється найбільш доцільним перехід армії і Уряду У.Н.Р. на частину Волині, тимчасово окуповану польськими військами. Перебування армії і Уряду на Волині дасть можливість формувати армію і підтримувати зв'язок з Україною.

Товариш Міністра Внутрішніх Справ Дмитріїв висловив думку, що перехід армії і Уряду на частину Волині, тимчасово окуповану польськими військами, являється доцільніш по суті і, крім того, має правні підстави.

Міністр Ісповідань Огієнко зазначив, що чергове завдання Ради Народніх Міністрів — зберегти Голову Директорії — Головного Отамана Симона Васильовича Петлюру, в особі якого ототожується ідея державности Української Народньої Республіки. Армію і Уряд необхідно зберегти, аби при сприятливих умовах розпочати визвольну боротьбу. Необхідно зберегти урядовців, а також і Українських громадян, що примушені були по політичних обставинах залишити Батьківщину.

Керуючий Міністерством Пошт і Телеграфів Паливода висловив думку, що необхідно зберегти свої сили і що єдиний шлях до цього — інтернування.

Міністр шляхів Тимошенко зазначив, що, на його думку, армія і Уряд можуть перейти лише на територію Польщі або Румунії; питання про

перехід на частину Волині, тимчасово окуповану польським військом, виключається з приводу того, що на такий перехід Польський Уряд, по політичних обставинах, не дасть згоди.

Міністр Народнього Господарства Архипенко висловив думку, що доцільно перейти на частину Волині, тимчасово окуповану польським військом; було б дуже корисним, аби польське військо тимчасово окупувало терени від Бужка до Дністра; при таких умовах можливо було б вивезти цукор — золото України.

В. о. Військового Міністра Галкин зазначив, що необхідно вжити заходів, аби була дана згода на перехід на Волинь; наслідок такого переходу за згодою чи без згоди обезброєння армії і інтернування, це цілком ясно, коли мати на увазі ведення мирових переговорів між Польщею і Східною Росією; необхідно негайно по телеграфу чи через посланця в'яяснити відношення Польського Уряду до цього питання.

Заступник Голови Ради Народніх Міністрів — Міністр Внутрішніх Справ Саліковський висловив думку, що, при політичних умовах, що склалися, єдиний вихід — інтернування з обезброєнням; необхідно видати декларацію до народів світу, в якій висловити докір чинникам Європи, що вони не підтримали боротьбу У.Н.Р. з більшовиками.

Керуючий Міністерством Народньої Освіти Холодний зазначив, що на його думку, можливий перехід тільки на Волинь, де можна формувати армію.

Голова Директорії — Головний Отаман С. В. Петлюра висловив думку, що перехід на Волинь більш корисний як для війська, так і для Уряду; треба вжити заходів, аби урядовці переходили на Волинь; в цій справі необхідно негайно поінформувати Польський Уряд. Питання про перехід на територію Румунії виключається з приводу того, що остання не дасть на це згоди.

Міністр Народнього Господарства Архипенко заявив, що треба вивезти 5.000 пудів цукру з Сатанівської цукроварні.

ПОСТАНОВИЛИ: 1) обговорення питання щодо переходу армії і Уряду У.Н.Р. за кордон продовжувати в засіданню, котре призначається сьогодні в 8 годин вечора;

2) доручити Міністру Народнього Господарства дати наряд на ім'я Штабу Дієвої Армії на відпуск з Сатанівської цукроварні 5.000 пудів цукру; перевозку провадити засобами армії; ціну цукру встановити для війська в 15.000 карб. за пуд, а для урядовців — 10.000 карб. за пуд, причому відпускати на кожного урядовця по 1/2 пуда.

Засідання закривається о 5 годині дня.

ЗАСІДАННЯ ВІДКРИВАЄТЬСЯ О 9 ГОДИНІ ВЕЧОРА

СЛУХАЛИ: Голова Директорії — Головний Отаман С. В. ПЕТЛЮРА повідомив, що представник Польського Уряду капітан Марушевський доклав про одержання слідуючого розпорядження щодо переходу через кордони Польщі;

1) хорі, ранені і біженці перепускаються через Польський кордон;

2) вищому Командному складу дається право мешкати на території Польщі при закордонних паспортах;

3) військо Української Народньої Республіки направляється в цілі єдності частинами в Ланцут—Берестя, при певних ознаках інтернування за старшинами залишається холодна зброя, уніформа і власне майно; козаки складають зброю;

4) Російські частини розташовуються окремо;

5) Правительство розташовується в Ржешові і Тарнові;

6) Державне майно й зброя поступають в депозит.

Одержані відомости, що польське військо, починаючи з 20 цього листопаду, повинно згідно з умовою з Радянською Росією звільнити на протязі 9 днів частину Волині, тимчасово ним окуповану; армія немає набоїв, не має можливости продовжувати боротьбу; в цілі схоронення кадрів перехід за кордон необхідний. Обставини вимагають аби були вжиті всі заходи щодо схоронення державного майна і грошей, можливости урядування на чужій території і неприпинення діяльності закордонних місій.

Керуючий Міністерством Народньої Освіти Холодний зазначив, що майно повинно здаватися тільки для охорони; козаки і Українські громадяни під час перебування на Польській території підлягають суду У.Н.Р.; представники Уряду мають право вільного пересування. Підстава для таких прав — союз з Польщею.

Міністр Ісповідань Огієнко висловив думку, що з приводу ясности справи треба виносити певні постанови; організувати перехід в Волочиську, для чого призначити день.

Необхідно видати декларації до населення України і до народів світу. Негайно надіслати до Варшави представників для полагодження справи переходу через кордон і умов перебування на Польській території. Вищий Уряд на чолі з Головою Директорії повинен бути вкупі. Державна Скарбниця — в розпорядженню Уряду Української Народньої Республіки. Необхідно вжити заходів, аби була видана позичка Урядом Річі Посполитої Польської. Ставки на Колчака, Денікіна й інших програні. Тепер буде ставка на демократичну Україну.

Товариш Міністра Внутрішніх Справ Дмитріїв висловив думку, що не

може бути і річі про перехід за кордон вищого Уряду, поки військо на території України.

В. о. Військового Міністра Галкин зазначив, що армія займає фронт і перехід війська може бути зроблений там, де буде потрібно. При таких умовах про організованність переходу не може бути і річи; перехід же Уряду повинен бути упорядкований.

Заступник Голови Ради Народніх Міністрів, Міністр Внутрішніх Справ Саліковський висловив думку, що треба негайно командувати відповідальну особу до Варшави, наприклад, Товариша Міністра Внутрішніх Справ Дмитрієва — в цілі полегшення умов перебування армії і Уряду на території Польщі.

В цій цілі необхідно використати Міністерство Закордонних Справ і тих Міністрів і Товаришів Міністрів, котрі перебувають за кордоном. Від умов корисних (вищий командний склад) не слід відмовлятися. Міністри мають одержати дипломатичні паспорти.

В. о. Військового Міністра Галкин зазначив, що з приводу пильності справи, необхідно сьогодні або завтра командувати відповідальних осіб до Варшави; час дуже дорогий. К менту критичному треба бути підготовленим. Кандидатуру п. Дмитрієва підтримує.

Міністр Народнього Господарства Архипенко зазначив, що безумовно необхідно командувати уповноваженого до Варшави, але переговори треба перенести в другу площу, треба вжити всіх заходів, аби уряд не переходив до Польщі, бо армія може не перейти і ідея Української Народньої Республіки може загинути.

Вжити всіх заходів, аби частина Волині залишалась за поляками. Большевізм не протриває довго, це треба використати.

Міністр Шляхів Тимошенко висловив думку, що на теренах Української Народньої Республіки при склавшихся умовах дуже тяжко удержатися; необхідно вяснити, чи не можна перевести армію Української Народньої Республіки до Румунського кордону. При таких умовах відкривається можливість переходу на свою територію або десанту на півдню.

Голова Директорії — Головний Отаман С. В. Петлюра зазначив, що дискусія відносно переходу за кордон ведеться умовно, на той випадок, коли армія за браком набоїв позбавлена буде можливості продовжувати боротьбу; в потрібному випадкові армія звернеться за вказівками. Виконується плян скупчення всієї кінноти в тилах ворога, аби вирвати ініціативу з його рук досить невеликого успіху і дух армії поліпшає повиситься боездатність армії. Сьогодні обговорюється ситуація, яка може виникнути у випадкові неспіху згаданого пляну.

З одержанням набоїв становище значно поліпшало би.

Большовики, знищивши військо Врангеля, скупчилися на нашому фронті в великій кількості. Дійсно, армія може залишитися в тилу большевиків, що може мати позитивні наслідки. На випадок переходу армії на територію Польщі завдання уповноваженого виговорити льоти для війська; вжити заходів, аби зброя була перевезена за військом, аби харчові продукти не здавалися в депозит, аби був збережений кінський склад.

Рейд кінноти в тилах ворога може мати велике значіння в очах Європи, але не треба забувати, що кіннота держави не збудує без уряду і піхоти. Бажано було би, аби два чи три Міністри перебували при кінноті під час її рейду в тилах большевиків.

Є певна доза правди в думці Міністра Архипенка, що большевики будуть підтримувати ідею У.Р.Р. проти ідеї У.Н.Р.

Міністр Ісповідань Огієнко зазначив, що частину заяви Міністра Архипенка безумовно треба підтримати; треба боротися до кінця, але такий кінець треба передбачати. Рейд кінноти в тилу ворога не буде мати таких наслідків, як в минулому році, бо руки большевиків розв'язані. Дійсно гине ідея Української Народньої Республіки. З двох зол треба вибрати менше. Необхідно вжити заходів, аби армія в випадковій необхідності була інтернована, це збереже армію і дасть можливість продовжувати при сприятливих умовах визвольну боротьбу.

Треба мати на увазі, що до весни боротьби з большевиками не може бути.

Заступник Голови Ради Народніх Міністрів, Міністр Внутрішніх Справ Саліковський зазначив, що необхідно доручити тимчасово виконувати обов'язки Міністра Фінансів одному з присутніх Міністрів на час відсутности Керуючого Міністерством Фінансів Відібиди.

П О С Т А Н О В И Л И: 1) Констатувати, що причина невдачі армії У.Н.Р. в боротьбі з совітськими військами — брак набоїв і амуніції;

2) визнати доцільним в разі необхідности перехід армії і Уряду У.Н.Р. на територію Польщі;

3) негайно командирувати в Варшаву Товариша Міністра Внутрішніх Справ Дмитрієва для поалагодження справи переходу армії, Уряду і громадян Української Народньої Республіки на територію Польщі і для полегшення умов перебування на цій території, для чого видати йому відповідне уповноваження; використати для цієї справи також Міністерство Закордонних Справ і Дипльоматичну Місію в Варшаві. Упо-

вноваженному керуватися такими вказівками: а) Уряд Української Народньої Республіки не припиняє урядування на території Польщі;

б) друкування грошей не припиняється, гроші залишаються в розпорядженню Уряду Української Народньої Республіки; в крайньому випадкові допускається контроль з боку Польського Уряду;

в) зброя хорониться при частинах і при них перевозиться, кінський склад зберігається при частинах;

г) військо розташовується в одному місці, харчи не відбираються;

д) Уряд перебуває при війську;

е) Члени Вищого Уряду мають право вільного пересування.

4) Визнати необхідним видання відозви до населення Української Народньої Республіки і декларації до народів світу;

5) Вжити рішучих заходів щодо одержання позички в польській валюті щомісячних квот від Польського Уряду;

6) Вияснити справу обміну полонених;

7) Звернутися до добродійних установ і товариств в справі допомоги біженцям з України;

8) Питання про перебування Міністрів при кінноті під час її рейду в тилу ворога обговорити в слідуючому засіданню;

9) Доручити Міністру Народнього Господарства Архипенку виконувати обов'язки Міністра Фінансів на час відсутности Керуючого Міністерством Фінансів Відидіди.

Занести до журналу, що всі пакти цієї постанови прийняті одногласно.

Заступник Голови Ради Народніх Міністрів

Міністр Ісповідань

Керуючий Міністерством) Пошт і Телеграф(ів)

Міністр шляхів

Кер. Міністр Освіти

Міністр Народ. Господарства

В. о. Військового Міністра

Т. в. о. Державного Секретаря

О. Саліковський

І. Огієнко

Паливода

Тимошенко

Холодний

Архипенко

Галкин

Онiхiмовський

Оригінал. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 1065. — Оп. 2. — Спр. 9. — Арк. 75—78.

Протокол засідання підкомісії С 5-ої комісії Асамблеї Союзу Народів під час заслуховування української делегації

25 листопада 1920 року

11 г. 20 м. 25/XI Женева.

Голова Др. Нансен (Норвегія) просить українську делегацію дати відповідь на запитання про тривалість (stabilite) української держави і її уряду. п. Шульгин. Українська Республіка існує третій рік. Нинішній шеф Держави Головний Отаман Петлюра був уже в 1917 р. військовим міністром при Центральній Раді.

п. Нансен. Про Центральну Раду комісія вже знає з Ваших нот. Комісія цікавить сучасний стан. Голова також нагадує, що часу є дуже мало у підкомісії.

п. Шульгин. (Продовжує). Після короткого періоду німецької інтервенції, коли Петлюра був арештований, він знов вертається до влади як Голова Директорії і Головний Отаман. З того часу вже повних два роки він стоїть на чолі держави. Директорія і Головний отаман одержали владу від Трудового Конгресу в январі 1919 р. Зараз, як тільки військові обставини дозволять, має бути скликаний парламент. Кращим доказом тривалости держави може служити те, що Українська Республіка без жадної допомоги веде свою дефензивну війну проти большевиків. В той час, як Колчак, Денікін, Юденіч, які одержували величезну допомогу від великих держав, вже не існують, Українська Республіка на чолі з Петлюрою, не одержавши ніякої майже допомоги, б'ється і зараз. Це пояснюється тим, що Українська Республіка спирається на волю всього народу.

Румунський делегат. Просить, показати, яку частину України тримає зараз український уряд.

п. Шульгин — показує на мапі, котра лежить в комісії (Україна намальована в її етнографічних межах з Кримом, з Кубанью, але без Бессарабії), на Подільську, частину Волинської та Київської губ. Це та територія, яку останні місяці уряд тримав. Порівнюючи до всієї України, ця територія є невелика, але вона є сама по собі більшою за багатьох держав Європи. В даний момент іде наступ большевиків і вказати точно, де ідуть бої, трудно. По останнім відомостям коло Проскурова.

п. Нансен питає, що українські делегати можуть, сказати про існування на Україні двох урядів.

п. Шульгин. На Україні існує тільки один уряд, який я зараз представляю. Так звана Республіка Раковського — є фікція. Треба з'ясувати дійсні наміри Раковського. Як болгаро-румун з Добруджі він прагне за-

хопити Україну, встановити там тверду базу і повести свою офензиву на Румунію. Цих намірів Раковський не дуже ховав. Але Україною опанувати йому ніколи не вдалося. Большевики захоплюють залізні дороги, міста, але в селах не зважаються з'являться, бо їх там просто вбивають.

Залізні дороги і міста захоплюють тому, що у їх є велика збройна сила. Польська армія була сильна, але всі бачили, як тяжко було їй боротися, Врангель теж мав чималу силу. Що ж дивного, коли українським військам при недостатчі зброї трудно стримати большевицьку акцію. Але в селах починається гверілля, і большевики з тим боротись не можуть. Таким чином, плани большевиків і Раковського встановити з України базу для наступу на Захід, особливо на Румунію, зовсім не вдалились. Україна своїм тілом і кров'ю оборонила останню, і весь Захід. Друге, завдання Раковського, коли проголошено було Совітську Республіку на Україні, полягало в тому, щоб обманути український нарід, начебто большевики не збираються його гнітити національно і т. д. Але це не вдалося, бо народ український добре зрозумів, що большевики — це грабіжники. Далі, проголошуючи Совітську Республіку на Україні, большевики хотіли обманути опінію західного громадянства, а особливо соціалістичного. Їм незручно було показати, як їх принципи розходяться з грабіжницькою практикою. Але і це не вдалося, бо і західні соціалісти починають прозрівати. В уряді Совітської Республіки немає ні одного українця. Всі, навіть найлівіші партії українські, стоять в опозиції і разом з селянами підіймають повстання проти большевиків. Нема чого далі доводити, що цей уряд є тільки *dependance de Moscou*. З цим навіть згодні і деякі делегати в Женеві, котрі називали делегатів Раковського *délégué de Moscou*. Але уряд цей не є також звичайним урядом московським на Україні, як це було за часи царів. Це є окупаційний військовий терористичний режим. Большевики визнали в свій час Україну незалежною і тепер дивляться, як на чужий ворожий край, потрібний їм для грабіжництва. У Москві большевики завели якийсь лад, поганий чи добрий, инша річ. На Україні у большевиків ніякого ладу немає. Делегат, будучи цим літом на Україні, бачив власними очима, що діяли там большевики, і робив цілу анкету не тільки серед українців, але і серед євреїв, поляків, росіян, і всі говорять про неможливий терор і грабіжництво. З повним розумінням відповідальности цих слів, з якими всі звертаються до високої комісії, урочисто заявляю, що окупаційний большевицький режим на Україні є гірший, ніж був окупаційний уряд в Бельгії під час війни, є гірший, ніж був окупаційний уряд в Сербії, є гірший, ніж сучасний режим в Арменії. І на доказ цього я

дуже прошу прийняти до уваги указ Раковського від 12 вересня 1920 р., уміщений в офіціозному більшовистському журналі.

п. Нансен. Цей документ нас не торкається, ми говоримо тільки про твердість уряду.

п. Шульгин настоює, щоб на цей документ було звернено увагу, бо він доводить, що на Україні є один уряд, що уряд Раковського є уряд окупаційний.

п. Нансен згоджується і приймає документ.

п. Нансен питає, які держави визнали Україну *de-jure* або *de-facto*.

п. Шульгин називає Польщу і показує в виданню документів № 88 Польсько-Український договір. Нас також визнали *de-jure* Фінляндія, Латвія. Не говорю вже про визнання України Центральними Державами, я зупинюсь на наших відношеннях з Францією та Англією в 1917 році.

Румунський делегат. Це було в часи, коли йшла українізація війська.

п. Шульгин. Так, це було в часи, коли робилися спроби українськими силами стримати фронт, розвалений більшовиками. Це була ідея Петлюри. Далі п. Шульгин цитує окремі місця з нот Сент-Слер'а і Табуї. Особливо просить звернути увагу на ноту від 29/II январа 1918 року за підписом Табуї. Там є фраза: *depuis cette date la France est en — trée en relations officielles avec l'Ukraine*. Зупиняючись на ноті Bagge'a, п. Шульгин вказує на фразу, де він говорить, що він був призначений представником Англії на Україні, *par la vole télégraphique la seule possople actuellement*. Тільки ці обставини, таким чином, заважали безпосереднім зносинам урядів.

п. Нансен. Таким чином, це було визнання *de-facto*?

п. Шульгин передає також документи, які стосуються переговорів з Францією в Одесі (*cronologie*).

п. Шульгин. Нас визнала також Російська Східна Республіка двома актами (вказує на відповідні акти в публікації S8).

п. Нансен. А зараз не визнає?

п. Шульгин. Зараз іде війна.

п. Нансен. Чи була на Україні Конституанта?

п. Шульгин. На це дасть відповідь сенатор Марголін.

п. Марголін. Німці не допустили зібратись Конституанті, але вибори все ж були переведені. Марголін розчинює ті думки, які ним викладені були в ноті 19/X-1920 до Ліги Націй. Вибори були о стільки демократичні, додає Марголін, що навіть жінки були законом допущені до голосування. (Нансен записує цей факт).

Румунський делегат. В той час і на Україні, і взагалі в Росії регулярних

виборів не було. Центральна Рада складалась з представників земств і інших організацій.

п. Шульгин. П. Делегат почасти прав. В Центральну Раду входили представники різних організацій, представники повітів і т. д. Але поруч з тим дійсні нормальні загальні і т. д. вибори мали місце. Так, були вибори до Російської Конституанти і до Української (цитує результати виборів по брошурі ("Les problemes de L'Ukraine"). Далі, звертаючись до румунського делегата, п. Шульгин говорить: по типу Центральної Ради сформований був в Бесарабії Сфатул-Церій. На його вотумі і базується зараз Румунія, володіючи Бесарабією. Різниця в тому, що Центральна Рада проголосила незалежність України. Сфатул-Церій проголосив приєднання Бесарабії до Румунії.

(Румунський делегат задовольняється).

п. Нансен. Чи був і Петлюра обраний в Українські Установчі Збори?

п. Шульгин і Марголін пояснюють, що і Петлюра був обраний великою кількістю голосів до Конституанти, що він був також членом Центральної Ради і що його владу, як члена Директорії затвердив Трудовий Конгрес.

п. Марголін додає, що Петлюра і уряд стоять проти совітської системи і цілком опираються на парламентаризм.

п. Нансен. Коли були вибори до установчих зборів?

п. Шульгин. До всеросійських в сентябрі, до Українських — в декабрі і январі 1918 року.

п. Нансен просить вказати кордони України.

п. Шульгин говорить, що західні кордони України приблизно встановлені порозуміннями і договорами з нашими сусідами. Від Чорного моря кордон іде по Дністру, далі по Збручу, далі перерізує західну частину Волині і йде до Прип'яті.

Румунський делегат. Як встановлені кордони з Польщею і як відноситься український уряд до Галичини?

п. Шульгин. Я не уповноважений говорити про Галичину, це зовсім окрема справа, яка має бути вирішена іншими шляхами. Головний Отаман і його уряд, бажаючи мати мир і поміч від західних сусідів, заключив договір з Польщею, який встановив провізоричні кордони з Україною.

Румунський делегат. Ви говорите, що визнаєте Дністер своїм кордоном, але це через те, що там стоять наші війська, але ви вимагаєте Буковину.

п. Шульгин. Український уряд не пред'являє своїх прав на Буковину і погоджується на приналежність Бесарабії до Румунії.

Румунський делегат. А чи є офіційні акти про це?

п. Шульгин. Коли конференція послів в Парижі постановила про приєднання Бесарабії до Румунії, і Маклаков протестував, Український уряд мовчав і тим, очевидно, погоджувався на цей акт. Крім того, відомо, що між українським і румунським урядами вже давно існують фактичні відносини. Можливо, що були відповідні листи з нашого боку.

Румунський делегат. Але офіціальний акт.

п. Шульгин. Який же може бути офіціальний акт, коли Румунія *de jure* не визнала України. Нехай Румунія нас визнає офіціально, і тоді, можливо, що український уряд з Румунією так само заключить договір, як з Польщею.

(Румунський делегат задовольняється).

п. Шульгин говорить про дальші кордони (етнографічні) і показує їх в загальних рисах. Про Кубань говорить, що там існує козацька республіка, з якою ми в союзі. З усього можна бачити, що в майбутньому Україна зфедерується з Кубанью. В Криму населення є мішане, але релятивну більшість мають українці. На півдні є багато татар, Україна вважає, що Крим мусить входити в її склад, але, рахуючись з волею населення, Україна завжди погодиться на широку автономію Криму. Україна сама задовго страждала від централізму, щоб тепер самій ставати на цей шлях.

Під кінець засідання входить Голова румунської делегації Тома Іонеско і, не дивлячись на попередження свого колеги, ставить п. Шульгину ті самі питання про Бесарабію, Буковину і кордони. п. Шульгин дає ту саму відповідь.

В 12 г. 10 м. українські делегати покидають засідання. Од України присутніми на засіданні були:

Офіційний представник — О. Шульгин

Юрисконсульт Міністерства Закор(донних) Справ — А. Марголін

Секретар офіційного представника — О. Коваленко.

Автентичність і цілковиту точність протокола затверджуємо.
27/XI.1920

Підписи: Марголін, Коваленко, Шульгин

Завірена копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 345. — Арк. 50—55.

Лист С. Петлюри до Голови Ради Народніх Міністрів щодо повернення польською владою майна, що належало українській стороні

7 грудня 1920 року

**ГОЛОВА ДИРЕКТОРІЇ
ГОЛОВНИЙ ОТАМАН ВІЙСЬК
УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ
РЕСПУБЛІКИ**

**До Пана Голови
Ради Народніх Міністрів**

**(Копії: Міністрові Шляхів, Міністрові Справ
Грудня 7 дня 1920 р. Закордонних, Міністрові Пошт і Телеграфів,
Ч. Міністрові Народнього Господарства, Міністрові
м. Тарнів. Справ Земельних, Міністрові Військовому).**

Перейшовши з військом, Урядом і значною кількістю громадян У.Н.Р. на територію чужої держави, ми опинились в досить скрутному становищі і полегшити його можемо, лише здобувши до своєї розпорядимості відповідні грошеві засоби.

При переході війська обози залишилися або на нашому березі Збруча, або їх забрали поляки; під час несподіваної швидкої евакуації урядовці і громадяне не встигли і не мали змоги, за відсутністю засобів пересування, забрати з собою потрібне майно, і таким чином ми опинились на чужині зовсім незаосмотрені.

Між тим, ми повинні вжити всіх заходів, аби зберегти єдність нашої армії, підтримати її фізично і морально здоровою, повинні зберегти для майбутньої державної праці кожного урядовця, рівно ж повинні опікуватися кожним громадянином, що під натиском ворога залишив рідну землю. Це наш моральний обов'язок. Цього вимагає від нас державне розуміння наших завдань.

При поверненні на батьківщину збережене військо буде уявляти собою кадри майбутньої нашої армії; урядовий апарат буде готовий і зможе одразу стати до праці, а громадяне повернуться переконаними, що Уряд їх не покинув в тяжкій недолі, допоміг їм, і це зміцнить їх готовність допомогти і Уряду, коли настане час активної державної праці на Україні.

Але ж засобів для задоволення всіх потреб армії, урядовців і громадян наших у нас немає. Скарбниця не має до своєї розпорядимості закордонної валюти, а українська валюта остільки низько стоїть, що краще її не продавати, а тримати до повернення на Україну.

Залишається один шлях на полагодження цієї справи — позичка у Польського Уряду відповідних коштів у польській валюті.

З докладів, які зробили Заступник Голови нашої Дипломатичної Місії в Варшаві Михайлів і Міністр Стемповський і з листа Віце-Міні-

стра Дмитрієва видно, що Польський Уряд рахує себе лише морально зобов'язаним видати нам позичку в 25 мільйонів марок польських за жовтень б. р. згідно з секретною умовою, поминаючи свої зобов'язання, прийняті відносно нас при підписанні військової конвенції 24 квітня.

Згідно з п. 13 цієї конвенції ціла здобич залізнична, а також військова в складах, кошарах та инш., крім взятої в бою, становить власність У.Н.Р., між тим, як всю цю здобич Польський Уряд перебрав собі, вивіз на свою територію. Таким чином він залишається нам винним величезні кошти за це майно. Немає під рукою відповідних даних, я не можу зазначити докладно суми цього боргу, але, гадаю, що вона досить значна і визначається не мільйонами, а мільярдами марок.

Під час евакуації польських військ з України в червні та липні б. р. поляки вивезли: залізничні мости, майстерні, паротяги, вагони, підйомні крани, телеграфні і телефонні апарати, дінамо-машини, паси, різне приладдя фабрик, заводів, амуніцію, зброю зі складів Києва, Святошина і взагалі майно, яке по військовій конвенції належить нам. Вони й самі цього не зрікаються, бо на переговорах з Головою Торговельно-Економічної Місії в Варшаві з п. Феценко-Чопівським підтвердили, що забрали наше майно і обіцяли його повернути.

Отже, в особі Польського Уряду ми маємо контрагента, який мусить виплатити нам свій борг, а тому до нього нам і треба звернутись негайно. Ми мусимо протестувати проти перенесення питання про позичку в площину лише моральних обов'язків, бо маємо формальне зобов'язання Польського Уряду щодо повернення нам нашого майна, на якого рахунок можемо одержати грошеву позику в значній квоті.

З огляду на вищезазначене доручаю Вам зібрати фактичний матеріал щодо взятого у нас майна відповідних Міністрів — Шляхів, Пошт і Телеграфу, Справ Закордонних, Народнього Господарства, Справ Земельних і Військового на підставі даних, які Вам буде подано, поставити Польському Уряду відповідні вимоги, обгрунтовавши їх в належний спосіб.

ПЕТЛЮРА (р. в.).

Посвідчую: Керуючий Справами ДИРЕКТОРІЇ М. Миронович (р. в.).
З оригіналом згідно:

Начальник Канцелярії ДИРЕКТОРІЇ Крижанівський.

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3639. Оп. 2. — Спр. 405. — Арк. 64—64 зв.

Доповідна представника УНР при Союзі Народів Олександра Шульгина міністру закордонних справ УНР про справу прийняття України до цієї організації і позицію Польщі

7 грудня 1920 року

Високоповажаний Пане Міністре,

Справа прийому до Союзу Народів держав, які до цього часу туди не входили, з'являється одною з найбільш пекучих справ, які має розглядати Асамблея. Ця справа почасти зустрічається з різними спеціальними інтересами головного ядра Союзу Народів — великих і малих держав Антанти, почасти (особливо в приміненню до нових держав) справа прийому виклика; навіть важні принципи питання, які вимагали б перегляду договору про Союз Народів, за який тут тримаються дуже консервативно, але про це далі... Як відомо, Німеччина навіть не порушувала питання про свій вступ до Союзу Народів, бо вона знала, яку б це категоричну опозицію зустріло з боку, перш за все, Франції. Але були дуже сильні голоси на користь прийому Німеччини, як, напр., промова Barnesia, члена англійської делегації і лідера робітничої партії в Англії. Найлегше пройшла справа з прийомом Австрії, на користь якої найбільш цікаву промову сказав чеський міністр Бенеш, від якого саме і можна було чекати опозиції. Так само не зустрілось суперечки для прийому Фінляндії і невеличкої американської держави Косто-Ріко. Зато проти Болгарії, яку великі держави і нейтральні хочуть прийняти, рішуче виступають Румуни, Сербі і Греки. Невідомо ще зараз, чи вона буде прийнятою. Нам же, всім новим державам, яким спершу і голова 5-ої комісії, що займається справами прийому, і всі видатні члени Асамблеї говорили, що прийом до Союзу є річ не виключена і що цього бажають майже всі. Коли Пан Міністр пригадає мою розмову з п. Бенешем, передану мною в листі від 18/XI №5, і далі порівняє цей лист до слідуючого від 25/XI №44, то вже по цим листам ясно, що справа мінялася на гірше. Але чим більше обмірковували її, тим ясніше ставало, що всім новим державам, сусідкам совітської Росії мають відмовити.... Сталося це все дуже раптово. Як Вам відомо, вже 23/XII підкомісія С прийшла до негативного рішення в нашій справі, і мій виступ 25/XI в цій підкомісії міг тільки викликати деякі симпатії, роз'яснити деякі питання, але не міг змінити вже предрішеної одмови. 1/XII наша справа вже розглядалась у загальній 5 комісії і вирішена була теж негативно. Вчора, 6/XII, спеціальна комісія розглянула ще раз справи Балтійських держав, Грузії та Арменії і теж рішено було їх не приймати.

Перш за все, розкажу в загальних рисах, як все це сталося і як я реа-

гував на хід подій. Ще, здається, 27/XI з'явилася в газетах звістка, що перший делегат Аргентини і міністр закордонних справ Pueyredon вніс пропозицію, щоб прийняти нові держави на підставі певних обмежень в правах, а саме: щоб § 10 Раст'у, яким члени Союзу гарантують взаємно неприкосновенність своїх територій, навіть оружно не розповсюджували своєї сили на нові держави (див. мої попередні листи) і щоб ці держави мали тимчасово тільки дорадчий голос в Союзі. Для мене було ясно з усіх попередніх розмов, що коли б до України, та й до других держав "алложен" мав бути примінений § 10, то про їх прийом ніхто і слухати б не хотів. Далі я вважав, що зараз нам не так цікаво мати рішальний голос, що ж до старих держав, то ясно, що, приймаючи коло 7 ще не остаточно сконструйованих держав, вони тим самим дали б їм занадто великий вплив на справи всього Союзу, і що цього вони не допустять. Нарешті, я гадав, що саме головне — це як-небудь увійти в Союз, одержати право говорити з його членами, одстоювати свої права і т. д. Через це я вирішив, що треба вжити всіх заходів, щоб спертися на цю формулу і цілком на ній погодитись. Зараз же я пішов до Pueyredon'a, але, на жаль, він виїхав до Парижу. Далі, в чергових своїх побаченнях з делегатами, членами 5 комісії (а саме Poullat — другому делегату Бельгії, zoka el Davlen — персидський делегат) я заявив, що ця формула часово могла б нас цілком задовольнити. Це ж я сказав і Clinchant'у. Тут я мушу одступити, щоб сказати кілька слів про Балтійські і Кавказські держави. Як Ви знаєте, Пане Міністре, з мого листа від 18/XI /№15/ я зараз же, як приїхав до Женеви, мав конференцію і з Грузинами, і з Естонцями, а потім говорив і з другими "алложенами". Я пропонував їм зробити зібрання, щоб разом обміркувати справи, які являються надзвичайно аналогічними і спішними. Всі погоджувались з цим, і Грузини взяли на себе ініціативу скликання наради. Але хоч я енергійно на цьому ще кілька разів настоював (це б зробило дуже добре вражіння на членів Союзу Народів) — нічого не вийшло. Пояснюють вони це тим, що, мовляв, вони маленькі народи і їм небезпечно з кимсь іти разом, щоб їх не змішали з кимсь іншим і т. д. В дійсності ж вони думали, що їх становище далеко міцніше, і краще за наше і не хотіли себе "компромітувати" нашою справою. Зрозумівши це, я їм прямо говорив, що не пропоную спільних виступів, але пропоную принамні спільне обговорення справ і окрему, але согласовану акцію. Але мені здається, що вони (особливо Балтійці) і цього не хотіли, дуже вірючи в свої сили і розуміючи справу так, начебто тут іде якась-то "конкуренція". В своєму інтерв'ю Меєрович (Латвія) навіть хвалився, що от, мовляв, ми не зачі-

паем большевиків, і вони з нами не б'ються, "як з другими", "ми, мовляв, кращі. Нас візьміть до гурту". Роблю я це одступлення, щоб сказати, як це пошкодило тому, що вигідна для нас пропозиція: Pueyrredon'a не була гаразд розпропагандирована навіть самими заінтересованими. Вони, навпаки, були цею формулою обурені, вважаючи, що їх приймуть на всіх правах... Крім того, що я сказав кільком делегатам, я, довідавшись, що Бенеш повернувся до Женеві, написав йому цілком приватного листа, нагадував йому його ж пораду підшукати відповідну формулу прийому (лист №15) і вказав, що був би дуже вдячний, коли б він, Бенеш, підтримав формулу Pueyrredon'a, як тимчасово задовольняючу. Це було 30/XI, а 1/XII вияснилось вже, що формула Pueyrredon'a може розглядатись тільки в порядку зміни або доповнення договору, і що при прийомі держав її не будуть брати до уваги. З цього вже ставало ясным, що прийняті ми не будемо. Але все ж треба було вживати всіх заходів, щоб принаймні одказ відбувся в пристойній формі. Вияснивши порядок денний, я довідався, що наша справа поставлена на 6/XII і рахував до цього часу перебалакати з багатьма делегатами. Але несподівано увечері, дехто не прийшов на засідання, порядок денний змінили, Україну поставили на перше місце і одкинули...

Короткий відчит підкомісії С, який був прочитаний на цьому засіданню випадково опинився у мене (його мали право одержати тільки делегати). Цей відчит не можна назвати кепським для нас. Таке вражіння осталося і у делегатів ("відчит був прихильним"). Але все ж підкомісія заявила, що не вважає "по совісти" український уряд Петлюри цілком сталим, хоч Петлюра дійсно один з усіх тих, що билися проти большевиків, утримався і досі (див. протокол 25/XI). З приводу Раковського вони переказують тільки, що українські делегати заявили, що Раковський ні в якій мірі не висловлює волю народу, але од себе нічого не додали, що вони думають. Далі відчит об'єктивно передає, що Українська Республіка була проголошена Центр. Радою, і не ставить ніяких сумнівів щодо того, оскільки це рішення відповідало дійсній волі народу. У делегатів, з якими я говорив, знов таки осталося вражіння, що комісія признала, що "уряд Петлюри спирається на дійсну волю населення". Але очевидно, головний момент їх сумнівів полягав в тому, що, на їх думку, "умови військового стану, які тягнуться вже три роки, виключають всяку можливість для того, щоб дійсно незалежний нарід міг утвердити свою владу на Україні". Дуже характерно, що заступник пана Падеревського, коли піднялася справа України, не промовив ні одного слова за Україну, не потрудився хоч кого другого підговорити, щоб

хтось хоч кілька добрих слів сказав. Мало того, в протоколі сказано було, що Польща визнала нас "де факто", і він нічого на це не сказав.

Якби то не було, це засідання зробило на мене дуже тяжке враження: всі дивляться на події на фронті і всі бояться ангажуватись в "непевну" справу. Немає злоби, якась колись була, немає антипатії, чимало є людей, які дещо знають про нашу справу, але немає нікого, хто б справді нами був зацікавлений. Це приходиться констатувати і щоб цього не було, треба довго працювати...

Про все це я довідався того ж вечора, і з ранку 2/ХІІ став добиватись цілого ряду побачень для того, щоб в'яяснити, що робити далі. Рішення комісії є фактично дефінітивне, бо в її склад входять представники майже всіх делегацій, і в Асамблеї їх думка буде та сама, що і в комісії. Отже, я мушу вирішити, чи ставить справу далі, себто чи доводити до того, щоб ще раз її проголосували (і, звичайно, негативно), чи зняти. Далі, я хотів в'яяснити, як стоятиме справа з другими "алложенами": коли і їх не приймуть, то одказ носитиме зовсім інший характер (фактично менш прикрий для нас). Нарешті, я хотів спробувати внести якусь зміну в саму формуловку одказу. 3/ХІІ я мав довге побачення з п. Бенешом. Він мені порадив зняти питання, не доводячи його до нового провала, який тепер вже є предрішений. Я сказав, що коли б в Асамблеї можна було надіятись на формулу одказу з encouragement (себто мотивування одказу сучасними обставинами з констатуванням визнання нашої держави й можливості прийняття в майбутньому). Але Бенеш категорично сказав, що обставини такі, що і на це не можна рахувати (далі він сказав багато приємного і цікавого, але про це потім). Щодо других "алложен", то він вже тоді сказав, що їх не приймуть, хіба допустять до технічних комісій (в дійсності їх і допустили до залізничної і до Бюро Труда), що, безперечно, якби не обставини на фронті, і нас би туди допустили, бо принципово проти цього ніхто б тепер не висловивсь. Того ж дня я знов був у Перса, зокра еl Davlen, який висловив свій жаль, що не був присутній на засіданні, коли обмірковувалась наша справа і не міг виступити. Він сказав, що в самій 5-ій комісії ще не формуловано остаточного рішення в нашій справі, і що треба спробувати перебалакати з головою 5-ї комісії: Гунееус'ом (Чілі) та з Нансеном (голова підкомісії). Далі я пішов до Ашкеназі, з яким у мене тепер встановилися зовсім добрі відносини. Він теж порадив спробувати змінити формулівку одказу в самій комісії. Коли ж це не вдасться, то категорично радив зняти справу з порядку денного Асамблеї. З свого боку, він говорив, що вже підняв справу (це, звичайно, як і все, що пишу, дис-

кретно) в своїй делегації, чому польський представник в комісії не виступив. Я мусив тільки приєднатись до цього запитання. Далі, він говорив, що на його пропозицію в комісії польський представник має таки підтримати формулу encouragement.

На другий день, 4/XII, я був у Гунееус'а, який мене надзвичайно добре прийняв. Це дуже вихований, культурний і розумний чоловік, який схоплює думку відразу і зараз же влучно формулює. Він сказав: je suis tres rache з приводу резолюції про нас, і сам сказав, що треба розуміти, як одмову тимчасову, з огляду на сучасні обставини військові, і що цим не виключається, що Україна в майбутню сесію не буде прийнятою. Я просив, щоб він цю справу поставив на комісії, куди він саме їхав (і я з ним: розмова почалася в його салоні, а далі велася в автомобілі, — це характерно для того, оскільки тут кожна хвилина у людей розчитана). На другий день, 5/XII, я був у Нансена, який персонально є дуже симпатичний і приймав тепло, говорив гаряче про большевизм (він проти інтервенцій) і в цих загальних справах ми цілком в одно могли говорити. В справі комісії він мені сказав, що вчора "моя заява" була поставлена, уже фактично дано роз'яснення, що цей одказ не є принциповий, що підкомісія (головою) найшла, що тільки при сучасних обставинах Україна не може бути прийнятою, але в майбутньому це цілком можливо. Справа з такими директивами передана спеціальній підкомісії, яка розглядає справи інших "алложен". Я дуже просив його підтримувати при остаточному формулюванні ті думки, які він висловив. Але мені відомо, на жаль, що Нансен загалом дуже за Росію і проти нас, і навіть естонців, і латишів. Потім я докладно з других джерел довідався, що Гунееус таки дійсно здержав слово і в суботу 4/XII сам поставив цю справу, але, на жаль, сказав, що це я запитую, чим, звичайно, наполовину убив вагу свого виступу. Між тим, як я підкреслював, що говорю неофіційно, цілком приватно і т. д. Ну, та що робить. В понеділок в офіційному журналі, а потім в газеті "Ля Сюісо" і в Парижі в "Ле Тан" з'явилася замітка, що з приводу запитання репрезентанта України, чи може Україна знов подати заяву про прийом, голова просив підкомісію скласти резолюцію з вказівкою, що відказ в прийомі України зараз не виключає того, до Україна в майбутньому буде прийнятою до Союзу Народів. Таким чином, коли перша частина ("моє" запитання, якого я не робив) неприємна, то кінець все ж більш менш добрий і в усякому разі знищує неприємне вражіння голого відказу. Я хотів написати листа в цій справі, але зустрів самого Гунееус'а, який дуже мені радив не ускладняти питання. Так само говорили потім і другі (Ашкеназі, з яким я

знов бачився, Піттар і т. д.). Деякі ж (естонці) навіть задоволені, що я таким чином поставив питання про прийом до слідкуючої сесії на чергу і на порядок обговорення.

Зараз (вчора 6/ХІІ) вияснилось, що всім "алложен" одмовлено. Що будемо робити, чи залишимо справу іти до Асамблеї, чи знімемо, буде видно. В усякому разі тепер ми не самі.

Дуже все ж трудно мені, що я не маю з ким розділити відповідальність. Я телеграфував в цій справі п. Васильку, просячи поради, але одержав відповідь, що він їде на 8 день до Тарнова.

Я думав запитати Вас, Пане Міністре, по телеграфу, що мені робить, але тільки таким довгим листом можна більш менш роз'яснити всю складну ситуацію. Думаю, що я поставив би Вас своїм запитанням тільки в дуже трудне становище, а Ваша відповідь мене б зв'язала, тоді як обставини щораз міняються, і до їх треба пристосовувать своє рішення.

Через це несучу на собі всю відповідальність. Про інші свої вражіння, про причини відказу нам і всім другим "алложен" — в слідуючому листі. Цей і без того довгий.

Закінчу тільки свого невеселого листа словами женеvського простолюдина-телеграфіста, який, прочитавши мою депешу до Вас, що нас не приймають до Союзу, похитав головою і сказав : «А, Mousicur, Conrage, vatre tour viendra!».

Цими днями приїздив сюди М. Г. Левітський, з яким я міг порадитись про справи. П. Левітський по моему проханню мав побувати тут у деяких делегаціях, до яких я вже не рахував попасти за браком часу. Але одмова змінила ситуацію і ходити до тих людей вже було неможливо, принаймні поки не виясниться ситуація.

Скоро, за тиждень, вся справа скінчиться, і я гадаю мою присутність тут тим часом зайвою, бо делегати теж роз'їздитимуться, і Асамблея закриється.

Хотів би, заїхавши спершу до Праги, де б я привів у порядок всі папери і приготував би загальний відчит про Асамблею, потім особисто зробити Вам, Високоповажаний Пане Міністре, свій доклад.

Чи треба мені надалі сидіти тут постійно, чи ні, це можна вияснити тільки при особистому побаченню. Поки ж що дальше сидіння тут знов залишило б мене в тяжкому матеріальному стані, з якого мене вирятували надіслані Вами кошти.

Прийміть моє найщиріше запевнення в цілковитій повазі і відданости.

О. Шульгин.

11/ХІІ одсилаючи цього листа мушу додати, що вирішив найближчим часом здіймати справу. Бо це може бути інрепретовано, як непевність свого права. Зараз надсилаю до Голови Асамблеї ноту, в якій даю відповідь на питання Комісії і довожу, що nonadmission України є уступлення самого Союзу Народів з своїх позицій і моральна перемога большевиків.

Оригінал. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 345. — Арк. 68—74.

Завдання, поставлені С. Петлюрою перед Міністерством преси і пропаганди УНР з огляду перебування його в Польщі

13 грудня 1920 року

ЗАВДАННЯ МІНІСТЕРСТВА ПРЕСИ І ПРОПАГАНДИ

Завдання проектованого Міністерства Преси і Пропаганди в тих умовах, в яких зараз перебуває Українська Державність, маючи на увазі як її міжнародне становище, так і становище інтегральних чинників Української Державности, котрі в даний момент являються характерними і законними ознаками цієї державности, а саме Уряду і війська разом з деякими кругами громадянства українського, до певної міри звужуються і мусять бути сконцентровані в залежності од згаданого вище становища. Коли головним завданням Уряду Української Держави є в даний момент заховати її і зміцнити становище її в міжнародних відносинах, то оцим завданням определяється як зміст, так і напрям роботи міністерства Преси і Пропаганди.

Перше, на що повинно звернути увагу Міністерство, це всіма доступними йому засобами як слова друкованого, так і живого скріпити ідею єдності, державної єдності та державної дисципліни всіх сил Українського народу, що опинились на чужій території після нашої військової невдачі. Обставини перебування на чужій території мало сприятимуть цьому основному завданню Українського Уряду. Тим з більшою енергією і почуттям відповідальності перед Республікою та її майбутнім повинно взятися за виконання і розумно педагогічне переведення цього завдання.

Треба всім громадянам нашої Республіки, що опинились на чужій території, прищепити думку:

В єднанні наша сила.

Єдина воля дасть нам гарантію за щасливий вихід із нинішнього тяжкого становища.

Не розбрат, а консолідація сил, перебуваючих на чужій території, є порокукою досягнення єдиної національної волі.

Національна дисципліна, скоординована після порозуміння Центрального Уряду і громадянських кругів, може скріпити ту єдність і дати переконуючий образ та докази внутрішньої сили Української Державної Ідеї. Ідею Української Державности, не дивлячись на всі несприятливі умовини, провів по тяжкому хрестному шляху Урядовий Центр, він мусить залишитись як єдино законний, досвідчений і через те маючий і всі права, і обов'язок довести діло Української Державности до бажаного кінця. Ця провідна думка повинно лягти в основу діяльності установи, що покликана для спеціальної пропаганди, обслуговуючої інтереси У.Н.Р.

З огляду на обставини менше всього потрібно, аби ця установа організувала великі технічні апарати, з великою кількістю людей для реалізації поставленого їй державного завдання. Коли вона не може обійтись без спеціальних установ, своїх власних, то кількість їх, технічна громіздкість їх, повинна бути зведена до мінімуму. Зате диригуюча рука цієї установи повинна охоплювати всі галузі нашого державного життя, направляючи їх по єдиному шляху і до єдиної мети, яка, як животворний дух, повинна носитись над многогранним життям нації, оплодотворяючи, захищаючи, зміцнюючи ідею У.Н.Р. як в свідомості нас самих, так і серед чужих націй.

Міністерство Преси і Пропаганди мусить мати зв'язки з усіма урядовими установами і громадянськими кругами в цілях отримання од них відомостей, відповідаючих цій ідеї з одного боку, а з другого боку — і в тих цілях, аби уберегти діяльність цих кругів, чи скорегувати її, коли вона отходе од інтересів У.Н.Р., або шкодить їй. Систематизація цінностей в творчій праці активних чинників У.Н.Р. повинна зайняти одно з цільних місць у праці Міністерства Преси і Пропаганди.

Ми часто забуваємо про об'єктивну цінність нашої національної творчости, часто не шануємо її і не робимо ніяких заходів, щоб підкреслити її значіння як для нас самих, так і для чужинців.

Тимчасом про це треба пам'ятати і відповідні інформації якнайширше розповсюджувати. Поширення таких інформацій має педагогічно державне значіння для нас самих, а серед чужинців може викликати до нас здоровий інтерес і пошану, що лежить в інтересі кожної, особливо молоді Держави. По наведеним вище мотивам, Міністерство Преси і Пропаганди не повинно допускати паралелізму в своїй праці і точках, де ця остання перехрещується з інформаційною працею Міністерства Справ Закордонних. Не одбираючи од згаданого Міністерства того, що воно в цій справі провадить і в чому воно вже досягло певних резуль-

татів, Міністерство Преси і Пропаганди повинно всякими засобами помігти Міністерству Справ Закордонних в цій інформаційній його роботі: а) уділенням належних інформацій для закордону в справах відповідаючи в даний мент інтересам У.Н.Р., б) запозиченням од Міністерства Справ Закордонних тих інформацій, які потрібні для нас самих в цілях скріплення в нашій національній свідомості ідеї У.Н.Р. Чи це будуть відомости про позитивні чи негативні риси нашої практичної роботи над переведенням в життя нашої ідеї (в оцінці чужинців їх преси, державних чи громадських установ), чи характерні аналогії та паралелі, чи навчаючі висновки з життя чужих націй та держав, — весь цей матеріал потрібно своєчасно систематизувати, в належний педагогічний спосіб до відомости належних урядових установ та громадянства подавати і для інтересів У.Н.Р. вживати.

У цій справді Міністерству Преси і Пропаганди слід мати належний і постійний контакт з такими нашими урядовими установами, як Генеральний Штаб, Військове Міністерство і іншими, а не тільки з Міністерством Справ Закордонних. Надто в даний момент цей зв'язок мусить бути живим і перманентним, бо од цього буде залежати успішність пропаганди, яку повинен провадити Уряд наш для того, аби досягнути поставлених перед ним завдань в міжнародній опінії. Зокрема, відомости про:

1) бурхливий стан на Україні од народного невдоволення окупаційною більшовицькою владою, 2) про національні повстання на Україні в знак протеста проти цієї влади та ненависти до неї з боку українського населення, 3) про непевність та неміцність становища на Україні більшовицької влади, 4) про ілюзорність надій, які покладають деякі європейські політики й уряди в зв'язку з провізорично накресленим зав'язанням торговельно-комерційних зносин совіцької влади на Україні і впливаюча звідси шкодливість в найближчому майбутньому для народів тих держав, уряди яких так необачно йдуть на торговельні порозуміння з більшовиками, 5) про те, що українське селянство ніколи не дасть свого хліба совітській владі для вивозу з України — всі такі і подібні їм відомости, розвіюючи гіпноз сили совітської влади і необхідність порозуміння з нею, повинні бути тими, на які Міністерство Преси і Пропаганди в своїх інформаційних комунікатах, статтях та нотатках для поширення їх за кордоном, повинно звернути, якнайбільшу увагу. Відповідаючим інтересам справи я вважаю не тільки своєчасну подачу подібних інформацій, але і ілюстровання найбільш характерними фактами з практики більшовицького панування, причому треба звернути якнайпильнішу увагу, аби ці факти відповідали справді дійсності. Зокрема, треба

було би звернути увагу на подачу інформацій про систему терору та насильства в формі розстрілів, які більшовики чинять над українськими діячами, часто навіть тими, що ніякого відношення не мають до політики: про випалювання цілих сел та слобод одночасно з нищенням майна тих селян, які не миряться з більшовицьким режимом і так або інакше виявляють своє незадоволення ним.

При укладанню тексту таких відомостей необхідно, на мою думку, підкреслювати національні моменти в них і те почуття української державности, яке є властивим як антитеза тій формі державности, що її насильно нав'язують більшовики українському населенню.

Так само, гадав би я потрібним ще звертати постійну увагу на: а) безпідставність, б) фальсифікацію і в) свідомий обман тих інформацій, які більшовики так щедро посилають для Європи, гіпнотизуючи її думку, збиваючи її з пантелику, створюючи в свідомості європейських громадських кол невірний образ дійсного стану речей як в Росії, так і особливо на Україні. Так само, гадаю я, не слід ніколи забувати Міністерству Преси і Пропаганди про вияснення перед Європою дійсних намірів більшовизма, які полягають в організації світової революції та накидання робітничому класу підступним та насильственным шляхом ідей комунізму, які він (більшевизм) часто утаює од уваги Європи, присипляючи її неспокій та рівновагу.

Зокрема, ілюзорну силу та прикрашену дійсність більшовизма і його системи урядовання слід побивати фактами та цифрами, запозиченими із різних офіційних більшовицьких видань, серед яких можна дуже часто набрати дуже багато даних на сю тему, особливо з обсягу економічного життя совітської Росії, яскраво малюючи безвідрадность перспектив більшовизма на майбутньо. Може б не зайвим було для більшої переконаности укладати належні схеми, картографи, порівнюючі таблиці як більш агітаційний і промовляючий сам за себе матеріал. З огляду на те, що Міністерство Преси і Пропаганди, особливо на перших порах своєї діяльности, не матиме належних наукових сил для здійснення таких відповідальних науково-справочних завдань в справі дискредитування більшовизма, то було б доцільним заінтересувати подібного роду роботами певні наукові сили других наших відомств, указавши їм на пекучу національно-державну потребу подібного рода справочних видань. Оскільки мені відомо, європейська література мало присвячувала уваги цим питанням, а для того праця Міністерства Преси і Пропаганди в зазначеному напрямку може мати особливо велике значіння. Я гадаю, що роботу по виясненню справжньої і приро-

ди, і практики большевизма повинні виконати ми, українці, які найбільше запізнали його, а тому маємо на собі найбільше обов'язків в справі виведення большевизма на чисту воду перед Європою і взагалі перед усім культурним світом.

Такими я представляю собі завдання Міністерства Преси і Пропаганди що до інформаційних та агітаційних обов'язків його в відношенню до відповідальних кругів та громадської opinio Europae. Для технічного переведення цієї справи необхідно, звичайно, користуватись не лише нашими державними чи громадськими установами, на обов'язок яких покладається справа зносин з чужоземцями, але і всякими іншими установами чи організаціями, використовуючи їх уміло і зручно, все одно чи будуть вони нашими, чи обслуговують вони інтереси других держав. Зв'язки з різними телеграфними агенціями, пресбюро, комітетами пропаганди, інформаційними установами, редакціями різних газет і органів і т. и. мусять бути зав'язані і у відповідний спосіб використані. Особливо при цьому увагу треба звернути на зав'язання зазначених вище зв'язків в тих країнах та державах, з якими Уряд наш має провадити найбільш тісніші зносини і які він має більш всього заінтересувати в долі нашої державности.

Поруч з працею освідомлення чужоземних країн та народів і напрямку У.Н.Р., необхідно розвинути якнайширшу діяльність і в справі національно-державного освідомлення та поглиблення його серед тих кругів нашого громадянства, які опинились нині на чужій території.

Як було вже зазначено вище, відповідальним завданням урядовим є заховати і скріпити серед цих кругів ідею національної єдності і почуття державної дисципліни. Згадане завдання в однаковій мірі належить до виконання всіх урядових чинників нашого республіканського Уряду, але одухотворити і ідейний провід в ньому взяти повинно, в першу чергу, Міністерство Преси і Пропаганди, пам'ятаючи, що од успішного виконання цього завдання полягає одна з найбільш відповідальних місій, яку має переводити наш Уряд в той період нашої державности, що його нині ми переживаємо. І, в першу чергу, свій вплив в цій справі слід направити на нашу армію, серед старшинського складу якої є досить елемента для скупчення над ним державно тривожної уваги. Се є елементи, або 1) неофіти з національно державного боку, або 2) непевні з погляду У.Н.Р. і скоріше прихильні до гетьманської ідеології, або 3) російські елементи, що вступили до нашої армії — одні з мотивів заробітку, другі — з мотивів розкладової роботи серед нашої армії, — щоб прищепити їй переконання, що, мовляв єдине спасення в

боротьбі з більшовиками полягає в підляганню Верховному Російському Командуванню всіх антибільшовицьких сил і в реставрації єдиної неділимої Росії, в відношенню до кожного з тих елементів повинно вживати і ріжних засобів до привернення їх симпатій до У.Н.Р., чи то до організованого паралізування їх злочинної праці, якщо ця остання зачинає себе виявляти в певних ознаках. Ці методи Міністерство повинно створити і живучість їх після певної перевірки випробувати, пам'ятаючи, що більш успішні наслідки дає ідейна боротьба (друкованим чи живим словом), як всякі інші форми, останньо яких здебільшого вживає кожна урядова влада. Отож і створення відповідної літератури, між иншим полемичної, на теми, що опреділяються самим завданням і характером цієї боротьби повинно Міністерством поставитись як одна з його чергових задач.

Поруч з цією літературою повинні йти створення літератури, яка би обгрунтувала нашу національно державну ідеологію: такої літератури ми маємо небагато, і Міністерство могло би зробити велику послугу для нашої держави, коли б викликало в наших письменників і людей науки творчу ініціативу в справі створення тої галузі нашої національної літератури, яка б розробила та поглибила ідеї а) обов'язку перед Державою, б) національної дисципліни, в) національно-державного виховання і д) такого поведження кожного громадянина У.Н.Р. і то на кожному кроці його життя і в кожній ситуації, — котре одповідало б почуттю національної гідності і самоповаги.

Зокрема, достойна оцінка нашої військової боротьби за У.Н.Р., яка остільки переповнена героїзмом, високою самопосвятою борців та упертістю в здійсненню наших національних ідеалів, що відповідне переведення в життя цієї справи могло б в значній мірі спричинитись поставленому вище завданню. Окремі моменти цієї боротьби, окремі етапи та періоди її, персональні хоробрі вчинки окремих лицарів як старшин, так і козаків мусять знайти свій відгук в спеціальних нарисах і оповіданнях, доступних до зрозуміння широкої козацької і народної маси і, таким чином, заповнити пусте місце в українській літературі, яка може і не через свою вину мало присвятила досі цім темам своєї уваги. Така література якраз одповідала би і зміцненню в читачах ідеї державности, за яку ми на протязі трьох з половиною років поклали так багато кривавих жертв.

Зазначеним вище не вичерпується, звичайно, завдання, які мусить переслідувати в своїй державній праці Міністерство Преси і Пропаганди. З поворотом на рідну територію ці завдання повинні будуть

значно поширені і деталізовані, порівнюючи з тими завданнями, які слід здійснити в спеціальних умовах перебування нашого на чужій території.

Петлюра (в. р.)

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 1429. — Оп. 2. — Спр. 32. — Арк. 93—96.

Аналітична довідка Міністерства закордонних справ УНР про ставлення представників Польської держави до розв'язання українського питання на Першому з'їзді Союзу Народів у Женеві

1920 рік

ВІДНОШЕННЯ ПОЛЯКІВ ДО УКРАЇНИ НА ПЕРШОМУ ЗІЗДІ
СОЮЗУ НАРОДІВ В ЖЕНЕВІ В 1920 РОЦІ

(на основі листів і докладів Представника У.Н.Р. при Союзі Народів
п. О. ШУЛЬГІНА).

Зразу по приїзді до Женеві Представника У.Н.Р. п. О. Шульгина були ним вжиті всі заходи для того, щоб встановити контакт, або принаймні порозумітися в справі спільних акцій з Представниками других держав, що повстали на території бувшої Росії.

П. Шульгин відбув ряд побачень також з Представниками тих держав, які вже входили в склад Союзу Народів, де вони грали більш чи менш значну роль, і у яких він міг, а почасти й мав право, сподіватися на співчуття і активну допомогу в справі прийняття України в склад Союзу Народів.

Особливо було сподіватися на таку допомогу з боку Польської Делегації, як Представництва Держави, що вже входила в склад Союзу Народів, як рівноправний з другими член, яка визнала «де-юре» Українську Народню Республіку і склала з нею союзний договір і яка, здавалось би, і сама була заінтересована в тому, щоб Україну було прийнято до Союзу Народів, позаяк це, помимо великого значіння для України в її міжнародних стосунках, мало б значну вагу також для самої Польщі, бо зміцнило б правну основу Українсько-Польського договору, не кажучи вже про моральне значіння і позитивні практичні наслідки, які б мало прийняття України для обох цих держав в їх спільній боротьбі з большевицькою Росією.

І дійсно, п. О. Шульгин вже в перший же день свого приїзду до Женеві бачився з одним з членів Польської Делегації, Послом Польщі в Швейцарії п. Модзалевським, який обіцяв підтримати домагання України.

Через кілька днів п. Шульгин бачився з Заступником Голови Польської Делегації, п. проф. Ашкеназі (Голова Делегації — п. Падеревський в той час виїхав з Женеви) і згаданим Послом п. Модзалевським.

Розмова ця дуже цікава і характерна, і мимоволі приходиться думка, що іменно в цій розмові можна знайти ключ для розв'язки тих скритих мотивів, що продиктували полякам їх поведінку на з'їзді Союзу Народів що до української справи.

Згадана розмова п. Шульгина з п. Ашкеназі та п. Модзалевським (цей останній грав в цьому побаченні очевидно пасивну роль, бо п. Шульгин тільки згадує про його присутність), — звелася власне до ряду конкретних запитань з боку п. Ашкеназі. П. Ашкеназі дуже цікавився тим, чи відповів український Уряд на лист генерального Секретаря Союзу Народів п. Еріка Дрюмонда від 25-го серпня 1920 р. Оповідаючи про це, п. Шульгин в своєму докладі (22-го листопада 20 року) додає:

"Вражіння було таке, що п. Ашкеназі боїться, що Уряд писав там щось проти Польщі. Цей тон недовіря поруч з щирим запевнення в тому, що без України сама Польща існувати не може і т. д. був для мене все ж несподіваний...". Далі п. Ашкеназі звів розмову на Галичину і на Петрушевича, в цій розмові п. Шульгин відчував якийсь страх у П. Ашкеназі перед тим, що може п. Шульгин має стосунки з галичанами. Коли ж п. Шульгин розвіяв цей сумнів і рішуче заявив, що справи Галичини він нігде не буде торкатися, Ашкеназі виявив бажання, щоб п. Шульгин прийняв таку формулу: "Україна без Польщі існувати не може, а Польща без Галичини".

Пропонуючи таку формулу, ясну і категоричну, поляки очевидно хотіли таким способом вирішити галицьке питання, щоб сама Україна устами свого Представника перед форумом держав усього світу відмовилась від Галичини і сама зв'язала це питання з питанням про своє прийняття до Союзу, а значить і про своє визнання як окремої суверенної Держави.

Польські Представники, мабуть, переоцінили свою вагу в Союзі Народів і хотіли добитися прийняття п. Шульгиним зазначеної формули ціною проблематичної допомоги Україні з їхнього боку на З'їзді Союзу Народів.

Прийняти таку формулу п. Шульгин відмовився, мотивувавши відповідним робом свій отказ.

Що до самої справи прийняття України до Союзу Народів, то, як докладає п. Шульгин: "Польські Делегати говорять, що вони будуть нам скрізь допомагати і вже багато про Україну говорили. Але Ашкеназі настроений песимістично, особливо з огляду на наші справи на фронті".

При слідуючому побаченні п. Шульгина з п. Ашкеназі, коли виявилося дуже неприхильне відношення англійців до Польщі за її імперіалізм, особливо в розмові п. Ашкеназі з п. Bernes, лідером Англійської Робітничої партії, п. Ашкеназі висловив бажання, щоб п. Шульгин поговорив з англійцями.

При цьому п. Ашкеназі допитувався, чи не має п. Шульгин скаржитися на поляків. Після пояснення п. Шульгина, в якому він, підкресливши приватний характер своєї розмови, між іншим висловив думку, що "поки галицьке питання не буде вирішене, наші відношення не будуть щирі до кінця", п. Ашкеназі цілком з ним згодився і висловився, що в будучині він вважає потрібним переглянути галицьку справу і одступити частину Галичини Україні, але це зараз же неможливо, бо це ослабило б Польщу.

Взагалі ж в цій розмові п. Ашкеназі домагався, щоб український Представник при Союзі Народів допомагав полякам, особливо перед англійцями.

Через що поляки домагалися цієї допомоги цілком вияснюється з листа п. Шульгина від 27/XI-20 до п. Міністра Закордонних Справ, в якому він пише: "На дипломатичну допомогу Польщі, на жаль, дуже трудно спиратися, бо до самої Польщі відношення тут дуже зле, особливо у англійців. Їх навіть уникають обірати в Комісії й Підкомісії. З сьогоднішньої розмови в англійській Делегації вияснюється, що саме там відношення до України стало далеко кращим (обратно-пропорціональне відношенню до Польщі)"...

Рівно ж і в докладі своєму з 25-го листопаду п. Шульгин характеризує коротко відношення п. Ашкеназі до української справи: "Про останню розмову з ним я вже писав. Принаймні у нього і на цей раз я відчув недовірря до Українського Уряду і до нашої політики, але разом з тим обіцянки скрізь допомагати", і далі п. Шульгин додає: "відношення Англії до Польщі є очевидно не добре, Англія обвинувачує Польщу в імперіалістичній політиці, і щоб мати кращу публічну опінію Польща приходить шукати допомоги навіть у нас".

З всього попереднього видно, що польська делегація власне проводила свої узько-егоїстичні завдання, з якою метою хотіла використати й Українського Представника, прикриваючи свої заміри гарними обіцянками; звідси й те недовірря до українців, яке завше відчував п. Шульгин. Очевидно поляки боялися, що український Представник може їм помішати.

Дійсно, коли справа перейшла до діла і в хвили, коли п. Шульгин міг найбільш рахувати на допомогу поляків, то тут ярко виявилась "щирість" польських обіцянок допомоги.

Після розгляду в Підкомісії С п'ятої Комісії, справа про прийняття України до Союзу Народів перейшла з негативною резолюцією згаданої Підкомісії на розгляд самої п'ятої Комісії, між членами якої був також і Представник Польщі, для якого це був дуже сприятливий момент допомоги Україні, але цей Представник, як докладає п. Шульгин (7/XII-20 р.), "Не промовив ні одного слова за Україну, не потрудився хоч кого другого підговорити, щоб хтось хоч кілька добрих слів сказав"...

Мало того, польський Делегат ухилився навіть від того, щоб внести поправку в протокол, де було зазначено, що Польща визнала У.Н.Р. "де факто", між тим як в дійсності Польща визнала УНР і "де-юре".

Правда, коли після цього п. Шульгин мав розмову з п. Ашкеназі в справі зміни формули откazu Комісії, то п. Ашкеназі сказав йому, між иншим, що він в своїй делегації підняв питання, чому не виступив польський Представник в 5-й Комісії. Тут же п. Ашкеназі додав, що на його пропозицію польський Представник має піддержати в Комісії формулу "encouragement", якої добивався від Комісії п. Шульгин.

Чи польський Делегат підтримував цю останню формулу — цього з докладів п. Шульгина не видно, як нічого не видно, щоб поляки хочби після всього, вжили якихось заходів до поправки в протоколі, бо хоч в № 26 від 14/XII-20 "Journal de la première Assemblée" помістив офіційно поправку, в якій зазначена була помилка в протоколах і сказано, що Польща визнала Україну «де-юре», та це сталося очевидно в наслідок листа п. Шульгина від 9/XII-20 до п. Еріка Дрюмонда, Генерального Секретаря Союзу Народів.

Невідомо також і про наслідок листа п. Шульгина до п. Президента Польської Делегації Падеревського в тій справі, що польський Делегат не спростував зазначеної помилки в протоколі.

Отже, резюмуючи все вищенаведене, можна сказати:

1) Поляки бажали використати українське Представництво при Союзі Народів тільки для своїх узькоєгоїстичних державних інтересів і для того, щоб закрити свої імперіалістичні тенденції (справа Галичини і ин.).

2) Відношення їх через це не було щире й отверте, про що свідчить той тон недовір'я, а то й страху перед заходами українського Представника, які постійно відчувалися в їх розмовах.

3) Поляки ухилились навіть не тільки від піддержки справи України в 5-й Комісії, але також і від отвертого признання, що У.Н.Р. визнана ними не тільки "де факто", а і "де-юре".

Взагалі ж можна сказати, що польська Делегація, крім голих обіцянок допомоги, нічого не зробила для нашої справи, щоб можна було назвати

допомогою, а її "співучасть" була не більш як одним моментом в її власній дипломатичній акції.

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 345. — Арк. 128—130 зв.

Запит С. Петлюри до міністра закордонних справ УНР щодо прийняття Польським Сеймом закону про наділення українською землею жовнірів

17 лютого 1921 року

ГОЛОВА ДИРЕКТОРІЇ

Таємно.

ГОЛОВНИЙ ОТАМАН ВІЙСЬК

УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ.

Лютого 17 дня 1921 року

Міністрові Справ Закордонних.

(Копія. Прем'єр-Міністрові і Міністрові Справ Внутрішніх).

Шановний Пане Міністре.

17 грудня минулого року Польський Сойм прийняв закон про наділення землею жовнірів. Це наділення мало бути переведене між иншим в повітах Волині — Володимирському, Ковельському, Луцькому, Рівенському, Дубенському, Кременецькому і Острівському. Закон має завданням, при цілковитому переведенні його в життя, польонізувати населення цих повітів, яке складається майже виключно з Українців.

Прошу Вас, Пане Міністре, надіслати мені ідентичний текст цього закону в польській мові і з огляду на важливість цього закону пропоную обговорити його в Раді Міністрів, з'ясувавши, чи відповідає він нашим інтересам, а також доброзичливим відношенням Річі Посполитої Польської до У.Н.Р.

Прикладається російська часопись "Воля Россії", ч. 109, з артикулом "Законъ о грабежъ".

Петлюра

Посвідчую. Керуючий Справами ДИРЕКТОРІЇ

М. Миронович

Оригінал. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 604. — Арк. 58.

Лист керуючого справами Дипломатичної Місії УНР у Великій Британії Ярослава Олесницького до міністра закордонних справ УНР про стосунки з польським послом у Лондоні

10 березня 1921 року

**До Міністерства
Закордонних Справ У.Н.Р.**

На обіжник від 31 грудня 1920 р., Ч. CCCXLVI/16, який міся одер-

жала тільки 2 березія ц.р., в справі взаємовідносин з Представниками Польської Річі Посполитої, маю за честь подати до відома слідує: .

По отриманню відомостей о договорі між Польщею та Українською Народною Республікою в маю 1920 р., були представники нашої місії, п.п. А. Марголін і Я. Олесницький з формальною візитою в Польськiм Посольстві і зітали дуже щиро і вічливо прийаті через тогдiшнього Посла (теперiшнього Міністра Закордонних Справ) князя Сапігу.

Так князь Сапіга, як і радник і секретар Польського Посольства віддали нам в коротці візиту і зложили свої картки в місії.

Відтак в протягу червня і липня 1920 р. був я кілька разів в Польському Посольстві, подаючи їм до відома ріжні інформації і взаїмно одержуючи від них відомости. Князь Сапіга відносився до нас дійсно щиро і підкреслював свою зичливість і охоту до допомоги до встановлення незалежної Української Держави та її визнання через Західні Держави; зі своєї сторони, прохаючи нас о піддержання супроти лівих англійських кол, які атакували Польщу та її війну проти большевиків.

Ми це робили, пояснюючи в пресі наше становище і відношення большевиків до нас і до Польщі, а також видали ми брошуру в тій справі, яку долучаємо під 1). Рівнож і до англійського міністерства закордонних справ вислали ми ноти в тім самім дусі.

Від осени 1920 р. відносини Польського Представництва до нас стали значно холодніші. Я мав останнє побачення з їхнім «Charg d' Affaires», п. Цехановським в грудні 1920 р., і він тоді радив чекати спокійно на дальший розвиток подій та давав до зрозуміння, що супроти переговорів в Ризі, вони нічого позитивного нам сказати не можуть. Від сего часу, це значить вже три місяці, не мали ми ніякого побачення, хотя й я звертався кілька разів листовно в деяких справах, як, приміром, обстояння нашої справи в Лізі Націй, допомоги від Червоного Хреста і т. п., на що одержав лише досить холодні відповіді. Розумієсь, що для дипломатичної і політичної орієнтації мені необхідно мати докладніші інформації і вказівки щодо дійстних наших взаємовідносин до Польщі зараз та евентуальних найблизших плянів і тому дуже прохаю не відмовити надіслати їх негайно.

При тій нагоді зазначую, що зараз на відомости про революти в Росії проти большевицької влади починає проявляти в ріжних тутешних колах знова заінтересовання до нас, яке затихло було зовсім на кілька минулих місяців.

Звертаю однак увагу, що праця моя, хотя й стараюсь її робити по всім найліпшим силам і охоті, параліжуєсь цілковитою відсутністю фондів (місія вже шість місяців без ніяких коштів), і я, витративши вже всі свої приватні ощадности, не взмозі покрити навіть найменшого видатку, не

говорячи вже про яку-небудь хотя й пропаганду.

Керуючий справами Дипльом. місії в Англії: Я. Олесницький

Оригінал. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 258. — Арк. 69, 70.

Лист представника Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР в Угорщині про бажання окремих частин російських військ виступити на боці незалежної України у боротьбі проти більшовиків

3 червня 1921 року

Дуже таємно.

У.Н.Р.

Надзвичайна

ДИПЛОМАТИЧНА МІСІЯ

в Угорщині

3 червня 1921 р.

№541

До

Пана Міністра Закордонних Справ
Української Народньої Республіки

На №16/44Д/т. з 6 травня б. р. Надзвичайна Дипломатична Місія має за честь подати до відома таке:

Цими днями до Голови Місії полк. Сікевича знов звернулись полк. Каріус (кубанського війська; був. начальник всіх кулеметних ватаг в Оранієнбаумі) та полк. Строганов з пропозицією просити наш Уряд, щоб їм було дозволено в майбутній офензиві проти большевиків виставити зорганізований через них кадр старшин та підстаршин (українських, російських, німецьких, угорських та австрійських) в числі 1100—1500 чоловіка, які на території України могли б розгорнутися в дивізію. Це військо вступить цілком під керування українського командування аж до російського кордону. Тоді вони проситимуть дозволу йти далі битись з большевиками, доки ці останні не складуть своїх мандатів. В даний мент ці групи розташовані в кількох місцях: в Австрії, Сербії, Болгарії ... Мають трохи грошових засобів. Бажали б скупчити їх або в Ужгороді, або там, де накаже Уряд Української Народньої Республіки, щоб можна було, в слушний час, якнайскорше перекинути їх на фронт.

Приходив також до полк. Сікевича представник російського "Уряду Врангеля" в Будапешті полк. Лямпе та просив дати йому вказівки, як і куди можна було б направляти тих старшин та підстаршин був. російської армії, які бажали б в лавах української армії боротись проти большевиків.

Надзвичайна Місія просить Вашу Вельможність не відмовити дати з приводу вищезазначеного відповідні вказівки.

Голова Місії полковник Сікевич.

Оригінал. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 492. — Арк. 23.

Наказ Головної Команди Армії УНР про порядок організації майбутньої української влади на звільнених від більшовиків теренах
27 липня 1921 року

Наказ ч. 2

повстанчим військам та населенню України

Повстанчий рух має своїм завданням нищити ворожу владу та її провідників і підготовляти ґрунт для своєї рідної законної влади УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ. Щоб запобігти руйнації народного добробуту, яка завжди виникає під час боротьби та періоду безладдя, який буває в мент після повалення ворожої влади аж до зв'язку з урядом У. Н. Р., доконче необхідним являється, щоб в МЕНТ ПОВАЛЕННЯ ВОРОЖОЇ ВЛАДИ БУЛО УСТАНОВЛЕНО ЗАРАЗ ЖЕ ТИМЧАСОВУ УКРАЇНСЬКУ ВЛАДУ, відповідальну за лад і спокій до менту зв'язку з урядом У.Н.Р., А ТОМУ НАКАЗУЮ:

§ 1.

Кожному з командуючих повстанчими військами, котрий звільнив ту чи іншу територію від ворожої влади, оголосити, що повстанці ведуть боротьбу з чужоземною ворожою владою для встановлення влади У. Н. Р., національної, незалежної й демократичної української державности.

§ 2.

Встановити негайно місцеву владу:

а) в селах та невеликих містечках населенню обрати сільського чи містечкового голову (старосту), обраних подати до остаточного затвердження у волосну управу;

б) у волостях та містечках (не губерніяльних) командуючому повстанчими військами, звільнившому дану місцевість, призначити волосну чи мійську управу в складі голови та двох помішників його, одночасно з призначенням такої управи наказати їй в тижневий срок скликати волосні чи мійські збори, на котрих має бути обрана нова управа. Склад обраної управи негайно подати на затвердження Повітовій управі;

с) в повітах і губерніяльних містах Командуючому повстанчими військами, звільнившими повіт чи губерніяльне місто, призначити повітову

чи міську управу в складі голови і чотирьох членів; одночасно з призначенням такої управи наказати їй в двотижневий строк скликати повітовий з'їзд чи мійські збори, на котрих має бути обрана нова УПРАВА. Склад нової Управи подається на затвердження Командуючого повстанчим районом, в котрий входить даний повіт чи губерніяльне місто;

d) в губерніях Командуючому повстанчою групою призначити губерніяльні управи в складі голови та чотирьох членів, перевибори яких мають пройти в найближчий термін губерніяльним з'їздом, скликаним Головним командуванням повстанчих військ.

§ 3.

Вищепоказаним органам влади негайно перейняти всі права та обов'язки по цивільному управлінню в підлеглий їм місцевості.

На ці виборні органи влади покладається відповідальність:

- a) за нормальний хід життя у всіх його галуззях на підлеглий місцевості;
- b) за схоронення і якнайшвидше збереження всього державного, громадського та приватного майна, залишеного ворогом;
- c) за своєчасне виловлення та припинення діяльності як організацій, так і окремих осіб, ворожих У. Н. Р.

Для виконання цих обов'язків органи влади призначають своїх відпоручників для керування по ріжним галуззям життя і використовують залишені ворогом адміністраційні апарати зі всіма їх діловодствами і документами, викидаючи з персонального складу цих апаратів ворожий українській державности елемент.

За невиконання своїх обов'язків і за службові злочини місцева цивільна влада відповідає перед повстанчим судом, до якого віддається наказом Командуючого групою.

§ 4.

Всі розпорядження місцевої влади населенню виконувати точно і неухильно, як накази військові.

Всі невиконуючі, або порушуючі розпорядження місцевої влади караються повстанчим судом. Право віддання до повстанчого суду належит командуючим повстанчими військами, займаючими посади не нижче Командуючого районом, а також їх відпоручникам, як при повітовій владі.

§ 5.

Усім командуючим групами та районами повстанчих військ заснувати повстанчі суди в мірі потреби, але не менше одного повстанчого суду на кожний повіт.

§ 6.

Всі детально розроблені інструкції по організації виконавчих апаратів

(по справам: адміністративним, земельним, народної освіти, народного господарства, фінансів, шляхів та комунікації, пошт та телеграфів, робітничих організацій та праці, народного здоров'я та опікування, судовим, релігійним, державного контролю і по справам інформації та пропаганди), а також про організацію повстанчих судів подаються окремо.

§ 7.

По звільненню місцевости повстанчими військами кожному командуючому оголосити цей наказ до загального відома всього населення.

Головний Отаман військ УНР Петлюра.

Начальник Штабу Тютюнник.

Машинописний оригінал.

ЦДДАУЛ: Ф. БНВ. — Спр. 68846. — Арк. 147—149.

На документі є помітка С. Петлюри: "Для поширення і відомости нач. пов. районів. 27/VII 1921 р."

Лист Симона Петлюри до генерал-хорунжого Юрка Тютюнника щодо підготовки походу в Україну

14 вересня 1921 року

Довірно

Ген.- хор. Тютюннику

I. Передаю копію листа Б. Савінкова (ч. 271/А 9/ІХ-ц. р.). В разі, коли маються у вас спростовання, прошу зібрати їх і привезти з собою проєктовану відповідь.

II. Полк. Данильчук, приїхавши з Варшави, привіз відомости, які не дають підстав думати, що до справи нашої змінилось відношіння. Там запевняють, що ніякої зміни немає і пояснили млявість причинами випадковими (дехто в урльопі був тощо). Майор Фльордек ще залишився було в Варшаві, щоб остаточні директиви од кого слід отримати. Я виніс вражіння, що справа розходиться про ріжницю в термінах од 1 1/2 до 2 тижнів між нашими строками. Ріжниці вони не роблять, бо без заосмотрення належного було би дуже ризикованим умовлену справу реалізувати. Тим часом Вам необхідно всі підготовчі заходи переводити.

III. Ген. Гулому асігновано 1 міл. лей. Не знаю тільки, чи встигне він разом з Леб(ідь)-Юр(чиком) реалізувати цінности, які повинні дати подану суму лей.

IV. Необхідно порозумітись з ген. Гулим, аби він негайно по повероті до Румунії вислав до Вас певного кур'єра, через котрого можна би було

передати інструкції і накази. Вони будуть затверджені мною до чергового Вашого приїзду.

V. Я маю відомости, що большевицька місія підсилала до Тарнова чоловіка свого, який мав за гроші дати інформації про адресу: 1) мою, 2) нач. Ген. Шт(абу) і 3) Вашу, а також добути компрометуючі документи. Прошу зміцнити обережність і взяти подане на увагу.

VI. З розмов з Стоцьким виясняється, що німці не вірять, аби большевики напали на Румунію чи ув'язались у війну з нею.

14/IX-1921 р. Петлюра

Рукописний оригінал.

ЦДІАУЛ: Ф. БНВ. — Спр. 68846. — Арк. 179.

Доручення С. Петлюри військовому міністру щодо розподілу переданих тому коштів

15 вересня 1921 року

Воєнміну

Полк. Данильчук привезе ще триста тисяч марок.

В порозумінню з генерал-інспектором доручаю Вам цей поділ розподілити найбільш доцільно: а) меншу частину на організаційні цілі через Командирів Груп, а більшу частину на К-освітні потреби через Комдівів — безпосередньо. Певну суму, звичайно, потрібно залишити і ген. інспектору для загальних потреб,

Петлюра.

15/IX-1922 р.

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3890. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 33.

Наказ Головної Команди військ Армії УНР у зв'язку з добрими результатами інспекторської перевірки готових до бойових дій частин

8 жовтня 1921 року

Наказ

Головної Команди військ Армії УНР

Ч. 68

8 жовтня 1921 року

§ 1

Генеральною інспекцією Війська виявлено, що, не зважаючи на тяжкі умови інтернації, наше славетне вояцтво зберегло в собі здоровий на-

стрій і віру в нашу справу — саме ті ґрунтові фактори військової психіки, котрі в недалекому часі доведуть нас до остаточної перемоги над ворогами. Поділяючи зо всіма всі вищі почуття військової душі, я висловлюю всім — от генерала до козака — мою подяку.

§ 2

В імени служби висловлюю подяку к-ру 2 Волинської стр. дивізії генерал-хорунжому Загородському, н-ку спільної юнацької школи генерал-хорунжому Шаповалу, коменданту тилу Дієвої армії полковнику Білецькому і к-ру кінного полку 4-ої Київської дивізії полковнику Палію за взірцевий стан доручених їм частин, виявлений на генеральній інспекції війська.

§ 3

Виконуючому обов'язки генерал-інспектора військ генерал-хорунжому Удовиченку і бравшому в переведенні інспекції к-ру 20-ої Волинської гарматної бригади полковнику Башинському за їх надзвичайну працю по інспекції і її доскональне виконання висловлюю подяку.

Підписали: Головний Отаман Петлюра

Т. в. о. Командуючого Армією генерал-хорунжий Павленко.

З оригіналом згідно: н-к загального наказного відділу підполковник Носаченко.

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 2439. — Оп. 1. — Спр. 33. — Арк. 141.

Доручення С. Петлюри Голові Ради Міністрів УНР щодо матеріального забезпечення українських військ

16 жовтня 1921 року

Копія.

Таємно

У.Н.Р.

Голова Директорії
і Головний Отаман Військ
16 жовтня 1921 року.
ч. 1388/1390
Ставка.

Голові Ради Міністрів.
Української Народньої Республіки
(Копія Військовому Міністрові
і Міністрові Закордонних Справ).

Розглянувши доклад Товариша Військового Міністра генерала Ярошевича з 25 цього жовтня ч. 38, доклад поручника Ярошевського ч. 36 з 23 жовтня та протокол Комісії по розгляду та систематизації матеріалів в справі постачання армії од 23/24 жовтня, вважаю необхідним:

1) зажадати од І. А. Феценка-Чопівського належних матеріялів (оферти, специфікації та инше), дотичних тих переговорів, які він провадив як Голова Закупочної Комісії в 1920 році у Варшаві з ріжними фірмами, як польськими так і закордонними. Маю на увазі матеріяли — дотичні справ постачання армії. Ці матеріяли повинні бути додані до тих матеріялів, якими вже розпоряджається Комісія генерала Ярошевича.

2) Доручити полковникові Данильчукові вияснити розміри та характер продукції військових заводів фірми "Poliks" у Варшаві.

3) Запитати генерала Дельвіга у Букарешті про можливість отримання від Румунії нашого майна з б. Запорізького Корпусу (кількість, характер, рід, придатність до вжитку), а також військового майна із складів б. Румунського фронту (умовини придбання, кількість, род речей і т. д.)...

4) Представити мені список фірм, до яких поручник Ярошевський розіслав певні пропозиції.

5) Міністра Народнього Господарства прошу в найкоротчий час закінчити працю Комісії під головуванням Феценка-Чопівського в справі установаження характеру, складу певної ступневости тих концесій, льгот чи якихось привілеїв, які можна буде запропонувати фірмам в справах військового постачання.

6) З огляду на фінансові обставини, спеціальних агентур за кордоном не можемо творити. Тим часом справи всесторонньої розвідки про джерела, розміри і т. и. щодо постачання зброї належить переводити силами наших дипломатичних представників, для чого потрібна контактна праця Міністерства Закордонних Справ та Військового — згідно заходів в Комісії Генерала Ярошевича.

ПЕТЛЮРА (р. в.)

Посвідчую. М. Миронович, Керуючий Справами ДИРЕКТОРІЇ
З оригіналом згідно. Начальник Канцелярії ДИРЕКТОРІЇ Іножарський

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 405. — Арк. 121—121 зв.

Лист Симона Петлюри до військового міністра УНР щодо підготовки запасних військ у таборах інтернованих у Польщі

3 січня 1922 року

ВІЙСЬКОВОМУ МІНІСТРУ

Копії: а) Нач. Генерального Штабу, б) Генеральному Інспектору, в) Командуючому запасовими військами

Пане Генерале,

В зв'язку з докладом Командуючого Запасовими Військами ген.-хорун. Ліпка од 16/ХІІ-1921 р. ч. 1 — вважаю за необхідне справи, порушені в тому листі, якнайшвидше розв'язати. Справа з запасовими нашими військами дуже мене хвилює млявістю тої організаційної праці над ними, яку я зарядив і потребу якої так яскраво підкреслював ген. Удовиченко під час свого інспекційного огляду цих частин.

Оскільки мені відомо з Вашого та полк. Данильчука докладів, справа перетранспортування з Стшалкова до Щепіорно згаданих частин ніби розв'язується польською владою позитивно і в перших числах січня 1922 р. ніби перевозка ця відбудеться. Аби з нашого боку не було проволікання, вважаю потрібним, аби всі справи, порушені ген. Ліпко, були розв'язані під час Ваших персональних оглядин Каліша і побачень з Генерал-Інспектором і та ген. Ліпко, не зупиняючись тут над ними, бо остаточні директиви дам Вам під час Вашого персонального доповіді мені, для чого Вам слід приїхати до мене, — зупиняюся над деякими моментами, полагодження яких вважаю конче потрібними: 1) Ген. Ліпку необхідно порозумітись з Нач. Генерального Штабу в справі призначення відповідного начальника штабу запасових частин. Необхідно при цьому призначенню на увазі мати вимоги до цієї посади. Повинно призначити людину енергійну, знаючу штабову працю і здатну заступити Командуючого запасовими військами в майбутньому, — на Україні доведеться дуже часто роз'їздити в цілях інспекції підлеглих йому частин. Повинен цей кандидат мати ясний погляд на значіння державне запасових частин в справі організації національної армії і бути в цим напрямку справжнім фактичним помішником Ком. Зап. Частинами. 2) Справа з необхідною асігновкою грошей для організаційної праці, маю певність, що буде розв'язана позитивно під час мого побачення з Вами. 3) В справі делегування командірами частин до Запасових військ ліпших старшин набуває великої ваги і я радо підкреслюю ту допомогу, яку виявляє тут генеральний інспектор генерал Ліпко. 4) Щодо розформування "Культурно-освітнього курія", то тут ген. Ліпко, згідно Ваших вказівок, треба порозумітись з ген. Петрівим в цілях найдоцільнішої постановки к-осв. справи, яка не може виявлятися лише в забавках чи розвагах, а повинна переслідувати широкі завдання к-осв. і національно-державного виховання армії, чому я надаю велике значіння.

Решта справ, з мого погляду, вірно намічається до розв'язання ген. Ліпко і треба тільки врешті од слів перейти до діла.

Все, що повинно зробити в підготовчому масштабі Військове Міністерство, повинно бути закінчене до Вашого персонального доповіді мені, щоб

під час останнього можна було вже належними підписами все це оформити.

Маю надію, що з переїздом до Щипіорно Запасових частин та за допомогою Генерал-Інспектора Армії всю замариновану справу з Запасовими військами врешті пощастить закінчити відповідно до намічених планів.

3/І-1922 р. Б. ПЕТЛЮРА (р. в.).

З оригіналом згідно: (підпис нерозбірливий).

Машинописна копія.

ЦДАВОВУ: Ф. 1078. — Оп. 2. — Спр. 158. — Арк. 31 зв.

На документі є приписка: "Нач. Генерального Штабу" і резолюція останнього — генерал-хорунжого В. Петріва від 5 січня 1922 року: "Г-Х Вовку, копія г-х Ліпко — для доповіді Головному Отаманові, що "положення про запасові війська вже подано на затвердження".

Лист Симона Петлюри до Керуючого Міністерством закордонних справ Івана Токаржевського-Карашевича з попередженням, що листування між українськими чинниками у Варшаві цензурується

23 лютого 1922 року

Керуючому Міністерством Закордонних Справ
І. Токаржевському-Карашевичу

Шановний п. Міністре Персонально

В зв'язку з отриманими од Вас трьома листами (з Тарнова) а також взагалі з загальною ситуацією, я гадаю, що Вам слід побувати у Відні та Берліні. Отож треба прискорити цю справу. З боку фінансового я гадаю, що нині пощастить її залагодити, але не урядовим шляхом, а іншим. Та про те для самої справи це значення не має, аби вона була зроблена!

Почту через день-два веде Зайців до Берліну, бо вся кореспонденція, адресована на офіційні наші Варшавські адреси — цензурується. Я не хочу, щоб про уповноваження для Василька знали інші — бо тоді їх може зовсім не доставлять по призначенню.

Взагалі ж, чим скорше Ви зумієте залагодити в Тарнові справу своєї подорожі, тим краще для справи і тим швидше я зможу вияснити ті моменти, про які Ви в своїх листах згадуєте та які ліпше буде з'єднати при персональному побаченню, котрому буду радий.

23/ІІ.1922 р. Б.

З пошаною Петлюра.

Оригінал. Рукопис.

Бібліотека-архів Українського наукового інституту Гарвардського університету.

**Наказ Головної команди військ Української Народної Республіки
про деморалізуючий вплив на вояків важкого матеріального стано-
вища в таборах інтернованих у Польщі** 22 березня 1922 року

Н А К А З

Таємно

Головної команди військ Української Нар. Республіки Ч. 7-а
22 березня 1922 року

Тяжкі обставини перебування в умовах інтернування нашого славного вояцтва впливають деморалізуюче на декого з старшин та козаків. Ворожа большевицька агітація, використовуючи лихий стан нашого вояцтва, за всяку ціну змагається розколоти єдність його та віру в остаточну перемогу нашої справи. На великий жаль, знайшлися і серед старшинства нашого і серед козацтва деякі іуди, які за большевицькі гроші продались ворогові і почали провадити зрадницьку працю на шкоду нашої армії та цілої боротьби нашої за державність українську. Отримуючи од большевиків великі суми грошей, ці особи почали сіяти зневіру серед легковірних та малодушних, підбиваючи їх до залишення таборів і передачу на сторону ворога. Імена і прізвища таких зрадників відомі Головній команді, як відома їй і вся ота гадюча, достойна погорди та зневаги, праця, яку вони провадять. Очевидна річ, що прийде час кари на запроданців цих. Як тільки обставини наші зміняться на краще: суворою буде караюча десниця закону на їхні зрадницькі вчинки та на їхню розкладову працю, основи нашої боротьби підкопуючу.

Головна Команда разом з тим зазначає, що причину вищенаведених явищ в життю нашої армії вона убачає не тільки в загальних тяжких обставинах, а і в невідповідному догляді командного складу над дорученими йому частинами. Цей догляд, сталий, невсипучий і напружений, повинно збільшити, і виявити в цілому ряді доцільних і обміркованих засобів, рахуючись з спеціальними умовинами життя в таборах. Начальники частин повинні більш енергійно взятися до цієї справи, пам'ятаючи, що на їх обов'язку лежить відповідальність за ті ганебні вчинки, яких допустилися деякі старшини, продаючи за гроші ріжного рода відомости з життя нашої армії.

Вимагаючи подвійної праці од командного складу в цей момент особливо, Головна Команда попереджає, що в разі повторення подібних вчинків, відповідальність за них покладатиме на начальників тих частин, де такі вчинки місто матимуть. З особливою енергією треба повести тепер працю культурно-освітнім відділам частин, начальники яких повинні пам'ятати, що моральна відповідальність за такі вчинки буде лежати цілковито на них. В зв'язку з цим наказується комдівам і командірам окремих частин

дати належні вказівки для праці згаданих відділів і персональною увагою та контролем праці останніх збільшити продуктивність і інтенсивність її. Лекції, вияснення політичних справ сьогоднішнього дня, бесіди старшинські і козачі за участю старших начальників з їх авторитетними поясненнями повинні бути в сьогоднішніх умовах одним із тих засобів нашого військового і національного єднання, на які треба особливу увагу звернути і матеріал для яких повинні систематично і програмово готувати культурно-освітні відділи.

Незалежно від цього відповідні відділи Генштабу та штабів дивізії, скоордіновані старшими відповідаючими чинниками Генштабу, повинні збільшити свою працю по охороні частин армії від злочинного та розкладового елементу. Вся праця в цьому повинна провадитись в тісному контакті во всіх частинах та за відповідальністю комдівів та Генштабу.

Головна Команда має впевненість, що напруження енергії всіх командирів частин дасть свої позитивні наслідки в справі схоронення армії від розкладу. А тим самим принесе велику користь всі Нашій Державній Справі.

Підписав: Петлюра, Головний Отаман військ УНР (в. р.).

Вовк, генерал-хорунжий, Військовий міністр і Командарм(в. р.).

З оригіналом згідно: Референт справ господарчих Української Ліквідаційної Комісії хорунжий (підпис нерозбірливий).

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 2439. — Оп. 1. — Спр. 35. — Арк. 28.

Лист Симона Петлюри до Прем'єр-міністра УНР щодо можливих акцій з польського боку в українському питанні

4 квітня 1922 року

Копія

Пану Прем'єр-міністру

П. Прем'єре,

Воєнмін докладно поінформує Вас про наслідки амнестійної кампанії большевиків в наших таборах. Варто підкреслити тенденційну діяльність членів комісії поляків — майора Штобріна і поручн. Садовського, котрі агітували за поворот на Україну серед наших козаків і таким чином не дотримали вимог об'єктивности та безсторонности. Прошу копію рапорта Воєнміна в цій справі післати нашим послам через Мін. Зак. Справ.

Під час перебування в Каліші офіцера з польського генер. Штабу була

невелика його нарада з вищими нашими начальниками. Виявилось, що Пол. Генер. Штаб рахується з можливістю заворушень на кресах і війською з більшовиками. В зв'язку з цим Пол. Генер. Штабові ходить о схоплення наших таборів.

Далі Пол. Генер. Штабові відомо, ніби Франція організує протибільшовицький фронт. З цього фронту н і б и виключено Україну, ніби Польщу примушують іти разом з Врангелем, який по тим же відомостям отримав н і б и т о 1000 гармат і заінтересований в отриманню певного підпису од нас на договорі. Ця підпись дасть, мовляв, Польщі підставу нас підтримувати, бо без Польщі ми нічого не можемо зробити.

На декого з слухачів цього офіцера його повідомлення зробило таке враження, що мандат походу на Україну Польща вже має і тільки вияснює, на яких умовах з нами його вона може використати. Такі в головному другорядні інформації з другорядного джерела, вони підлягають перевірці.

В кожному разі я вважав би необхідним, аби МЗС дав відповідне зарядження О. Шульгину, бо очевидно мається певна тенденція у певних кругів Антанти і Польщі втягти нас в авантюру з Врангелем і обкрутити складною сіткою одірваности та браком у нас певних інформацій в цій справі.

Я прошу копію мого листа в цій справі при Вашій подорожі за кордон передати, незалежно від МЗС, і послу О. Шульгину.

4/IV-1922 р. 6.

Петлюра (р. в.).

З оригіналом згідно: Ол. Питель, В. о. Директора.

Копія Машинопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 11012. — Т. 16. — Арк. 4.

Лист Симона Петлюри Генерал-Інспектору Армії УНР щодо приїзду в табори інтернованих українських вояків у Польщі більшовицької репатріаційної комісії з метою схилення їх до повернення в Україну

22 травня 1922 року

Генерал-Інспектору Армії УНР.

Копія Командирам Груп,

Полковник Данильчук одночасно з цим інформує Вас про третій приїзд Репатріаційної комісії за участю більшовицького представника в цілях оголошення, — яка має кожного зокрема наших інтернованих запитати, чи хоче він скористуватись більшовицькою амністією для по-

вороту на Україну. Всі заходи, що робились тут для того, щоб не допустити до цієї візити, не дали відповідних результатів.

З огляду на це табори самі повинні дати ясну і недвозначну відправу новим покушенням розбити нас. Я певен, що цю відповідь наші дадуть так, як дали її в березні місяці. Вірю в то, що Командний склад армії на чолі з Вами, все зробе, щоб моя віра в армію справдилась.

А тому наказую Вам:

1) Негайно по отриманню цього листа зібрати командирів частин поінформувати їх і організувати рішучу відповідь, після якої поляки не будуть вже привозити до таборів большевицьких катів і провокаторів.

2) В кожній сотні, в присутности старших начальників, не нижче комбрига, козакам командири частин повинні з'ясувати, яку відповідь вони повинні казати на запитання комісії.

Вимагаю на цей час подвійної праці з боку командного складу і чекаю од нього державного такту, сталості! і уміння приготувити інтернаціональних старшин і козаків до достойної громадянина УНР відповіді.

22/V. 1922 р. Б.

Петлюра

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3890. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 28, 29.

Лист Симона Петлюри до Прем'єр-міністра УНР щодо надання спеціальних уповноважень для міністра Миколи Василька

27 травня 1922 року

Секретно

п. Прем'єре,

Засилаю Вам проект уповноваження для міністра Миколи Василька. Пояснення до цього проекту дасть посол Др Смаль-Стоцький. Розглянувши цю справу, я вважаю, що в цілях єдності нашої закордонної праці, не можна поставити заперечень проти підписання цих уповноважень, маючи на увазі міркування, які Вам має викласти посол Смаль-Стоцький. Взагалі наша закордонна акція вимагає концентрації діяльності і акції.

Прошу розглянути цей проект уповноваження і мати на увазі, що я не бачу заперечень проти підпису такого проекту.

27/V-1922 р. б.

Петлюра.

Оригінал. Рукопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 11012. — Т. 16. — Арк. 11.

Лист Симона Петлюри до Прем'єр-міністра УНР Андрія Лівницького щодо пожвавлення української пропаганди в європейській пресі

3 серпня 1922 року
п. Прем'єр-Міністру

п. Прем'єре,

Посилаю до Вашого відома копію мого листа (до) О. Шульгина, якого я інформую в цілях корегування його зносин з Ашкеназі як представником польським при Лізі Націй. Взагалі ми мало уваги звертаємо на це, і я гадаю, що панові Токаржевському в цьому напрямку треба більше активної ініціативи виявити. З польської і української преси бачу, що галичане розвивають величезну акцію в закордонній пресі. З приводу галицької справи були інтерпеляції в Італійському і Англійському парламентах — а ми сном мертвим спимо. Хоч би пес десь гавкнув про нашу справу. Пояснення, як я чув, що, мовляв, для нашої акції в європейській пресі потрібні гроші, вважаю за оправдання або бездіяльності, або нерухливости.

Я нічого не маю проти оголошення мого листа до О. Шульгина в Раді Міністрів, — звичайно, без початкових уступів, що дотичуються тільки Вас.

Сьогодні А. В. доложив мені, що збір пожертв для наших інтернованих поляки дозволили перевести в Володимир-Волинському повіті.

3/VIII-1922 р.

Петлюра.

Оригінал. Рукопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 11012. — Т. 16. — Арк. 25.

Лист Симона Петлюри до військового міністра УНР Миколи Юнаківа щодо можливого розвитку подій на Кавказі й готовності до цього українських політиків

28 серпня 1922 року

Таємно

Військовому міністрові

Ген.-Пор. Юнаківу

п. Генерале,

В тутешніх військових, високо-одповідальних, кругах з найбільшим напруженням стежать за вислідом політичної боротьби між Англією і Францією, результати якої можуть кардинально змінити дотеперішню ситуацію. З хода переговорів і дискусій на Генуезській та Гагській кон-

ференціях можна вже було бачити таємничість та неясність мотивів, що спонукували згадані конференції устрясти на мертвих точках нежиттєвих ухвал. Лише під кінець обох конференцій вилізло шило з мішків, і преса протилежних таборів вивела на чисту воду темні моменти тої боротьби, що мала місце на конференціях, та й тепер ще не закінчилась. Оскільки Англія разом з Італією старались допровадити до порозуміння з совітською владою, остільки Франція—Бельгія саботували це порозуміння. Кісткою незгоди була суперечка про Бакинську і Закавказьку нафту та Туркестанську бавовну. Англія готова була взяти на себе відбудову залізниць Петроград—Москва—Петровськ—Баку, щоби таким чином мати в своїх руках дорогу для вивезення нафти і підсунутись ближче до дороги Красноводськ—Ташкент в цілях посідання тамошньою бавовною.

Ці пляни, завдяки таємній допомозі Америки для Франції—Бельгії, не здійснились. Боротьба між конкурентами провадиться далі. На підставі деяких, ще не перевірених, даних актуальним чинником цієї акції є Туреччина, зокрема уряд Кемалья-паші. Бажаючи за всяку ціну добитись одміни Севрського трактату, Ангорський уряд, як Вам відомо, провадив боротьбу з греками і вступив в дружні договори з совітськими урядами Росії та України, підписавши навіть ніби військові конвенції з ними. Ще в початку цього року відомий Энвер-паша маніфестував цю дружбу персональним перебуванням в Москві.

Нині Энвер-паша опинився в ролі головнокомандуючого проти-большевицькими силами Середньої Азії і на чолі мусульманського руху тамошнього. Згідно з отриманими мною інформаціями — неперевіреними — справа дальшого ходу подій має виглядати так. Після опановання Энвер-пашою цілого Туркестану, мало б наступити опановання військами Кемаль-паші Закавказзя і районів з нафтовими джерелами — Баку—Грозне. Щодо останнього, то воно може здійснитись або а) дорогою місцевого повстання, б) або одвертого зірвання Ангорського уряду з Москвою і утворення фронту на Кавказі. В останньому разі Кемаль-паша сподівається шляхом мобілізації магометан на Кавказі здобути для своєї армії не менше 500.000 людей, придатних для боєвих завдань.

Але треба мати на увазі, що вся ця комбінація буде мати реальні шанси на її здійснення тільки тоді, коли Кемаль-паша буде мати гарантії (од Франції) в постачанню зброї, якої йому бракує. В разі позитивному на Кавказі має бути оголошено "Хазават" — "Свята війна". Так виглядають інформації, отримані мною.

Оскільки вони певні — сьогодні не можу сказати. Деякі — дотичні

посередньо цієї можливості — дані знаходять підтвердження своє в підготовчій праці проти большевиків в Грузії. Під час моїх і п. прем'єра розмов з грузинським міністром Ромішвілі виявилось, що проти-большовицьке повстання грузини можуть підняти тільки тоді, коли матимуть належне запевнення од Франції, що кемалісти їм не зашкодять.

В кожному разі справа конфлікту Сов. Росії з Туреччиною на кавказькому ґрунті розглядається як справа можлива. Для мене ясно, що утворення Кавказького фронту не може дати гарантій за перемогу турків над Світською Росією без одночасного утворення інших фронтів в цілях одтягнення большевицьких сил, які тоді будуть кинені виключно проти турків — будуть прийняті засоби для перевірки отриманих інформацій.

Прошу довести про це до відома п. прем'єра і міністра закордонних справ, останньому запропонуйте в'яснити у наших царгородських представників, як виглядає сучасний стан фронту між кемалістами і греками, а також і які там маються інформації в поданій вище справі.

28/VIII. 1922 р.

Петлюра.

Оригінал. Рукопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 11012. — Т. 16. — Арк. 29—31.

Лист Симона Петлюри до Прем'єр-міністра України Андрія Лівницького про вимоги поляків до екзильного уряду УНР поступитися політичними принципами щодо Галичини й Волині

30 серпня 1922 року

Прем'єр-Міністру А. Лівницькому

п. Прем'єре,

Вся підготовча праця А. Лукашевича закінчена. Вам треба негайно сюди приїхати, щоб поставити реальні точки. Дуже жалко, що Ви не дотримуєте свого слова і в умовлений день не приїхали.

Я маю вражіння, що цифри опрацьованого Вами бюджету не пройдуть і прийдеться обмежитися значно меншими. Для устанавлення їх і остаточних розмов треба негайно виїхати. Прошу мати на увазі, що прийдеться скоротити ще кількість людей при Центрі, а що головніше — перестроїти організацію для праці, бо так, як досі було — ми далі нічого зробити для справи своєї не зможемо. Отже візьміть це на увагу і підготуйте плян перестройки.

Остаточного його зреалізувати можна після мого приїзду до Тарнова, що я й маю зробити після Вашого приїзду до Варшави, звідки разом з Вами на кілька днів виїду до Уряду для невідкладних переговорів.

Стемпковський і Лукашевичу уже говорив про Волинь і Галичину в тому ж дусі, як і з Вами. В розмові Лукашевича з Нарутовичем останній запитував, як ми ставимось до галицької справи. Згідно з моєю директивою, А. В. одповів: "Як це зазначено в умові 1920 р.". Той на це нічого не одповів. З ріжних джерел бачу, що цього — "ім" мало і "вони" хотіли б од нас більшого — себто неможливого. Ми не можемо бути циганами і політичними авантюристами!

Отже, в зв'язку з такою нашою позицією, треба свідомо знати наперед, що й розмір допомоги буде менший. А з огляду на це ми повинні інакше себе зреконструювати, щоб мати можливість працювати, а не витратити своєї енергії на "ходження по польським мукам" та підтримання непотрібних сьогодні для праці людей, тоді як солідних робітників не маємо завдяки цьому з чого утримувати. Треба перебороти інерцію нашої нерухливості і зуміти навіть при мінімальних засобах максимум енергії виявити.

Свій плян я маю.

Перевести його можна буде після закінчення Варшавських переговорів, кінець яким мусите безпроводно зробити Ви.

Телеграма Вам вчора послана про необхідність негайного виїзду до Варшави.

Цього листа пишу для підтвердження її.

30/VIII-1922 р. 6.

Петлюра.

Оригінал. Рукопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 11012. — Т. 16. — Арк. 38, 39.

Лист Симона Петлюри до посла Олександра Шульгина про вимоги поляків відмовитися від умов Варшавського договору

3 вересня 1922 року

Пану Послу О. Шульгину

Підтверджую отримання од Вас листа од 27.VIII ц. р. В справі паспортової прошу далі чинити розпочаті Вами кроки. З свого боку я звертаюся до А. Лівичького полагодити після вияснення некоординовані кроки в зносинах з французьким урядом, яких я, коли вони справді мали той вигляд, як Ви пишете, не оправдую.

Прошу, п. после, продовжувати Ваші зносини також з Вашими французькими приятелями в цілях поглиблення в їхній свідомості нашої справи. Користуючись поїздкою молодого Стемпковського, я переслав Вам через нього мого листа од 26.VIII. Чи Ви отримали його?

З тутешніх інформацій можу подати Вам звістку про те, що дипломатичні відносини між польським посольством в Харкові і урядом "Равковського" з кожним днем псуються і стають більш напруженими. Цього не утаюють сьогодні і в Польському міністерстві закордонних справ, — звичайно, не на вні, а в розмовах відповідальних людей між собою.

Чи це дуже серйозно, сьогодні сказати не можна.

Цікавить мене чутка, яка дісталась до мене од одного польського фінансиста-банкіра, що ніби з разом з Терріо виїхав чи виїздить для переговорів з урядом СРСР також і Люшер. Прошу у французьких Ваших друзів в'яснити цю чутку. В кожному разі вона характерна і кидає світло на ті неофіційні настрої, які серед французьких кругів, поза офіційною політикою, позначаються.

Наскільки також мають підставу чутки про підготовку розриву між Сов. Росією а Ангорським урядом? Згідно отриманим мною інформаціям, турки мають захопити Кавказ з метою опанувати Бакинський район, щоб ущпнути Англію в найбільш дошкульному місці її інтересів і добитись одміни Севрського трактату. Акція Енвера-паші, опанувавшого вже майже весь Туркестан, стоїть ніби в зв'язку з намічаючимися операціями турків на Кавказі після того, як вони 1) покінчать з греками і 2) добудуть зброю од Франції для мобілізованої армії (з різних кавказьких магометан), що матиме своїм завданням опанування Кавказу — Кемаль-паша має в такому разі надію, що він дістане до 500 тисяч людей для своєї армії. Дуже жалко, що ми в тяжкому матеріальному становищі і не можемо працювати сьогодні там, де треба і де може назрівають певні події. В кожному разі в рамках можливого прошу це в'яснити і побувати в представника Ангори в Парижу — це мій знайомий по Київу. Площина Ваших розмов з ним ясна. Коли Вам прийдеться говорити з ним, просіть в нього в ім'я майбутніх наших добрих відносин підтримки наших державних постулатів перед французькими кругами. Зокрема, зверніть увагу його, що в разі утворення ними Кавказького фронту, всі сили СРСР армії можуть бути кинені на них. Отже, потрібна організація нашої сили в той чи інший спосіб.

Не знаю, чи утримуєте Ви далі, після Вашого листа, копію якого Ви передали мені під час зустрічі в Тарнові, зносини з Ашкеназі. На мою думку, підтримувати їх треба за всяку ціну. В зв'язку з цим Вам треба мати на увазі слідувачі інформації з сьогоднішньої ситуації в Польщі:

а) Галичани остаточно вирішили участі в виборах до нового сойму не брати. З'їзд галичан (трудової партії, як найбільшої), що відбувся цими днями, в кінці серпня, виніс резолюцію вибори бойкотувати. Такою позі-

цією занепокоєні поляки. Вони шукали і шукають таку собі укр. групу, що захотіла би говорити з ними, а участю в виборах доказати, що справа галицька є справою польської державности, а не міжнародною. Галичани певні, що свою справу — про бойкот виборів — переведуть в життя.

б) Волинські і холмські українці натомість вирішили взяти участь в виборах, за що і ми висловлювались. Це треба мати на увазі Вам в розмовах з Ашкеназі. Волинські українці, а так само і холмщаки, вступили до бльоку національних меншостей, який сподівається провести до виборів не менше 100 депутатів. Цього бльоку польський уряд боїться, а польські патріотидержавники в ньому убачають погрозу для самої державности польської. В зв'язку з цим і участь волинських поляків у бльокові вважається за неоповідаючу інтересам поляків. Взагалі ж результати виборчої кампанії бльока національних меншостей, коли вони визначаться в виборі 100 депутатів, будуть неоднозначно характеризувати дійсну силу польскости "на кресах" і "могутність" держави всередині. Уявляється, що така фракція в соймі буде найбільш опозиційною, а може й деструктивною. Як на ділі укладеться ця справа — трудно сьогодні сказати. А про те Ви повинні знати, що польські урядові чинники навіть од нас шукають допомоги собі, ба, навіть конкретних виступів політичного характеру. Можна сьогодні з певністю сказати, що наше тяжке матеріальне становище пояснюється бажанням польського уряду "взять нас измором" і примусити нас страшними злиднями видати бажані для них "деклярації" чи зобов'язання. Наскільки сьогодні можна вяснити характер і напрям польських домагань до нас, то їх можна сформулювати в постулятах:

а) Ми повинні одмовитися од умови 21 квітня 1920 р. і заявити, що справа Галицької України є справою внутрішньою польською і що до цієї справи міжнародній opinii і її трибуналові (Рада Амбасадорів і Ліга Націй) нема ніякого діла.

б) Ми повинні вплинути на волинських українців, щоб вони не бльокували з національними другими меншостями, а, крім того, ніби умовити їх, що Волинь назавжди до Польщі влучена, себто санкціонувати договір Рижський поляків з большевиками.

в) Крім того, ми повинні організувати opinію нашу громадянську, щоб пакти "а" і "б" вона приняла як вислів свого погляду в цих справах, щоб заманіфестувала це в українській пресі і скрізь додержувалась цього, бо, мовляв, урядової деклярації полякам сьогодні не вистарчає.

До таких тез можна звести характер наших стосунків з польськими кругами. Очевидна річ, що в цих домаганнях ми їм назустріч іти не можемо. Бо в такому разі ми:

а) зійшли б на роль об'єкта польської — не тільки міжнародної, а і внутрішньої політики, б) скомпромітували б нашу державну ідею і гідність нашу і в) свого становища не поправили б, бо знаючи з сумного досвіду поведінку поляків, не можемо сподіватись, щоб вони своїх обіцянок додержали. Зокрема, по параграфу а. Ми не маємо ніякого права зиходити з ґрунту умови 21/IV-1920 р., тим більше не знаємо, які би зобов'язання взяли на себе поляки. Ніколи не треба забувати в зносинах з Ашкеназі, що головного пакту тої умови, а саме постачання нас зброєю, вони не додержали. Цим пояснюється і одворот поляків од Київа, і успішна офензива большевиків аж до Висли — Варшави. Не можемо ми сьогодні позбавляти Лігу Націй чи Раду Амбасадорів в ініціативі розв'язання галицької проблеми. Коли б найшлася серед українців якась політична формація, що пішла б на цей крок, вона могла б бути тільки купкою авантюристів.

По б. Ми в умовинах інтернації та еміграції на теренах Польщі є еміґраційним центром, а через це не можемо вмішуватись в політичні справи тої української людности на Волині—Холмщині, яка по Рижському договору опинилась в Польщі і сама собі раду дає. Треба знати, що коли б ми навіть й вмішались в цю справу, то все ідно вони нас не послухали б, якби наша рада їм до вподоби не припала. А політика кресової адміністрації на Волині і Холмщині така безпардонна до елементарних потреб і прав українських, що було би дивним, коли б тамошні українці не шукали собі порятунку в спілці з колегами по неволі, себто з іншими націон(альними) меншостями.

По в. Перш ніж доказати і свою лояльність до нас, почати поводитись більш достойно з нами, чого, як Ви знаєте, ми ось уже на протязі майже двох років ми не помічаємо. Ми не мали їхньої політичної допомоги ні перед Лігою націй, ні перед окремими урядами, як Ви це добре знаєте. Отже, наша позиція в згаданих питаннях може бути лише позицією доброго нейтралітету, який також мусить знайти реальну оцінку, хоча б з того міліардового майна, яке або самі поляки вивезли з України, або ми примушені були їм здати під час інтернування.

Подані вище інформації і міркування Ви мусите під увагу взяти як витичні лінії Вашої поведінки тут і під час зносин з проф. Ашкеназі.

А. В. Лукашевич розвиває тут велику енергію в переговорах з польськими міністрами, яких він по черзі обходе, але ясна річ, що ми ще будемо тяжко відчувати на собі *maximalizm* польських претензій до нас, поки не докажемо їм, що наша позиція є єдино правильною — принаймні доти, доки не проясниться їхнє відношення до нас чи взагалі не з'ясується загальноєвропейська ситуація.

Ми подали провізорочний бюджет польському урядові, включивши до нього і витрати на наші закордонні представництва, але що з того буде, то в зв'язку з поданими вище інформаціями сказати трудно.

Я гадаю, що Вашим завданням є з'ясувати панові Ашкеназі непослідовність польських урядових кругів в зносинах з нами і добитись його впливу на ці круги в напрямку зміни дотеперішнього становища на більш пристойне і державне. Склад нинішнього уряду не є ворожий "Бельведеру", а значить колишній аргумент — безцільности чи нереланости тих заходів, які робилися при Скірмунті, відпадають.

Скірмунт ніби призначається послом до Лондона, а замість Лукасевича в Парижі буде "друг" Шумляківський. Це призначення має в листопаді відбутися.

Я не маю жодних інформацій од п. п. Василька і Стоцького. Чому вони мовчать? Це мене хвилює. Прошу повідомити їх про це.

Чекаю Ваших інформацій.

Проф. Торнтон*

3-IX 1922 р.

Копія. Рукопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 11012. — Т. 16. — Арк. 47, 48 зв.

Лист Симона Петлюри до Прем'єр-міністра УНР Андрія Лівницького щодо розвитку українсько-польських контактів

5 вересня 1922 року

п. Прем'єр-Міністру

Я не бачив А. В. Лукашевича сьогодні, отже не знаю результатів другого побачення його з Стемпковським, яке мало одбутись після побачення останнього з Кнолем, а тому не можу нічого додати до тих інформацій, які очевидно з цього приводу подав Вам Лукашевич. Поки що я, після наради з А. В., вирішив персонально з Стемпковським не говорити, аби не ускладняти справи. Думаю, що справа мусить вияснитись поза межами моїх персональних розмов. Моє враження таке, що Стемпковський певним аргументам із Вашого листа і розмови з А. В. — піддається. До речі, я довідався, що Стемпковський вступає офіційно до "Визволення" і ставить свою кандидатуру на сенатора од одного з повітів Волині. При цьому він не думає одходити од співпраці з нашим комітетом.

В залежности од тих інформацій, що їх мені подасть А. В. в справі переговорів з Стемпковським, я або виїду до Тарнова, або тут затри-

* Один з псевдонімів С. Петлюри.

маюсь до приїзду Юзефського, бо, на мій погляд, він більш реальніша людина в нашій скомплікованій справі, як "старий" Стемпковський.

Петлюра

Р. С. Од Яковліва, на жаль, нічого не маю, навіть підтвердження про отримання посланого йому уповноваження.

5/IX-1922 р.

Оригінал. Рукопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 11012. — Т. 16. — Арк. 58.

Лист Симона Петлюри до Прем'єр-міністра УНР Андрія Лівницького щодо подальшого розвитку українсько-польських контактів

6 вересня 1922 року

п. Прем'єр-Міністру

п. Прем'єре,

Після наради з А. В. Лукашевичем я гадаю, що Вам треба безпроводно приїхати до Варшави в зв'язку з тим докладом А. В., що був пересланий Вам через п. Ковальського. Тільки Ваша персональна участь може далі зсунути справу з мертвої точки. По словам Стемпковського, отаких декларацій нових не прийдеться нам видавати, а лише він стоїть за видання органу. Думаю, що з цієї ситуації ми можемо вийти.

Головна ж справа — грошова доти буде уткнутою в мертво точку. доки Ви не приїдете і не дасте їй руху. Такий мій висновок, такої ж думки і А. В.

Отже, щоб не проволочки справи і не моритись голодом в Тарнові, а почати хоч якусь справу, необхідно перш за все вирушити Вам з Тарнова, бо в противному разі нічого не вийде.

На жодні уступки йти не будемо, так що боятись того, що припускає В. В. Садовський, нема чого. А тим часом я бачу, що Ваш лист до Ст. Губ. своє діло зробив до певної міри. Щоб далі дійти до бажаних нам наслідків, необхідно Ваш персональний приїзд.

Прошу передати генералу Юнакову, щоб він негайно приїхав до мене: в таборах є неприємности, які тільки він може полагодити. Отже, хай негайно виїздить.

6/IX-1922 р.

Петлюра.

Оригінал. Рукопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 11012. — Т. 16. — Арк. 62.

Лист Симона Петлюри до Керуючого Міністерством закордонних справ УНР щодо налагодження контактів з представниками Великої Британії в розрізі можливого розвитку подій на Балканах

19 вересня 1922 року

Дуже таємно

п. Керуючому Міністерством закордонних справ
пане Міністре,

До мого останнього листа до Вас, де я згадував про становище на Балканах, останнє під зглядом міжнародним стає ще більш заплутаним. Можна установити тенденцію з Боку Франції, а почасти Італії, ізолювати Британію в її боротьбі з турками і не допустити до оружного конфлікту, в якому взяли би участь Румунія та Югославія як найбільш заінтересовані в сьогоднішньому status quo на Балканах. А проте з газетних джерел видно, що британський уряд готується до певних подій і поважно рахується з можливістю війни як єдиного засобу розв'язати претензії турків на Фракію і Дарданели. Сьогодні вже маємо з газетних джерел такі відомости, дотичні справи: а) Англія мілітарно готується до війни з турками; б) Англія провадить підготовчі міри для збільшення своєї армії (апелю до нації в цій справі); в) Англія провадить дипломатичну працю перед урядами Югославії та Румунії в напрямку привернення їх на свій бік і чинного співділання їх армій на балканському терені; г) теж змагається використати авторитет Ліги Націй для спаралізування претензій турків і руху їх армій.

З другого боку турки, незалежно від мілітарних акцій, зміцнюють і політичні акції, причому вже можна сьогодні зазначити певну ініціативу з боку совітсько-московського уряду, сприяючу туркам і кидаючу світло на можливий розвиток подій. Можна припустити: а) допомогу совітської чорноморської фльоти в перепроводженню турецького десанту через Дарданели; б) в разі участі румунської армії в мілітарних подіях на Балканах, цілком природним буде ускладнення стосунків між совітами і Румунією в районі р. Дністра, що в) може потягти за собою допомогу з боку Польщі союзниці її — Румунії.

При таких обставинах будемо мати комплікацію ширших розмірів, хиба що Франція за ціну німецьких репарацій локалізує пожежу і примусить Туреччину обмежитись більш скромними домаганнями.

В кожному разі нам треба бути чуйними і передбачити різні можливости.

Коли припустити ту з них, яку я раніш окреслив, то вона вимагає од нас ясного звіту і передбачення. В світлі останнього цілком природним буде бажання українського народу скористуватись тими ускладнен-

нями, що повстануть на окупованому совітською владою нашому терені, і поспробувати скинути з себе московське панування.

Беручи на увагу цей настрій нашого народу на Україні, я гадаю, що певна мілітарна допомога йому з нашого боку у формі висилки в заплілля ворога організованих відділів було би доцільною, і при певних умовах, про які згадувалось вище, — не опинилась би ця акція в суперечности з інтересами Англії і Польщі.

В кожному разі позиція дотеперішня британського уряду, після того, як совітська армія та фльота почнуть співділати туркам, мусить змінитися, а одночасно з цим таку ситуацію ми для своїх цілей повинні якнайширше використати.

В зв'язку з цим я вважаю необхідним і своєчасним певну — обережно переведену — акцію з боку М.З.С. З мого погляду ні в якому разі вона не повинна прибрати форму вручення вербальних нот урядам, де маються наші представники, а обмежитись тимчасово строго довірочними переговорами декого з наших представників з англійськими послами, яким натякнути про ті можливості, що можуть нами використатись в разі мобілізації большевицької армії та її руху до кордону Румунії. Ясна річ, що при цих умовах ми повинні мати певну реальну допомогу з боку тих, хто буде заінтересований в ослабленню мілітарної сили большевиків, виступаючої проти Румунії.

Персонально я гадаю, що найбільш доцільним буде, коли такі поведуть п. М. Славинський і п. М. Василько з англійськими послами в Празі та Берліні. Було б може доцільним, коли б одночасно їх повів і К. Мацієвич у Букурешті, але до нього тяжче дістатись.

Цю акцію вважав би несвоечасним ставити на обговорення цілої Ради Міністрів. Досить буде, при сучасних умовах, установити лише єдність лінії наміченої акції з п. Прем'ером, або після порозуміння з ним в політичному комітеті міністрів (без участі міністра Красного).

19/IX-1922 р.

Петлюра (в. р.).

P. S. Про Ваші заходи мене безпроволочно повідоміть.

П.

Копія. Рукопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 11012. — Т. 16. — Арк. 66—68.

Лист Симона Петлюри Прем'ер-Міністру УНР щодо налагодження контактів з представниками Ангорського уряду Кемаля-паші
23 вересня 1922 року

п. Прем'єр-Міністру
копія: п. міністру закорд(онних) справ
п. Прем'єре,

В міжнародних політичних стосунках певну вагу набірає Туреччина, а тому я вважав би за доцільний і своєчасний з нашого боку певний крок для установлення зв'язків з представниками Ангорського уряду.

Зокрема, з огляду на запроєктовану конференцію, де буде розглядатись справа Дарданел, я вважав би не зайвим заявити і наші претензії у формі хоча би якоїсь ноти з зазначенням неправності уряду Світської України брати участь у цій конференції, як того хоче Кемаль-паша.

З мого погляду текст ноти повинен бути зредагований остільки тактовно, щоб не наражати інтересів турецьких чи робити якісь прикrostи туркам. Навпаки, повинно ноту так укласти, аби українські моменти виразно заманіфестувати, підчеркнувши неправність уряду Раковського в цій справі, як уряду окупантському, недовговічному, в цій справі виступати.

В кожному разі в тій чи іншій формі наша акція в зазначеному напрямкові потрібна. Отже, прошу цю справу з Мін. зак. справ обговорити і не відкладати перепроводження її.

23/IX-1922 р. б.

Петлюра.

Оригінал. Рукопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 11012. — Т. 16. — Арк. 75.

Лист Симона Петлюри Прем'єр-Міністру УНР щодо поточних справ, зокрема про скорочення допомоги поляками

25 вересня 1922 року

п. Прем'єр-Міністру

Довірено

п. Прем'єре,

1) В зв'язку з присилкою телеграми Смаль-Стоцького про його поворот з Румунії та про готовність приїхати для доповіді, я вважав доцільним дати йому повідомлення про бажаність його приїзду, тим більше, що Стоцький виявляє також бажання і в таборі приїхати.

Я сподіваюсь, що через Стоцького можна буде передати певні доручення Шульгину то що для праці, та й вияснити, чи не слід самого Стоцького хоч на якийсь час до Лондону послати хоча би для розвідки та вияснення ситуації. Я знаю, що п. Токаржевський неприхильно успособлений проти Стоцького, а проте вважав би недоцільним одсовувати од праці людей, що вже кілька років працюють з нами, а навпаки, якнайширше їх використати. Прошу свої міркування в цій справі подати.

2) Лукашевич повідомляв Вас про останні свої переговори з Lukasiwiczem. Не спиняючись над ними, гадаю, що треба намітити дальші скорочення, щоб можна було залишити тих, кого в силах будемо фінансово утримувати, і певну суму для нашої праці виділити.

3) Хвилюють мене результати виборів. В разі зміцнення н-деків може утворитися скомплікована для нас ситуація, з якої сьогодні вже слід шукати дороги якоїсь.

4) Прошу звернути увагу на конгрес соціологів. Добре би було, коли б Лотоцький цьому конгресові передав і той меморандум, що випрацьовало Мін. Осв. до міжнародної комісії Ліги Націй, і проти текста якого я нічого не маю. Текст цей повертаю.

25/-IX-1922 р. Б.

Петлюра.

Оригінал. Рукопис.

ГДА СЗРУ: Ф. 1. — Спр. 11012. — Т. 16. — Арк. 79.

Лист керівників Уряду УНР в екзилі до міністра закордонних справ Польщі про фатальні наслідки для його країни в майбутньому у зв'язку з Ризьким договором від 18 березня 1921 року

1 листопада 1923 року

Українська Народня Республіка

Голова Ради Міністрів

До його Ексцеленції

Міністр Юстиції

В. Пана Міністра Справ Закордонних

1 листопада 1923 року

Польської Республіки у Варшаві

Всі заходи московського уряду перед урядом Польської Республіки в справі визнання Союзу Соціялістичних Совітських Республік — нової форми російського деспотизму, дають привід до певних побоювань.

Уряд Української Народньої Республіки не допускає, щоби Польща, яка більше століття боролася за своє визволення з-під російського ярма, яка умовою 21 квітня 1920 визнала незалежність України і засадничо засвідчила се визнання в Ризькому договорі 18 березня 1921, могла так відразу перекреслити сі акти і визнати... уряд тимчасового характеру, який тримається лише збройною силою, і то в великій частці чужою, та робить ілюзорною самостійність всіх тих республік, що входять в склад Совітського Союзу.

Вже Ризький договір, який розбив польсько-український військовий союз і був заключений з емісарами Москви, що узурпували назву уряду України, вже він був одіозним в очах всієї української нації.

Проте уряд Української Народньої Республіки, переконаний в користі приятного зближення між Україною та Польщею і беручи під увагу

всі обставини, виявив щодо Польської Республіки надзвичайно помірковане відношення.

Тепер, коли українська нація більше трьох років стогне під суворим режимом російської окупації, окривавлена і зруйнована економічно, все ж таки не перестає збройно боротись, яким стає, що визнання того ладу, який є негацією всякої волі і який щойно знищив останні ознаки хоч би фіктивної незалежності України, було б ударом по почуттям нації і роз'ятренням старих, ледве загоєних ран.

Історія дає нам приклад Туреччини, що не визнала поділу Польщі, не зважаючи на безпосередню небезпеку російського сусідства, німецькі та австрійські впливи, і український уряд, щиро бажаючий спричинитися до встановлення добрих відносин між різними націями на сході Європи, гадає, що польський уряд виявить побідну далекозорість в істотних лініях своєї політики.

Український уряд вважає, що визнання Совітського Союзу, в якому окремі республіки зведено до становища простих російських провінцій, а гегемонія Москви утримується вогнем та мечем, могло б мати для Польщі непередбачені, тяжкі наслідки, особливо коли певні рішення, що їх свідомо і розважливо прийняв український уряд та заховав, не вважаючи на всі труднощі трьох років, довелось би йому під впливом громадської opinio, переглянути і може навіть радикально змінити.

Голова Ради Міністрів

Міністр юстиції Андрій Ливицький

Повноважний Міністр, Віце-Міністр,

Керуючий Міністерством Закордонних Справ

Токаржевський-Карашевич

1/XI-1923 р.

Копія. Машинопис.

ЦДАВОВУ: Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 83. — Арк. 43—43 зв.

Лист Симона Петлюри до керуючого Міністерством закордонних справ Івана Токаржевського-Карашевича про плани виїзду з Польщі з огляду на важку матеріальну і політичну ситуацію

30 листопада 1923 року

Міністру Токаржевському-Карашевичу

Шановний п. Міністре,

Маю Вас повідомити про такі справи: 1) Питання про мій персональний виїзд в инше місце осідку я розв'язую позитивно і приймаю заходи до прискорення реалізації його. На моє доручення ген. Сікевич вияснив позицію тамтешнього уряду в цій справі: Угорське Мініст. Закордон. Справ дало вже свою згоду на це. Правда, нещодавно М. Василько прислав мені

повідомлення з певним застереженням проти цього осідку, але я поки що не бачу іншого виходу. На Будапешт дивлюся як на тимчасовий етап, звідки можна буде поспробувати виїхати далі. Прискорюючи свій виїзд, я роблю це з двох мотивів: а) ситуація в Польщі стає все тяжчою як з боку політичного, так і фінансового; б) загальне становище нашого Д(ержавного) Ц(ентру) остільки тяжке і нежиттєве, що й дивлюсь на свій виїзд як на останню спробу врятувати становище. Не роблю собі великих ілюзій в цій справі, але ясно бачу, що цю спробу треба робити, бо інакше ті методи праці, що ними користувалися діячі нашого Д. Ц., йдучи за традиціями праці А. Л. доведуть всіх вас до голодної смерти, а справу нашу до загибелі. Коли ті плани, з якими я їду, хоч в частині пощастить мені здійснити, то можуть утворитися більш сприяючі умовини для дальшої праці.

Одним з моїх перших завдань буде утворити фінансові можливості для В/переїзду і спільної зо мною праці. Пересилаю Вам копію доклада про становище на Україні; в ньому є цікаві моменти. Докладніші інформації про тутешні справи подадуть Вам Сірополко і Прокопович.

Становище в Польщі, на моє загальне враження, з кожним днем погіршується, мені відомо, що лівиця готується до прийому влади, хоч не певна в своїх силах. Річ у тому, що, помимо існуючих партій, утворюються революційні комітети, які проводять свою акцію помимо сойму. Лівиця покладає надії на Пілсудського, сподіваючись, що він буде слухатись її, а вона ставитиме йому домагання. Більш реальні люде гадають, що така комбінація — дурниця і може бути якраз навпаки. Передбачається, що видача краківських соціалістичних послів судові — потягти може в дальшому комплікації не тільки серед громадянства, а й у Соймі, де завалиться існуюча більшість, бо частина "Prasta" вийде з більшості. Взагалі тут, на мою думку, все фатально йде до погіршення ситуації. Щодо Тишкевича і грамоти для нього, то А. Л. обіцяв мені вяснити в розмові з нами цю справу і доповісти про висліди розмови. Отже, коли грамота вислана буде мені для підпису, я її підпишу охоче. З України отримую відомости про поширення підпільної антибольшевицької роботи. Правда, встрявають провокатори і часом люде гинуть, але все ж праця йде в глибину і поширюється по більшому просторі українських осередків.

Це дає певні надії на майбутнє. Може ще не таке близьке, але в кожному переконує в прихильності до Української державної справи ширшого кола людей.

30/XI.1923 р.

З привітом П(етлюра).

Оригінал. Рукопис.

Бібліотека-архів Українського наукового інституту Гарвардського університету.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Андрусак М. 10
Архипенко 169, 180, 192, 193,
195—197
Ашкеназі 16, 208, 209, 218—220,
236, 240—243
- Багріновський 97
Балахович 178, 181—184
Балбачан 187
Баран Ст. 153
Барановський Хр. 151, 189
Барталялі (Барталемі) 5, 65
Башинський 228
Безпалко Осип 66, 97—99, 123
Безручко Марко 13, 157
Бенеш 205, 207, 208
Бень В. 74, 90
Бернацький 18
Білецький 117, 157, 228
Білінський 146
Боннін 104
Борута 106
Бронштейн-Троцький 14
Будьонний 13
Вайда-Воевода 119, 123
Василевський Леон 13
Василько Микола 15, 65, 177,
210, 231, 235, 243, 246, 249
Вельвейський 18, 45, 46, 53, 56,
66, 67
Вернигора 174
Винниченко 121
Виспянський 175
Витвицький Стефан 37, 88, 95
Відибіда 169, 196, 197
Віедман 18
Вовк 231, 233
- Врангель 14, 151, 158, 159, 163,
178—189, 196, 199, 223, 234
- Гайяр-Бансел Гіацинт 6, 110,
125, 128
Галадика 18
Галіп А. 33
Галіційський 97
Галкин 169, 192, 193, 195, 197
Галлер 3
Ганжа 28
Ганкевичі 153 Гаспарі 120
Геруа 189
Голувко 13
Гомзін 74, 90
Гомулка 175
Горбачевський 95
Горбачевський Антон 37
Горлов 188
Гофман 13
Грабський Станіслав 14
Гренер 13
Григоріїв 11
Грушевський М. 14, 121
Гулий 181, 226
Гунееус 208, 209
- Данильчук Олекса 20, 29, 45, 46,
53, 56, 66, 67, 74, 90, 226, 227, 229,
230, 234
Даценко 181
де ля Тур дю Пен 110
де Мюн Альбер 110
Деловіч 32, 183
Дельвіг 51, 182, 229
Денікін 13, 21, 30, 32, 50—52, 61, 79,
80, 82, 86, 96, 101, 128, 179, 194, 198

- Дерулед Поль 126
Дешанел 113
Джордж Ллойд 11, 182
Дідовський Максим 146
Дмитрій Всеволод 76, 90, 192,
194—196, 204
Доладний 146
Домбський (Дембські) Ян 142,
172, 190
Дрюмонд Ерік 218, 220
Дурський 18
Дядюша 22
- Енвер-паша 237, 240
Ендріжевщ Вацлав 145
Ерденбергер 28
- Єремій Михайло 74, 87, 88,
90
- Жерлье 110
Жермем 114
Журавський 28
- Загородський 228
Зайцев 180, 183, 184
Зайців 169, 231
Залізник М. 182
Залозецький Володимир 65
Зелений 11
Зелінський 157, 158, 187
- Іножарський Іван 76, 90, 229
Іюнеско
Тома 202
Іюнеску 189
Іюффе 172, 182
- Йозефський 164
- Казанова 115
Кандиба 22—25, 28, 46 Капус-
тянський 187
Кариус 223
Кедровський Володимир 97, 167
Кемаль-паша 237, 240, 246, 247
Керенський 187
Кирій 163
Кірей 158, 189
Клемансо 7, 11, 33, 120
Кноль 3, 190, 243
Ковалевський Олександр 74,
163
Ковалевський Микола 67, 74, 84,
90
Коваленко О. 202
Коваль-Медзвецький 168
Ковальський 244
Козинців 74, 90
Коллард Юрій 74, 88, 90
Колосовський 151
Колчак 194, 198
Косенко 146
Кравс 4
Красін 182
Красний П. 66, 146, 169, 246
Краузе 20, 21
Крижанівський 133, 204
Кружанівський 179
Крушинський Ф. 158, 160
Кульський 45, 46, 53, 56, 66, 67
Куманецький 133
Курдиновський 30
Курило Дмитро 74, 90
Кутиловський 16
- Ландебергі 115
Ландсбері 114
Лебідь-Юрчик 226

Левицький Д. 115—116, 117
Левицький М. 17, 176, 177, 182
Левітський М. 210
Левітський П. 210
Ленін 14
Линницький Юліан 17
Лисенко 164, 178
Листовський 28
Лівицький Андрій 5, 6, 8, 12, 13,
15, 37, 38, 44, 48, 59, 61, 64, 67, 68,
73, 74, 76, 80, 86, 90, 94, 96, 97,
99, 110, 114, 118, 119, 121, 123,
142, 150—152, 157, 163, 164, 169,
176, 178, 179, 236, 238, 239, 243,
244, 249
Ліпка 18, 28, 230, 231
Лістовський 163
Лотоцький 248
Лукаsevич 243
Лукашевич А. 97, 238, 239, 242,
243,
244, 248
Луцький Остап 18, 45, 53, 56
Люшер 240
Лямпе 223

Магальяс 18
Мадейський 15
Мазепа Ісаак 7, 20, 38, 44, 52, 59,
66, 115, 117, 118, 153
Макаренко А. 66—68, 121, 123,
124, 148, 150
Маклаков 163, 183, 202
Макух 153
Малішевський 176
Марголін А. 65, 114, 119, 125,
200—202, 222
Мартос Б. 51, 113, 116, 121, 123,
124

Марушевський 194
Массене 112
Мастке 120
Матеюк 46
Матухно Родіон 74, 90
Матяшевич 28 Махно 11, 84
Махров 181, 187—189
Мацієвич Кость 32, 114, 119,
120, 158, 159, 180, 246
Меєрович 206
Мельник 68
Мершинський 146
Микитка 59
Миронович М. 148, 179, 192,
204, 221, 229
Михайлів (Михайлов) Леонід
37, 73, 74, 78, 79, 88, 90, 94, 95, 97,
115, 147, 186, 191
Мінкевич 118
Модзалевський 217, 218
Модичук 64
Мордалевич Ю. 11
Моркотун 183, 188
Моршинський 147
Мшанецький Петро 18, 37, 74,
82, 84—87, 90, 95
Назаренко С. 76, 90
Нансен 198, 200, 201, 208, 209
Нарутович 239
Нейман 107
Нечаївський 74, 78, 90
Ніковський А. 153, 163, 167, 180, 189
Ніссель 178, 179
Новаківський (Новаковський)
Михайло 37, 95
Носаченко 228
Огієнко Іван 7, 102, 104, 106, 107,
112, 116, 118, 146, 169, 192, 194,
196, 197

Олесіюк Тиміш 10, 74, 76, 90,
152, 172, 176
Олесницький Ярослав 221—223
Омельянович-Павленко Михайло
115, 127, 158, 178
Онїхімовський 192, 197
Остроградський 180, 182, 189
Оцеткевич 104, 105

Павленко 228 Павлюк Клим 17,
74, 85, 90
Падеревський 84, 207, 218, 220
Паливода 192, 197
Палій 228
Панейко 65
Патек 115
Певний 187
Пелісьє 33
Перемикин (Перемикін) 177,
178, 181, 182, 185
Пересада 58
Перль 176
Пероля Люї 128
Перс 208
Петлюра Симон 4, 6—17, 19,
20—25, 28—30, 32, 33, 46, 48, 52,
54, 59, 61, 64, 66, 81, 96—98, 100,
106, 110—112, 114, 116, 118, 121—
123, 125, 126, 129, 130, 132, 140,
146, 148, 150—154, 156—158—
160, 162, 163, 168, 169, 175—177,
180, 182, 184, 186, 188, 189, 192—
195, 198, 200, 201, 203, 204, 207,
211, 217, 221, 226—229, 231, 233—
236, 238, 239, 243—249
Петлюра Ольга 9
Петрів 22—25, 28, 230, 231
Петрушевич Євген 20, 21, 50, 52,
59, 218

Пилипчук Пилип 4, 17, 43, 44
Питель Ол. 234
Пілат 185
Пілсудський Юзеф 10—12, 14,
32, 48, 50, 51, 85, 96, 100, 146—
148, 152, 153, 154, 157, 175, 177—
179, 181, 184, 250
Пімен 171, 172
Піттар 210
Полтавець 188
Понятенко Прокоп 37, 39, 48, 69,
73, 74, 76, 90, 95, 136
Порш 65
Прокопович 12, 153, 157, 158,
169, 179, 180, 250
Раковський 199, 200, 207, 240,
247, 198
Ржепецький Борис 37, 73, 74, 85,
90, 95
Ромер Е. 173—176
Ромішвілі 238
Рудницький 3
Русова Софія 74, 76, 79, 90
Рутський 18

Савинков (Савінков) 163, 178,
181, 183, 184, 186, 188, 226
Савченко 189
Садовський В. 168, 233, 244
Сазонов 86
Саліга 182
Саліковський 169, 192, 193,
195—197
Сальський 21, 97—100, 112, 117,
122, 146
Сапіга 190, 222
Степаненко А. 99
Сент-Слер'а 200
Сергійчук Володимир 16

- Седлецький 13
Сидоренко 32
Сікевич 223, 224, 249
Сінклер Володимир 145
Сірополко 250
Скірмунт 243
Скоропадський 129
Славек Валеріан 145, 152, 177
Славинський (Славінський) М.
246, 151
Смаль-Стоцький 235, 247
Старицька-Черняхівська Люд-
мила 74, 88, 90
Старосольський Володимир 67,
74, 78—80, 90, 97
Стельмахів 45, 46
Стемневський 146
Стемпковський 151, 187, 203,
239, 243, 244
Степаненко 97
Стоцький (Смаль-Стоцький)
227, 243, 247
Струве 163, 187
- Табуї 200
Тарвід 28
Тарнавський Мирон 5, 56, 59, 80,
88, 96, 100, 101, 107
Терріо 240
Тимошенко 163, 169, 192, 195,
197
Тишкевич Михайло 6, 30, 112,
120, 123, 150, 151, 183, 250
Ткаченко-Полозов 97
Токаржевський-Карашевич
Іван 231, 236, 247, 249
Тулюпа В. 76, 90
Тулюпа Володимир 17
Тухачевський 13
- Тшаска-Дурський (Тржаска-Дурсь-
кий) Кароль 45, 46, 53, 56, 66, 67
Тютюнник 56, 58, 68, 226
- Удовиченко 56, 58, 117, 125, 181,
230
Успенський 177
Фещенко-Чопівський І. 228,
229, 204
Фльордек 226
Форі Людовик 13
- Холодний 192—194, 197
Христюк 74, 82, 90, 98, 100, 112
Цехановський 222
Ціріу 59
- Чарнецький 103
Чарноцький 50, 52, 59
Черкаський Т. 65, 66
Черниш 183
- Шадлун 51, 121, 122, 146
Шаманек 59
Шаповал Микита 12, 115—117,
228
Шаповал Ол. 115
Швець Федір 6, 8, 66—68, 96,
123, 148, 150
Шелухин С. 146
Шемет В. 30
Шемет Сергій 74, 77, 78, 90
Шепель 181
Шкільник 167
Шрамченко Л. 38, 66
Штобрін 233
Шульгин Олександр 16, 198,
200—202, 205, 210, 217—220,
234, 236, 239, 247

Шумляківський 243

Юнга 28

Юденіч 198

Яковлів 244

Юзефський 244

Ярошевич 228, 229

Юнаків Микола 15, 98, 236, 244

Ярошевський 229

СКАНУВАННЯ
ANDRIYDM

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

- Австрія 175, 205, 223
Австро-Угорська імперія 42
Австро-Угорщина 4, 40, 133
Азербайджан 52
Азовське море 188
Америка 237
Ананівський повіт 23
Англія (Велика Британія, Британія) 30, 33, 113, 120, 123, 125, 182, 183, 200, 205, 219, 221, 223, 236, 237, 240, 245, 246
Ангора 240
Ардеш 110
Аргентина 206
Атаки 182
- Базалія 18, 19, 22, 53, 55
Базар 10
Баку 237
Балкани 245 Балтика 174, 176, 190
Балтійське море 165, 166, 173
Балтський повіт 23, 181
Бар 58, 147, 181
Бельгія 199, 206, 237
Бердичів 10, 187
Бердичівський повіт 23
Берестя (Брест) 78, 114, 115, 145, 181, 194
Берлін 13, 15, 61, 65, 118, 123, 126, 189, 231, 246
Берн 127, 182
Бесарабія 32, 198, 201, 202
Болгарія 127, 160, 205, 223
Борщів 103, 107
Борщі 58
Борщівка 18, 54, 22
- Брацлавська земля 98
Брацлавський повіт 23
Будапешт 223, 250
Бужок 193
Букарешт (Букурешт) 51, 61, 115, 116, 127, 151, 158, 183, 189, 229, 201, 202, 246
Буковина 81
Булдурі 164
- Вапнярка 6, 96
Варшава 3—8, 12—14, 16, 17, 20, 29, 30, 32, 45, 46, 48, 51, 53, 56, 61, 64, 66, 67, 73, 74, 78, 83, 91, 94—99, 101, 102, 104, 107, 110, 112, 120, 126, 129, 140, 142, 145, 147, 151, 152, 158, 163, 176—179, 181—183, 189—191, 194—196, 203, 204, 226, 229—231, 238, 239, 242, 244, 248
Великоросія 110
Вербовець 58
Вишегрудок 140
Відень 119, 189, 231
Вікторівка 55
Вільно 12
Вінниця 6, 146, 96, 148
Вінницький повіт 23
- Вірменія 15, 199, 205
Вісла (Висла) 13, 16, 242
Вітковці 107
Войтівці 66
Волинська губернія 198
Волинь 5, 8—10, 13, 15, 40, 42, 52, 59, 72, 88, 113, 119, 125, 130, 133,

- 139, 169, 170, 175, 185, 192—194,
201, 221, 238, 239, 241—243
Волковинці 58
Володимир-Волинський 8
Володимир-Волинський повіт
133, 236
Володимирський повіт 221
Волочиськ 6, 18, 19, 53, 66, 76, 81,
194
Воркута 14
Гаврилівці 107
Гайсинський повіт 23
Галицька Україна 83, 87, 241
Галичина 3, 5, 10, 13, 15, 19, 55, 65,
67, 77—83, 86—88, 94, 152, 153, 155,
175, 201, 218—220, 238, 239
Ганцевічі 91
Гданськ 173
Горинь 8, 29
Горний Шлезьк 77
Городок 55, 66
Греція 160
Гречана 18, 22, 54
Грозне 237
Грузія 15, 30, 52, 205, 238
Гулі 58
Гусятин 18, 53, 55, 66, 103
- Дарданели 245, 247
Демківці 55
Дичков 59
Дніпро 12, 121, 178
Дністер 4, 5, 13, 40, 42, 55, 58, 72,
132, 133, 140, 181, 193, 201, 245,
178
Добруджа 198
Дубенськ 8
Дубенський повіт 119, 133, 221,
141
- Дубище 55
Дунаївці 170
- Естонія 15, 52, 110, 164, 165
- Європа 9, 15, 33, 94, 113, 120, 121,
125, 127, 164, 185, 190, 193, 196,
198, 214, 215, 249
- Жванчик 18, 22, 53
Женева 198, 199, 206, 207, 217, 218
Жеребки 54
Житомирський повіт 23
Жмеринка 6, 56, 96, 127
- Завалійки 18, 22, 54
Закавказзя 237
Закупна 18, 54
Замостя 13
Захід 12, 165, 199
Захід Європи 62
Західна Волинь 76
Західна Європа 3, 9, 15
Західний Буг 40, 42, 63, 91, 133,
184
Західні Держави 222
Західно-Українська Народна
Республіка 3
Збруч 5, 8, 9, 14, 18, 22, 40, 42, 53,
55, 67, 68, 72, 79, 80, 86, 91, 104,
105, 130, 132, 133, 152, 155, 157,
169, 201, 203
Зв'ягельський повіт 185
Звенигородський повіт 23
Зджари 91
Здолбунів 140
Зятьківці 56
- Івашківці 58

- Ізяслав 29
Ізяславський повіт 23, 185
Ісаківці 18, 22, 53, 55, 107
Італія 127, 237, 245
- Кавказ 15, 110, 236, 237, 240
Каліш 230, 233
Калюс 58
Кам'янець-Подільський (Кам'я-
нець, Кам'янець на Поділлю) 7,
8, 12, 17, 23, 38, 44, 52, 61, 66, 78,
82, 97, 101, 104—108, 112, 115—
117, 122, 125, 126, 144, 146, 177,
180, 182, 189
Катеринівка 55
Катеринославська губернія 127
Київ 3, 4, 10, 12, 16, 20, 97, 115,
127, 174, 178, 187, 188, 204, 240,
242
Київська губернія 198
Київщина 124
Клайпеда 175
Клинини (Клініни) 18, 22, 54,
Ковель 8
Ковельський повіт 119, 133, 221
Ковн 167
Козятин 45, 55
Колима 14
Комарівка 181
Копайгород 58
Корець 19, 29
Коста-Ріко 205
Красноводськ 237
Крем'янецькі взгір'я 140
Кременець 8
Кременецький повіт 119, 132,
133, 141, 221
Крим 14, 151, 182, 183, 188, 198,
202
- Кубань 30, 52, 198, 202
Кузьминці 45, 55
Курськ 59
Кутківці 22
- Лаба (Ельба) 173
Ланцут 104, 107, 108, 114, 157,
158, 194
Латвія 6, 15, 50—52, 96, 97, 110,
164, 165, 167, 173, 200, 206
Летичівський повіт 23
Липовецький повіт 23
Литва 15, 50, 52, 110, 164, 165,
167, 173
Лібава 173
Лівобережжя 12, 159
Літин 181
Літинський повіт 23
Лондон 65, 119, 182, 221, 243, 247
Лос-Анджелес 176
Луцьк 8
Луцький повіт 113, 119, 133, 221
Лучинець 58
Любар 86, 96
Ля Люверс 110
Лянцкорунь 18, 22, 53
Ляшківці 107
Львів 6, 10, 13, 67, 81, 97, 108, 157
- Майдан 58
Мала Антанта 190
Марківці 55
Матіївці 162
Мемель 175
Миропіль 55, 67
Митки 58
Мінськ 12, 14, 181
Мінська губернія 9, 132, 141
Могилів-Подільський (Моги

- лів) 56, 115, 116, 127, 147, 181,
 182, 189
 Могилівський повіт 23
 Мозир 19, 178
 Москва 3, 13, 114, 115, 119, 128,
 166, 199, 237, 248, 249
 Московія 119
 Московщина 110
- Наддніпрянська Україна 5, 19,
 65, 104, 153
 Наддніпрянщина 11, 88
 Немія 58
 Німеччина 13, 51, 77, 115, 118,
 119, 120, 123, 164, 166, 184, 189,
 205
- Нова-Ушиця 58, 115, 117, 125
 Новгород-Волинський 45, 67
 Новий Ульм 9
 Новоград-Волинський повіт 23
 Ново-Ушицький повіт 23
 Норвегія 198
 Нью-Йорк 15, 110
- Одеса 51, 127, 159, 187, 188, 200
 Ожехівці (Ожохівці) 18, 53
 Озаринці 58
 Окопи 153
 Олевськ 19
 Ольгопільський повіт 23
 Ораніенбаум 223
 Оринін 18, 22, 53
 Острівський повіт 221
 Острог 8
 Острогський повіт 132, 133, 185
 Отинія 164
 Париж 6, 30, 33, 40, 42, 43, 72, 77,
 78, 87, 88, 91, 95, 111—113, 120,
 127, 129, 130, 163, 164, 177, 187—
 189, 202, 206,
 209, 240, 243
 Перекоп 188
 Перепельчинці 58
 Петровськ 237
 Петроград 119, 237
 П'ємонт 79, 82
 Підволочиськ 103
 Підляшшя 42, 76
 Пінськ 181
 Подебради 12
 Поділля 5, 88, 100, 101, 104—106,
 109, 113, 125, 139
 Подільська губернія 198
 Полісся 157, 178
 Полонне 45, 55
 Полтава 115, 187
 Полтавська губернія 127
 Полтавщина 115, 124
 Польща 3—10, 12—17, 19, 32—
 34, 37, 39—42, 44, 47, 48, 50—52,
 55, 59, 61—64, 72, 73, 76—88, 91,
 96—101, 103—105, 109—111, 113,
 114, 117, 119—121, 125, 127, 131—
 136, 138, 139, 141—143, 145, 147,
 152—154, 162, 164—166, 169, 172—
 175, 178, 181, 182, 184—187, 189,
 190—197, 200—202, 205, 208, 211,
 217—220, 222, 229, 232, 234,
 240—242, 245, 246, 248—250
 Понта 174
 Порохня 18, 22, 54,
 Правобережжя 96, 159
 Правобережна Україна 137, 139,
 142, 144, 159
 Прага 12, 146, 151, 246
 Прибалтика 189, 191
 Придніпрянська Україна 78

- Придніпрянщина 10, 79—81, 83, 86
Прип'ять 9, 63, 91, 133, 141, 178, 201
Проскурів 58, 67, 81, 82, 151, 169, 198
Проскурівський повіт 23, 113
Радянська Росія 135, 194
Ржешів 194
Рибницький повіт 181
Рига 12, 164, 166, 172, 173, 176, 182, 190, 222
Ризька затока 173
Рівенський повіт 119, 132, 133, 141, 221
Рівне 8
Річ Посполита 3—5, 7—9, 12, 14, 20, 33, 34, 36—44, 46—48, 61, 63—65, 67, 69, 72—74, 91, 93, 94, 102, 105, 129—136, 140, 141, 149, 154, 155, 164, 172, 174, 175, 191, 192, 194, 221, 222
Російська імперія 5, 15, 40, 42, 72, 130, 164
Російська Радянська Соціалістична Федеративна Республіка (Російська Східна Республіка) 43, 200
Росія 4, 11, 14, 15, 21, 30, 39, 40, 42, 51, 52, 69, 88, 101, 111, 115, 119, 120, 133, 134, 163, 164, 166, 167, 182, 190, 200, 205, 214, 217, 221, 222, 237
Ростов 181
Руди 91
Румунія 6, 8, 15, 32, 51, 61, 82, 110, 111, 113, 114, 119, 120, 126, 151, 162, 181, 181, 189, 190, 192, 193, 199, 201, 202, 226, 227, 229, 245—247
Сатанів 18, 53
Святошин 204
Севастополь 182
Сербія 199, 223
Середня Азія 237
Скала 18, 53,
Сквирський повіт 23
Славутич 20, 29, 45
Случ 9, 55
Снітково 58
Сновськ 59
Східна Росія 193, 238, 240
Східноєвропейський Союз 248, 249
Східна Республіка на Україні 199
Східна Україна 247
Союз Соціалістичних Східноєвропейських Республік 248
СРСР 172
Станіславів 169, 181
Старокопичинів 45, 58, 66, 68, 82, 181
Старокопичинівський повіт 23, 113
Стир 5, 65, 67, 76
Стодульці 58
Стшалков 230
Сугак 58
Схід 3, 5, 9, 15, 76, 142, 144, 164, 165, 173, 190
Схід Європи 48, 64, 73, 129, 164
Східна Галичина 19, 40, 42, 43, 63, 72, 95, 154—156
Східна Європа 164
Таращанський повіт 23
Тарнів 163, 194, 210, 227, 231, 238, 240, 244
Тарнополь 80

- Ташкент 237
Тиловий шлях 58
Тираспільський повіт 23, 181
Тростянець 55
Туреччина 15, 160, 237, 238, 245, 247, 249
Туричани 91
Турія 5, 65, 91
Туркестан 119, 237, 240
- Угорщина 223
Ужгород 223
Україна 3—12, 14—16, 17, 19, 24, 30, 32—34, 39—42, 44, 47, 48, 52, 55, 56, 59, 62—64, 67—69, 72, 73, 76—88, 91, 93, 96—106, 108—115, 119, 120, 122—129, 131—136, 139, 141, 142, 145, 147—149, 153, 154, 159, 163—168, 171, 179, 180, 182, 184—186, 188, 190—195, 197—203, 205—207, 209, 211, 213, 214, 217—220, 223, 224, 226, 233—235, 237, 242, 246, 248—250
Українська Народна Республіка 5, 9, 10, 14, 17, 25, 30, 33—35, 38—44, 47, 48, 61—65, 69, 72, 73, 80, 91, 94, 95, 100—103, 105, 106, 112, 129—136, 140, 141, 144, 147, 148, 154, 155, 164—168, 171—173, 192, 194—197, 217, 221—223, 232, 248
Українська Соціалістична Радянська Республіка 165
Уманський повіт 23
УНР 3—16, 20, 21, 24, 30, 36, 37, 43, 46, 50, 68, 91, 93, 94, 96, 97, 99, 100, 105—107, 108—110, 112, 114, 125, 130, 133—136, 140, 142, 146—150, 154, 157, 164, 168, 169, 171, 177, 182, 185—187, 191—194, 196, 203—205, 211—213, 215—217, 220, 221, 223—225, 227—229, 234—236, 238, 245—248
Устилуг 91
- Фастів 20
Феодосія 188
Фінляндія 15, 127, 164, 165, 191, 200, 205
Фракія 245
Франція 3, 6, 7, 9, 33, 110, 112—114, 120, 125, 126, 128, 129, 162, 179, 182, 183, 187, 200, 205, 234, 236—238, 240, 245
Фрідріхівка 191
- Харків 59, 115, 240
Херсон 97
Херсонщина 97, 124
Хиптинці (Хоптинці) 18, 22, 54
Хмільівка 55
Холмщина 42, 76, 113, 242
Хомора 45, 55
Хотин 61, 116
Хрестівка 55
- Чабани 55
Чернігів 59
Чехія 33
Чехословаччина 15
Чілі 208
Чорне море 4, 5, 33, 40, 42, 165, 166, 188—190, 201
Чорний Острів 55
Чортків 153, 157
- Швейцарія 65, 177, 217
Шепетівка 19, 20, 45, 55, 66—68, 103, 181

Щепіорно 230

Югославія 160, 245

Яготин 12

Ялтушково 58

Ямпільський повіт 23

Яролинці 58, 66, 67

Яромірка 55

ЗМІСТ

Володимир Сергійчук. "Ходіння по польських муках"	3
Документи.....	17
Іменний покажчик.....	251
Географічний покажчик.....	257

Художнє оформлення
Михайла Черненка

Технічний редактор
Надія Логунова

Комп'ютерна верстка
Миколи Сергійчука

Підписано до друку 22.04.2010. Формат 60х90/16. Гарнітура Міньйон.
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 16,5. Обл. вид. арк. 16,7. Наклад 1000.
Зам. 421.

Оригінал-макет виготовлено в ПП Сергійчук М. І., 07300,
м. Вишгород Київської області, вул. Грушевського, 1, пом. 31. Свідоцтво про внесення
суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розпо-
всюджувачів видавничої продукції —
серія ДК №2448 від 24.03.2006 р.

Віддруковано в ЗАТ "Віпол", 03151, м. Київ, вул. Волинська, 60. Свідоцтво про вне-
сення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції —
серія ДК № 752 від 27.12.2001 р.